

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Etnologie

Disertační práce

Spolkový život v Lounech v letech 1861 – 1914

Associational life in the town of Louny since 1861 till 1914

Školitel: doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

Rok odevzdání práce: 2016

PhDr. Martin Vostřel

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. 2. 2016

.....

Jméno a příjmení

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval své školitelce paní doc. PhDr. Ireně Štěpánové, CSc. za trpělivost i cenné rady při vedení práce. Za podporu v počátcích práce děkuji paní doc. PhDr. Ludmile Sochorové, CSc. Poděkování patří též kolegům z Okresního archivu Louny za velkou vstřícnost při zpřístupnění fondů. Kolegovi ThLic. Jaroslavu Havrlantovi, ThD. z Oblastního muzea v Lounech děkuji za podnětné připomínky. Velký dík patří mé rodině, bez jejíž podpory by tato práce nevznikla.

Klíčová slova

spolkový život, 19. století, Louny, pěvecké spolky, divadelní spolky, vzdělávací spolky, dějiny sportu, turistika, ženské spolky, židovské spolky, zábavní spolky

Abstrakt

Cílem mé práce bylo zmapovat spolkový život v Lounech v letech 1861–1914. Časově jsem práci vymezil rokem vydání Říjnového diplomu na jedné straně a vypuknutím světové války na straně druhé. V úvodních pasážích jsem nastínil rozvoj Loun ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století po stránce urbanistické, demografické, průmyslové a politické, neboť všechny tyto aspekty měly vliv na rozvoj spolkového života. Po načrtnutí celkového vývoje spolkového života v monarchii jsem se věnoval jeho rozvoji v Lounech. V medailonech čtyř významných osobností – vlastence a představitele počátků spolkového života Jana Havránka, dlouholetého starosty JUDr. Petra Hilberta, majitele lázní Josefa Krýzla a společensky činné ženy Kristýny Ehrlichové jsem představil různé typy aktivních lounských osobností. Poté jsem se zaměřil na spolkovou činnost ve městě. Desítky spolků jsem rozdělil do podkapitol podle převládajícího zaměření činnosti (pěvecké spolky, divadelnické spolky, vzdělávací činnost, výlety a turistika, sportovní činnost, ženy ve spolkovém životě, spolkový život Židů a stolní a zábavní společnosti). Spolkový život ve městě ovlivňovala jeho geografická poloha na česko-německé jazykové hranici. Louny se staly „baštou češství“ a spolky podporovaly české menšiny v okolních převážně německých obcích. Důležitým rysem byla úzká provázanost spolkového života a komunální politiky. Politické špičky vždy patřily k nejaktivnějším osobnostem spolkového života. Zastávaly vysoké funkce předsedů či jednatelů spolků, čímž si zvyšovaly svoji prestiž. Daný spolek měl zároveň i blíže k finanční podpoře ze strany města. Tato práce přispěje při komparaci s ostatními podobně velkými českými městy k hlubšímu poznání spolkového života v Čechách, neboť principy, na kterých spolkový život fungoval, byly podobné.

Key words

associational life, 19th century, Louny, choral societies, dramatic societies, educational societies, history of sport, walking and hiking, womens' groups, Jewish associations, amusement societies

Abstract

The objective of my work is to describe associational life in the town of Louny since 1861 to 1914. The years correspond with the year of “October Diploma” issue (1861), resp. the outbreak of World War I. (1914). In the first passages I tried to show the development of the town in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century from the urbanistic, demographical, industrial and political point of view. All these aspects influenced the associational life there. After the outline of the development of the associational life within the monarchy I aimed at it in Louny. I introduced various types of active notable local personalities in the profiles of Josef Havránek, the representative of the beginning of associational life; long-standing mayor Dr. Petr Hilbert, the owner of the local spa Josef Krýzl and extraordinary socially active woman Mrs Kristýna Ehrlichová. Then I aimed at associational activities in the town. I divided many of the societies into subchapters according to the prevailing orientation: choral dramatic and educational societies, walking and hiking, sport, womens' groups, Jewish associations and amusement societies. Associational life in Louny was influenced by its geographical position, at the Czech-German linguistic border. The town became the hub of allegiance to Czech customs and aspirations. These societies, associations and groups supported Czech minorities in the surroundings mostly German villages. The narrow interconnection of the associational life and municipal policy became the important feature of that period. Leading political representatives always belonged to the most active personalities of the associational life. They held posts of chairmen and secretaries in many of the societies and in this way they helped to increase their prestige. Certainly, such societies had benefits in the form of getting more money from the town funds. I believe that this work will contribute, within the comparison with other similar towns, to deeper knowledge of associational life in Bohemia because the principles of its working in the towns of similar size are analogous.

OBSAH

Úvod.....	8
1. Charakteristika města v letech 1861–1914.....	13
1.1. Louny: demografie, urbanistika a průmysl	13
1.2. Politický vývoj Loun v letech 1848–1918	21
2. Obecná charakteristika spolkové činnosti v Lounech	29
2.1. Vývoj spolkového života v Lounech	29
2.2. Lounské spolky v českém národním hnutí.....	35
3. Významné osobnosti spolkového života	53
3.1. Podněty zvenčí: význam pro spolkový život	53
3.2. Osobnosti lounského spolkového života: případové studie	57
3.2.1. Vlastenec Jan Havránek (1799–1871).....	58
3.2.2. Městská elita: právník JUDr. Petr Hilbert (1834–1906).....	61
3.2.4. Portrét ženy: Kristýna Ehrlichová (1818–1897).....	68
4. Spolky a spolková činnost v Lounech.....	71
4.1. Stručná charakteristika nejdůležitějších spolků	71
4.2. Pěvecké spolky.....	74
4.4. Vzdělávací činnost	87
4.5. Výlety a turistika.....	96
4.6. Sportovní činnost	116
4.6.1. Tělovýchovná jednota Sokol	118
4.6.2. Dělnická tělovýchovná jednota	126
4.6.3. Atletika	127
4.6.4. Fotbal	128
4.6.5. Veslařsko-bruslařský klub Ohře	133
4.6.6. Cyklistika.....	134
4.6.7. Tenis	138
4.6.8. Lyžování	139
4.7. Ženy ve spolkovém životě	143
4.8. Spolkový život Židů.....	150
4.9. Stolní a zábavní společnosti.....	154
Závěr.....	168
Seznam zkratk v disertační práci.....	173
Bibliografie.....	174

Přílohy k disertační práci	181
Tabulka č. 1: Seznam spolků z roku 1878	182
Tabulka č. 2: Seznam spolků z roku 1895	183
Tabulka č. 3: Seznam spolků z roku 1900	184
Tabulka č. 4: Seznam spolků z roku 1909	186
Tabulka č. 5: Nejaktivnější muži v lounských spolcích v letech 1861–1914.....	188
Tabulka č. 6: Nejaktivnější ženy v lounských spolcích v letech 1861–1914	192
Obrazové přílohy	193

Úvod

Druhá polovina 19. a počátek 20. století jsou zlatou dobou spolkového života. Spolková činnost napomohla k formování moderní české společnosti. Vytvářela se spleť sociálních vztahů a rodila se zde i městská politika. Významné politické osobnosti byly velmi aktivní i ve spolkovém životě, svoji přítomností zvyšovaly prestiž spolku a zároveň zde navazovaly další kontakty. Rozkvět spolkového života byl odrazem rozvoje městské společnosti.

Téma rozvoje spolkového a kulturního života Loun jsem si vybral z několika důvodů. Vycházel jsem ze své rigorózní práce *Město Louny v letech 1880–1914*, v níž jsem se pokusil zpracovat vývoj města v posledních desetiletích habsburské monarchie. Mojí snahou bylo postihnout hlavní změny, jimiž si město ve třech desetiletích před vypuknutím válečného konfliktu prošlo. Při takovém rozsahu nebylo možné detailně postihnout všechna hlediska v životě městské společnosti. Jedna z mnoha kapitol byla věnována spolkové činnosti ve městě, a jelikož se jedná o námět velmi zajímavý a dosud nebyl celkově zpracovaný, zvolil jsem si spolkový život v Lounech za téma své disertační práce.

Bylo otázkou jak časově vymezit sledované období. První možností byl rok 1867, kdy byl vydán stěžejní spolkový zákon 134/1867 ř.z., který výrazně napomohl rozvoji spolkového života v Předlitavsku. Na svoji dobu byl velmi demokratický, o čemž svědčí fakt, že platil s několika drobnými úpravami až do roku 1951, kdy byl nahrazen mnohem represivnějším zákonem. Na druhou stranu první spolky, pomineme-li Sbor ostrostřelců, založený již v roce 1800, vznikaly již po změně neoabsolutistického režimu a vydání Říjnového diplomu v roce 1860. Protože se vznikem těchto prvních spolků v Lounech nikdo nezabýval a šedesátá léta 19. století nejsou až na několik jednotlivostí zmapována, rozhodl jsem se za mezník své práce stanovit rok 1861. Určení horní hranice bylo výrazně jednodušší, neboť vypuknutí války zasáhlo hluboce nejen do spolkového života, ale do všech oblastí žití tehdejších obyvatel.

Musel jsem si určit, které spolky do své práce zahrnu. Rozhodl jsem se vyřadit politické spolky, neboť ty byly, jak zmiňuje ve své zajímavé a podnětné práci *Pražské spolky* Marek Lašťovka, v jakémsi „právním vzduchoprázdnu“. Nevěnoval jsem se ani spolkům, na něž se nevztahoval spolkový zákon z roku 1867, tedy ty, jejichž primárním cílem byl zisk, tedy bankovní, kreditní, pojišťovací a důchodní spolky a živnostenské spolky.¹

Disertační práci jsem rozdělil pro větší přehlednost do čtyř kapitol. První pojednává o dějinách města ve sledovaném období, demografickém růstu, architektonickém

¹ Toto vymezení stanovil zákon 134/1867 ř.z. z 15. 11. 1867 v paragrafech 2 a 3. – Viz též Marek LAŠŤOVKA et al., *Pražské spolky*, Praha 1998, s. 12.

i průmyslovém rozvoji a politice. Tato pasáž je důležitá pro zasazení tématu do regionálního kontextu. Zároveň bych chtěl prokázat, že výše zmíněné aspekty hrály důležitou roli při rozvoji spolkového života.

Druhá kapitola nastiňuje celkový vývoj spolkového zákonodárství v Čechách a představuje obecnou charakteristiku spolkové činnosti ve městě ve sledovaném období. Prezentuje rozvoj spolkového života v Lounech v jednotlivých dekadách 19. a počátku 20. století a poukazuje na úskalí, která představovala prusko-rakouská válka, nestabilní ekonomická situace či antisemitismus, jež se nejsilněji projevil na sklonku 19. století. Velmi zajímavou a dosud pouze okrajově probádanou otázkou bylo zapojení Loun a především jednotlivých spolků do českoněmeckého soupeření.

Třetí kapitola je věnována významným osobnostem spolkového života Loun. Vzhledem k tomu, že se jedná o časově poměrně dlouhé období, uvažoval jsem nejprve o zařazení několika desítek medailonků významných osobností. Nakonec jsem se však rozhodl ustoupit od popisnosti a postavil kapitolu na výběru čtyř medailonů, na nichž by se daly demonstrovat obecné rysy platné i pro jiné osobnosti. Pro nejstarší období jsem zvolil vlastence Jana Havránka, který sehrál důležitou roli v počátcích rozvoje spolkového života města. Druhou zvolenou osobností je dlouholetý starosta města JUDr. Petr Pavel Hilbert. Ambiciózní právník byl nejvýraznější osobností jak politického, tak i spolkového života Loun od sedmdesátých let 19. století do počátku 20. století. Na jeho příkladu jsem se pokusil ukázat úzké propojení komunální politiky, finanční podpory spolků a spolkového života. Třetí osobnost, typická pro tehdejší město, byl majitel hostince a lázní Josef Krýzl, který patřil mezi nejaktivnější osobnosti spolkového života, a čtvrtý medailonek je věnován Kristýně Ehrlichové, která představuje aktivní ženu v lounském spolkovém životě.

Nejrozsáhlejší je čtvrtá kapitola, ve které jsem se soustředil detailněji na spolkovou činnost. Během sledovaného období se v Lounech objevilo přes 100 spolků, z nichž některé sehrály důležitou roli a dlouhodobě se spolupodílely na nabídce spolkového života ve městě, zatímco jiné po krátké době zanikly či do celkového vývoje výrazně nezasáhly. Není možné, a ani nebylo cílem mé práce popisovat všechny spolky, ale naopak spolkovou činnost zkoumat z různých úhlů a věnovat se v jednotlivých podkapitolách nejpodstatnějším spolkům. V úvodní podkapitole jsou představeny nejvýznamnější spolky, ostatní jsou rozčleněny podle typů spolků na pěvecké spolky, divadelní spolky, vzdělávací činnost, výlety a turistiku, sportovní činnost, ženy ve spolkovém životě, spolkový život Židů a stolní a zábavní společnosti. Jsem si zároveň vědom, že existuje několik možností typologického rozčlenění spolků. Zvolil jsem tento model, který nejvíce odpovídá charakteru pramenů.

U vzdělávací činnosti jednotlivých spolků bylo zajímavé sledovat, jaké prostředky použily ke vzdělání svých členů, zda se v průběhu desetiletí strategie jednotlivých spolků výrazně měnila a zda se pokoušely vzdělat pouze své členy nebo i další obyvatelstvo.

Poměrně rozsáhlé podkapitoly jsem věnoval turistice a sportu, neboť až na jednu výjimku nebyly dosud zpracovány.² Zaměřím se na otázku, nakolik aktivní byl místní spolek Klubu českých turistů, který podle členské základny patřil mezi největší v Čechách, zda naplnil očekávání a jaké množství členů se zapojilo do poznávání regionu. Kapitulu věnovanou sportu jsem věnoval jak tělovýchovným organizacím, Sokolu a Dělnické tělovýchovné jednotě, tak zmapování rozvoje jednotlivých sportů – atletiky, fotbalu, veslování, cyklistiky, lyžování a tenisu. Byl vývoj v Lounech něčím odlišný ve srovnání s podobně velkými městy nebo nalezneme nějaká specifika?

V jedné z posledních podkapitol jsem si položil otázku, jak se zapojily ženy do spolkového života. Jak byly aktivní a nalezneme osobnosti, jež by překročily svým významem sledovaný region nebo doplatily na malost a konzervativismus města a nepodařilo se jim příliš vyniknout? V Lounech byla poměrně značná židovská komunita. Kladl jsem si otázku, jak byla aktivní ve spolkovém životě, zda byla spíše uzavřená, nebo se její členové výrazně prosadili i v dalších, nežidovských spolcích. Došlo po vypuknutí Hilsnerovy aféry ke změně ve vzájemných kontaktech české a židovské komunity a je možné ještě po více než sto letech nalézt takové stopy i ve spolkovém životě?

Posledním tématem, bez něhož by práce nemohla být ucelená, je otázka stolních společností a zábavních spolků, které byly dosud s výjimkou Obce Chroustovic téměř neznámé. Jak fungovaly tyto společnosti, byly uzavřené a elitářské či naopak přijímaly členy bez rozdílu?

Ve Státním okresním archivu v Lounech se nachází celkově velmi bohatý materiál. Problémem je však nerovnoměrná pramenná základna. Nejvydatnějším pramenem je rozsáhlý fond Okresní úřad Louny I, ve kterém se dochoval spisový materiál o desítkách spolků. Fond čítá přes 400 kartonů písemností. Spolky měly povinnost hlásit své schůze či stanovy okresnímu hejtmánství, a tak se dozvídáme o aktivitách jednotlivých spolků. Ještě cennější jsou spolkové kroniky, které poskytují velmi zajímavý a poměrně ucelený pohled na historii jednotlivých spolků. Bohužel se jich mnoho nedochovalo. Dále jsem pracoval především s fondem Trávníček Vladimír, který velmi detailně zpracovává historii nejvýznamnějšího spolku – Sokola. Osobnost Vladimíra Trávníčka je s tímto spolkem neodmyslitelně spojena. Byl vynikajícím cvičencem, dlouholetým funkcionářem, ale především se pokusil velmi

zdařile o syntézu historie lounského Sokola. Jeho práce je přehledně rozdělena do 30 sešitů, které mapují jednotlivá témata spolkových aktivit. Z dalších významných fondů, uložených v SOkA Louny, které vypovídají o spolkovém životě, bych vyzdvihl fond Klubu českých turistů a fond Spolku Chroustovice Louny, které poskytují značný a hodnotný materiál ke sledované tématice.

Pro poznání života v Lounech ve druhé polovině 19. století je zcela nepostradatelná tzv. *Haincova kronika*. Jan Hainc ji vedl v letech 1850–1889 a zachytil v ní celou řadu zajímavých informací. Mapuje jak rozvoj města, tak i spolkovou činnost, kterou znal velmi dobře, neboť patřil mezi nejaktivnější osobnosti spolkového života. Jedná se o velmi cenné vzpomínky, z daného období ojedinělé. Je ovšem zapotřebí přistupovat k jeho práci poměrně kriticky, neboť se zde odráží antagonismus mezi ním a některými politicky jinak orientovanými osobnostmi. Pro lepší orientaci ve spolkovém životě je velmi cenný *Spolkový katastr Loun* z let 1888–1937, ve kterém jsou základní informace o spolcích: datum založení, případně ukončení činnosti a jména předsedů a jednatelů. V prvním desetiletí 20. století vyšly tři *Adresáře města Loun*, které obsahují seznam spolků ve městě a uvádějí též jména jejich předsedů. Pro kapitolu věnovanou turistice byla výraznou pomocí souvislá předválečná řada *Časopis turistů*, uložená v Oblastním muzeu v Lounech. Prošel jsem také pozůstalost Rudolfa Urbánka, uloženou v Památníku národního písemnictví.

Hojně jsem pracoval s dobovým tiskem, který mi pomáhal doplňovat získané informace. Pro výzkum spolkového života Loun je značnou nevýhodou, že první místní týdeník *Lučan* začal vycházet teprve od roku 1883. Ten byl také z regionálních periodik nejvýznamnější. Pro poslední předválečné desetiletí jsem využil *Lounský obzor*. Vzhledem k absenci místního tisku v 60. a 70. letech 19. století bylo zapotřebí projít i řadu nadregionálních periodik: *Národní listy*, *Národní politiku*, *Pražský denník*, *Svobodného občana*, *Plzeňské listy*, *Vesnu* či *Květy*.

Spolkovou činností v Lounech se zabývalo v posledních letech několik osob. Jednalo se především o bakalářské a diplomové práce, které zpracovávaly zpravidla jeden spolek. Mezi nejzdařilejší patří diplomová práce Radky Vaicové *Činnost spolku Budeč na Lounsku do první světové války*. V širším kontextu se věnoval tématu Jiří Matyáš v rigorózní práci *Emancipační hnutí českého dělnictva na Lounsku v letech 1868 až 1938. Příspěvek k problematice výzkumu kulturního života dolních vrstev společnosti*. Velmi zajímavá je disertační práce Ladislava Kašpara *Vznik a vývoj české turistiky do roku 1914*, která zdařile mapuje vývoj turistiky v Čechách.

² Vladimír ŠALOUN, *Historie tělesné výchovy a sportu v Lounech*, diplomová práce PedF UK Praha 1980.

Regionální literatura se sice spolkovými dějinami zabývá pouze okrajově, přesto se především ve starších periodikách nalézají několik drobných statí. Nejpodstatnější je Vlastivědný sborník okresu lounského, ve kterém nalezneme řadu sice krátkých, ale heuristicky hodnotných prací. V novější době na něj navázal méně kvalitní *Kulturní měsíčník Loun*. V současnosti se regionální historii zabývá především Antonín Hlušík. Ve třicátých letech byly vydány dvě knihy, ze kterých se dodnes čerpá: *Sedmdesát let spořitelny města Loun 1863–1933* a *Monografie města Loun*. V roce 2005 vyšla publikace Louny, která je zdařilou syntézou dějin města od počátků až po současnost.

Cílem mé práce je zmapovat spolkový život ve městě v průběhu tří generací. Spolkový život v Lounech procházel značným rozvojem a tomu odpovídala i zvyšující se nabídka spolkového života. I v jiných srovnatelně velkých městech bychom mohli najít řadu paralel, neboť principy rozvoje spolkového života byly podobné.³ Ve své práci chci ukázat na úzké propojení spolkového a politického života a zapojení elit do obou sfér, což je nejmarkantnější na příkladu rodiny Hilbertovy. Soustředím se také na otázku, čím byl specifický spolkový život v Lounech, které ležely na českoněmecké jazykové hranici.

³ K tématu vyšla řada podnětných prací, např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2008, ve které je velmi dobře zpracována řada medailonů, představující nejrůznější profese ve společnosti 19. století i jejich zapojení do spolkového života. Ve sborníku *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*, Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (edd.), Ústí nad Labem 2008, je kapitola věnovaná spolkovému životu. V posledních letech se objevila i řada kvalitních diplomových, rigorózních a disertačních prací, které se zaměřují na spolkový život českých měst. Jmenujme například následující práce: Hana NOVOTNÁ, *Spolky, modernizační prvek regionu Vlašimska (1848–1918)*, rigorózní práce FF UK Praha 2007; Jarmila HURTOVÁ, *Činnost spolků na Kralovicku jako součást modernity kraje (2. pol. 19. st. – 1. pol. 20. stol.)*, diplomová práce FF UK Praha 2011; Zdeněk BEROUN, *Moravské Budějovice v letech 1881–1918. Nástin politického a spolkového profilu maloměsta*, diplomová práce FF UK Praha 2007; Lenka PROCHÁZKOVÁ, *Mnichovo Hradiště 1866–1895. Každodenní život malého města ve druhé polovině 19. století*, diplomová práce FF UK Praha 2011; Kateřina PERKOVÁ, *Rokycany v druhé polovině 19. století. Kulturně-osvětové spolky a jejich činnost*, diplomová práce FF UK Praha 2010; Martin PODLUCKÝ, *Společenský život a lokální identita v Děčíně a v Podmoklech 1870–1920*, diplomová práce FF UK Praha 2013.

1. Charakteristika města v letech 1861–1914

1.1. Louny: demografie, urbanistika a průmysl

Louny byly na počátku 19. století malým, provinčním městem. V roce 1800 čítaly necelých 2000 obyvatel a jeho počet se v první polovině 19. století výrazně nezvýšil. V době revoluce roku 1848 žilo ve městě méně než 2500 obyvatel a v následujících letech 1849–1854 ubyla další 3 % populace následkem vystěhovalectví a persekuce. Regrese byla pouze dočasná a na základě sčítání obyvatelstva z roku 1857 již bylo v Lounech 3264 obyvatel a v průběhu následujících třinácti let přibylo přes 900 osob. Krátce po napojení Loun na pražsko-duckovskou dráhu, v roce 1880, překročil počet obyvatel hranici 5500 osob. V porovnání s okolními městy šlo o lehce nadprůměrný populační přírůstek, který se však výrazně neodchyloval od průměru v Čechách.⁴

Počátek populačního nárůstu je spojen s otevřením železničního spojení s Prahou. Stavba železnice a následná poptávka po pracovní síle lákaly od počátku sedmdesátých let do Loun mnoho dělníků.⁵ Ti přicházeli se svými rodinami a podstatná část se jich ve městě usadila. Náhlý nedostatek bytů zapříčinil několikanásobné zvýšení nájemného, což se stalo impulsem pro stavbu nových domů. Jen v letech 1872–1873 vzniklo ve východní části města patnáct narychlo postavených domů, které se staly základem nově se rodící městské čtvrti, nazývané Amerika. Jejich výstavba nikterak výrazně nepomohla vyřešit bytovou otázku a situace nově příchozích dělníků byla velmi neutěšená. Vzhledem k vysokému nájemnému ve městě se lidé ubytovávali také v okolních vesnicích, kde pořídili bydlení levněji.

Výrazným stimulem populačního rozvoje byla hospodářská konjunktura, která koncem 19. století dosáhla svého vrcholu. Nově vzniklé podniky – cukrovar, pivovar, a především rozšířené železniční dílny, nabízely možnost stálé nebo alespoň sezónní práce, která do města přilákala stovky lidí. Většinu přistěhovalců představovali dělníci a řemeslníci, kteří si chtěli zajistit lepší životní podmínky. Kromě nich přicházela do Loun i inteligence, tvořená převážně advokáty a lékaři. Mezi lety 1890–1900 se počet obyvatel zvýšil z 6346 na 10 212 osob. Takového populačního nárůstu město nedosáhlo v žádné jiné době.⁶

K populačnímu rozmachu docházelo koncem 19. století v celých Čechách. Sínilo stěhování venkovského obyvatelstva do měst, provázené vidinou snazšího uplatnění. Pro

⁴ SOkA Louny, fond Archiv města Louny (dále AM Louny), sign. CH 10, Pamětní kniha města Loun I, s. 29. – *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970 I/1*, Praha 1978, s. 500n.

⁵ SOkA Louny, AM Louny, sign. I CH 6, Haincova kronika (1850–1899), s. 104.

srovnání jsem vybral osm podobně velkých měst ze severních a středních Čech.⁷ Zatímco v roce 1869 měly Louny z porovnávaných měst nejnižší počet obyvatel, při následujícím sčítání obyvatelstva v roce 1880 se posunuly před Litvínov a Rakovník, v roce 1890 se populační růst nepatrně snížil, a v posledním desetiletí došlo k neobvykle vysokému nárůstu populace. Během jediného desetiletí se zvýšil počet obyvatel o 61 %, čímž se Louny staly desetitisícovým městem a předstihly Českou Lípou, Slaný, Rakovník, Kadaň i Beroun. Při posledním sčítání obyvatelstva v habsburské monarchii roku 1910 se předchozí výsledek výrazně nezměnil, pouze tři města ze sledovaných, Rakovník, Kadaň a Slaný, nedosáhla desetitisícové hranice. Na stejné úrovni přibližně s 11 500 obyvateli se pohybovala města Louny, Česká Lípa, Beroun a Bílina.⁸ Louny byly v posledním desetiletí 19. století po Litvínovu druhým nejrychleji se rozvíjejícím mimopražským městem v Čechách.⁹ Konkurovat jim dokázala jen rychle se rozvíjející města v hnědouhelné pánvi a kladenském revíru.

Jak už bylo řečeno, pro rozvoj města bylo stěžejní napojení na železnici. Od sklonku šedesátých let se připravovala stavba pražsko-duchcovské dráhy. Cílem projektu bylo propojení Prahy se Saskem a zajištění dodávek uhlí z teplicko-duchcovské hnědouhelné pánve pro zásobování Prahy. Výběrové řízení vyhrálo konsorcium hraběte Thun-Hohensteina, které obdrželo v létě 1870 koncesi na stavbu dráhy.¹⁰ Projekt a jeho realizace byly zadány pražské firmě Jana Muziky.

Když bylo jisté, že přes Louny povede železnice, rozpoutal se v lounské městské radě velký boj o umístění nádraží. V úvahu připadaly tři varianty. Část radních chtěla mít nádraží blízko náměstí, na tzv. Rynečku, jiní v místech dnešního divadla, a poslední frakce daleko od centra, zhruba půl hodiny chůze na východ od náměstí. Po dlouhých debatách prosadili radní třetí variantu. Ve východní části města začaly vznikat první průmyslové podniky. Cílem bylo vybudovat velkou průmyslovou zónu, což se z větší části do první světové války podařilo.¹¹

Pokud měl být zajištěn další rozvoj města, bylo nezbytně nutné vytvořit důležitý dopravní uzel. O výstavbu nových železničních tratí, zajišťujících spojení Loun s okolními městy se výraznou měrou zasloužil dlouholetý starosta města JUDr. Petr Pavel Hilbert. Díky němu získaly Louny napojení na Postoloprty, Rakovník i Libochovice. První jednání o zbudování lounsko-postoloprtské dráhy proběhlo již na sklonku roku 1892. Výrazné

⁶ SOkA Louny, AM Louny, sign. CH 10, Pamětní kniha města Loun I, s. 29. – *Retrospektivní lexikon*, s. 500n.

⁷ Srovnával jsem města Louny, Slaný, Rakovník, Beroun, Českou Lípou, Kadaň, Bílinu a Litvínov.

⁸ *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*, Praha 1978, s. 84–200 a 434–511.

⁹ *Podřipan* 32, 23. 3. 1901, s. 5–6.

¹⁰ Václav Zahrádka, *LOSTR. Dílny Louny*, rukopis (2003), nepag.

zjednodušení vedoucí k uskutečnění projektu přinesl v roce 1892 vydaný zemský zákon „O zvelebení železničtví nižšího řádu“, podle něhož měla 70 % kapitálu dodat země a pouhých 30 % zájemci. Na vybudování trati měli zájem jak Louny, tak kníže Adolf Schwarzenberg, který byl vlastníkem postoloprtského panství. Dráha, ač svou délkou nepatrná, měla pro lounský region velký význam, neboť spojovala pražsko–duchcovskou dráhu s plzeňsko–březenskou. V lednu 1895 bylo započato se stavbou a již 16. září 1895 byla železnice zprovozněna.¹²

Další významné železniční spojení přibylo počátkem 20. století. Již od roku 1885 probíhala dlouhá a komplikovaná jednání o vybudování dráhy z Kralovic přes Mladotice, Rakovník, Louny a Libochovice do České Lípy, kde by se trať napojila na dráhu do Liberce. Dráha by propojila jihozápadní Čechy s průmyslovým centrem severních Čech. Tento velkorysý plán však na dlouho ustrnul.¹³ Následovalo téměř dvacet let vyčerpávajících jednání, která nakonec vyústila ve vybudování pouze dvou dílčích drah. Nejprve byla v roce 1902 zprovozněna lounsko-libochovická a o dva roky později lounsko-rakovnická trať.

Stavba lounsko-libochovické dráhy byla zadána pražskému podnikateli ing. Janu Krulišovi.¹⁴ Dráha byla zkolaudována 26. června 1902 a celkové náklady činily 2 808 200 korun. Během prvních pěti měsíců bylo přepraveno 18 700 osob a 17 200 tun zboží.

Po dlouhých jednáních byla v létě 1901 získána koncese na stavbu lounsko-rakovnické dráhy. Potřebný kapitál ve výši 1 559 200 K a byl rozdělen do akcií po 400 K. Polovinu, tj. 1950 akcií, vlastnila země a 1948 akcií, v hodnotě 779 200 K, zakoupili akcionáři.¹⁵ Zakázku na stavbu dráhy získali rakovnický stavitel Bedřich Beřkovec a lounský stavitel Jan Kubíček. Každému byla zadána zhruba polovina trati s mezníkem na 24 kilometrů od Rakovníka.¹⁶ Stavba 45 kilometrů dlouhé dráhy rychle pokračovala a 24. září 1904 byla zahájena pravidelná doprava Louny-Rakovník.¹⁷ Po dlouhých letech vyjednávání se Hilbertovi podařilo splnit svůj hlavní úkol, udělat z Loun důležitý železniční uzel.

Důležitou součástí lounských drah se staly železniční dílny. Byly zprovozněny již na sklonku roku 1873 a o dva měsíce později zde byla opravena první lokomotiva. Rozlohou nevelké dílny s 35 zaměstnanci se postupně rozrůstaly. Na sklonku roku 1879 bylo

¹¹ *Tamtéž.*

¹² Blíže viz Martin VOSTŘEL, *Město Louny v letech 1880–1914*, rigorózní práce FFUK Praha 2005, s. 141–143.

¹³ Radana MÜLLEROVÁ, *Dráha Duchcov–Praha*, seminární práce UJEP Ústí nad Labem 1997, s. 4.

¹⁴ Není bez zajímavosti, že s rodinou Krulišů byl spojen významný lounský cukrovarník Matěj Valtera, který měl zájem na rozšíření exportu svých výrobků.

¹⁵ Národní archiv, Zemský výbor, železniční oddělení, k. 516.

¹⁶ Stanislav TICHÝ – Jiří NOVÁK, *80 let Louny–Rakovník*, Mutějovice 1984, s. 70.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 75.

rozhodnuto o výstavbě kotlární, čímž se oprava kotlů, dosud prováděná v Podmoklech, přesunula do Loun. Kotelárna byla brzy postavena a dílny se staly největšími opravami pražsko-duckovské dráhy.¹⁸

Když byly v roce 1884 dráhy zestátněny, disponovaly již 37 lokomotivami, 31 tendry, 24 osobními vozy, 1691 nákladními vozy a 2 sněhovými pluhy. Tento přehled nám zřetelně dokazuje, jak významně se dílny od svého vzniku rozšířily. Zlomový byl rok 1895, kdy se vzhledem k rostoucímu počtu nově vznikajících železnic uvažovalo o výstavbě velkých dílen v Čechách. Rozhodovalo se mezi městy Tábořem a Louny. Lounská rada se od počátku aktivně ucházela o rozšíření dílen a nabídla, že na výstavbu poskytne pozemky zdarma. Ministerstvo návrh přijalo a ještě téhož roku se začaly stavět nové budovy. V následujícím roce 1896 již měly dílny 600 zaměstnanců a rozlohu 10 971 m². Výstavbě musela ustoupit nedávno postavená výtopyna. Na konci 19. století se staly železniční dílny největším podnikem v Lounech. Do roku 1907 se rozrostl areál podniku na 16 165 m², tedy od jeho vzniku asi pětinásobně, a počet zaměstnanců přesáhl v roce 1911 hranici 1000 osob.¹⁹

První velký průmyslový podnik v Lounech vznikl na sklonku šedesátých let. V roce 1869 založil nejbohatší průmyslník v regionu František Hýra na východním okraji Loun cukrovar. Inicivoval vznik podniku, a když projekt nevzbudil předpokládaný zájem, rozhodl se Hýra pro vystavění cukrovaru převážně ze svých finančních prostředků. Bez prodlení se začalo se stavbou a 13. listopadu 1869 byl akciový cukrovar s kapitálem 200 000 zl. vysvěcen a otevřen. Než se však mohl plně zhodnotit, přišel krach na Vídeňské burze. Dluhy Františka Hýry odhadoval lounský kronikář na astronomických 2 200 000 zl. Na jeho majetek byl uvalen konkurz.²⁰

V konkurzu v roce 1877 koupil cukrovar za 350 000 zl. Matěj Valtera a v průběhu více než tří desetiletí jej podstatně modernizoval. Tehdy se Louny staly významným zpracovatelem cukru v rakousko-uherské monarchii. V listopadu 1891 sice cukrovar vyhořel, ale Matěj Valtera této tragédie posléze využil k jeho modernizaci. Na sklonku 19. století byl cukrovar schopen zpracovat bezmála 1 000 000 metrických centů řepy ročně.²¹

V roce 1892 vznikl nedaleko Valterova cukrovaru konkurenční Rolnický akciový cukrovar. Stalo se tak krátce poté, co Valterův podnik v listopadu 1891 za nejasných okolností vyhořel. Vznik Rolnického akciového cukrovaru inicioval starosta města Petr

¹⁸ V. ZAHŘÁDKA, *LOSTR. Dílny Louny*, rukopis (2003), nepag.

¹⁹ *Tamtéž*.

²⁰ *Haincova kronika*, s. 124.

²¹ Martin VOSTŘEL, *Matěj Valtera – příběh největšího českého cukrovarníka přelomu století*, in: Jaroslav Bartošek et al., *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*,

Hilbert, který měl s Valterou velmi napjaté až nepřátelské vztahy. Starosta se rozhodl prosadit stavbu dalšího cukrovaru v Lounech, přestože pozemky byly v lounském katastru výrazně dražší než v okolních obcích. Hilbert na vyrovnání rozdílu uvolnil z městského rozpočtu 25 000 zl.. Valtera podal na město stížnost a celá záležitost se vyřešila teprve u soudu ve Vídni, který rozhodl ve prospěch města. Slavnostní otevření cukrovaru, jehož výstavba stála 1 100 000 zl., se konala 17. září 1893 a byla událostí nadregionálního významu. Louny se staly významným centrem cukrovarnického průmyslu v monarchii.²²

Současně vybudoval u lounského hlavního nádraží svůj pivovar kníže Adolf Josef Schwarzenberg. Z důvodu snížení nákladů vystavěl svůj podnik těsně za hranicí města na černčickém katastru. Zařízení podniku však bylo na nejvyšší úrovni a zdejší pivovar se stal nejmodernějším ze všech schwarzenberských pivovarů. O kvalitě piva svědčí i celá řada ocenění – například v roce 1895 z Národopisné výstavy v Praze.²³

Podívejme se nyní na stavební rozvoj města, který s průmyslovým vývojem úzce souvisel. Louny se od středověku skládaly ze tří částí – historického jádra a dvou předměstí, tzv. Velkého neboli Žateckého na západě a Pražského na východě. V polovině čtyřicátých let byly zbořeny hradby na východní a jižní straně města a otevřela se příležitost pro urbanistický rozvoj Loun. Do šedesátých let 19. století však zůstala tato možnost nevyužita, naopak se město rozvíjelo jen velmi pomalu, přibývalo v průměru pouze 4 až 5 nových domů ročně. V roce 1849 zasáhl centrum města velký požár, který poničil šestatřicet domů v dnešní Hilbertově a Pražské ulici. Ani to však nevedlo k větší stavební aktivitě.²⁴ Rozmach nastal až na sklonku šedesátých let spolu se vznikem prvních průmyslových podniků a s napojením Loun na pražsko-duchcovskou dráhu.

V roce 1861 byly strženy zbytky Pražské brány a začalo se s výstavbou nové reprezentativní školní budovy. Architektem monumentální třípodlažní neogotické stavby se stal schwarzenberský stavitel František Trostmann. Stavba, otevřená na podzim 1868, plynule navázala na Pražskou ulici a stala se pohledovou dominantou východní části historického centra.

Město se začalo rozrůstat zejména po otevření pražské dráhy v roce 1871. Rozvoj průmyslu s sebou přinesl nedostatek bytů. S bytovou otázkou se město vypořádávalo se střídavými úspěchy po celé sledované období.

Praha 2011, s. 124–135.

²² Bližší informace M. VOSTŘEL, *Matěj Valtera*, s. 124–135. Podle tisku se otevření cukrovaru zúčastnilo až 10 000 osob. Přestože se číslo zdá značně nadnesené, fotografie dokazují, že se jednalo o velkolepou událost.

²³ M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 156–158. Pivovar byl uveden do provozu v roce 1892.

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let byly v Lounech postaveny dva honosné hotely. Jejich výstavba nepochybně souvisí s rozvojem obchodu a průmyslu. Drtinův hotel, vybudovaný v polovině sedmdesátých let, se stal důležitým centrem společenského a kulturního života města. Bylo to místo, kde se nejčastěji setkávaly lounské spolky. V roce 1880 postavil v blízkosti kostela sv. Mikuláše Audolf Taussig honosný hotel Union. Náklady na jeho realizaci dosáhly 50 000 zl. Hotelu bohužel ustoupil goticko-renesanční dům U Zlaté růže.²⁵

K nejvýznamnějším stavbám sledovaného období patří zbudování nové reprezentativní radnice a restaurování farního kostela. Od roku 1849, kdy město získalo samosprávu, a dřívější radnice byla poskytnuta okresnímu hejtmánství, se městská rada potýkala s nedostatkem reprezentačních prostor. Scházela se v různých domech na náměstí, což její prestiži příliš nepřidávalo, a proto roku 1869 obec zakoupila historicky nejhodnotnější renesanční dům čp. 35 U Tří lip. Na počátku osmdesátých let se mimo jiných závad objevily i trhliny na starobylém průčelí. Na požádání lounských radních zpracoval architekt Saturnin Heller zprávu o stavu památky a shledal ji ve špatném stavu. V osmdesátých letech 19. století byla, i přes snahu Pražské umělecké besedy o její zachování, z bezpečnostních důvodů zbořena. Pro město to byla nenahraditelná ztráta, která výrazně změnila ráz náměstí.²⁶

Konkursu na projekt nové radnice se v roce 1884 účastnilo 31 zájemců. Zvítězil smíchovský architekt Saturnin Heller.²⁷ Stavbu neorenesanční radnice realizoval lounský stavitel František Záhezký. Budova byla ozdobena osmi alegoriemi umístěnými do nik mezi okny druhého patra. Radnice byla vysvěcena 1. dubna 1888. Celou stavbu financovala spořitelna, která městu nabídla, že si pronajme první poschodí za roční nájem 2000 zl. a v následujících desetiletích celou částku splatí. Město tak získalo novou reprezentativní budovu, kterou zcela uhradil bankovní ústav. Nová radnice sice z urbanistického hlediska do tehdejšího koloritu města nezapadla, neboť ostatní domy výškově vysoce převyšovala, ale byla odrazem sebevědomí a ambic vedení města, především starosty JUDr. Petra Hilberta.

Ve stejné době probíhala velká oprava lounské dominanty, děkanského kostela sv. Mikuláše. Provedl ji v letech 1884–1892 významný český architekt Josef Mocker, který pocházel z nedalekých Cítolib. Úpravy provedl ve stylu purismu a ohlasy obyvatel byly dosti rozpačité, neboť část veřejnosti nesouhlasila s odstraněním sedmi bočních oltářů. Přesto

²⁴ Například pozemek bývalého hostince U Šiffu byl rumištěm až do počátku sedmdesátých let, kdy si zde židovská obec vystavěla synagogu. Martin VOSTŘEL, *Louny (Zmizelé Čechy)*, Praha–Litomyšl 2011, s. 13.

²⁵ Dům zachytil na svých kresbách František Chalupa. Kresby vyšly v časopise *Světlozor* 7/6, 7. 2. 1873, s. 65.

²⁶ *Haincova kronika*, s. 176.

²⁷ *Haincova kronika*, s. 169.

bychom měli chápat Mockerovu úpravu v kontextu doby. V podobném gotizujícím duchu provedl i úpravu domu Sokolů z Mor v roce 1890.²⁸

V posledním desetiletí 19. století se začalo město výrazně rozšiřovat jižním směrem. Nová dráha propojila v roce 1894 Louny s Postoloprty. K vlakové zastávce Louny-město směřovala i výstavba reprezentativní Poděbradovy ulice. Vyrostly zde honosné budovy, které se staly sídlem prospěšných institucí. Na jejich budování se podílel velkou měrou právě starostův syn, začínající architekt Kamil Hilbert. Z jeho realizací zmiňme především budovy dnešního gymnázia, sokolovny, chlapeckých škol a bývalé hospodyňské školy na rohu ulic Poděbradovy a Karla Stanislava Sokola. Kamil Hilbert spolupracoval s brněnským rodákem a akademickým malířem Jano Köhlerem, jenž vyzdobil například Štrombachův dům. Vedle Köhlera býval Hilbertovým spolupracovníkem lounský malíř Emil Holárek, jehož ateliér se nacházel nedaleko Poděbradovy ulice.²⁹ Po odchodu Kamila Hilberta do Prahy v roce 1899 jej v Lounech nahradil Jindřich Grüner, jež se uvedl povedenou stavbou svého domu čp. 709 naproti sokolovně. Také on spolupracoval s Jano Köhlerem. Na počátku 20. století do Loun pronikla secese. Její nejčistší formou je budova bývalé Hospodářské záložny v Hilbertově ulici, jejímž autorem byl žák École des Beaux Arts Antonín Pfeiffer. Secese se ovšem ve větším měřítku ve městě neujala.

Značný ekonomický rozvoj města sebou přinesl i některá negativa. Nejpálčivějším problémem stále zůstávala nevyřešená bytová otázka. Řada dělníků bydlela v nevyhovujících prostorách nebo si ani bydlení v Lounech nemohla dovolit a obývala okolní vesnice. První pokusy o vybudování kolonie dělnických domů na východ od Pražského předměstí ztroskotaly v roce 1902 pro nezájem vedení města.³⁰ Po roce 1905 začaly v Lounech vznikat kolonie rodinných domků, které často financovala dráha z pozice největšího zaměstnavatele. V roce 1905 vybuodovala nad vlakovým nádražím 28 domů, nazývaných Stará kolonie. Protože tak nízký počet domů nemohl výrazněji zlepšit stávající situaci, rozhodlo se vedení státních drah na sklonku roku 1909 povolát do Loun architekta Jana Kotěru. Ten se pokusil o vybudování jednoho z prvních zahradních měst na kontinentě. Inspiroval se německými a

²⁸ Josefa Mockera přivedl do Loun již na počátku sedmdesátých let zámožný podnikatel František Hýra, který chtěl z gotického kostela sv. Petra vybudovat svou rodinnou hrobku. Mocker skutečně úpravy započal, ale kvůli Hýrovu bankrotu svoji práci nikdy nedokončil. Pokračoval poté v úpravě kostela pod vedením města, které se odsvěceného kostela ujalo. Jeho největším zásahem bylo vybudování schodiště při jihozápadní části kostela. Za zmínku stojí i jeho projekt kašny na náměstí, na níž měla být vztyčena socha Benedikta Rejta. Z finančních důvodů k jejímu vybudování nedošlo.

²⁹ Otázka autorství fasád jednotlivých Hilbertových domů není dodnes definitivně rozřešena a vzhledem k torzovitosti díla již zřejmě nikdy zcela určitě nerozlišíme, na jakých zakázkách spolupracoval Jano Köhler a na jakých Emil Holárek.

³⁰ Martin VOSTŘEL, *Kolonie v Lounech*, in: Alena Borovcová (ed.), *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2010*, Ostrava 2010, s. 109–115.

britskými vzory a navrhl plně soběstačnou kolonii pro téměř 2000 obyvatel. Dnes již neobstojí starší tvrzení, že kolonie nebyla dokončená kvůli vypuknutí světové války.³¹ Kotěra byl nucen z důvodu nedostatku financí zadavatele v letech 1909–1911 vytvořit řadu plánů, kterými zmenšoval rozsah kolonie. Zmizela sociální vybavenost, nerealizovala se stavba kostela, školy, lázní ani obchodů. Jediným reliktem vybavenosti zůstaly dvě prádelny. V letech 1911–1913 vzniklo 53 domů, které se staly cenným dokladem řešení bytové otázky v předválečných Čechách. Přes svoji neúplnost zůstává Kotěrova kolonie nejcenějším architektonickým dílem Loun 20. století.³²

Kromě výše zmiňovaných kolonií na východním okraji města se začaly před válkou stavět i dvě další. Na jihovýchodě města, v těsné blízkosti gotického kostela vznikala kolonie U Matky Boží a o několik stovek metrů dál nad dnešním Letním cvičišťem se ve stejné době započalo s budováním kolonie Domov. Výstavba dělnických kolonií výrazně zlepšila situaci s nedostatkem bytů, ačkoli jej nedokázala zcela vyřešit. Stavba kolonií probíhala i v meziválečném období.

Louny ve sledovaném období prožívaly velký rozkvět. Základem bylo napojení města na pražsko-duchcovskou dráhu. Vznikly pracovní příležitosti, které poskytoval také nově vybudovaný cukrovar či pivovar. Stavěly se reprezentativní budovy, byla zřízena řada nových škol, zlepšila se zdravotní péče, v roce 1885 byla otevřena nemocnice korunního prince Rudolfa a výrazně stoupl význam Loun jako centra regionu. Největší rozkvět zaznamenaly Louny v poslední dekádě 19. století, kdy se zvýšil počet obyvatel bezmála o dvě třetiny. Důvodem bylo výrazné rozšíření železničních dílen, které se staly nejvýznamnějším průmyslovým podnikem. Současně byl otevřen druhý cukrovar, čímž se Louny staly významným centrem cukrovarnictví v monarchii. V těsném sousedství dráhy vybudoval kníže Schwarzenberg nový moderní pivovar. Město prosperovalo až do počátku války, muselo se však vypořádat s nedostatkem bytů. Nejúčinnějším způsobem, jak vylepšit situaci, byla výstavba dělnických kolonií. Do války byly vybudovány nebo rozpracovány čtyři kolonie, které zažehly další sociální problémy.

³¹ Tato informace se traduje v literatuře od doby první republiky, naposledy tak píše Bohumír ROEDL, *Louny a umění*, in: Týž (ed.), *Louny. Historie, kultura, lidé*, Praha 2005, s. 355.

³² Bližší informace o Kotěrově kolonii včetně popisu typů domů nebo sociálního a náboženského složení obyvatelstva viz Martin VOSTŘEL, *Kotěrova kolonie v Lounech – fenomén moderní architektury*, *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 90–113.

1.2. Politický vývoj Loun v letech 1848–1918

Po zrušení poddanství roku 1848 došlo k vybudování nové státní správy. Vznikly soudní okresy a Louny se staly okresním městem. Úkolem vedení města bylo zajištění reprezentativní budovy pro okresní hejtmanství. Město se vzdalo své radnice a do budovy se přestěhoval nový úřad.³³ V roce 1850 proběhly první volby do osmnáctičlenného obecního zastupitelstva. Prvním starostou se stal statkář Josef Valter, a protože se za neoabsolutismu již další volby do obecního zastupitelstva nekonaly, přetrvávala ve vedení města téměř jedenáct let stejná skupina osob. Mladý kronikář Jan Hainc se o zastupitelích vyjadřoval velice nelichotivě a nazýval je zpátečníky.³⁴ Dnes mu musíme dát z velké části za pravdu. Na městě se úřadovalo německy ještě v době, kdy se v řadě měst již naplno prosadila čeština a městská rada se bála i jakýchkoli větších akcí, které by městu prospěly, neboť se nechtěla zadlužit.

Nové volby v únoru 1861 probíhaly podle kuriového systému. Voliči byli rozřazeni do tří kurií podle výše odváděných daní. V první kurii byli voliči, platící ročně na přímých daních více než 100 zl., ve druhé volili ti, kteří odevzdali alespoň 20 zl. a ve třetí kurii byli poplatníci, kteří odvedli nejméně osm zlatých. Méně majetní obyvatelé a ženy neměli hlasovací právo. Výsledek voleb změnil rozložení sil na radnici. Starostou se stal lékárník Bedřich Sekera, jenž se však po roce úřadování své funkce ze zdravotních důvodů vzdal. Nahradil jej dosavadní 1. radní Adolf Kuchyňka. Město se začalo rychle měnit. Mladá generace, vedená Janem Haincem, JUDr. Tomášem van Tongelem, Karlem Svobodou, Františkem Drtinou či Antonínem Vidmannem se snažila město zbavit německého rázu.

Spolu s politickým uvolněním, liberalizací a demokratizací celé společnosti v Lounech rychle sílilo národnostní uvědomění. Vzrůstající sebevědomí měšťanstva bylo završeno změnou jednacích řečí na radnici z německé na českou a poměrně rychlým národnostním vyhraněním. Navzdory dlouhé národní vlažnosti se z Loun brzy stala bašta češství na jazykové hranici, která se stylizovala do role ochránce českých menšin v nedalekém převážně německým etnikem osídleném pohraničí. Tento postoj měl mimo jiné napomoci Lounům získat významnější postavení v oblasti. Nesmíme zapomínat, že město se koncem šedesátých let teprve připravovalo na přerod z agrárního maloměsta na budoucí významné centrum regionu.

Stejně tak jako v jiných městech i obyvatel Loun se silně dotklo rakousko-uherské vyrovnání. Období let 1867–1870 můžeme označit jako krajně vyostřené, neboť probíhal boj

³³ Lounští tak ztratili svoji radnici a novou si vybudovali teprve v roce 1888.

³⁴ M. VOSTŘEL, *Louny*, s. 13.

o uznání české státnosti a lidé věřili, že se císař nechá korunovat českým králem. Aktivně vystupovali především členové tehdy nově založeného Sokola, kteří pořádali tábory lidu. Na prvním z nich, uskutečněném na lounském náměstí, promluvil i Karel Sabina. Další dva se odehrály, přes zákaz úřadů, na nedalekých památných místech – na hradech Pravda a Džbán. Nejmohutnější byl tábor lidu na Pravdě, kterého se podle dobových zpráv zúčastnilo 10 000 osob z Loun i širokého okolí.³⁵

Reakce na sebe nedaly dlouho čekat. Okresní hejtman baron Malovec vystupoval proti některým lounským spolkům tvrdě. Jejich členové byli za svoji politickou činnost nejprve pokutováni, poté vězněni a na sklonku roku 1869 dokonce pozastavil činnost Sokola i Měšťanské besedy. Velkou roli zde hrály i osobní antipatie. Poté, co dav vytloukl okna nenáviděnému prorakouskému děkanovi Linhartovi, povolal baron Ludvík Malovec do Loun vojsko, což situaci ještě více vyhrotilo. Poměry se počaly uklidňovat teprve po odchodu Malovce z Loun v roce 1870, nicméně společnost byla politicky rozdělená a rozjitřená nálada panovala ještě několik let poté.

Ve městě, podobně jako v celé české společnosti, se postupně rýsoval střet mezi staročechy, kteří měli v obecním zastupitelstvu majoritu, a mladou nastupující generací, která se více klonila k mladočechům. Na většině území v Čechách si staročeši udrželi své pozice až do počátku devadesátých let,³⁶ ale v zemědělských krajích nebyli schopni oslovit širší masy voličstva. Mladočeši zde byli naopak považováni za progresivnější. Snažili se i o řešení sociální otázky, čímž si získali značnou část dělnictva, které doufalo ve zlepšení svých životních podmínek. K oslabení staročechů v Lounech přispěla rovněž generační výměna. Zemřeli bývalí starostové Adolf Kuchyňka a Alois Greif, město opustil i průbojný staroček Rudolf Wunš. Oproti tomu mladočeská strana naopak posílila. V roce 1868 přišel do Loun právník a mladočeský politik JUDr. Petr Hilbert, který se zde brzy etabloval a dostal se do vedení města.

Prvním mladočechem ve funkci starosty města se stal již v roce 1868 Antonín Vidman, který svůj post uhájil až do roku 1877. Tehdy začala více než čtyři desetiletí trvající vláda mladočechů ve městě, neboť si udrželi post starosty až do roku 1913. Do poloviny sedmdesátých let sice neměli mladočeši v městském zastupitelstvu převahu, avšak postupně se jim ho podařilo ovládnout. Od sedmdesátých let 19. století již častěji vítězil i mladočeský zástupce nad staročeským ve volbách do zemského sněmu.

³⁵ Počet bude zřejmě nadsazený, ale i tak se mohlo jednat alespoň o 5 000 až 7 000 osob.

³⁶ Vojtěch TOMÁŠ, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980, s. 22.

Politicky klidnější období, které nastalo po roce 1873, netrvalo dlouho. Pokojné vody rozčeřila rusko-turecká válka. Většina českého obyvatelstva stála na straně Slovanů, v jejichž prospěch se pořádaly sbírky. Městská rada však překročila své kompetence, když vydala v květnu 1877 memorandum, ve kterém se postavila na stranu Slovanů. Otevřeně kritizovala postoj papeže Pia IX., který podle jejího názoru podporoval Turky. Z tohoto důvodu se členové městské rady odmítli účastnit bohoslužeb a zakázali jakékoli pocty papeži mimo děkanský chrám, neboť jej označili za nepřítele Slovanstva.³⁷ Odpověď byla rychlá a rázná – městské zastupitelstvo bylo rozpuštěno a byly vypsány volby.³⁸

Novým starostou se stal mladočech MUDr. Josef Frotzel. Za jeho tříletého působení se řešily problémy spojené s hygienou a město se začalo výrazně rozvíjet. Frotzel se vzdal své funkce v roce 1881 a zaměřil se především na vybudování nové nemocnice, kterou poté až do své smrti vedl. Mladočeské vedení města však nebylo ohroženo, neboť jej nahradila nejvýznamnější politická osobnost Loun v 19. století JUDr. Petr Pavel Hilbert. Mladý a ambiciózní právník pocházející z Plzně si ve městě dokázal získat značný vliv. Měl velké vize, které se mu s pomocí jeho přátel podařilo realizovat. Ve městě si vybudoval tak vlivné postavení, jaké neměl nikdo z jeho předchůdců ani následovníků.

Hilbert těžil ze silné pozice mladočechů na radnici. Osmdesátá léta byla navíc z politického hlediska bez větších těžkostí. Nicméně od počátku devadesátých let se situace na politické scéně začala pozvolna měnit. Devadesátá léta již nebyla tak klidná a začaly se kupit problémy. Město se rychle rozrůstalo, přistěhovalo se hodně dělníků, kteří díky sílící sociální demokracii začínali hrát stále důležitější úlohu, vyostřovaly se česko-německé spory a celou zemi poznamenala Hilsnerova aféra.

Jedním ze základních pilířů české politiky v posledních dvou desetiletích 19. a počátku 20. století byly snahy o jazykové zrovnoprávnění češtiny s němčinou. V roce 1897 jednala vláda o Badeniho jazykových nařízeních. Po jejich vydání se strhla lavina německých protestů, protože by byla zrovnoprávněna čeština s němčinou. Parlament byl paralyzován, došlo k výměně tří ministerských předsedů a po dvou letech byla jazyková nařízení 14. října 1899 odvolána.³⁹

Reakcí na německé protesty bylo z české strany vystupňování nacionalismu, potyčky v ulicích, rozbíjení obchodů, obstrukce ve sněmu a vlna antisemitismu, která trvala až do

³⁷ Antonín HLUŠTÍK, *Období volené samosprávy*, in: Bohumír Roedl (ed.), Louny. Historie, kultura, lidé, Praha 2005, s. 224.

³⁸ Dne 6. června 1877 byla rozpuštěna obecní zastupitelstva Loun a Vamberka pro „osvědčení souhlasu národu ruskému“, neboť tím překročila obor své působnosti. *Národní Listy* 17/340, 11. 12. 1877, s. 1.

³⁹ Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 456–472.

konce století. Na jednání obecního zastupitelstva v Lounech dne 7. dubna 1897, pouhé dva dny po vydání jazykových nařízení, ostře kritizoval obchodník Adolf Šaroch postoj Němců, kteří se snažili všemi prostředky o jejich zrušení. Podal návrh, aby se radnice jednoznačně postavila za Badeniho jazyková nařízení a ten byl téměř jednomyslně přijat.⁴⁰

O radikálním postoji města svědčí i další skutečnost. Dne 15. srpna 1897 se měl konat na náměstí tábor lidu, protestující proti německým násilnostem na německojazyčném území. Okresní hejtman JUDr. Josef Hruška však jeho pořádání na náměstí nepovolil, a tak se demonstranti sešli v hotelu Občanská záložna.⁴¹ Městská rada učinila symbolické gesto, když jmenovala profesora Lvovské univerzity JUDr. Osvalda Balzera čestným občanem města Loun za „obhajování napadeného českého národa a všech Slovanů“.⁴² Přitom Balzer neměl s Louny nic společného, nezabýval se jimi a ani ve městě nikdy nebyl.

Část lounské společnosti se radikalizovala. V roce 1897 byl založen nacionálně vyhraněný a protižidovský spolek Česká družina. Podle stanov hájil politická a národní práva občanů a svolával k tomuto účelu shromáždění lidu, na kterých se přednášelo a agitovalo ve prospěch radikálních nacionalistů.⁴³ Zatímco na konci února roku 1898 měl spolek v lounském okrese 48 členů, na přelomu století, v době své největší slávy, čítal 155 členů, z toho bylo přes 100 členů přímo z Loun.

Dne 29. března 1899 byla u Polné zavražděna Anežka Hrušová. Zvedla se velká protižidovská kampaň, při které byl Žid Leopold Hilsner obviněn z rituální vraždy, jež byla Židům vnucena jako kolektivní vina, a v celé zemi zvedla protižidovská nálada. Také v Lounech sílil antisemitismus a místní tisk ostře napadal židovské obyvatelstvo. Dokladem je článek z místního tisku s názvem „Jsme antisemity“, otištěný 11. března 1899. Noviny byly zabaveny, ale pro zajímavost cituji: „Žid je chud, ale jak málo mluví, tak mnoho pracuje, co je v něm vytrvalosti, síly, odvahy, energie a skromnosti – dokud není pánem, a tím vším vítězí, podmaňuje, bije. Nestojí za chvíli úvahy muž, kterého nenávidím, můj mocný nepřítel? Nestojí... Ti dále budou šťastni, my dále budeme naříkat, bezmocní, pohodlní, váhaví, přemožení.“⁴⁴

V srpnu 1899, kdy vrcholily boje o udržení platnosti jazykových nařízení, se místodržitelství obávalo nepokojů mezi obyvatelstvem a okresní hejtman musel podávat každou středu, v případě nutnosti i častěji, zprávy o náladách občanů. Pobouření vyvolalo

⁴⁰ SOKA Louny, AM Louny, zápis z obecní schůze ze 7. 4. 1897.

⁴¹ *Lučan* 15, 21. 8. 1897, s. 1.

⁴² *Sedmdesát let spořitelny města Loun 1863–1933*, Louny 1933, s. 135.

⁴³ SOKA Louny, fond Okresní úřad Louny I (dále OÚ Louny), k. 195, Stanovy České družiny (Louny 1897).

⁴⁴ *Jsme atisemity*, *Lučan* 17, 11. března 1899, příloha.

možné použití paragrafu 14, tj. návratu k absolutismu, dále daně z piva, cukru a kořalky, kterého chtěla využít opozice v čele se sociální demokracií, německými a radikálními stranami.⁴⁵ Situaci zostřovalo zvyšování cen potravin a nedostatek bytů. Teprve po třech týdnech upustilo místodržitelství od pravidelných referencí, ale už na konci září varovalo před shlukováním většího počtu lidí a při hrozících demonstracích měl okresní hejtman použít silnější četnictvo.

Dne 19. října 1899 proběhla v Lounech velká protivládní demonstrace, při které bylo svoláno do Loun četnictvo z celého okresu. Četníci byli připraveni v hotelu Koruna na náměstí a později proti demonstrantům zasáhli. Náměstí bylo plné nespokojených občanů a četnictvo mělo plné ruce práce, než se mu podařilo situaci uklidnit. Při potyčkách s demonstranty bylo zraněno šest četníků a okresní hejtman JUDr. Josef Hruška byl zasažen kamenem do hlavy. Zranění však nebylo vážné a po ošetření v hotelu Koruna se aktivně podílel na uklidnění situace. Vrchní velení bylo svěřeno komisaři Sobotkovi, a jak poznamenal místní tisk, především jeho zásluhou a rozvážností několika radních se podařilo uchránit město před krveprolitím. Následujícího dne byla vyloukána okna a ničen židovský majetek. Cílem těchto akcí nebylo záměrné způsobení materiálních škod, ale především zastrašení židovského obyvatelstva a vylití si zloby. Pogrom byl načasován na chvíli, kdy se opět začala projednávat Hilsnerova aféra.

Na konci století se stal jedním z důležitých témat boj za všeobecné volební právo. Dne 24. března 1898 proběhla na zasedání městského zastupitelstva ostrá debata mezi stoupenci sociální demokracie a mladočechy. Sociální demokraté žádali, aby se radnice připojila k petici za všeobecné volební právo, ale městské zastupitelstvo to po dlouhém jednání zamítlo.⁴⁶

V roce 1899 se starosta JUDr. Petr Hilbert po dlouhých osmnácti letech rozhodl pro rezignaci. Městská rada k němu vyslala čtyřčlennou deputaci, ale jeho rozhodnutí již nezvrátila.⁴⁷ K Hilbertovu rozhodnutí přispěly časté útoky opozice na jeho osobu, dlouhotrvající vypjatá politická situace i vzrůstající dluhy města. Mladočeský tisk odůvodnil jeho rezignaci pokročilým stářím a úbytkem sil. Většina obyvatel uznala jeho velké zásluhy o rozkvět města. Za osmnáct let působení ve funkci starosty vykonal nepřehledné množství práce a významně přispěl k rozvoji Loun, které se na konci 19. století staly významným regionálním centrem. Nikdo před ním a ani po něm nebyl šestkrát zvolen starostou. Byl důležitou osobností s rozhledem a velkými ambicemi. Přes všechny klady je nutné realisticky

⁴⁵ SOKA Louny, OÚ Louny, k. 12, zpráva z 2. 8. 1899.

⁴⁶ SOKA Louny, AM Louny, sign. IA 145, inv. č. 302, zápis ze schůze obecního zastupitelstva z 24. 3. 1898.

⁴⁷ *Lučan* 17, 3. 5. 1899, s. 1.

připomenout i negativní stránky jeho osobnosti – město vedl velmi autoritativně a nevyhnul se ani finančním machinacím. Přesto se mu dostalo nebyvalé pocty, když ještě za jeho života byla jeho jménem pojmenována ulice v centru města.

Hilberta vystřídali další mladočeši. V letech 1899–1903 byl starostou JUDr. Valentin Stopka a jehož následoval v letech 1903–1911 JUDr. Jan Veltrubský z Veltrub. Ačkoli pokračovali v nastoleném směru, jejich pozice již nikdy nebyla tak silná. Kromě výše zmíněných problémů se potýkali s velkým zadlužením města, takže většinou pouze dokončovali velké projekty svého předchůdce a novému velkému zatížení města se vyhýbali.

Čelili také stále většímu tlaku především ze strany sociální demokracie, ale také agrárníků, kteří měli na zemědělském Lounsku silné pozice. V roce 1905 se uskutečnily pod vedením sociální demokracie demonstrace ve prospěch všeobecného volebního práva. Louny se tak přidaly k obecnému trendu. V průběhu srpna až listopadu proběhly ve městě tři velké manifestace. První dvě dopadly ještě poměrně klidně, ale poslední konaná 28. listopadu 1905, se zapsala nesmazatelně do dějin města. Hromadná manifestace se pořádala na náměstí a zúčastnili se jí dělníci z většiny podniků. Výjimku tvořili zaměstnanci železničních dílen, kteří stávkou nepodpořili. Dav se po skončení demonstrace přesunul na východ od města k železničním dílnám, kde poškodil budovu, vnikl dovnitř a ničil stroje. Z dílen se demonstranti přesunuli k železničnímu nádraží, které ještě stačili lehce poškodit, než je rozehnali narychlo přivolaní dragouni z Postoloprta a honvědi z Chomutova.⁴⁸

Starosta Veltrubský musel řešit demonstrace nejen za všeobecné volební právo, ale i proti drahotě. K největší demonstraci proti drahotě došlo v září 1911. Demonstrace měla klidně, ale důrazně poukázat na zvyšující se ceny potravin a stagnující mzdy. Lounský obzor varoval před zvětšujícími se nepokoji.⁴⁹ Nad městem se vznášela hrozba z roku 1905, kdy došlo k demolování železničních dílen. Obavy se naštěstí nepotvrdily, ale situace byla až do světové války velmi napjatá.

Vážným problémem, s nímž se vedení města nedokázalo vypořádat, byla aféra lounské spořitelny z října roku 1910. O finančních potížích lounské spořitelny se začalo otevřeně hovořit ještě předtím, než se na veřejnost dostaly zpronevěry několika úředníků ústavu. Občané mluvili o statisícových částkách a město zachvátil chaos. Ve spořitelně došlo 11. listopadu 1910 k odhalení finančních zpronevěr dvou vysokých úředníků. Soustavně po několik desetiletí falšovali účty a finanční ztráty se vyšplhaly na 676 289,16 K.⁵⁰ Když byly

⁴⁸ Bořivoj LŮŽEK, *Boje a vítězství dělnické třídy na Lounsku*, Louny 1989, s. 18.

⁴⁹ *Lounský obzor* 3, 16. 9. 1911, s. 1.

⁵⁰ *Sedmdesát let Spořitelny města Loun 1863–1933*, Louny 1933, s. 171.

podvody zjištěny, spáchal pokladník Antonín Merz v kanceláři spořitelny sebevraždu a o několik dní později zemřel i druhý úředník Václav Šalamoun.

Lidé se v dlouhých frontách dožadovali okamžitého vydání svých vkladů a ve městě proběhlo několik demonstrací. Davy lidí se tísnily celé dny u přepážek a na chod spořitelny dohlíželo všech šest městských strážníků. Po zavírací době vypadala spořitelna jak po vyplenění. Po této události si ústav jen pomalu získával důvěru dřívějších vkladatelů. Do vedení spořitelny byli Ústřední bankou českých spořitelien dosazeni prokuristé Ferdinand Bouda a Rudolf Hák z Prahy.⁵¹

Aféra, rozdmýchávaná opozicí, silně poškodila důvěru v mladočeské vedení strany, které se rozhodlo očistit a provedlo revizi městských účtů za posledních 35 let.⁵² Jedině prokázanou nevinou si mohla vedoucí strana zajistit dostatek voličů pro nadcházející volby. Okresní výbor měl výsledky zemské revizní kanceláře k dispozici už v polovině srpna roku 1912. Protože však v okresním výboru převládala opozice a výsledky neprokázaly větší finanční úniky v hospodaření města, obdržela městská rada výsledek revize až po stížnosti podané k zemskému výboru na konci října.⁵³ V účtech byly nalezeny jen drobné chyby z doby, kdy zastával funkci účetního Josef Šroubek, který byl již v penzi. Přestože se mladočeši částečně očistili, přispěla tato událost k úbytku jejich příznivců.

Krátce poté, 26. srpna 1911 zemřel starosta JUDr. Jan Veltrubský z Veltrub. Sociální demokracie, která byla vůči němu v opozici, nakonec v nekrologu uznala jeho upřímné jednání, ale také poznamenala, že „starý pán byl bez energie a pro nižší třídy nic neudělal“.⁵⁴ Před komunálními volbami v roce 1911 se rozvinula rozsáhlá kampaň. Město se rozdělilo na dva tábory. Jedni hájili „radniční křídlo“, druzí se proti němu vehementně postavili a poukazovali na defraudaci ve spořitelně a velikou nespokojenost voličů s přetrvávající vládou mladočechů. Opozici se podařilo nad radnicí zvítězit těsným poměrem 544 ku 533 hlasům. Přesto se dočasným zástupcem starosty stal první radní a předseda klubu Národní strany svobodomyšlné Adolf Šaroch. Přechodné období trvalo až do roku 1912, kdy byl zvolen řádným starostou a nakrátko se ujal úřadu. Jeho pozice byla velmi vratká. Mladočechům se neustále dávala za vinu defraudace ve spořitelně i městských účtech a ve městě zavládl zmatek, kterého využila opozice. V městských volbách, konaných na sklonku roku 1912, byla

⁵¹ *Tamtéž.*

⁵² *Tamtéž.*

⁵³ *Tamtéž.*

⁵⁴ *Lounský obzor* 3, 2. 9. 1911, s. 1.

radnice poražena. Opozice získala 510 hlasů, zatímco radnice pouze 420. Vláda mladočechů, trvající čtyři desetiletí, skončila.⁵⁵

Strany v městské radě mezi sebou nadále zápasily o vedoucí postavení ve městě, nedokázaly však řešit všeobecnou nespokojenost, k níž ještě přispělo soustavné zvyšování cen potravin. Dne 12. srpna 1913 bylo obecní zastupitelstvo rozpuštěno a podle výnosu místodržitelství došlo k jeho nahrazení správní komisí.⁵⁶ V jejím čele stanul velkostatkář a poslanec zemského sněmu Vilém Günter. Komisi jmenovalo okresní hejtmanství po dohodě s okresním výborem. Byla složena především z osob působících po delší dobu v městské samosprávě a patřících převážně k radničnímu křídlu. To vzbudilo značnou nelibost u opozice a týdeník *Lounský obzor* ostře kritizoval volby, konané na začátku listopadu. Členy prozatím sedmičlenné správní komise se stali velkostatkář Vilém Günter, obchodník Adolf Šaroch, statkář Julius Glaser, stavitel Jindřich Grüner, advokát JUDr. Josef Stehlík, okresní tajemník František Miffek a účetní mlýna Václav Forman.⁵⁷ Správní komise měla být provizorním řešením vzniklé krize, ale blížící se válka všechno změnila. Správní komise zůstala v čele samosprávy až do konce světové války.

Pokusil jsem se nastínit nejdůležitější politické změny, kterými město prošlo. Zásadní význam mělo vybudování nové státní správy po roce 1848 a pozice Loun jako sídla soudního okresu. Padesátá léta 19. století byla z pohledu obyvatel zklamáním a nový rozvoj nastal teprve po návratu k parlamentarismu. V první polovině šedesátých let došlo velmi rychle ke změnám a město se definitivně počestilo. Od konce šedesátých let 19. století začali zastávat stále důležitější úlohu mladočeši, kteří v průběhu sedmdesátých let ovládli lounskou radnici.

Prvním mladočeským starostou byl zvolen již v roce 1868 Antonín Vidman, ale nejvýznamnější osobnost představuje JUDr. Petr Hilbert, který obhájil post starosty v šesti volebních obdobích. Jednoznačná nadvláda mladočechů se od počátku devadesátých let začala rozplývat. Strana se musela vypořádat s řadou problémů i nástupem nových politických stran. Definitivní tečku za mladočeskou hegemonií znamenaly defraudace ve spořitelně, které vedly k porážce radničního křídla. V roce 1913 se politické poměry ve městě natolik vyhrotily, že se místodržitelství rozhodlo rozpustit obecní zastupitelstvo a nahradit je správní komisí.

⁵⁵ *Lounský obzor* 4, 9. 11. 1912, s. 1.

⁵⁶ *Lounský obzor* 5, 16. 8. 1913, s. 2.

⁵⁷ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 204, zpráva z 25. 9. 1913.

2. Obecná charakteristika spolkové činnosti v Lounech

2.1. Vývoj spolkového života v Lounech

Druhá polovina 19. a počátek 20. století se staly živnou půdou pro rychle se rozvíjející spolkový život, v němž se začala formovat moderní česká společnost, vytvářely se spletité sítě sociálních vztahů a rodila se zde i městská politika.

V roce 1843 byl vydán dekret dvorské kanceláře, který poprvé stanovil práva a povinnosti všech spolků na našem území. Podle toho, o jaký se jednalo spolek, bylo k jeho založení zapotřebí získat souhlas buď od panovníka, spojené dvorské kanceláře nebo zemského úřadu.⁵⁸ Důležitou roli sehrály spolky v revolučním roce 1848. Staly se diskusním fórem a jedním z center revoluce. Spolčovací, shromažďovací a petiční právo byly základním požadavkem vůči starému režimu. Císař pod tlakem veřejnosti přislíbil ústavu, která však nikdy nenabyla účinnosti. V březnu 1849 vyšel prozatímní spolkový zákon, který dovoľoval vznik spolku pouze ohlašovací povinností. Od předchozího zákona se lišil tím, že se spolek mohl ustavit v případě, že nebyl do dvou týdnů zakázán. Spolu s tím, jak ochabovala revoluce a císařský dvůr získával zpět svoji sebedůvěru, jal se panovník postupně omezovat spolkový život. Tento vývoj byl dovršen vydáním spolkového zákona z listopadu 1852. Zákon se vracel k trojstupňové povolovací praxi spolkového zákona z roku 1843. Naděje na změnu přišla teprve po pádu neoabsolutismu.

Práce říšské rady na vypracování spolkového zákona nepřinesla v první polovině šedesátých let žádný výsledek,⁵⁹ tak se nový, výrazně liberální postoj ke spolkovému životu zakotvil teprve v roce 1867. Spolkový zákon z 15. listopadu 1867 č. 134/1867 ř.z. byl natolik důležitý, že je zapotřebí se u něho detailněji zastavit. Zákon se skládal ze tří oddělení: O spolcích vůbec, O spolcích politických a Ustanovení trestní a závěrečná. Zákon se nevztahoval na všechny druhy spolků. Byly vyjmuty takové, jejichž účelem byl zisk, tedy bankovní, kreditní, pojišťovací a důchodní spolky. Vzhledem k tomu, že byl stále ještě v platnosti konkordát z roku 1855, byly ze zákona vyčleněny také církevní spolky. Poslední skupinou spolků, na něž se zákon nevztahoval, byly živnostenské spolky a těžařské

⁵⁸ Marek LAŠŤOVKA et al., *Pražské spolky*, Praha 1998, s. 11. Předtím byly sice vydávány některé zákony, které upravovaly dění ve spolcích, ale vždy se zaměřovaly pouze na určitou část obyvatelstva.

⁵⁹ Marek Lašťovka píše, že kromě říšské rady připravovala souběžně návrh spolkového zákona i vláda. Jako spolkový zákon vešel v platnost v roce 1867 vládní návrh. M. LAŠŤOVKA et al., *Pražské spolky*, s. 12.

společnosti.⁶⁰ Zákon nezahrnoval ani politické strany, které byly, jak uvádí ve své práci Marek Lašťovka, v jakémsi „právním vzduchoprázdnu“.⁶¹

K založení spolku bylo zapotřebí uvést do stanov smysl spolku, způsob jeho zřízení, muselo být uvedeno sídlo spolku, práva a povinnosti členů, jaké orgány budou vést spolek a co je zapotřebí, aby byla valná hromada usnášení schopná. Spolek měl povinnost uvést, jakým způsobem se budou řešit rozepře uvnitř spolku, kdo bude reprezentovat spolek navenek a co se stane se spolkem, když se rozejde.⁶² Spolek byl povinen zaslat místodržitelství stanovy v pěti exemplářích. Zatímco dosud musel být spolek povolen, od nynějška stačilo, aby nebyl v zákonné době čtyř týdnů od zaslání stanov zakázán, a mohl poté vstoupit v platnost. Místodržitelství mělo právo zakázat spolek pouze v případě, pokud jeho založení odporovalo právnímu řádu nebo byl-li spolek uznán nebezpečným.⁶³

Spolek měl povinnost do tří dnů od ustavení odeslat okresnímu hejtmanství seznam členů představenstva i s adresami jejich bydliště. Spolek musel odevzdávat také ve třech exemplářích roční výkazy o své činnosti. Okresní hejtmanství mělo široké kontrolní pravomoci. Pokud se spolek rozhodl, že uspořádá schůzi, musel o tom být úřad informován s předstihem nejméně 24 hodin a pokud se jednalo o veřejnou schůzi, muselo okresní hejtmanství vydat povolení. Úřad měl právo poslat na schůzi svého zástupce, který kontroloval průběh akce a informoval hejtmanství, pokud jednání překročilo původně ohlášený rámec. V takovém případě mohlo být jednání ukončeno a spolek dále sankcionován. Úřady měly také právo zakázat shromáždění, na kterém by spolek rokoval o politických či zákonodárných záležitostech a překročil tak svoji kompetenci. Pokud spolek zaslal petici, ve které by přesáhl své pravomoci, vystavoval se finančním pokutám a v krajním případě i hrozbě pozastavení své činnosti nebo rozpuštění.⁶⁴ Pokud došlo k dobrovolnému rozejtí spolku, musel informovat místodržitelství, které se postaralo o otištění této informace v tisku.

Spolkový zákon z roku 1867 znamenal přes některé nedostatky výrazný posun a napomohl k rozvoji spolkového života v monarchii. O jeho kvalitě svědčí, že s drobnými doplněními platil nejen do konce monarchie, ale byl zrušen teprve v roce 1951 mnohem represivnějším spolkovým zákonem.

⁶⁰ Toto vymezení stanovil zákon 134/1867 ř.z. z 15. 11. 1867, § 2 a 3.

⁶¹ M. LAŠŤOVKA et al., *Pražské spolky*, s. 12. Tematikou spolkové legislativy se zevrubně zabývala také Eva DRAŠAROVÁ, *Stát, spolek a spolčování*, in: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu* v Praze 1, 1993, s. 152–177.

⁶² Viz zákon 134/1867 ř.z. z 15. 11. 1867, § 4.

⁶³ Jan JANÁK, *Spolky v českých zemích do roku 1951*, in: Emil Kordiovský (ed.), *Politické strany a spolky na jižní Moravě (Mikulovská symposia XXII)*, Mikulov–Brno 1993, s. 64.

⁶⁴ Viz zákon 134/1867 ř.z. z 15. 11. 1867, § 20–24.

Založení spolku nebylo jednoduchou záležitostí. Téměř všechny spolky se na počátku potýkaly s nedostatkem kapitálu. Často tento handicap překonávaly nadšením a velkou obětavostí. Po určité době však prvotní entuziasmus vyprchal a objevily se další problémy. Nejčastější byly rozepře uvnitř spolku, kde docházelo k vytváření několika názorových táborů. To mohlo vést k opakování voleb, rezignacím na funkce či dokonce opouštění spolku. Takové počínání často spolek na několik let oslabilo, ale výjimečně bylo i ku prospěchu. Stalo se tak za předpokladu, že se členové, kteří předtím spolek opustili, rozhodli vytvořit svůj vlastní spolek a obohatit tak nabídku spolkového života ve městě.

Spolky reagovaly na politickou situaci v Čechách či monarchii. Zvláště aktivní byly v době prusko-rakouské války a po vzniku rakousko-uherské monarchie, a dále na sklonku 19. století v době vrcholících konfliktů českého a německého národa a silného antisemitismu. V takových chvílích byl dohled okresního hejtmanství ještě bedlivější než jindy. Docházelo ke konfliktům mezi státní mocí a občany. Ne všechny spolky však byly pod silným dohledem hejtmanství. Nejvíce sledované byly spolky dělnické a politické, ale četné problémy s cenzurou měly také například spolky divadelních ochotníků.

Zaměříme se na vývoj spolkového života v Lounech. Nejstarším spolkem byl Výsadní ostrostřelecký sbor v Lounech, který měl právo se ustavit již v roce 1800, když poskytl deset dobrovolníků do napoleonských válek.⁶⁵ Žádný další spolek nebyl v Lounech před rokem 1848. V padesátých letech nepanovaly podmínky, které by podpořily rozvoj spolkového života. Obrat nastal záhy po změně režimu. Mužský pěvecký spolek v Lounech vznikl již v červenci 1861. Archivní prameny poodhalily zajímavou skutečnost. Zpěvácký spolek byl zpočátku utrakvistický, ale mladé české generaci se nelíbil česko-německý repertoár. Po několika málo měsících existence se spolek přetvořil. Byli vyhnáni kvalitní němečtí zpěváci a byl ustaven nový, čistě český Zpěvácký spolek Vlastislav. Nacionalistické hledisko se stalo důležitější než kvalita zpěvu. Nacionalismus se tak projevil poměrně brzy, což kontrastovalo se situací na městské radě, kde se stále ještě jednalo v němčině. O čtyři roky později byl založen Výherní spolek Concordia. Rozvoj spolkového života negativně ovlivnila prusko-rakouská válka, která však byla impulzem pro rozvinutí dobročinné činnosti a vlastenectví. Období kolem vzniku dualistické rakousko-uherské monarchie bylo v Čechách provázeno značným nesouhlasem, pocitem křivdy, ale také vytvářelo podmínky pro rozvoj nacionalismu.

Právě tehdy byl v Lounech založen Sokol. Jeho vznik byl pro rozvoj spolkového života nesmírně důležitý. Spolek však plnil své poslání jen krátce, neboť se od svého počátku

⁶⁵ K ostrostřelcům se bohužel téměř žádné archivní prameny nedochovaly. K tématu byl napsán jediný krátký článek: Bohumír ROEDL, *Lounští ostrostřelci*, Kulturní měsíčník Loun (dále KML) 23/9, 1982, s. 5.

výrazně radikalizoval a politizoval, což vedlo ke stále větší eskalaci nevole a nepřátelství mezi okresním hejtmanstvím a částí lounské společnosti.

Spolkový zákon 134/1867 ř.z. a silná vlna nacionalismu, která se projevila především v letech 1867–1870, urychlila zakládání dalších spolků. Na sklonku roku 1868 vznikla Občanská beseda. Politická diferenciací obyvatelstva se odrazila ve vzniku Měšťanské besedy, kterou kronikář Jan Hainc označil jako „Trucbesedu“. V obou spolcích se sdružovali politicky názorově odlišní členové, které bychom mohli označit zjednodušeně jako sympatizanty staročechů a mladočechů. V roce 1869 byly založeny další dva velmi důležité spolky: Dobročinný spolek sv. Ludmily v Lounech a Učitelský spolek Budeč. Jak je patrné, hrály tyto nejstarší spolky ve městě důležitou roli. Položily základ spolkového života a některé z nich jej výrazně utvářely řadu desetiletí.

Politické aktivity mladých radikálních členů vedly ke stále větší konfrontaci mezi okresním hejtmanem na jedné straně a Sokolem a Měšťanskou besedou na straně druhé. Na sklonku roku 1869 konflikt vygradoval a hejtman baron Ludvík Malovec oba spolky rozpustil. Takové jednání paralyzovalo spolkový život ve městě. Protivládní nálady a nespokojenost pokračovaly a trvalo ještě několik let, než se atmosféra zklidnila a napětí opadlo. Posledním spolkem, který vznikl před rokem 1873, byl Sbor dobrovolných hasičů, který v následujících desetiletích vykonal mnoho záslužné práce, a jeho členové se těšili značné vážnosti.

Nejstarší období spolkového života skončilo v roce 1873, kdy došlo ke krachu na Vídeňské burze, byla ukončena grünerská éra a nastala několikaletá recese. Ekonomická krize měla dočasně dopad i na utlumení spolkové činnosti. Ve druhé polovině sedmdesátých let se začala opět rozrůstat nabídka spolkové činnosti. Jedním z faktorů, který si žádal větší nabídku využití volného času, byl vzrůstající počet obyvatel, který můžeme sledovat po napojení Loun na pražsko-duchcovskou dráhu. Louny začaly přitahovat stále větší počet dělníků. Právě tehdy se také objevily první dělnické spolky. Nejstarším byla v roce 1877 založená Řemeslnicko-dělnická beseda, která se starala o vzdělávání a poskytovala podporu rodiny v případě existenčních problémů. Důležitou vzpruhou bylo v roce 1877 opětovné povolení Sokola v Lounech.

Na počátku osmdesátých let se začala výrazně rozšiřovat nabídka spolků. Rozrůstala se síť židovských a ženských spolků, byl ustaven Spolek vojenských vysloužilců a objevil se i první čistě sportovní spolek Veslařsko-bruslařský klub Ohře, který patřil mezi nejstarší české veslařské spolky. Louny přebíraly impulzy z Prahy. Dokladem může být založení Divadelního spolku Tyl krátce po znovuotevření Národního divadla v roce 1883.

V následujících letech byla situace pro rozvoj spolkového života příznivá. Nabídka se rozšiřovala a prohlubovala. V roce 1889 byl založen muzejní spolek, jehož sbírky byly uloženy v nové radnici. Objevila se řada filiálek větších spolků. Velký důraz byl kladen na národní otázku, ve které Louny, ležící na samém pomezí českého a německého etnika sehrály důležitou roli. Představovaly první větší české město, které se profilovalo jako ochránce českých menšin v okolních, převážně německojazyčných okresech. Byl zde založen nejen Místní mužský odbor Národní jednoty severočeské, ale o desetiletí později i ženský odbor. Cílem se stala podpora českých menšin v blízkém německojazyčném území. Jednota se pokoušela zakupovat domy v německých městech a zřizovat zde české spolkové domy. Podpora však měla i řadu dalších podob, ať již se jednalo o vysílání české inteligence do pohraničí, vzdělávání českých menšin nebo navštěvování a posilování pocitu národní sounáležitosti. Strategický význam Loun dokládá i časté pořádání sjezdů Národní jednoty severočeské, které se v Lounech konaly mezi lety 1889–1899 hned třikrát. Podobný smysl měla Ústřední matice školská, jejíž odbor byl v Lounech založen ve druhé polovině osmdesátých let 19. století. Pečovala o rozvoj českého školství v německojazyčné oblasti. Nejdůležitější význam měla na Rané, která jako jediná obec lounského soudního okresu byla jazykově smíšená. Po několik desetiletí zde probíhaly boje obou znesvářených národů. Na počátku devadesátých let se Ústřední matice školská pokusila ve spolupráci s bankovními ústavami, lounskou spořitelnou a Občanskou záložnou vybudovat v obci českou školu. Projekt se vydařil a škola byla otevřena v roce 1893.

Od devadesátých let 19. století stále více nabývalo na síle dělnické spolkové hnutí. Kromě již známých spolků jako byla Řemeslnicko-dělnická beseda, vznikla řada nových. Do konce 19. století byly založeny Řemeslnicko-živnostenská jednota, Dělnický vzdělávací a podpůrný spolek Svornost nebo Spolek národního dělnictva Barák. Na počátku století se přidala i Dělnická tělovýchovná jednota, která se stala konkurencí dosud dominantního Sokola, ačkoli jeho významu nikdy nedosáhla. Všechny výše uvedené spolky byly velice úzce provázané se sociální demokracií, která je často i finančně podporovala. Sílily snahy po větší spolupráci mezi jednotlivými spolky. Jedním z cílů bylo založení městské čítárny, které věnovala řada spolků část své knihovny.

Od osmdesátých let 19. století docházelo k zakládání a rozkvětu sportovních klubů. K veslování a bruslení se postupně přidávala další odvětví. Základní koncepce vycházela ze Sokola, ale zatímco Sokol kladl hlavní důraz na kolektivní pojetí, tak sport vykazoval často znaky individuality, což přední členové Sokola odsuzovali. Objevil se tenis, dokonce se v Lounech sehrál velice kvalitní turnaj, kterého se zúčastnili medailisté z olympijských her a

další přední čeští tenisté. Častým problémem byla perzekuce studentů, kteří museli hrát pod pseudonymy a při odhalení byli trestáni a sport jim býval často zakazován. V devadesátých letech 19. století došlo k založení několika cyklistických spolků a byly uspořádány i první závody. Ve stejné době se prosadila atletika, reprezentovaná Sportovním klubem Olympie. Změny se dotkly také samotného Sokola, neboť v Lounech vznikla Tělocvičná jednota sokolek paní a dívek. Důležitým počinem bylo založení místního odboru Klubu českých turistů, který se co do počtu svých členů řadil mezi nejvýznamnější v Čechách.

Novým fenoménem se staly stolní společnosti, jejichž hlavní náplní byla zábava. Takových spolků bylo několik. Stolní společnost Blesk, Obec Kudláčkovice, Sídlo kosů nebo Obec Chroustovice, která jediná po sobě zanechala spolkovou kroniku. Členové si dávali často přezdívky, které souvisely se zaměstnáním, příjmením či povahou osoby. Mezi členy nalezneme velmi často místní honoraci.

Nezanedbatelnou roli hrály židovské spolky. Jednalo se převážně o spolky, které měly předávat a udržet náboženskou tradici, ale objevil se i takový, který si dával za cíl asimilaci českého a židovského etnika. Jak je patrné, konec 19. století přál rozvoji spolkového života v Lounech natolik, že počet spolků přesáhl hranici padesáti.

Počátek 20. století byl ve znamení dalšího rozvoje spolkového života ve městě. Významně se rozšířila nabídka hudebních spolků. Vznikly Klub citeristů a Klub tamburašů, což reflektovalo jak tehdejší módní vlnu, tak v případě tambury sympatie k jižním Slovanům. Důležitou úlohu v rozvoji spolkového života měly významné osobnosti. Můžeme to doložit na příkladu významného varhaníka a lounského rodáka Eduarda Treglera, který vedl nově založenou Lounskou filharmonii, jež se brzy stala hudebním tělesem nadregionálního významu. Souběžně vedl i Zpěvácký spolek Hlahol. Druhým příkladem může být mladý český historik Rudolf Urbánek, který několik let učil na místní reálce. Během svého nedlouhého působení se aktivně zapojil do spolkového života, pořádal řadu veřejných přednášek, přičemž využíval svých kontaktů s osobnostmi české kultury, a stal se též v roce 1906 jednatelem Vzdělávacího sboru pro okres lounský a okolí, tehdy první velké organizace, která sdružovala několik desítek spolků v lounském okrese.⁶⁶ Jak vysvítá z jeho korespondence, podílel se také na uspořádání putovní výstavy Františka Kupky v Lounech na přelomu let 1906–1907.⁶⁷

⁶⁶ Památník národního písemnictví (dále PNP), fond Rudolf Urbánek, korespondence Vzdělávacího sboru s Rudolfem Urbánkem z roku 1906. V archivu jsou uloženy dva dopisy, jež svědčí o rozepřích uvnitř spolku již několik měsíců po jeho založení. Rudolf Urbánek v něm nabízí svoji rezignaci, kterou spolek nepřijal.

⁶⁷ PNP, fond Rudolf Urbánek, korespondence Františka Kupky s Rudolfem Urbánkem z roku 1907.

Za účelem postavení pomníků významným osobnostem české historie byl v roce 1899 založen Spolek pro postavení Žižkova pomníku, později nazývaný Odbor Husova fondu. Výběr osobností nebyl náhodný a reflektoval silnou husitskou tradici, ke které se Louny hlásily. Nic na tom nemění ani fakt, že Žižkův pomník nebyl nikdy realizován a Husův pomník nebyl kvůli probíhající válce odhalen u příležitosti 500. výročí upálení Mistra Jana Husa, ale teprve o deset let později. Nabídku rozšiřovaly rovněž filiální spolky. Jmenujme například Filiálku typografické besedy nebo Lounský pobočný spolek Červeného kříže.

Celkově můžeme shrnout, že sledované období bylo pro rozvoj spolkového života příznivé. Výjimku tvoří doba kolem prusko-rakouské války a rakousko-uherského vyrovnání, kdy značná politizace spolkového života vedla na čas k rušení spolků a utlumení činnosti. Negativní dopad na spolkový život měla i ekonomická krize v roce 1873. Na konci 19. století se stále vyhrcořenější česko-německé vztahy promítly i do spolkového dění ve městě, neboť řada spolků se rozhodla z nacionalismu či z pouhé módní vlny podporovat české menšiny v německojazyčné oblasti Čech.

Spektrum spolků se stále rozšiřovalo a nabízelo rozsáhlou škálu využití volného času a seberealizace. Spolky měly vzdělávací, dobročinnou, kulturní i sportovní náplň. Dominovaly především mužské spolky. Důvodů pro začlenění se do nějaké komunity bylo několik. Vedle možnosti příjemně trávit volný čas, také členové získávali přátele a velmi často vstupovali do spolků i ze zcela zjištných důvodů, neboť se jim otevřela cesta ke kariérnímu postupu. Každý, kdo se chtěl zapojit do veřejného života, byl členem spolku, častěji i několika spolků. Čím důležitější roli občan v městě zastával, tím se angažoval ve více spolcích a častěji jej nalezneme na vedoucích pozicích jednotlivých spolků. Lounské ženy naopak byly méně aktivní, než bychom čekali, a realizovaly se především v dobročinné činnosti, i když později je můžeme nalézt v menším počtu i ve spolcích s kulturní, vzdělávací a sportovní náplní.

2.2. Lounské spolky v českém národním hnutí

Lounský okres se nacházel na česko-německé jazykové hranici. Pokud se podíváme na národnostní složení v Lounech a v lounském soudním okrese, máme první oficiální údaje ze sčítání lidu z roku 1880.⁶⁸ Podle odhadu V. Krupky, který vydal v roce 1872 publikaci *Lounsko, kulturní obraz na základě zeměpisném, statistickém a dějepisném*⁶⁹, žilo v lounském okrese kolem 1000 osob hlásících se k německé národnosti, což činilo poměrně

⁶⁸ V prvním sčítání lidu provedeném v roce 1869 se národnostní aspekt nezohledňoval.

⁶⁹ Vojtěch KRUPKA, *Lounsko. Kulturní obraz na základě zeměpisném, statistickém a dějepisném*, Praha 1872.

zanedbatelných 3,5 %. V následujících desetiletích německého obyvatelstva v okrese neustále ubývalo, takže podle údajů z roku 1900 zde žilo pouze 0,7 % osob německé národnosti. Byl to obrovský kontrast oproti okolním okresům, ve kterých německé obyvatelstvo dominovalo: na Postoloprtsku tvořilo 85,9 %, na Žatecku 98 %, na Chomutovsku 98,3 %, na Teplicku 89,7 %, na Duchcovsku 73,7 %, na Bílinsku 88,4 % a v mosteckém okrese 69 %.⁷⁰ Údaje o počtu Čechů na německém jazykovém území se značně liší, kolísají v rozmezí od třiceti do sta tisíc. I když připustíme vyšší zastoupení jazykově českého obyvatelstva v okolních okresech, představovalo pouze nesouvislé národnostní ostrůvky.

Zatímco až do šedesátých let 19. století nehrála jazyková otázka v obcích ležících v okolí Loun zásadní roli a obyvatelé se otázkou národní příslušnosti příliš nezabývali, v následujících desetiletích nabývala obcovací řeč stále více na významu. Zeměpisná poloha na jazykové hranici donutila obyvatele, aby přijali buď českou, nebo německou identitu. Většina obcí v lounském soudním okrese byla česká, pouze v několika obcích ležících na západě okresu byl vysoký podíl německého obyvatelstva. Jednalo se o Hořany, Zbrašín, Ranou, Touchovice a Zeměchy. Zdejší obyvatelstvo se postupně přiklánělo k českému jazyku, což komentoval jak Krupka v roce 1872, tak o tři desetiletí později Johannes Zemmrich v díle *Sprachgrenze und Deutsch in Böhmen*. K přeměně Lenešic a Rané Zemmrich konstatuje: „*Leneschitz war vor 50 Jahren noch deutsch, vor 30 Jahren noch gemischt, jetzt ist es ganz tschechisch. Rannay kämpft seit vielen Jahren um die Erhaltung seines deutschen Charakters.*“⁷¹

Pokračující česká emancipace a zvýšené národní sebevědomí sehrály v tomto procesu podstatnou roli. V Lounech, které byly správním i ekonomickým centrem regionu, česká řeč rychle zvítězila a město se stalo pro obce velmi aktivní a silnou oporou. Českou jazykovou převahu dokládají výsledky vycházející ze sčítání obyvatelstva v letech 1880–1921. Zatímco v roce 1880 bylo na okrese ještě 853 osob hlásících se k německé obcovací řeči, což představovalo 2,6 %, o desetiletí později šlo již jen o 1,3 % a od roku 1900 pouze o 0,7 % v okrese. Jedinou obcí, ve které se sváděl o národnostní převahu tuhý boj, byla Raná. V roce 1880 žilo v obci 233 Němců, tedy bezmála 55 %, a ještě v roce 1910 zde bydlelo přes 40 % Němců.⁷²

Samotné město Louny bylo po celé sledované období až na drobné výjimky české. Pokud ještě Krupka uvádí k počátku sedmdesátých let 5 % německého obyvatelstva, z nichž

⁷⁰ Jeroným ŠUBRT, *Vývoj a život českých menšin*, Most 1909, s. 40n.

⁷¹ Johannes ZEMMRICH, *Sprachgrenze und Deutschum in Böhmen*, Braunschweig 1902, s. 33.

⁷² Jeroným ŠUBRT, *Statistika okresu lounského*, Louny 1930, s. 11.

velká část patřila k vojenské jednotce umístěné v lounských kasárnách, další sčítání přinesla výrazný úbytek příslušníků německé národnosti ve městě. V roce 1900 byl poměr Čechů a Němců 10130:61.

Louny první poloviny 19. století byly pouze provinčním konzervativním městečkem, které se v národním hnutí neangažovalo. Vyšší vrstvy používaly němčinu a čeština nebyla na vysoké úrovni. Také úřady včetně purkmistra a později starosty úřadovaly německy. Tato „německost“ však byla poměrně křehká, neboť obyvatelstvo města i nejbližšího okolí bylo z více než devadesáti procent české. Čeští vlastenci byli bilingvní, přičemž preferovali alespoň zpočátku němčinu. Kronika, kterou si vedl nejvýznamnější lounský vlastenec Jan Havránek, zachycující události z let 1800–1866, je až do roku 1830 psána výhradně německy. Český jazyk začíná převažovat teprve od konce čtyřicátých let a závěrečný úsek je už psán až na výjimky česky.

První vlastenecké pokusy o probuzení českého jazyka ve městě se datují do poloviny 19. století. Tehdy se odehrály dvě důležité události, které měly napomoci rozšíření znalosti českého jazyka a kultury do širších vrstev. V roce 1844 byla založena veřejná knihovna a následujícího roku se v Lounech uskutečnila první česká beseda.⁷³ Přestože o knihovně nemáme téměř žádné zprávy, dá se očekávat, že fungovala jen krátce a před rokem 1849 zanikla. Sporadicky se objevovaly od poloviny čtyřicátých let 19. století české deklamovánky, jejichž účelem bylo šířit český jazyk a stmelovat národ. Většího významu však zatím v Lounech nedosáhly.

Politická situace bachovského neoabsolutismu rozvoji české kultury nepřála. V Lounech vznikla první volená městská rada, která zasedla v roce 1850 a udržela se beze změny až do roku 1861, kdy byly vypsány nové volby. Na radnici se jednalo německy a pro rozvoj češtiny ve městě se nepodniklo téměř nic. Změna přichází teprve na počátku šedesátých let. Uvolnily se politické poměry, došlo ke změně na radnici a především dorostla nová, vlastenecká a sebevědomá generace reprezentovaná například pozdějším lékařem a starostou města Josefem Frotzelem, budoucím autorem pamětí, a městským důchodním Janem Haincem, studenty práv Karlem Svobodou a Tomášem van Tongelem, statkářem Josefem Drtinou či dalším budoucím starostou Antonínem Vidmanem. České vlastenecké smýšlení posílila zvláště návštěva Františka Palackého, který zavítal do Loun v roce 1861.⁷⁴ Jen o několik měsíců později kdosi, předpokládejme, že šlo o zástupce výše zmíněné mladé

⁷³ Na české besedě byly recitovány české básně a celou slavnost zakončil ples s českou hudbou. Hlavní bylo především užívání českého jazyka, kdežto kvalita písní nemusela dosahovat vysoké úrovně.

⁷⁴ Návštěvu Františka Palackého v Lounech popsal detailně Rudolf Wunš v *Národních listech* 1/230, 22. 8. 1861, s. 5.

generace, zamazal ve městě německé nápisy, což v části měšťanstva, posměšně kronikářem Janem Haincem označované copari a šosáci, vyvolalo velké zděšení. Proti neznámému opovážlivci bylo započato vyšetřování, které však nikam nedospělo. Zástupci mladé generace tehdy chodili po městě po pražském vzoru provokativně v čamarách, které znali ze studií, aby dávali na odiv svoji sounáležitost s českým národem.

K rozhodujícímu kroku, který vrátil městu českou tvář, došlo v roce 1864. Podnět přišel překvapivě nikoli z Loun, ale z jediné převážně německé obce na okrese – Rané. Tamní kněz Josef Pelc napsal důvody, proč by se mělo úřadovat na lounské radnici česky. Jako český vlastenec, působící v obci s převážně německojazyčným obyvatelstvem, cítil slabou podporu ze strany Loun jako přirozeného centra regionu. Bylo mu zřejmé, že se nejdřív musí změnit poměry v Lounech, aby bylo později možné očekávat od Loun pomoc českojazyčné menšiny na Rané. Situace v městské radě byla již dostatečně nakloněná k tomu, aby byl Pelcův návrh, přednesený lounským vlastencem Janem Havránkem, jednohlasně přijat. Od té doby se čeština stala úředním jazykem. O co později se Louny ke své mateřské řeči přihlásily, o to vehementněji ji hájily a napomáhaly jejímu rozvoji.

Důležitým mezníkem pro rozvoj české společnosti a národního smýšlení v Lounech bylo založení Sokola, které se uskutečnilo v roce 1867. Ne všichni se však s tímto spolkem ztotožnili a řada lidí sokoly považovala více za buřiče a radikály, než za české patrioty. Tehdejší napjatá situace v Lounech byla reakcí na nové uspořádání monarchie po prohrané prusko-rakouské válce. Vznik rakousko-uherské monarchie, opomenutí nároků českého království a odvolaná korunovace Františka Josefa I. na českého krále vyvolaly vlnu odporu a zvýšeného nacionalismu. Právě tehdy se angažovali přední členové lounského Sokola v pořádání táborů lidu na Pravdě, na Džbánů či na lounském náměstí. Řečníci se zde mimo jiné obraceli k těm, kteří jsou Čechy, ale hovoří německy.⁷⁵ Za své aktivity byli později pokutováni a vězněni. Na sklonku roku 1869 povolal okresní hejtman baron Malovec do Loun vojsko, což situaci ještě více rozjítřilo. Za to, že tábory lidu organizovali především členové sokola, byla spolku pozastavena činnost a obnovena teprve v roce 1876.

Třináctičlenná delegace lounských Sokolů se účastnila v roce 1867 převozu korunovačních klenotů z Vídně do Prahy. Tato akce vystupňovala touhu po zvýšení prestiže českého království a změnila se v manifestaci českého národa.⁷⁶ Další významnou událostí,

⁷⁵ *Tábor lidu na náměstí lounském*, Národní listy 9/206, 28. 7. 1869, s. 2. Mimo jiné pronesl Karel Sabina: „Co je to za ctnost u Čechův, když tisíce mužů hejsků, fíflenek považují posud jazyk svůj za vedlejší a hledají v němčině něco nóbl! Když mnozí zapírají národ svůj při potkání s velkými pány, jen aby si to nahoře nepokazili.“

⁷⁶ *Národní listy* 7/153, 3. 9. 1867, s. 3.

kteře se členové Sokola účastnili, bylo slavnostní otevření nové lounské školní budovy, které znamenalo počátek moderního lounského školství. Uskutečnilo se v roce 1868, symbolicky v den svátku patrona české země sv. Václava. Celá slavnost odrážela stoupající národní sebevědomí lounských občanů. Otevření české školy nemělo význam jen pro samotné město, ale i pro širší okolí Loun. Jak poznamenal dobový tisk, jednalo se o událost národní a vlasteneckou. Citují: „*V přední řadě těchto proslavených dcer vlasti naší spatřujeme dnes v slavnostním rouchu oděnou královskou dceru matky Čechie, věrnou to družku ku předu kráčejších obcí českých, královskou staroslavnou obec – Louny.*“⁷⁷ Louny zde poprvé oficiálně vystoupily jako typicky české, uvědomělé město na jazykové hranici a jako ochránce české řeči. Lounský Sokol se účastnil i sokolské části průvodu, který byl součástí slavnosti položení základního kamene k Národnímu divadlu v květnu 1868.⁷⁸

Louny nejpozději od přelomu šedesátých a sedmdesátých let velmi nelibě nesly používání němčiny jak v úředním styku, tak na veřejnosti nebo dokonce ve spolkovém životě. Svůj velký podíl na tomto postoji měl mladý právník JUDr. Petr Hilbert, který se již za svého působení v Plzni dožadoval v roce 1865 jazykové rovnoprávnosti na plzeňské reálce⁷⁹ a krátce po příchodu do Loun podepsal petici pro používání češtiny na Karlo-Fredinandově univerzitě.⁸⁰

Když byla v roce 1872 zřízena pražsko-ducovská dráha, začala korespondence města s ředitelstvím vojenského stavitelství v Terezíně. Na český přípis přišla následující odpověď: „*Ctěná rada městská nechť zašle sem příště přípisy německé, neboť by jinak c.k. ředitelství vojenského stavitelství v Terezíně co úřad německý neuznala je za povšimnutí hodné.*“ Na konci přípisu ředitelství žádalo, aby mu městská rada zaslala 1 zl. za přeložení přípisu do němčiny.⁸¹ Takové jednání vzbudilo v Lounech značnou nevoli a stalo se na delší dobu jedním z hlavních témat ve městě.

Ještě větší bouři nesouhlasu vzbudilo v lounských vlasteneckých kruzích založení Spolku vojenských vysloužilců v Lounech, který používal jako spolkovou řeč němčinu. Jeho vznik inicioval velmi neoblíbený lounský děkan František Linhart, jenž jej finančně značně podpořil, čímž však pozici novému spolku ještě více znesnadnil. Spolek se ustavil v roce 1875

⁷⁷ Slavnostní řeč při vysvěcení školy, *Národní noviny*, 14. 10. 1868, s. 3.

⁷⁸ K aktivitě lounského Sokola na sklonku šedesátých let 19. století viz Martin VOSTŘEL, *Počátky lounského Sokola v kontextu bouřlivých let 1867–1871*, in: Jana Šílová (ed.), *Poohří III: Ohře. Spojnice lidí a osudů*, Kadaň 2013, s. 53–68.

⁷⁹ Mladý právník tehdy v tisku prohlásil: „*Prohlašuji, že úplně souhlasím s náhledy v žádosti položenými a jsem hotov, když toho potřeby bude, k uhrazení většího nákladu, jenž snad vyplyne z provedení zákona o rovnoprávnosti příspěti ročně 10 zl. rak. mince.*“ *Plzeňské noviny* 2/110, 20. 10. 1865, s. 2.

⁸⁰ *K petici za provedení práva jazyka českého na univerzitě pražské*, *Národní listy* 12/218, 9. 8. 1872, s. 2.

⁸¹ *Národní listy* 13/260, 22. 9. 1873, s. 2.

pod názvem *Feldmarschall-Erzherzog Albrecht Militär-Veteranen-Verein in Laun*. Byl loajální císaři a jeho jednací řečí byla němčina. S žádostí o finanční podporu se vznikající spolek obrátil na císaře Františka Josefa I. a jeho choť Alžbětu. Císařský pár daroval spolku prapor i stuhu v celkové hodnotě 630 zl. a k tomu ještě 100 zl.⁸² Protektorem spolku se stal arcivévoda Albrecht.

Když se konalo v létě 1876 svěcení praporu, byl ze Slaného vypraven zvláštní vlak⁸³ a spolek vydal i pamětní medaili.⁸⁴ Přes velké přípravy se slavnost nevydařila podle představ, neboť se jí neúčastnily všechny pozvané spolky. Kronikář Jan Hainc ovšem tvrdil, že se nezúčastnil oslav žádný lounský spolek, což není pravdivé. Slavnosti se účastnila honorace města v čele s členy obecního zastupitelstva a okresního hejtmanství a nechyběl ani husarský pluk z lounských kasáren. Z lounských spolků byli přítomni jak ostrostřelci, tak i Sbor dobrovolných hasičů a do Loun se sjely spolky veteránů z okolních měst.⁸⁵ Je zřejmé, že Hainc proti spolku vojenských vysloužilců cítil averzi a tušil v něm hrozbu germanizace města. Poznamenal, že Louny zase jednou ukázaly, že jsou proti germanizaci a že jsou baštou české národnosti na západě.⁸⁶

Spolek vojenských vysloužilců byl vedle židovských spolků jediný, který jako jednací řeč používal němčinu. Z počátku se proto setkal u části lounské veřejnosti se značným odporem, ale ani to mu nebránilo v přijímání nových členů, neboť ti se rekrutovali převážně z řad vojenských vysloužilců, kterým se zdálo používání němčiny zcela přirozené. Protože bylo v Lounech velké množství vysloužilců, získal spolek širokou členskou základnu.⁸⁷ Přesto byl lounskou veřejností vyvíjen velký tlak na změnu spolkové řeči, k čemuž skutečně došlo roku 1881.

Používání němčiny bylo veřejností v Lounech považováno za provokaci. S velmi ostrou kritikou se setkal ples 4. škvadrony 1. dragounského pluku císaře Františka Josefa I., neboť pozvánky na něj byly rozeslány pouze německy. Lounské vlastenecké kruhy si stěžovaly v Národních listech, do kterých napsaly: „...*doufáme, že pokročilé občanstvo z Loun a okolí odpoví na urážlivé jednání pánů důstojníků, zcela důstojně a že ani jediný do plesu toho se nedostaví. O těch pak pseudo-vlastencích, kteří nemají příčiny, proč by ples ten nenavštívili*

⁸² SOKA Louny, sign. F 38/1, Památník spolku vojenských vysloužilců polního maršálka arcivévody Albrechta v Lounech, kronika spolku 1875–1906, s. 23–24.

⁸³ O zvláštním vlaku vyslaném ze Slaného nás informují *Národní listy* 16/170, 22. 6. 1876, s. 4.

⁸⁴ Pamětní medaile s nápisem „*Erinnerung an die Fahnenweihe und Gründungsfest in Laun am 25. Juni 1876*“, Oblastní muzeum v Lounech, sign. Nm 2238/1.

⁸⁵ *Památník spolku vojenských vysloužilců polního maršálka arcivévody Albrechta v Lounech*, Louny 1906, s. 5–6.

⁸⁶ *Haincova kronika*, s. 130.

(?!!) *neopomeneme ihned po plesu, jak náleží se zmíniti.*⁸⁸ Jak z uvedené epizody vyplývá, snažily se Louny zůstat čistě českým městem. Někdy vznikaly až humorné situace. Například v roce 1882 byly dvě lounské dámy pokutovány za použití německých slov, takže musely odevzdat 2 zl. ve prospěch Ústřední matice školské.⁸⁹

Louny se nejpozději od osmdesátých let 19. století prezentovaly i byly prezentovány jako město čistě české a byly důležitou oporou pro české menšiny v německém pohraničí.⁹⁰ Dokladem je rovněž stavba nové radnice, která byla slavnostně vysvěcena v roce 1888. Byla vypsaná soutěž, ve které se představilo 31 projektů. První cenu získal Saturnin Heller s projektem v neorenesančním stylu s bohatou sgrafitovou výzdobou, jež v té době byla považována za určující rys tzv. české neorenesance.⁹¹ Průčelí zdobilo osm soch od Františka Hergesella a Antonína Procházky. Jednalo se o personifikace Moudrosti, Spravedlnosti, Hospodářství, Obchodu, Průmyslu, Šetrnosti, Sochařství a Čechie. Právě postava Čechie jako symbol české státnosti měla velký význam pro sebeurčení Loun jako významného českého města na jazykové hranici. Tento dojem ještě umocňoval nad portálem vytesaný nápis „*Otcův řeč i kraj, Čechu, stále haj!*“⁹² Podobné vyhranění nebývá příliš časté a koresponduje s napjatými česko-německými vztahy na sklonku osmdesátých let 19. století.⁹³ Nejedná se však v Lounech o jedinou stavbu, která by tak pregnančně vyjadřovala nacionální postoj. Na sklonku 19. století si na svůj dnes již zbořený dům čp. 271 nechal napsat stavitel František Hieke nápis: „*Hajme řeč svých otců*“.⁹⁴

Louny plnily svědomitě funkci ochránce českých menšin v blízkém německém území a získávaly tím na významu. Proto se v Lounech konaly poměrně často i sjezdy Národní jednoty severočeské. K prvnímu došlo v roce 1889 a zúčastnily se jej spolky z teplického, mosteckého, bílinského, chomutovského, žateckého, postoloprtského a duchcovského okresu.⁹⁵ Druhý sjezd se konal ve dnech 13. a 14. května 1894. Předsedal mu starosta Národní

⁸⁷ Dokladem o používání češtiny je seznam časopisů, které spolek v letech 1880–1906 odebíral. Není mezi nimi jediný německý časopis. Jednalo se jak o regionální tisk, tak o vojenskou tematiku. *Památník spolku*, s. 16.

⁸⁸ *Národní listy* 24/50, 19. 2. 1884, s. 2.

⁸⁹ Celý text zní: „*Dvě slečny a sousedky „z rynku“ sebrané pokuty za zpytvořená slova česká z úst vlasteneckých 2 zl.*“

⁹⁰ Domnívám se, že se tato pozice utvářela již od konce 60. let 19. století, ale postupně nabývala na intenzitě a byla neustále upevňována.

⁹¹ Jindřich VYBÍRAL, *Národ, identita a styl. Konstituování národní identity na příkladu české architektury 19. století*, in: Vendula Hnídková, *Národní styl. Kultura a politika*, Praha 2013, s. 40.

⁹² *Nová radnice v Lounech*, *Světlozor* 22/7, 13. 1. 1888, s. 110.

⁹³ Mnohem častěji byly vily pojmenovány vlasteneckými dívčími jmény jako například Libuše, Šárka či Božena nebo byly používány vlastenecké nápisy v interiérech domů. V tomto případě se však jedná o reprezentativní budovu nové radnice a nápis se zde objevil na přání stavebníka, aby zdůraznil český národní charakter Louny oproti německým městům na severozápadě Čech.

⁹⁴ Fotografie z roku 1915 je uložena v SOkA Louny, sbírka fotografií, sign. 1-09-09.

⁹⁵ *Sjezd Národní jednoty severočeské*, *Národní listy* 29/175, 27. 6. 1889, s. 3.

jednoty severočeské a do Loun se sjelo velké množství Čechů z německého území. Jen o několik měsíců později byla v Lounech založena Severočeská záložna,⁹⁶ jejímž cílem bylo podporovat české obyvatele především na území s německou majoritou. Je pravděpodobné, že její utvoření uspil sjezd Národní jednoty severočeské. Její již třetí sjezd se v Lounech uskutečnil ještě na samém sklonku 19. století.⁹⁷

To už jsme se přenesli do bouřlivých let Badeniho jazykových nařízení a německých obstrukcí. Poté, co ministerský předseda Gautsch odvolal jazyková nařízení, strhla se lavina českého odporu též v Lounech. Období let 1897–1900 patřilo k nejbouřlivějším létům v Rakousko-Uhersku. Provázelo je vzednuté nacionální citění, protižidovské nálady, snaha o prosazení všeobecného volebního práva, nespokojenost s odvoláním jazykových nařízení a z toho vyplývající protivládní nálady. Připočteme-li k tomu vzrůstající vliv sociální demokracie a nástup dělnictva při demonstracích, což bylo vyvoláno zhoršujícími se sociálními poměry, dostaneme obrázek politické situace, ve které roku 1899 rezignoval dlouholetý starosta JUDr. Petr Hilbert na svůj úřad.

Reakcí na německé obstrukce a mohutnou snahu o zrušení Badeniho jazykových nařízení bylo vystupňované české nacionální citění, potyčky v ulicích, rozbíjení obchodů, obstrukce ve sněmu a vlna antisemitismu,⁹⁸ která trvala až do konce století. Na jednání lounského obecního zastupitelstva, které se konalo pouhé dva dny po vydání Badeniho jazykových nařízení,⁹⁹ kritizoval obchodník Adolf Šaroch ostře postoj Němců, kteří se snažili všemi prostředky o jejich zrušení, a podal návrh, aby se radnice jednoznačně postavila za jazyková nařízení. Návrh byl téměř jednomyslně přijat.¹⁰⁰

O radikálním postoji města svědčí i další skutečnost. Dne 15. srpna 1897 se měl konat na náměstí tábor lidu, protestující proti násilnostem, páchaným na českých menšinách na německém jazykovém území. Okresní hejtman JUDr. Josef Hruška však jeho pořádání na náměstí nepovolil a tak se demonstranti sešli v hotelu Občanské záložny.¹⁰¹ Vyhrocený nacionalismus zdůraznilo zvolení JUDr. Osvalda Balzera, profesora Ilovské univerzity, čestným občanem města Loun za „*obhajování napadeného českého národa a všech Slovanů*“.¹⁰²

⁹⁶ *Národní politika* 12/247, 7. 9. 1894, s. 3–4.

⁹⁷ *Národní listy* 39/244, 3. 9. 1899, s. 3.

⁹⁸ Tématu antisemitismu se budu více věnovat v kapitole o židovském etniku v Lounech.

⁹⁹ Badeniho jazyková nařízení byla zveřejněna 5. dubna 1897.

¹⁰⁰ SOKA Louny, AM Louny, sign. IA 145, inv. č. 302, zápis z obecní schůze ze 7. 4. 1897.

¹⁰¹ *Lučan* 15, 21. 8. 1897, s. 1.

¹⁰² *Almanach spořitelny města Loun*, Louny 1933, s. 135.

Dne 26. června 1902 byla slavnostně otevřena dlouho připravovaná železniční trať z Loun do Libochovic. Na slavnostním obědě promluvil dvorní rada Palla. Vyzdvihl práci ing. Kruliše a popřál dráze hodně štěstí. Celý jeho proslov byl však k velkému překvapení přítomných občanů a hostů v němčině. Rovněž na vlacích se objevily německé nápisy, které však musely být po vášnivých protestech odstraněny.

Louny velmi pečlivě sledovaly osudy českých menšin. Na podzim 1909 se v lounské sokolovně konalo velké shromáždění. Louny navštívili poslanci za národní stranu svobodomyslnou, sociální demokracii, agrárníky a stranu pokrokovou. Tématem byl neutěšený stav českého školství ve Vídni a Dolních Rakousích. Schůze, nad kterou měla patronát lounská radnice, se zúčastnilo přes 700 osob.

Podívejme se nyní, jak pomáhaly nejaktivnější lounské spolky českým menšinám. Hlavním podporovatelem byla Národní jednota severočeská, která disponovala největším kapitálem a byla tak schopna významně intervenovat v jejich prospěch. Byla založena v Praze roku 1880, a již o pět let později byla v Lounech zřízena její pobočka, místní odbor Národní jednoty severočeské.¹⁰³ V roce 1896 vznikl v Lounech i dámský odbor Národní jednoty severočeské.¹⁰⁴ Ačkoliv se v lounském archivu bohužel nedochovaly téměř žádné zprávy a o aktivitách jednoty se dozvídáme jen z dobového tisku, přesto jsme schopni její činnost v hlavních rysech charakterizovat. Národní jednota severočeská zasahovala do smíšených území, kde podporovala české menšiny zřizováním národních domů, které využívali Češi ke spolkovému životu. Zakupování budov nebylo jedinou zbraní v boji proti německé majoritě. Jednota zřizovala peněžní ústavy, převážně záložny, a vysílala k menšinám představitele inteligence: lékaře, právníky a učitele, aby podporovali kulturní rozvoj obyvatelstva.¹⁰⁵ Nedílnou součástí práce jednoty bylo i vzdělávání obyvatelstva. V roce 1902 uspořádala jednota 218, o rok později již 281 odborných přednášek.¹⁰⁶

Kromě Severočeské jednoty se z lounských spolků podpoře menšin věnovala i řada dalších spolků jako Sokol, Ústřední matice školská, Řemeslnicko-dělnická beseda, Barák nebo Obec Chroustovice. Jedním z nejaktivnějších spolků se stal Sokol. Plánovanou pomoc českým menšinám v pohraničí zahájil v roce 1896. Impulsem k provádění menšinové politiky byla zostřující se situace v česko-německých vztazích společně s vydáním Badeniho jazykových nařízení a následným odvoláním ministerského předsedy v roce 1897. Každá větší sokolská organizace měla za úkol podporovat některou ze sokolských jednot na německém

¹⁰³ SOKA Louny, OÚ Louny I, sign. 308, Katastr spolků, s. 239.

¹⁰⁴ *Jubilejní výroční zpráva Národní jednoty severočeské za dvacátý rok*, Praha 1905, s. 252.

¹⁰⁵ *Lučan* 21, 15. 8. 1903, s. 1.

¹⁰⁶ *Lučan* 21, 12. 9. 1903, s. 2.

území. Lounský Sokol byl v letech 1897–1902 patronem Sokola v Žatci. Kromě zasilání finančních příspěvků jezdili lounští sokolové na přehlídky do Žatce, pořádali zde přednášky a organizovali společné výlety s žateckými. V roce 1898 zaplatil lounský Sokol žateckým třetinu nájmu spolkové místnosti a v následujícím roce měl Antonín Štrombach v Žatci přednášku zaměřenou na význam vzniku sokoloven, čímž dal popud k ustavující schůzi družstva pro stavbu tělocvičny. Přes veškerou snahu si žatečtí sokolové museli na svoji sokolovnu počkat až do roku 1936. Kromě finanční podpory byl důležitý i pravidelný kontakt jednot. Lounští například svou sounáležitost projevili tím, že vyslali na veřejné cvičení žateckého Sokola dvaadvacet členů v sokolských krojích.¹⁰⁷

V roce 1902 požádal kladenský Sokol o převedení patronátu nad bílinskou jednotou. Důvodem byla špatná dostupnost. V únoru roku 1902 tudíž lounští opustili žatecký Sokol a převzali patronát nad Sokolem v Bílině, který podporovali až do vzniku republiky. V následujících letech došlo k mnoha společným vystoupením, návštěvám a výletům. Hlavním cílem bylo zajistit bílinské jednotě cvičební prostory.¹⁰⁸ Snahy o stavbu sokolovny nebo získání budovy vrcholily v posledních letech před válkou. V roce 1910 vyslaly Louny do Bíliny menšinovou komisi, které se podařilo zakoupit pozemek na stavbu tělocvičny. Následující léto Sokol ještě výhodně odkoupil hotel Germania. Na nezbytné stavební úpravy však již spolku nezbývaly peníze. Koupí hotelu a umořováním dluhu se bílinská jednota dostala do značných finančních problémů. Aktivita lounských sokolů se zde projevila výraznou finanční výpomocí. V roce 1913 darovali na přestavbu 2000 K a po uspořádání veřejné sbírky přidali dalších 1133 K. Lounský advokát JUDr. Jindřich Lamka osobně intervenoval u České obce sokolské a Národní jednoty severočeské za poskytnutí bezúročné půjčky, což se mu nakonec podařilo. Hlavní pozornost se obrátila na udržení sokolské jednoty v Bílině. K přestavbě zakoupeného hotelu došlo až po válce.¹⁰⁹ Je otázkou, zda by se adaptaci sokolovny podařilo vyřešit ještě před válkou, kdyby nebyli sokolové zaměstnáni přípravou na VI. všesokolský slet, který se konal v Praze v roce 1912.

Dalším spolkem angažovaným v národnostní otázce byla Řemeslnicko-dělnická beseda. Oproti Národní jednotě severočeské byla její finanční pomoc sice zanedbatelná, ale důležité bylo, že šířila národní ideu i do nižších společenských vrstev.¹¹⁰ Lounská Řemeslnicko-dělnická beseda byla v kontaktu s českými spolky v Postoloprtech, Žatci, Mostě, Duchcově, Chomutově, Děčíně, Teplicích a na Rané. Pro spolky v pohraničí měla velký význam.

¹⁰⁷ SOkA Louny, fond Trávniček Vladimír (1867–1970), k. 9, Sokolská menšinová činnost, rukopis, s. 56.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 36.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 37.

¹¹⁰ *Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech*, Louny 1902, s. 9.

Pěstovala české národní uvědomění a posilovala vědomí národní sounáležitosti. Spolek pořádal besedy, akademie, přednášky, výlety a další akce, které posilovaly národní svornost. Finanční příspěvky Řemeslnicko-dělnické besedy nebyly pravidelné ani vysoké, ale s jejich pomocí byla podpořena široká škála spolků v severozápadních Čechách.¹¹¹

Podobně pomáhal i dělnický spolek Barák. Jeho členskou základnou se stalo dělnictvo z velkých závodů, dráhy, strojíren a cukrovarů. Spolek se rychle rozrůstal a na konci roku 1898 měl již 830 členů. Ihned se zapojil do menšinové otázky. Stal se členem Národní jednoty severočeské i Ústřední matice školské a finančně podporoval drobnými dary školy a spolky na německojazyčném území. Ve své činnosti vydržel až do konce sledovaného období.

Výše zmíněné spolky nebyly zdaleka jediné, které podporovaly české menšiny. U ostatních spolků se však jednalo pouze o drobné a nahodilé subvence místního rozsahu. Pomoc byla různorodá, od získávání spolkových budov pro společenské akce, příležitostné finanční příspěvky, pořádání společných výletů a vzdělávací činnost až po „pouhou“ psychickou podporu a udržování čilých styků. Každá taková pomoc hrála důležitou roli v rozvíjení společenského života českých menšin v pohraničí severozápadních Čech. O šíři a pomoci lounských spolků českým menšinám na německém jazykovém území nám dává dobrou představu dobový tisk. Podle dosavadních zjištění směřovala největší podpora menšinám v Rané, Duchcově, okolí Mostu, Žatci, Třebenicích a Bohušovicích.

Protože byla Raná jedinou obcí v okrese, kde převažovalo obyvatelstvo hlásící se k německé obcovací řeči, byla jí věnována velká pozornost nejen ve spolkovém životě obyvatel Loun, ale též v regionálním tisku. Původně česká obec se začala pozvolna germanizovat po třicetileté válce. Germanizace zesílila zvláště v 19. století a od roku 1871 zde byla už pouze německá škola. Německé pozice byly poměrně silné a český element neměl dostatečnou razanci, jak ukazuje názor místního českého faráře a vlastence Josefa Pelce, který tvrdil, že by na Rané česká škola neobstála.¹¹² Situace se začala měnit od poloviny osmdesátých let, kdy vznikla Ústřední matice školská a Národní jednota severočeská. Dalším důležitým bodem bylo jednání o punktacích v roce 1890, podle nichž měly být obce s německou většinou odtrženy od českého území. Louny by tak obec ztratily, neboť Němci upozorňovali, že podle posledního sčítání lidu z roku 1880 zde žila nadpoloviční většina

¹¹¹ Jiří MATYÁŠ, *Emancipační hnutí českého dělnictva na Lounsku v letech 1868 až 1938. Příspěvek k problematice výzkumu kulturního života dolních vrstev společnosti*, rigorózní práce FF UK Praha 2007, s. 106.

¹¹² Antonín HLAVÁČEK, *Z historie české školy v Rané u Loun*, Vlastivědný sborník okresu Lounského (dále VSOL) 3, 1932/1933, s. 103.

německy mluvícího obyvatelstva. Rozpoutal se oboustranně prudký boj. Češi, vědomi si svého aktivnějšího postavení v posledních letech, požadovali, aby bylo provedeno nové sčítání obyvatelstva. Soud jim vyhověl a vznikla čtyřčlenná komise, složená ze dvou českých zástupců z Loun a dvou zástupců německých. Nové výsledky potvrdily změnu sil a dvě třetiny obyvatel se přihlásily k české obcovací řeči. Raná tak byla uhájena a zůstala i nadále součástí lounského okresu.

Česká strana přešla do protiofenzívy. Velice dobře si byla vědoma potřeby nové české školy na Rané. Louny přijaly tuto akci za svoji. Za spolupráce lounského odboru Ústřední matice školské, lounské spořitelny a Občanské záložny se městu podařilo odkoupit dům a adaptovat jej pro školní účely. Celková částka činila nezanedbatelných 8096 zl.¹¹³ Ke slavnostnímu vysvěcení školy došlo na den sv. Václava roku 1893. Zprávu otiskly též Národní listy a Národní politika. Oslavy se zúčastnil i předseda Ústřední matice školské a syn významného českého obrozence, profesor práv na Karlo-Ferdinandově univerzitě Jaromír Čelakovský. Hosté procházeli pod slavobránou s nápisem „*Cti otce svého, matku svou, cti také mluvu mateřskou.*“¹¹⁴ Zájem o novou českou školu byl tak velký, že se přihlásilo 80 dětí a musely být zřízeny dvě třídy.¹¹⁵ Otevření školy nemělo význam jen pro Ranou, ale i pro další obce s českou menšinou v okolí. Školu navštěvovaly děti z Hrádku, Milé, Odolic, Mnichova, Charvátců či dvoru na Oblíku.¹¹⁶ Český element sice v Rané nabíral postupně na převaze, ale poměry byly i nadále vypjaté. Krátce po otevření školy někdo hodil po českém kaplanovi kámen. Situace byla v tisku popsána následovně: „*Ku včerejší zprávě dodáváme, že balvan, hosený do fary v Rané, letěl kolem hlavy kaplana P. Virky. Ten onemocněl strachem a chce okamžitě Ranou opustit. Útočníku jsou na stopě. Týž v hostinci vyhrožoval faráři smrtí, jedině proto, že farář je Čech.*“¹¹⁷ Dnes se již nedozvíme, nakolik byl incident zveličován. Je zřejmé, že pro oba znesvářené tábory byly podobné konflikty vhodnou záminkou k rozdmýchávání nepřátelství.

Boj o Ranou však ještě ani zdaleka nekončil. Lounské spolky podporovaly místní Čechy jak finančně, tak například pořádáním přednášek. Každoročně se konaly sbírky ve prospěch českých dětí na Rané, které dosahovaly částky kolem 500 zl. i více, za něž byly vybrány

¹¹³ *Tamtéž*. Spořitelna zapůjčila 3000 zl., Občanská záložna 3000 zl. a přes 2000 dodal místní odbor Národní jednoty severočeské.

¹¹⁴ *Národní politika* 11/275, 4. 10. 1893, s. 3.

¹¹⁵ Údaje o počtu žáků se různí a pohybují se mezi 80 až 90. Nižší počet zaznamenává důvěryhodnější Jeroným ŠUBRT, *Vývoj a život českých menšin II*, Most 1909, s. 392. Uvádí zde pro srovnání každoročně počet žáků české i německé školy v letech 1893–1909. Vyšší čísla uvádí například A. HLAVÁČEK, *Z historie české školy*, s. 105, nebo Bohumír ROEDL – Miroslav AIDLPEŠ, *Raná v Proměnách času*, Louny 1985, s. 10.

¹¹⁶ A. HLAVÁČEK, *Z historie české školy*, s. 105.

¹¹⁷ *Národní listy* 33/303, 1. 11. 1893, s. 3.

dárky, ale také obuv a ošacení. V roce 1904 se oba lounské odbory Národní jednoty severočeské, mužský i dámský, postaraly o vánoční nadílku pro ranské děti a darovaly značnou částku 994 K. Jen pro srovnání – v dalších obcích okresu činila podpora zhruba jednu desetinu.¹¹⁸ V létě 1895 byl školním dětem uhrazen dvoudenní výlet do Prahy, kde si mohly prohlédnout Národopisnou výstavu. Důležité bylo i zajištění spolkového života a vznik českých spolků. Jako první vznikla již v lednu 1894 Čtenářsko-hospodářská beseda.¹¹⁹ Lounské spolky pořádaly akce ve prospěch českého obyvatelstva na Rané. Například v roce 1905 pomohla Národní jednotka severočeská s odkoupením jednoho domu do českých rukou, a tím získání hlasu při nadcházejících volbách. Mužský odbor Národní jednoty severočeské předplácel obci Národní listy, Trutnovský věstník, Český sever a Ruch. O významné podpoře Loun v národnostním boji svědčí i Zemmrichovo hodnocení situace na Rané: *„Der Angriff wird von Laun aus geleitet, die Stadt Laun besitzt einen grossen Meierhof und das Kirchenpatronat in Rannay. Daher wandern tschechische Arbeiter fortgesetzt ein, zumal in letzter Zeit leider auch Grundbesitz in tschechische Hände übergegangen ist.“*¹²⁰

Němci se i nadále pokoušeli vytrhnout Ranou z lounského okresu a přidat ji k německému. Celá záležitost se projednávala v roce 1906 v bouřlivé atmosféře na říšské radě, kdy se podařilo připojit Ranou k duchcovskému okresu. Raná se vrátila do lounského okresu teprve po vzniku Československa. Přesto podpora Čechům na Rané nadále pokračovala.

Lounské spolky nepodporovaly pouze české menšiny lounského okresu. Za další modelový příklad jsem vybral žatecký spolek Vlastislav, neboť Žatec byl nejbližším velkým městem s více než 90 % obyvatel německé národnosti. Město mělo čistě německý charakter, Němci pevně ovládali městskou radu a Čechům život hodně znepříjemňovali. První český spolek vznikl v Žatci již v roce 1866, ale další se objevil teprve bezmála o dvě desetiletí později. Čtenářsko-zábavní spolek Vlastislav byl založen v roce 1884.¹²¹ Měl velké problémy se zajištěním stálé spolkové místnosti a musel se často stěhovat. Na počátku devadesátých let 19. století se dostal do finančních nesnází, když majitel hostince požadoval zaplacení 73 zl. 97 krejcarů za pořádání schůzí v hostinci. Spolek byl donucen dlužnou částku uhradit, byl mu exekučně zabaven majetek a Vlastislav se ocitl na samém pokraji rozpuštění.¹²²

¹¹⁸ Jubilejní výroční zpráva Národní jednoty severočeské za dvacátý rok trvání (1904–1905), Praha 1905, s. 252.

¹¹⁹ J. ŠUBRT, *Vývoj a život*, s. 392.

¹²⁰ Johannes ZEMMRICH, *Sprachgrenze und Deutschtum in Böhmen*, Braunschweig 1902, s. 33.

¹²¹ Nejstarším českým spolek v Žatci byla Beseda, založená již v roce 1866. V roce 1884 byly založeny další tři spolky. Občanský klub, který vznikl odštěpením části členů Beseda, a spolky Vlasta a Vlastislav. Viz Jeroným ŠUBRT – Ladislav VLTAVSKÝ, *Čechové na Žatecku*, Žatec 1902, s. 33.

¹²² *Tamtéž*, s. 37.

V kritické chvíli se jej ujal lounský odbor Národní jednoty severočeské. Jediným řešením bylo získání spolkového domu, což v Žatci nebylo jednoduché. Nakonec se podařilo odkoupit za 9100 zl. hostinec U Zelené žáby. Lounský odbor Národní jednoty severočeské jej zakoupil na jméno spolku a byly provedeny i nutné úpravy. Na nemalou částku se složili Národní jednota severočeská, Občanská záložna a židovský podnikatel a majitel hotelu Union Zikmund Taussig. Národní jednota severočeská poskytla 4017 zl., Občanská záložna zapůjčila 2083 zl. a Zikmund Taussig zapůjčil 3000 zl. pod podmínkou, že se v hostinci bude čepovat pivo ze zlonického pivovaru, jehož byl zástupcem. Pro případ, že by se spolek rozpadl a nebyl schopen splatit své finanční pohledávky, se šestnáct členů spolku upsalo, že je uhradí ze svého majetku.¹²³

Spolek měl poprvé svoji vlastní spolkovou místnost a zdálo se, že již nic nebude bránit jeho rozvoji. Objevily se však další problémy. Bývalá majitelka se odstěhovala ze Žatce, ale stále ještě vlastnila hostinskou koncesi. Český spolek ji nemohl dlouho obdržet, a když ji konečně získal, odmítl hostinský a zároveň místostarosta spolku čepovat zlonické pivo. Tím však hrubě porušil úmluvu a jeden z věřitelů, hoteliér Taussig, pro kterého byla pomoc spolku nejen dobrou reklamou, ale především také podnikatelským záměrem, vypověděl svoji pohledávku a začal peníze soudně vymáhat. Takové jednání se nelíbilo ani lounskému odboru Národní jednoty severočeské a lounské spolky načas přerušily s Vlastislavem styky. Spolek se podruhé ocitl nad propastí. Po nějaké době však lounský odbor Národní jednoty severočeské zjistil, že by bez jeho pomoci Vlastislav přišel o svůj dům, který byl důležitý pro rozvoj českého elementu v Žatci. Jednota se za spolek opětovně postavila a vyrovnala dluh u Zikmunda Taussiga.

Nastalé klidné období rozvoje spolku ovšem trvalo krátce. Němci při protestech proti Badenihu reformám drancovali v Žatci české domy. Vydrancovali a zapálili nejen spolkový dům, ale i mateřskou školu, několik českých obchodů a ušetřeny nezůstaly ani německé hospody, ve kterých pracovali nebo žili Češi. Do Žatce byla povolána armáda. Situace se zklidnila, ale neblahé události poznamenaly česko-německé soužití ve městě.¹²⁴ Z budovy českého spolkového domu zbyly pouze obvodové zdi a střecha. Český spolkový život v Žatci byl silně otřesen. Tehdy se zvedla velká vlna solidarity. Vlastislav rozeslal žádost spolkům, finančním ústavům i jednotlivcům o bezúročnou půjčku v hodnotě 10 zl. Během několika měsíců se podařilo nashromáždit jak půjčkami, tak četnými dary obnos 4061 K, který stačil ke

¹²³ *Tamtéž*, s. 38.

¹²⁴ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Žatec v letech 1848–1918*, in: Petr Holodňák – Ivana Ebelová (edd.), *Žatec*, Praha 2004, s. 321.

znovuzařízení spolkového domu.¹²⁵ Vlastislav se z událostí na sklonku století rychle vzpamatoval a v roce 1902 měl již sedmdesát členů.¹²⁶ Na tomto příkladu jsem chtěl demonstrovat solidaritu, silné národní cítění a neutuchající pomoc Národní jednoty severočeské. Kromě toho nesmíme zapomínat na dobré osobní vazby mezi Vlastislavem a spolky na českém jazykovém území, jejich spolupráci, několik výletů i přednášek, které posilovaly národní uvědomění české menšiny v pohraničí a dávaly jim sílu vytrvat.

Lounské spolky také vydatně pomáhaly v Duchcově. V roce 1903 se lounští Sokolové účastnili oslav dvacetiletého trvání duchcovského Sokola¹²⁷ a o dva roky později nechyběli ani při oslavě dvacetiletého trvání tamní české školy.¹²⁸ Duchcovskou menšinu podporoval i lounský Hlahol, který se zúčastnil v roce 1905 oslav duchcovské učitelské jednoty Komenský¹²⁹ a následujícího roku zahrál při oslavách dvacetiletého trvání místního odboru Národní jednoty severočeské. Duchcovští Češi si pomoci nesmírně vážili. Dokládá to i douška za hodnocením jedné z akcí: „*Příchod lounských hostů do Duchcova opět velice mile působil na české obyvatelstvo Duchcova, jelikož je to již po kolikáté v krátké době, co občanstvo lounské ochotně spolupůsobí při slavnostech a zábavách Čechů duchcovských a tím jemu své sympatie a svůj zájem dává najevo (...) jedinou prosbu máme, aby ve svém příkladném podporování české menšiny i nadále setrvali a svou milou přítomností a svými zdařilými výkony ještě mnoho pěkných a čestných dnů Čechům duchcovským umožnili.*“¹³⁰

Spolky se aktivně zapojily i do pomoci české menšině v Souši u Mostu.¹³¹ V roce 1893 přijeli zástupci lounských spolků do Souše a účastnili se založení místního odboru Národní jednoty severočeské.¹³² O dva roky později se konala sbírka ve prospěch místních dětí, aby se mohly ve dnech 1. až 3. srpna 1895 vydat do Prahy a navštívit Národopisnou výstavu. V Lounech podpořili tuto akci Občanská záložna, Okresní hospodářská záložna, ze spolků Obec Chroustovice, Řemeslnicko-dělnická beseda, místní odbor Ústřední matice školské a odbor Národní jednoty severočeské. Celkem se vybralo 64 zl.¹³³

Lounští obyvatelé se zájmem sledovali národní dění v Praze. Příkladem je stavba Národního divadla. Sbírkou na divadlo začaly v roce 1851 a již následujícího roku zaslali

¹²⁵ J. ŠUBRT – L. VLTAVSKÝ, *Čechové*, s. 39.

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 32.

¹²⁷ O události referují *Národní listy* 43/177, 1. 7. 1903, s. 2.

¹²⁸ *Národní politika* 23/177, 30. 6. 1905.

¹²⁹ *Národní listy* 45/167, 20. 6. 1905, s. 3.

¹³⁰ *Národní politika* 24/179, 1. 7. 1906, s. 7.

¹³¹ V dobové žurnalistice se místo názvu Souš používal Čouš.

¹³² *Národní listy* 33/234, 24. 8. 1893, s. 4.

¹³³ *Národní listy* 35/218, 9. 8. 1895, s. 5.

lounští občané svůj první dar ve výši 55 zl. 25 kr.¹³⁴ Dary přicházely od města, okresu, lounských spolků nebo od jednotlivců od poloviny šedesátých let až do roku 1884. Peníze se získávaly sbírkami, divadelními představeními nebo dary od určitých spolků. Divadelní představení se konalo například u příležitosti předání záslužného kříže s korunkou starostovi města Janu Kostkovi v roce 1866¹³⁵ nebo o sedm let později, kdy do Loun v rámci svého turné ve prospěch Národního divadla přijela významná česká herečka Otýlie Sklenářová-Malá. Vystoupila v opeře Debora, jež byla přeložena do češtiny a sehrána poprvé předchozího roku v Prozatímním divadle.¹³⁶ Lounské představení mělo úspěch, výtěžek činil 154 zl.¹³⁷ Noviny otiskly jména dárců. To bylo podle mého názoru důvodem, proč věnovali lounští občané raději peníze osobně než anonymně v rámci spolku. Přesto se mi podařilo dohledat v tisku šest spolků, které odeslaly dar na stavbu divadla. Byly to Sokol, Občanská beseda, Sbor dobrovolných hasičů, c.k. Výsadní ostrostřelecký sbor, Řemeslnicko-živnostenská beseda a Řemeslnicko-dělnická beseda.

Po požáru Národního divadla se po celé zemi zvedla velká vlna solidarity. Obecní úřad v Lounech uspořádal sbírku. Spořitelna i město darovaly po 1000 zl. a Občanská záložna 300 zl. Z jednotlivců bych zmínil budoucího starostu JUDr. Valentina Stopku a majitele mlýnů Františka Jiráska s dary po 100 zl. či Hilbertovu rodinu s příspěvkem 50 zl. Zcela ojedinělý byl dar lounského podnikatele, majitele cukrovaru a filantropa Matěje Valtery, který daroval na obnovu Národního divadla 2000 zl., což bylo srovnatelné s dary české šlechty. Celkem věnovalo město a jeho obyvatelé na stavbu divadla 5660 zl. Byl to čtrnáctý největší příspěvek, který města v Čechách a na Moravě zaslala. Pro srovnání – z Vídně přišlo o čtyřicet korun méně.¹³⁸

Pokud hovoříme o nacionalismu, nemůžeme opomenout související fenomén panslavismu. Nejmarkantněji je to patrné na příkladu rusko-turecké války, probíhající v letech

¹³⁴ *Vesna* 2/28, 26. 5. 1852, s. 119.

¹³⁵ *Národní listy* 6/344, 15. 12. 1866, s. 1. Záslužný kříž s korunkou obdržela celá řada starostů měst po prusko-rakouské válce za to, že udržela pořádek a klid ve městě. V rámci předání vyznamenání se konal banket, na němž byla na počest starosty sehrána divadelní hra. Oficiální oslava, kterou řada vlastenců přijímala s rozpaky, se tak využila i ve prospěch české národní věci.

¹³⁶ Jednalo se o hru vídeňského dramatika Salomona Hermanna Mosenthala. Hra byla poprvé uvedena již v roce 1848 a popisovala i dosud tabuizované téma útisku a ponižení Židů. Do češtiny byla přeložena na počátku sedmdesátých let 19. století a její premiéra se uskutečnila v Prozatímním divadle v Praze 26. 4. 1872. Díky častým výjezdům Otýlie Sklenářové-Malé na venkov se s novou hrou mohli seznámit i obyvatelé malých měst krátce po pražské premiéře.

¹³⁷ O jejím vystoupení informuje *Svobodný občan* 2/30, 26. 7. 1873, s. 2, i *Národní listy* 13/221, 13. 8. 1873, s. 2.

¹³⁸ František Adolf ŠUBERT, *Národní divadlo v Praze: dějiny jeho i stavba dokončená*, Praha 1881 a 1884, nestránkovaná příloha. Větší příspěvek zaslali pouze Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Karlín, Kolín, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Nymburk, Olomouc, Pardubice, Plzeň, Praha, Roudnice, Slaný a Smíchov.

1877–1878, která byla vnímána jako osvobozenecský boj jižních Slovanů z tureckého područí. Válce předcházela v polovině sedmdesátých let řada povstání. Lounští měšťané se zájmem pozorovali snahy Slovanů v boji o nezávislost a veřejně je také podporovali. Již od roku 1875 pořádali sbírky v jejich prospěch.

Živé debaty o vývoji na Balkáně se vinuly napříč spolkovým životem i politickou scénou. Nejen, že se ve prospěch Jihoslovanů pořádaly veřejné sbírky, ale organizováním zábav a plesů se rovněž podařilo výrazně posílit všeslovanskou sounáležitost. Ze spolků se zapojil Sbor dobrovolných hasičů, který uspořádal ples, jehož výtěžek byl darován Jihoslovanům. Za stejným účelem se spojila Občanská beseda, Řemeslnicko-dělnická beseda a ochotníci a v Drtinově hotelu byla uspořádána zábava, která přinesla výtěžek 78 zl.¹³⁹ Největší akcí byly dvě veřejné sbírky, na kterých se vybralo bezmála 550 zl. Do první sbírky přispěli především schwarzenberští úředníci a okolní vesnice. Ze spolků se zapojil pouze nedávno ustavený Spolek vojenských vysloužilců. Největším donátorem druhé sbírky byl majitel cukrovaru Matěj Valtera, který daroval 200 zl. Spolu s ním přispěl do sbírky ještě c.k. výsadní ostrostřelecký sbor.¹⁴⁰

Louny podpořily Jihoslovaný také po politické linii. Dne 17. května 1877 vydala městská rada prohlášení, v němž vyjádřila sympatie se vstupem Ruska do války, odsoudila postoj papeže Pia IX., který podle jejich názoru stranil mohamedánům více než křesťanům, odmítli se účastnit slavností na počest papeže a dokonce prohlásili, že nedovolí, aby se mimo děkanský chrám konaly jakékoli oslavy papeže. Takové prohlášení bylo od vedení města velice odvážné a překročilo rámec jeho pravomocí. Odpověď byla rychlá a rázná. Místodržitelství okamžitě rozpustilo městskou radu a vypsal nové volby.¹⁴¹ Jednalo se o největší projev všeslovanské myšlenky v Lounech. K novému vzednutí této myšlenky došlo o dvě desetiletí později, kdy se sváděly nejtvrďší boje o zrovnoprávnění českého jazyka.

Snažil jsem se dokázat, že šíře podpory českých menšin byla ze strany Loun a především lounských spolků poměrně široká. Louny se nejen stylizovaly, ale také z velké části byly právem stylizovány do pozice bašty češství na jazykové hranici. Dokladem toho, jak bylo město vnímáno v myslích českých obyvatel, je fejeton, otištěný v Národních listech v roce 1894: „*Pravda ovšem, že v národní statečnosti snad žádné jiné město Louny nezahanbí. V boji o Třebenice organizovaly se zde přední strážce – ještě dnes nese se místním hovorem radostný ozvuk dobytého vítězství. České menšiny z blízkých německých měst, Mostu,*

¹³⁹ *Národní listy* 16/243, 3. 9. 1876, s. 4.

¹⁴⁰ *Pražský denník* 13/230, 8. 10. 1878, s. 3.

¹⁴¹ Antonín HLUŠTÍK, *Období volené samosprávy*, in: Bohumír Roedl (ed.), *Louny. Historie, kultura, lidé*, Praha 2005, s. 224–225.

*Duchcova a Teplíc hledí k Lounům vždy jako k opoře vydatné a spolehlivé. Vlastností těmto odpovídá i zevněšek města. Česko-německých firem, nápisů a ohlášení nenajdeš, z úzkostlivosti toho druhu vystonaly se Louny již dávno.*¹⁴²

¹⁴² *Z českého severozápadu*, Národní listy 34/238, 29. 8. 1894, s. 1.

3. Významné osobnosti spolkového života

3.1. Podněty zvenčí: význam pro spolkový život

Pro rozvoj spolkového života v Lounech byly důležité kontakty s významnými osobnostmi české národní kultury. Do Loun často zajížděli přední čeští umělci, kteří si přivydělávali na živobytí vystupováním s kočovnými společnostmi, nebo hudebníci. Větší dopad mělo ovšem působení osobností, které pocházely z Loun a nejbližšího okolí města, v Lounech získaly základní vzdělání, prožily své dětství a později se do Loun vracely. Mým cílem nebylo podat vyčerpávající výčet osobností, které v Lounech nějakou dobu pobývaly či se zde narodily, ale pokusil jsem se zaměřit pouze na ty, které obohatily zdejší spolkový život. Pro krátkou sondu jsem si vybral tři osobnosti: syna lounského starosty architekta Kamila Hilberta, lounského rodáka a uznávaného varhaníka Eduarda Treglera a historika Rudolfa Urbánka, vyučujícího na lounské reálce.

Kamil Hilbert (1869–1933) se narodil v rodině budoucího dlouholetého lounského starosty advokáta JUDr. Petra Hilberta, který se krátce předtím přistěhoval z Plzně do Loun. Vystudoval lounskou obecnou i měšťanskou školu a po svém odchodu udržoval s rodným městem kontakt. Po studiích na Akademii výtvarných umění ve Vídni se vrátil do Loun, kde působil v letech 1896 až 1899 jako začínající, avšak významný architekt. Výrazně ovlivnil vzhled Loun, především projektováním tehdy výstavní Poděbradovy třídy, která propojila centrum města se zastávkou lounsko-postoloprtské dráhy.

Zapojil se též do spolkového života, ačkoli jeho působení je dosti kontroverzní. Lounský Sokol dlouho neměl vlastní sokolovnu, což značně komplikovalo jeho další rozvoj. Hilbertův otec, dlouholetý lounský starosta, prosadil, že vedení města nejprve zapůjčilo a poté darovalo městské pozemky na stavbu sokolovny. Město dokonce věnovalo Sokolu větší parcely s odůvodněním, že z jejich prodeje bude umořena část dluhu vzniklého realizací projektu. Lukrativní pozemky obratem odkoupil Kamil Hilbert, který na nich vystavěl čtyři domy, jež poté buď patřily rodině Hilbertů, nebo je výhodně prodal místní honoraci. Po otevření sokolovny jmenoval lounský Sokol tehdy ani ne třicetiletého Kamila Hilberta svým předsedou. Tuto významnou funkci však nezastával dlouho, neboť se následujícího roku přesunul do Prahy, kde pracoval na dokončení katedrály sv. Víta.

Další významnou osobností, která měla výrazný vliv na rozvoj spolkového života, byl lounský rodák a vynikající varhaník Eduard Tregler (1868–1932). Působil jako ředitel kůru u sv. Jiljí v Praze a posléze se stal dvorním varhaníkem v Drážďanech. Jeho příchod do Loun

v roce 1908 vedl k rychlému rozmachu hudebního života. Nejen, že rozvinul činnost Hlaholu, ale přivedl k rozkvětu Lounskou filharmonii, která se pod jeho vedením stala významným nadregionálním hudebním tělesem. Hrála i náročné skladby od předních českých i zahraničních interpretů, namátkou jmenujme Dvořáka, Smetanu, Mozarta, Beethovena, Wagnera či Schuberta.¹⁴³ Po Treglerově odchodu začala filharmonie stagnovat a pozvolna upadat.

Za hlubší rozbor stojí především osobnost předního českého historika Rudolfa Urbánka (1877–1962). Rodák ze Slaného měl již na studiích výborné výsledky, takže si vysloužil ještě před složením státních zkoušek doporučení od profesora Jaroslava Golla na místo učitele dějepisu a zeměpisu na nedávno vzniklé lounské reálce. Ve školním roce 1900 byl přijat jako suplující učitel do Loun, kde prožil své kantorské začátky. Zdá se, že toto období bylo poměrně šťastné a to i přes to, že se potýkal s nedostatkem financí a rodiče mu posílali chléb a salám.¹⁴⁴ První lounskou epizodu ukončilo v roce 1901 povolání na vojnu. Po vojenské službě působil jako středoškolský profesor v Hradci Králové a Pardubicích a v roce 1905 se vrátil opět do Loun.

Zde bych polemizoval s míněním literárního historika Miloše Sládka, který ve svém podnětném článku konstatuje, že „*byl od obou profesorských sborů přijat poněkud srdečněji než v Lounech, s některými kolegy jej pojilo skutečné přátelství.*“¹⁴⁵ Také v Lounech měl své přátele a to i v učitelském sboru, například prof. Jana Bora nebo Jaroslava Krátkého, jež mu byl velmi blízkou osobou, ale bohužel přátelství nevydrželo. Jeho následné pětileté působení na lounské reálce bych rozdělil do dvou etap. První z nich končí rokem 1907 a je plná elánu a zapojení se do spolkového života, druhá část je ve znamení stále větších neshod s profesorským sborem a končí odchodem z Loun.

V roce 1905 se v Praze ustavil Osvětový svaz, jehož cílem byla podpora rozvoje kultury a vzdělání. Tyto myšlenky se snažil rozšířit na celé území Čech a obracel se na městské rady s žádostmi, aby se ve městech vytvořily místní odbory této organizace.¹⁴⁶ Proto byla 16. června 1906 svolána do místní sokolovny schůze, na které jednatel Osvětového svazu v Praze představil aktivity spolku. Zároveň se podařilo založit i místní organizaci, Vzdělávací sbor

¹⁴³ Úplný seznam hudebních skladatelů, jejichž díla sehrála Lounská filharmonie v prvních letech své existence, je uveřejněn v *Národních listech* 52, 31. 5. 1912, s. 4.

¹⁴⁴ Miloš SLÁDEK, *Svatba pana profesora a co jí předcházelo aneb Rudolf Urbánek, Slaný a Louny*, in: Dana a Vladimír Příbylovi (edd.), *Slánské rozhovory, Slaný 2007*, s. 32.

¹⁴⁵ *Tamtéž.*

¹⁴⁶ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis Obecního úřadu v Lounech z 12. 6. 1906.

pro okres lounský a okolí, jejímž jednatelem se stal právě Rudolf Urbánek. Organizace brzy sdružovala téměř tři desítky spolků.¹⁴⁷

V roce 1905 uspořádali profesori lounské reálky cyklus šesti hojně navštívených přednášek pro veřejnost. Rudolf Urbánek se aktivně podílel na přípravě přednáškových extenzí a využíval někdy také své kontakty s profesory Karlo-Ferdinandovy univerzity. Abychom plně docenili bohatý výběr osobností, které v Lounech mezi lety 1905–1909 přednášeli, uvedme například docenta Zdeňka Tobolku, předního českého právníka JUDr. Václava Boučka, cestovatele Enrique Stanko Vráze, literárního kritika F. X. Šaldu, právníka JUDr. Bohumila Baxu, od roku 1909 docenta na právnické fakultě pražské univerzity, filozofa a psychologa Františka Krejčího, profesora Zdeňka Nejedlého. A přednášel zde i Rudolf Urbánek.¹⁴⁸

V letech 1905 až 1907 probíhala v Čechách putovní výstava významného českého malíře působícího ve Francii Františka Kupky. Začala v roce 1905 v Kolíně a v prosinci 1906 byla prezentována v Lounech. O její realizaci se zasloužili redaktor Podřipského slova Jan Hájek a Vzdělávací sbor pro okres lounský a okolí, mimo jiné i dva profesori lounské reálky Rudolf Urbánek a Jaroslav Krátký a ing. Koller.¹⁴⁹ Vernisáž se konala 15. prosince 1906 a úvodní slovo přednesl literární historik a kritik docent Arne Novák.¹⁵⁰ V Literárním archivu Památníku národního písemnictví se dochoval Kupkův dopis Urbánkovi, ve kterém jej vyzývá, aby zjistil každý den počet návštěvníků.¹⁵¹ Zájem o výstavu byl značný, jak dokládá mimo jiné objednání zvláštního vlaku z Mostu do Loun, aby bylo české umění prezentováno také české menšině v německojazyčném území.¹⁵²

Kupkova výstava budila ve městě rozporuplné pocity. Byla hojně navštěvována, neboť si zvědavá veřejnost nechtěla nechat ujít významnou událost, avšak konzervativnější kruhy a především církve ji přijímala s krajní nevolí a bojovala proti ní. Situaci ilustruje konflikt, k němuž došlo poté, co si knihkupec Erwin Wohánka vystavil ve výloze svého krámu několik

¹⁴⁷ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, seznam spolků, nedatováno. Na seznamu je 25 spolků, mezi kterými nechybí například Budeč, Sokol, Občanská beseda, Národní jednota severočeská a Sokol, ale přidala se také řada spolků sdružujících zaměstnance, například spolky strojívučů, úředníků, cukrovarníků, topičů atd. V následujícím roce se zapojily další čtyři nové spolky.

¹⁴⁸ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis, zasláný na okresní hejtmanství v Lounech 11. 3. 1906. – Viz též M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 71.

¹⁴⁹ Ve vzpomínkách Jaroslava Krátkého není Rudolf Urbánek uveden. Zřejmě ještě po desetiletích nezmizela zášť mezi pisatelem a kdysi jeho blízkým přítelem, se kterým se rozešel ve zlém. Jaroslav KRÁTKÝ, *Vzpomínky na Kupkovu výstavu v Lounech*, in: Lounsko. Ročenka za rok 1946 Spolku rodáků a přátel města Loun a okolí v Praze, Praha 1947, s. 81. – Dokladem jeho aktivity je Kupkův dopis Urbánkovi, PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, nedatovaný dopis z přelomu let 1906/1907.

¹⁵⁰ Bohumír ROEDL, *František Kupka v Lounech*, Svobodný hlas 22/8, 20. 2. 2013, s. 3.

¹⁵¹ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis Františka Kupky Urbánkovi, přelom prosince 1906 a ledna 1907.

grafik z Kupkova cyklu Náboženství. To pobouřilo natolik místního katecheta, že si stěžoval na okresním hejtmanství, dokud nedosáhl stažení obrázků z výlohy. Je zajímavé, že Louny navštívil i sám František Kupka, který se zde zdržel několik dní a účastnil se i studentského večírku pořádaného v místní sokolovně.¹⁵³

Vraťme se však k Rudolfu Urbánkovi. Ten si během svého působení v Lounech pronajal prostorný byt na náměstí, oženil se a narodila se mu zde i dcera Emma, budoucí literární historička. Velmi se sblížil s kolegou s profesorského sboru Jaroslavem Krátkým, který mu pomáhal s přípravou svatby, jež se nakonec konala v Hradci Králové. Dochovaly se i pohledy, které Krátkému zasílal ze svých prázdninových dovolených. Z destinací jmenujme například Cambridge, Londýn, Graz, Šibenik nebo Kostnici. Zvláště cesta do Anglie je poměrně překvapivá, pokud uvážíme, že se jedná o středoškolského profesora na malém městě.¹⁵⁴

Rudolf Urbánek zřejmě poté, co působil v Praze či východočeských metropolích, se těžce vyrovnával s lounským maloměšťáctvím. Zajisté k tomu přispěly i jeho tehdy ještě nepřilíživě časté ostré antiklerikální postoje. Doklad maloměstského myšlení lounských se objevuje v korespondenci mezi Urbánkem a jeho nastávající: „*Ani nevíš, jak se o Tebe, všem neznámou, Louny o prázdninách staraly.*“ V roce 1907 nabídl Urbánek rezignaci ve vedení Osvětového svazu pro rozepře s některými kolegy. Žádost byla sice zdvořile zamítnuta, ale nemáme doklady o tom, že by se nadále Urbánek ve spolku angažoval. V létě 1907 si v dopise své nastávající postěžoval: „*Louny se mně stávají stále protivnějšími... stále si připadám jako cizinec, jako host, který má zas brzo odejít. To je ovšem přání – zatím – nesplnitelné.*“ Jen o několik týdnů později si poznamenal: „*Myšlenka, že dva měsíce neuvidím lounskou dlažbu, mne rozveseluje.*“¹⁵⁵ Přes konflikty s některými členy sboru reálky měl stále blízkého přítele v kolegovi Jaroslavu Krátkém. I toto pouto se však mělo přetrhnout. Na schůzi profesorského sboru lounské reálky na sklonku roku 1908 jej Jaroslav Krátký urazil svými výroky a odmítl se omluvit. Nařkl ho z lakoty a prohlásil, že řekl pouze to, co si učitelský sbor myslí.¹⁵⁶ Když se Urbánek nedočkal omluvy, obrátil se se stížností na ředitele ústavu. Nevíme sice, zda došlo k nějakému dočasnému urovnání sporu, ale od této chvíle byl Urbánkův odchod jen otázkou

¹⁵² O zvláštním vlaku vypraveném Národní jednotou severočeskou z Mostu na Kupkovu výstavu v Lounech nás informuje *Národní politika* 24/345, 15. 12. 1906, s. 7.

¹⁵³ B. ROEDL, *František Kupka*, s. 3.

¹⁵⁴ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis Františka Kupky Urbánkovi, pravděpodobně z ledna 1907.

¹⁵⁵ M. SLÁDEK, *Svatba pana profesora*, s. 33.

¹⁵⁶ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis Urbánka ředitelství reálky v Lounech z přelomu let 1908 a 1909.

času. Na přelomu října a listopadu 1909 opustil město s hořkými pocity zklamání a roztrpčení.¹⁵⁷

Pokusil jsem se na několika vybraných osobnostech poukázat na vazby mezi městem Louny a českou kulturní elitou. Bohužel nemáme k dispozici dostatečný archivní materiál, který by průkazněji ukázal na přímé vazby mezi dalšími významnými osobnostmi a rozvojem lounského spolkového života. Přesto je nepochybné, že z Prahy přicházely podněty, které pomáhaly urychlovat rozvoj spolkového života v Lounech. Rudolf Urbánek, Eduard Tregler a Kamil Hilbert výrazně ovlivnili spolky, ve kterých se angažovali: Vzdělávací sbor pro okres lounský a okolí, Hlahol a Lounskou filharmonii a Sokol.

3.2. Osobnosti lounského spolkového života: případové studie

V této kapitole jsem se zaměřil na čtyři lounské osobnosti, na kterých bych se pokusil demonstrovat principy spolkového života: vlastence Jana Havránka, zástupce advokacie JUDr. Petra Hilberta, hostinského Josefa Krýzla a manželku lékárníka Kristýnu Ehrlichovou. Mým cílem bylo ukázat rozdíly spolkového života v různých společenských vrstvách.

Při studiu spolkového a kulturního života v Lounech od roku 1861 do vypuknutí války jsem se opíral o databázi, kterou jsem vytvořil na základě v archivu uložených písemností jednotlivých spolků. Z podpisových archů výročních schůzí, kronik či dalšího písemného materiálu jsem vypsaly členy jednotlivých spolků. Údaje jsem doplnil z Adresářů města Loun z let 1900, 1905 a 1909, které sice podchycují všechny existující spolky, avšak udávají pouze předsedu, případně jednatele. Přestože nemůže být databáze kompletní, podařilo se mi podchytit přes 1300 osob, z nichž 300 bylo členy více spolků. Vzorek je to dostatečně reprezentativní a ukazuje šíři a bohatství spolkového života ve sledovaném období. Podle těchto zjištění navštěvovalo alespoň tři spolky 116 osob, ale reálný počet mohl být zřejmě až dvojnásobný. Třicet osobností bylo činných dokonce v pěti nebo více spolcích. Mezi nejaktivnější patřili právníci, starostové, lékaři či hostinští. Nejvíce spolků navštěvoval lounský starosta, působící ve dvanácti spolcích. Velmi často nepatřili mezi řadové členy, ale vykonávali funkce předsedů, místopředsedů, jednatelů nebo členů výboru a měli významný vliv na formování aktivit daného spolku.¹⁵⁸

¹⁵⁷ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, korespondence R. Urbánka s Antonínem Vyskočilem, který dne 13. listopadu 1909 stěhoval jeho nábytek z Loun do Prahy.

¹⁵⁸ Přehled osobností, které by si zasloužily medailon a měly vliv na rozvoj spolkového života ve městě v daném období, by byl mnohem širší. Proto jejich seznam i s členstvím v jednotlivých spolcích naleznete v příloze.

Pokud se podíváme na sociální postavení těchto osob, je zřejmé, nakolik byla politická angažovanost svázána se spolkovým životem. Všechny osobnosti byly spojeny s radnicí, velmi často zasedaly v městské radě či dokonce vedly město z pozice starosty. Mezi nejaktivnějšími členy nechybí ani jeden starosta a často se zde objevuje i okresní hejtman. Trochu překvapivá je absence učitelského sboru, který se většinou mezi nejaktivnější členy nedostal.

Pokud se podíváme na aktivitu žen ve sledovaném období, je podstatně nižší, avšak nikoli zanedbatelná. Podařilo se mi podchytit 107 členek nejrůznějších spolků, avšak jen sedm z nich působilo ve více spolcích. Zmíněných sedm žen hrálo důležitou roli při vzniku ženských či smíšených spolků a většinou zastávalo funkce předsedkyň či jednatelek spolků. Jednalo se převážně o ženy z vyšších vrstev, jejichž manželé působili na vysokých postech ve státní správě. Byli buď lounskými starosty, okresními starosty, měli značný vliv na chod městského úřadu, nebo jejich manžel vyučoval na lounské reálce.

3.2.1. Vlastenec Jan Havránek (1799–1871)

Nejvýznačnější lounský obrozenec Jan Havránek se narodil v roce 1799. Pocházel ze starobylé rodiny, která působila ve městě již od 16. století. Jeho otec vlastnil honosný dům na náměstí čp. 127, kde vykonával pekařské řemeslo. Jan Havránek měl jít v jeho šlépějích. Dospíval v období končících napoleonských válek v době poměrně velké chudoby, která mu znesnadnila přístup k vyššímu vzdělání. Vystudoval lounskou hlavní školu, kde se učilo německy, poté se v Brně vyučil pekařskému řemeslu.¹⁵⁹ V této době také podnikl cestu do Rakouska, ze které se zachoval malý deník. Po svém návratu se sice zpočátku ujal otcovy živnosti, ale jeho zájmy byly mnohostranné a odváděly jej od zaměstnání. Návratem Jana Havránka do Loun získalo město osobnost, která výrazně utvářela zdejší spolkový a kulturní život.

Jan Havránek vynikal šíří svých zájmů. Byl velice bystrým pozorovatelem. Miloval historii, měl v ní značný přehled a lákaly jej i dějiny města. Přišel do Loun v době, kdy zde ještě stála řada budov, které se do dnešních dnů nedochovaly. Havránek je zachytil ve svých kresbách. Díky nim víme, jak vypadala stará radnice, kaple Máří Magdaleny či později zbořená Pražská brána. Vlastnil velkou knihovnu, která obsahovala například kroniku Jana Mojžíše z 18. století. Psal si kroniku, která zachycuje události v Lounech v letech 1800 až 1866, a přestože jsou zde především reflektovány události týkající se rodiny či počasí, je pro

badatele zajímavějšího se o toto období cenným a nepostradatelným pramenem. Kroniku psal nejprve německy, ale po roce 1830 se začaly objevovat ve stále větší míře i pasáže psané česky, které ke konci zcela převážily. František Palacký při své návštěvě v Lounech roku 1861 Havránkovi prozradil, že se v Duchcově nalézají pro Louny významná Mikšovicova kronika, zachycující historii města od konce 15. století do roku 1632. Havránek z ní pořídil cenné výpisky. Byl také příležitostným básníkem. Nejzajímavější je dlouhá báseň, v níž zachytil velký požár města v roce 1849. Jeho zájmem byla i matematika, napsal učebnici aritmetiky, jež však zůstala v rukopise.¹⁶⁰

Byl podnikavý a nebál se rizika. Krátce poté, co dr. Filip Ehrlich na základě chemického rozboru prokázal léčivé účinky pramene Mikulášky, rozhodl se v roce 1834 vybudovat na západním okraji města lázně.¹⁶¹ Lázně však měly velkou nevýhodu, neboť v okolí chyběly lesy i promenády. Přesto je Havránek provozoval až téměř do konce života a krátce před smrtí lázně prodal Josefu Krýzlovi, který se ještě jednou pokusil oživit pohasínající slávu lounského lázeňství. Jan Havránek byl činný také v obecní samosprávě. Působil v ní již od roku 1849¹⁶² a místa radního se vzdal ze zdravotních důvodů teprve krátce před smrtí.

Podívejme se nyní na Havránkovu kulturní a spolkovou činnost. Od počátku se choval vlastenecky a působil aktivně v mnoha směrech. Snažil se poznávat historii města a šířit ji dál. Vedl rozsáhlou korespondenci. Byl v kontaktu s významným vlastencem a jedním ze zakladatelů české archeologie Václavem Krolmusem, s nímž se osobně znal a setkali se i v Lounech. Dalším Havránkovým korespondentem byl známý buditelský farář František Josef Dobicer,¹⁶³ působící nejprve v Cítolibečích a i později sloužící v obcích nedaleko Loun. Dobicer přispíval do časopisu *Květy*, zajímal se o historii a napsal knihu *Památky a muži památní z Loun*.¹⁶⁴ V roce 1845 odeslal Janu Havránkovi zajímavý dopis, ve kterém reflektoval současnou situaci ve městě, které se začalo pomalu probouzet. Chválil první české nápisy nad obchody, a také nedávno založenou vlasteneckou knihovnu a českou besedu.¹⁶⁵ V této době měly Louny stále ještě charakter německého města a vlastenci si tehdy cenili

¹⁵⁹ Bohumír ROEDL, *Jan Havránek*, KML 29/4, 1988, s. 2.

¹⁶⁰ SOKA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 3, inv. č. 43.

¹⁶¹ Většinou se za vznik lázní označoval rok 1833, ale sám Havránek si ve své kronice poznamenal, že byl základní kámen položen 13. 3. 1834. SOKA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 2, inv. č. 29, opis Havránkovy kroniky (1800–1866), s. 11.

¹⁶² Volba dvaadvaceti členného dočasného samosprávného orgánu vycházela z tzv. Prozatímního obecního zákona vydaného 7. 3. 1849. První volba obecního zastupitelstva proběhla o rok později. Srovnej A. HLUŠTÍK, *Období volené samosprávy*, s. 205.

¹⁶³ Heslo *František Josef Dobicer*, in: *Ottův slovník naučný* VII, Praha–Litomyšl² 1997, s. 704–705.

¹⁶⁴ *Časopis Musea království Českého* 30, 1856, příloha s. 18.

¹⁶⁵ SOKA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 1, inv. č. 10, dopis z 20. května 1845.

doslova každého českého slova, neboť jim šlo o prezentaci rodné řeči. O první české besedě, uspořádané v Lounech dne 1. června 1845, informoval časopis Květy. Byly recitovány básně a vše završil ples s českou muzikou. Není pochyb o tom, že byl mezi hlavními organizátory i Jan Havránek.¹⁶⁶ Důležitým pokusem o oživení české řeči bylo založení knihovny. Bohužel se nezachovaly archivní prameny, které by podhalily historii vlastenecké knihovny vzniklé v tzv. Vikárce nedaleko kostela sv. Mikuláše.¹⁶⁷ Vznikla díky darům lounských měšťanů, mezi nimiž byl i Jan Havránek. Můžeme předpokládat, že obsahovala především české knihy, ale fungovala zřejmě pouze krátkou dobu a svůj účel zcela nesplnila.

Od roku 1849 byl Jan Havránek v městské radě, dvakrát zastával dokonce pozici prvního radního. Měl tedy často příležitost vlastenecky vystupovat na veřejnosti. V listopadu 1864 přednesl na půdě městské rady požadavek formulovaný katechetou Josefem Pelcem, aby městská rada začala úřadovat česky.¹⁶⁸ Jeho řeč byla jednohlasně podpořena a tento pozdní, avšak zásadní krok uvedl do chodu řadu změn, jež v krátké době udělaly z Loun české město. O čtyři roky později byla otevřena nová školní budova¹⁶⁹ a s vlasteneckou řečí, pronesenou na den patrona české země, vystoupil opět Jan Havránek.

Měl rovněž velkou zásluhu na založení spořitelny, byl dokonce ve dvoučlenné deputaci, která se vydala do Chomutova, aby zjistila, jak takový ústav funguje. V letech 1863–1870 byl členem ředitelství spořitelny a měl tak značný vliv na první léta bankovního podniku, jež výrazně podporoval rozvoj spolkového života ve městě.¹⁷⁰

Počátkem šedesátých let zasáhl i do divadelnictví, když sepsal tři divadelní hry. Dodnes se dochovaly dvě z nich. První nesla květnatý název *Vlasták a Soběš aneb Počátek města Lúny*. Představení, odehrané v roce 1862, se setkal se zájmem publika, takže bylo následujícího dne opakováno.¹⁷¹ Ve hře *Slavnosti Markytek* čerpal také inspiraci z regionální historie. Hry musely být výrazně upraveny, než je cenzura povolila, neboť byly silně vlastenecké.¹⁷²

¹⁶⁶ *Květy* 12/69, 1845, s. 274–275. O Havránkovi se zde sice přímo nepíše, ale vzhledem k jeho aktivitě, jeho postavení ve městě jako nejvýznamnějšího českého vlastence i korespondenci s Dobicerem je jeho nepřítomnost téměř vyloučená.

¹⁶⁷ Více viz Bohumír ROEDL, *Od Valtíře k Jedličkovi aneb lounská knihovna a její čtenáři*, in: týž – Věra Pokorná – Dagmar Bahnerová (edd.), *Lounští Lounským. Historie lounského knihovnictví*, Louny 2010, s. 9–10.

¹⁶⁸ *Haincova kronika*, s. 63.

¹⁶⁹ Slavnostní projev k otevření nové školní budovy se zachoval v SOkA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 3, inv. č. 41.

¹⁷⁰ *Sedmdesát let spořitelny města Loun 1863–1933*, Louny 1933, s. 158 a 212.

¹⁷¹ SOkA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 2, inv. č. 28, rukopis hry *Bratři Vlasták a Soběš aneb Počátek města Lúny*.

¹⁷² Bohumír ROEDL, *Pozůstalosti archivu Louny I: Jan Havránek*, archivní pomůcka, 1988, s. 3.

V době, kdy politická situace umožnila rozvoj spolkového života, bylo Janu Havránkovi již přes šedesát let. Přesto se zapojil velice aktivně a řada spolků si jej považovala jak pro jeho vlastenecké smýšlení, tak i práci, kterou ve prospěch české společnosti v předchozích letech vykonal. Hudebně nadaný Jan Havránek byl spoluzakladatelem jednoho z prvních spolků ve městě – Zpěváckého spolku Vlastislav.¹⁷³ Kromě toho působil také jako ochotník v Měšťanské besedě, kde zastával funkci pokladníka. Zapojil se také do nově vzniklého Sokola. V roce 1868 byl členem výboru a složil na oslavu spolku i silně vlasteneckou a patriotickou báseň, ve které oslavuje jak sokoly, tak české město a vyhraňuje se proti německému jazykovému pomezí. Krátce před svou smrtí se v roce 1869 stal přispívajícím členem váženého C.k. výsadního ostrostřeleckého sboru.

Jak je patrné, není příliš jednoduché popsat činnost českého vlastence v Lounech poloviny 19. století. Situaci znesnadňuje nedostatek pramenné základny, týkající se spolkového života. Navíc musíme mít na paměti, že se předbřeznový společenský život výrazně lišil od spolkového po roce 1861. Pro první desetiletí spolkového života je materiál zachován pouze torzovitě, ale přesto je důležité se pokusit vytvořit obraz českého vlastence a buditele. Jan Havránek patřil v Lounech k první generaci, která podpořila vytváření společenských vazeb, kultivaci jazyka a formování českého národního uvědomění, které bylo nezbytným předpokladem k rozvoji české národní společnosti.

3.2.2. Městská elita: právník JUDr. Petr Hilbert (1834–1906)

V tomto medailonku bych chtěl přiblížit roli elit v rozvoji spolkového života ve městě. Právníci patřili mezi výkvět městské společnosti, byli zámožní, měli prestiž i vzdělání, které je předurčovalo k prosazení se ve spolkovém životě, zaměstnání i komunální politice. Byli většinou dobrými řečníky. Nebáli se riskovat a uskutečňovat své smělé plány.¹⁷⁴ Pro Louny tato charakteristika platila beze zbytku. Byla to právě tato úzká skupina komunálních elit, která se postarala o velký rozvoj města ve sledovaném období. V letech 1874 až 1913 vykonávali funkci starosty lékař a tři právníci. Nejvýznamnějším z nich byl dlouholetý starosta JUDr. Petr Pavel Hilbert. Na jeho příkladu bych chtěl ilustrovat způsob, jak se tato skupina zapojovala do spolkového života.

¹⁷³ Dokladem je diplom, který Jan Havránek obdržel v roce 1861. OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 237/84, inv. č. 30.

¹⁷⁴ Andrea POKLUDOVÁ, *Advokát*, in: Milan Myška – Aleš Zářický, *Člověk v Ostravě v XIX. století*, Ostrava 2007, s. 225–233.

Petr Pavel Hilbert se narodil roku 1834 v západočeské metropoli Plzni jako syn měšťana a významného českého vlastence Mikuláše Hilberta.¹⁷⁵ Vystudoval právnickou fakultu a po jejím dokončení se neúspěšně pokusil získat místo v Obchodní komoře v Plzni. Brzy poté se oženil s malířkou Karolínou Reifovou a následující dva roky strávil jako koncipient v Trutnově, kde se mu narodily dvě děti. Poté se vrátil do svého rodného města a pracoval v advokátní kanceláři JUDr. Rzihy.¹⁷⁶ Měl velké politické ambice, které se mu v Plzni nepodařilo naplnit, a tak se po jmenování zemským advokátem přestěhoval v roce 1868 do Loun. S odstupem času můžeme konstatovat, že přišel ve vhodnou dobu, malé agrární město se nacházelo na počátku značné konjunktury. V Lounech byl jediným advokátem a svého postavení dokázal patřičně využít. Po příchodu do města si nejprve pronajal byt, ale brzy byl finančně natolik silný, že si zakoupil dům na náměstí čp. 49. V Lounech přibyly do rodiny další čtyři děti, z nichž jmenujme proslulého architekta Kamila, který dokončil katedrálu sv. Víta, a mladšího syna Jaroslava, významného českého spisovatele a dramaturga.

Brzy po příchodu do města se Petr Hilbert aktivně zapojil do místní politiky a stal se výraznou posilou vzrůstajícího se mladočeského vedení. Již od roku 1871 zastával funkci městského radního a o šest let později se stal prvním radním města Loun. Výrazně podporoval snahy svého přítele a tehdejšího starosty MUDr. Josefa Frotzla, kterého po jeho rezignaci nahradil. Dne 27. října 1881 byl zvolen starostou města. Svůj úřad obhájil ještě pětkrát a odstoupil až roku 1899. Jeho silná pozice se opírala o mladočeskou většinu na radnici. Svým energickým jednáním, silnou vůlí a ctižádostí vzbuzoval respekt.

Nebál se realizovat rozsáhlé urbanistické projekty, které významně změnily ráz Loun.¹⁷⁷ Příkladně se o realizaci dráhy lounsko-postoloprtské, lounsko-libochovické a lounsko-rakovnické, zasadil se o vybudování reálného gymnázia, cukrovaru, nemocnice, nového vodovodu, založení parků, a tím i o všeobecný rozkvět města. I když byl mezi lounskými občany pro své konání velmi oblíben, přibývalo zvláště od poloviny 90. let 19. století jeho odpůrců, což souviselo především s politickým štěpením českého obyvatelstva, radikalizací a eskalací národnostních konfliktů. Ve stále se zostřující atmosféře podal na sklonku roku 1899 demisi.

Město jeho odchodem ztratilo výraznou, cílevědomou a velmi energickou osobnost. Nebál se realizovat smělé plány, přece jen však přecenil ekonomickou základnu Loun a po

¹⁷⁵ Jaroslav HILBERT, *Dům na náměstí. Vzpomínky z dětství*, Praha 1922, s. 35.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, s. 36.

¹⁷⁷ M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 21–38.

jeho odstoupení zůstalo město zatíženo značnými dluhy, plynoucími především z umořování dluhů, vzniklých při realizaci železničního uzlu a urbanizaci města.¹⁷⁸

Celkově můžeme zhodnotit jeho působení velmi pozitivně. Z čistě agrárního města se podařilo vytvořit desetitisícovou agrárně-průmyslovou aglomeraci. Město ztratilo definitivně svůj provinční ráz a stalo se výrazným centrem Poohří. Jeho dominantami se staly nově vzniklé podniky zaměřené na potravinářský průmysl – Valterův a Akciový cukrovar, které patřily mezi největší v monarchii, nejlepší schwarzenberský pivovar a lounské strojírny. Jen tyto podniky zaměstnávaly na 2000 obyvatel.

Zaměříme se nyní na Hilbertovu spolkovou činnost. Již jako mladý právník pochopil výhody aktivního zapojení do spolkového života v novém městě. Získával nové kontakty, které úspěšně využíval jak při své práci, tak pro politickou kariéru ambiciózního regionálního politika. Hned v prvních letech se stal členem a o pár let později již předsedou významného spolku Občanské besedy. Jako člen místní elity nemohl chybět ve váženém C.k. výsadním ostrostřeleckém spolku, kde byla účast prestižní záležitostí.

Byl cílevědomý a šel někdy až tvrdě za svými plány, přesto pokaždé neuspěl. Jako příklad uvádím Podnikatelský spolek Beneš, jehož zrod mladý právník inicioval. Spolek se nechal inspirovat pražským Oulem, a členové měli ukládat své peníze, jež se jim měly zúročit. Hilbert díky svému právníckému vzdělání získal funkci místopředsedy spolku. Ten však neměl dlouhého trvání, neboť již následujícího roku přestal existovat. Na konci roku 1869 bylo konstatováno, že „*Podnikatelský spolek BENEŠ rozešel se dobrovolně, nemoha existovati, poněvadž členové spolku přestali podporovati jej v tom způsobu, že nemohl ani v život vstoupiti*“.¹⁷⁹ Podobně krátký život měl Loterijní spolek Štěstěna, založený v roce 1872. O členství byl velký zájem a po několika měsících čítal spolek již pětadesát osob, které si mezi sebe rozdělily 120 podílů po 2 zlatých. Petr Hilbert se nebál rizika a patřil k nejaktivnějším členům, když si pořídil hned pět podílů. Krach na vídeňské burze však znamenal konec loterijního spolku.

Petr Hilbert byl silnou osobností, která dokázala formovat dění ve spolcích nebo přímo nové spolky zakládat. Jeho vášní bylo sadařství. V pamětech jeho syna Jaroslava dokonce najdeme zmínku, že mu manželka dokonce vyčítala, že kvůli své zálibě zanedbává advokacii.¹⁸⁰ O rozkvět města se po sadařské stránce zasloužil již jako městský radní a posléze i jako starosta města. Uvědomoval si, že průmyslový rozvoj Loun musí být

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 66–67.

¹⁷⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 172, Podnikatelský spolek Beneš, listina se seznamem členů výboru spolku.

¹⁸⁰ J. HILBERT, *Dům na náměstí*, s. 39–40. Bývalo prý zvykem, že se odebral v pracovní době do sadů a tam trávil svůj čas. Také jeho syn vzpomíná, že by jej nic neudrželo po páté hodině odpolední v kanceláři.

kompenzován zakládáním parků a promenád. Zasloužil se o založení nemocničního parku, dnešních Holárkových sadů, městského parku, který později nesl Hilbertovo jméno nebo promenády Pod Šancemi, kterou lounští obyvatelé hojně využívali k četným procházkám. Několik let se také snažil o založení Sadařského spolku. Když se tak v roce 1885 skutečně stalo, byl Petr Hilbert zvolen předsedou a tuto funkci vykonával nepřetržitě až do roku 1898. Ze své silné pozice na radnici zajišťoval výkup pozemků pro nový park či půjčky od spořitelny. Můžeme konstatovat, že to byla jeho houževnatost a cílevědomost, díky níž spolek nejen vznikl, ale i úspěšně zahájil svoji činnost.¹⁸¹

Dalším významným spolkem, který vděčí za svůj vznik lounskému starostovi, byl Muzejní spolek, ustavený v roce 1889. Starosta Hilbert počítal s prostory pro muzeum již v polovině osmdesátých let, protože mu vyhradil místo ve východní části nové radniční budovy.¹⁸² Spolek vykazoval při získávání nových exponátů značnou aktivitu. Stimulem bylo pořádání Jubilejní a posléze Národopisné výstavy v letech 1891 a 1895. Lounsko bylo na obou akcích poměrně hojně zastoupeno.¹⁸³ Hilbert se tehdy postaral o navrácení unikátní památky do Loun. Na výstavě církevního umění ve Vídni se objevil lounský, český kancionál z poloviny 16. století, který byl odcizen za třicetileté války. Starosta města začal vyjednávat s majitelem a podařilo se mu pro město zakoupit tuto významnou lunensii za 3200 zl. Brzy zřízené muzeum tak získalo do sbírek jeden ze svých nejcennějších exemplářů.

Mimo výše zmíněné spolky vedl dlouhodobě mladočeskou stranu a předsedal Politickému klubu. Mohl využívat svých konexí s pražským vedením strany a domnívám se, že to byla především nelibost manželky, která zabránila tomu, aby kandidoval do českého sněmu či říšské rady, neboť měl všechny předpoklady pro to, aby funkce úspěšně zastával.¹⁸⁴

Centrem společenského života byla Občanská záložna, kde se scházela řada spolků. Kromě spolkové činnosti se tu však řešila i politika. Díky vzpomínce profesora lounské reálky Jana Bora se dozvídáme, že zde byly čtyři velké stoly, přičemž nejbližší byl rezervován pro čtyři velké osobnosti Loun. Prvním mužem byl starosta JUDr. Petr Hilbert, druhým jeho budoucí nástupce JUDr. Valentin Stopka, třetím Hilbertův zeť a ředitel cukrovaru František Hruška a posledním sekretář okresního výboru JUDr. František Miffek. Řešily se zde ožehavé

¹⁸¹ Detailní informace k sadařskému spolku viz Petr KUČERA, *Sadařský spolek v Lounech v letech 1885–1948 jako příklad rozvoje občanské společnosti*, bakalářská práce FF UK Praha 2008, s. 39.

¹⁸² M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 30.

¹⁸³ Jaroslav HAVRLANT, *Historie lounského muzea a vývoj tvorby a uspořádání jeho sbírek*, závěrečná práce X. běhu Školy muzejní propedeutiky, základní kurz, Louny–Praha 2012, s. 8–9. Dnes se ve sbírkách Oblastního muzea v Lounech nachází několik velkých a kvalitních fotografií, jež zachycují městské památky. Soubor byl pořízen v roce 1894 a posléze vystaven na Národopisné výstavě.

problémy města, jako byla výstavba železničního uzlu nebo zbudování lounské reálky a řada těchto témat se tu předjedнала ještě předtím, než se o záležitosti jednalo na radnici.¹⁸⁵

Petr Hilbert se prosadil i v důležitém Sboru dobrovolných hasičů, když využil svých právnických zkušeností i řečnických schopností a na městské radě prosadil, aby byli členové za svoji službu městu odměněni. Po pětileté službě obdrželi domovské právo a za patnáctiletou službu získali právo měšťanské. Tyto výhody ještě zvýšily prestiž sboru, který vzápětí učinil JUDr. Petra Hilberta svým prvním čestným členem. Hilbert podporoval také Sokol, nejvýznamnější spolek ve městě. Byl jeho členem a z pozice starosty města mu výrazně pomáhal. Sokol neměl ještě na sklonku 19. století svoji sokolovnu a cvičil v restauraci V Lázních, avšak bezplatný nájem sálu měl v roce 1898 skončit. Proto prosadil starosta Hilbert na městské radě nejprve pronájem pozemku na stavbu sokolovny a později dokonce jeho darování Sokolu. Pozemek byl dostatečně velký na to, aby spolek mohl jeho část odprodat a utržené peníze použít na stavbu tělocvičny. Pozemky zakoupil Kamil Hilbert a vystavěl zde čtyři honosné domy. Do jednoho z nich se nastěhovala dcera Petra Hilberta, která se vdala za vnuka slavného přírodovědce Jana Evangelisty Purkyněho. Je patrné, že se jednalo o oboustranně výhodný obchod. Kamil Hilbert se po dokončení stavby stal na několik měsíců starostou Sokola.¹⁸⁶ JUDr. Petr Hilbert byl také čestným členem Řemeslnicko-dělnické besedy. Přestože nejsou prameny kompletní, domnívám se, že byl členem i v několika dalších spolcích.

Záběr JUDr. Petra Hilberta byl obdivuhodný a do jisté míry také reflektoval jeho postavení ve společnosti, ale nutně vyvolává otázku: mohl se účastnit všech významných jednání výše zmíněných spolků? V kombinaci s advokátní, politickou a reprezentativní funkcí se musely jeho aktivity nutně překrývat. Na základě probádaného materiálu se domnívám, že se snažil, pokud to bylo jen trochu možné, nevynechat žádnou důležitou spolkovou událost. Byl osobností, která chtěla mít přehled o dění a pokud byl natolik časově zaneprázdněn, že nemohl být přítomen, vždy si zajistil svého zástupce, který jej neprodleně informoval.

JUDr. Petr Hilbert je představitelem městské inteligence, která ve sledovaném období řídila město. Jeho vztah ke spolkovému životu není jednoduché charakterizovat. Byl rád ve společnosti, dokázal regulovat směr, jakým se jednotlivé spolky ubíraly a svým členstvím přidával spolkům nejen na lesku a prestiži, ale přes městskou radu a spořitelnu mu ulehčoval

¹⁸⁴ J. HILBERT, *Dům na náměstí*, s. 119.

¹⁸⁵ Jan BOR, *Lounské srdce*, in: Padesát let střední školy v Lounech, Louny 1946, s. 96–97. Vzpomínka poodhaluje zákulisí spolkového života i komunální politiky na samém sklonku 19. století.

¹⁸⁶ Viz výstava *150 let sportu a pohybu*, uspořádaná v Oblastním muzeu v Lounech ve dnech 12. 8. – 28. 10. 2012.

přístup k financování jeho aktivit. Zároveň se stával známějším, získával konexe, které dokázal velmi dobře zužitkovat jak na poli komunální politiky, tak v advokacii.

Podobně se do spolkového života zapojovali i další právníci. Je dobré si uvědomit, že právníci byli ve funkci starosty nepřetržitě od roku 1881 do roku 1913, tedy více než tři desetiletí. Přesto již nikdo z nich nebyl tak silnou osobností jako JUDr. Petr Hilbert.

3.2.3. Hostinský Josef Krýzl (1843–1927)

Josef Krýzl pocházel ze Slaného, kde se stejně jako jeho otec vyučil zahradníkem. Do svých jedenadvaceti let pracoval u svého otce a poté odešel na rok na zkoušku do nedalekého Lotouše.¹⁸⁷ V roce 1866 se přestěhoval s manželkou do Loun, kde zakoupil pozemky v okolí města a pěstoval zemědělské plodiny. O pět let později se rozhodl k jednomu z nejdůležitějších kroků v životě, když odkoupil upadající Havránkovy lázně a začal s jejich rozšiřováním.¹⁸⁸ Krýzl se v Lounech rychle prosadil nejen po pracovní, ale i po společenské stránce. Byl také činný v komunální politice, dlouhá léta byl městským zastupitelem. Zemřel v roce 1927 ve věku třiaosmdesáti let.

Krýzl zakoupil lázně od Jana Havránka na počátku roku 1871. Protože si byl vědom nedostatků, především chybějícího zázemí, rozhodl se na počátku osmdesátých let vybudovat velkou budovu, která obsahovala nejen hostinec, ale i sál vhodný pro tancování a společenské akce. Jednalo se o riskantní krok, neboť lázně byly poměrně daleko od centra a v okolí byly pouze zemědělské usedlosti. Nová společenská místnost, první v této lokalitě, se stala impulsem k rozvinutí společenského života v této části města. Ne všichni tento počín hodnotili kladně. Krýzlův politický oponent, kronikář Jan Hainc, si do své kroniky jízlivě poznamenal: „15. 11. 1883 otevřel nový velký sál (největší v Lounech) v Lázních čp. 312 Josef Krýzl. Je to pátý sál v Lounech a první nerozumný a nepraktický. Nemá žádné vedlejší místnosti, a tak se v jednom sále tančí, jí, pije, kouří a všechno.“¹⁸⁹ Krýzlovy lázně fungovaly jen do konce 19. století. Po vybudování parních a vanových lázní v centru města ubylo zájemců natolik, že je přestal provozovat.

Krýzl se aktivně podílel na spolkovém životě města. Podle archiválií, které se mi podařilo dohledat, byl členem devíti spolků. Zastával v nich zpravidla funkci předsedy, člena

¹⁸⁷ Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech, Louny 1902, s. 60–61.

¹⁸⁸ SOKA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), k. 5, inv. č. 83, žádost o zaknihování domu čp. 322 (tzv. lázní) a přilehlých pozemků ze 4. 1. 1871.

¹⁸⁹ Haincova kronika, s. 166. Jde patrně o nesrovnalost, neboť by se jednalo buď o čp. 322, tj. tzv. Staré či Havránkovy lázně, nebo bych spíše očekával velký sál v tehdy nové budově čp. 426, tzv. Krýzláku.

výboru či inicioval jejich založení. Předpokládám, že působil i v dalších spolcích. Největší zásluhu měl Josef Krýzl na konstituování a vedení prvního dělnického spolku ve městě. Řemeslnicko-dělnická beseda vznikla v roce 1877 a jejím smyslem bylo vzdělávání dělníků a řemeslníků, a především podpora rodiny v případě nemoci a úmrtí. Sociální otázka nebyla totiž vládou dlouho řešena. Spolek měl značný význam a počet členů rychle rostl. Po úvodním dvouletém období provázeném častou výměnou členů výboru se do čela prosadil Josef Krýzl, který vykonával funkci předsedy v letech 1879–1886, 1889–1894 a 1895–1910, tedy bezmála tři desetiletí. Jeho přínos ocenili členové spolku v roce 1882, kdy jej jmenovali čestným členem. V roce 1910 došlo k roztržce s některými členy výboru. Krýzl se vzdal své funkce a již nikdy žádnou pozici ve spolku nezastával. Přesto zůstal váženým členem spolku a podporoval jej i nadále.

Josef Krýzl byl jedním ze zakladatelů Baráčnické obce Lounsko-březenské. Spolek zahájil svou činnost v roce 1894 a jeho vznik byl spojen s euforií, provázející dva velké národní podniky - Jubilejní a Národopisnou výstavu v Praze. Cílem tohoto vlasteneckého a staromilského spolku bylo pečovat o staré lidové zvyky, které ovšem členové spolku v duchu vlasteneckého nadšení chápali jako zvyky národní. Spolek se prezentoval pořádáním staročeských plesů a zábav.

Dalším spolkem, do jehož činnosti Krýzl výrazně zasáhl, byl Sadařský spolek, založený v roce 1885. Zdá se, že vstoupil do jeho řad krátce po vzniku spolku. Od roku 1888 již byl členem výboru, v němž působil až do počátku 20. století. Vzhledem ke svým velkým znalostem v tomto oboru byl užitečným členem.¹⁹⁰

Působil velmi aktivně také v nejvýznamnějším lounském spolku Sokolu, který se těžce vyrovnával s dlouholetou absencí vlastní budovy, takže cvičil na několika místech ve městě a byl vystaven libovůli majitele objektu. V tíživé situaci nabídl Josef Krýzl v roce 1888 spolku bezplatné využití svého sálu v Lázních po dobu deseti let. Velkorysý návrh byl přijat a Josef Krýzl byl jmenován místostarostou Sokola.¹⁹¹ Kromě nepochybných vlasteneckých úmyslů hrála roli také ekonomická stránka, neboť si tím dlouhodobě zajistil zvýšení návštěvnosti hostince. Bezplatné poskytnutí prostor dodalo spolku dostatek času na vystavění sokolovny na sklonku 19. století.

Jako hostinský byl angažován také v hospodářských spolcích. Byl předsedou Společenstva hostinských, vinárníků, výčepníků pálených nápojů, stravovatelů, vinopalníků a

¹⁹⁰ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 188, Sadařský spolek. Historii spolku zpracoval P. KUČERA, *Sadařský spolek*.

¹⁹¹ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 189, Sokol.

vyrabitelů sodové vody i členem Hospodářského spolku okresu lounského. Byl členem Politického klubu, jenž byl orgánem mladočeské strany. Ve volbách roku 1891 a 1901 byl zvolen prvním místopředsedou spolku.¹⁹² Kromě toho byl také předsedou Rybářského spolku¹⁹³ a členem Sboru dobrovolných hasičů.

Jak je patrné, byl Josef Krýzl jednou z nejaktivnějších osobností města. Jeho aktivity zasahovaly do sféry politické, hospodářské, podpůrné i obecně prospěšné. Svoji dlouholetou činností se výrazně spolupodílel na rozvoji spolkového života ve městě a s trochou nadsázky můžeme souhlasit s hodnocením jeho osobnosti v Památníku Řemeslnicko-dělnické besedy: „*Jméno jeho spojeno jest pevným poutem s dějinami Řemesl.-dělnické Besedy, ba i více, není spolku v Lounech, který by neměl Josefa Krýzla buď za svého zakladatele neb velkého příznivce.*“¹⁹⁴

3.2.4. Portrét ženy: Kristýna Ehrlichová (1818–1897)

Jak se dalo očekávat v menším městě v druhé polovině 19. století, zasahovaly ženy do spolkového života poměrně málo. Činné ženy většinou navštěvovaly jeden spolek, pouze v jediném případě se žena zapojila do tří spolků. Ženy se zaměřily především na charitativní činnost a zpěv, později se jejich zájem rozšířil o sport a podporu českých menšin v pohraničí. Nejaktivnějšími osobnostmi se zpravidla stávaly ženy významných reprezentantů komunální politiky či inteligence. Pro portrét ženy jsem si zvolil manželku lékaře a filantropku Kristýnu Ehrlichovou, která pořádala charitativní akce a aktivně vystupovala ve Spolku sv. Ludmily. Patřila mezi zajímavé představitelky spolkového života v Lounech, především v jeho počátcích, a svým významem přesáhla hranice města. Pomohla mi též sice skromná, ale velice zajímavá pozůstalost, uložená v Oblastním muzeu v Lounech. Kristýna Ehrlichová se narodila 7. července 1818 v Praze, kde prožila své mládí, ale poté se přestěhovala do Loun. Její rodina byla ve městě známá a uznávaná. Byla vnučkou lounského lékaře MUDr. Mikuláše Emicha a také ona se provdala za lékaře MUDr. Filipa Ehrlicha.¹⁹⁵ Jako manželka vážené osobnosti a obětavého lékaře se rozhodla, že se bude věnovat filantropii. Domnívám se, že ji velmi ovlivnila dětská léta strávená v Praze, neboť měla velký rozhled a později navázala kontakty s nejnámějšími ženami své doby. V roce 1868 ovdověla a stáhla se do ústraní. Kristýna

¹⁹² SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 174, Politický klub.

¹⁹³ *Adresář města Loun*, Louny 1900, s. 98.

¹⁹⁴ *Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech*, Louny 1902, s. 61.

¹⁹⁵ A.L., *O Mikuláše a jejím ctiteli*, VSOL 12, 1946/1947, s. 85.

Ehrlichová zemřela v roce 1897 ve věku devětatřiceti let a je pochována na hřbitově U Čtrnácti Pomocníků.

Jako většina společensky aktivních žen se věnovala charitě. Byla prospěšnou členkou Spolku sv. Ludmily v Lounech. Spolek, inspirovaný stejnojmenným pražským spolkem založeným v roce 1852, vznikl v Lounech v roce 1869 a jeho hlavním cílem byla charitativní činnost, zaměřená především na děti. Asistoval při otevření první mateřské školky v Lounech roku 1870¹⁹⁶ a každoročně dětem přispíval na ošacení, dárky a kupoval jim vánoční stromeček. Jeho aktivita se postupem času rozrůstala a zahrnovala péči o chudé děti z mateřských, obecných i měšťanských škol. S vyhrocením národnostních poměrů podporoval stále více též české děti z blízkých poněmčených území.¹⁹⁷

Po smrti Karla Havlíčka Borovského zůstala jeho mladá dcera Zdeňka. Poté, co se stala „národním sirotkem“ a „dcerou národa“, byly v její prospěch pořádány loterie a veřejné sbírky. Původně dobře míněná pomoc Zdeňce Havlíčkové nakonec uškodila.¹⁹⁸ V Lounech se organizování loterie ujaly choť okresního hejtmána Leontýna Schüllerová a manželka lékaře Kristýna Ehrlichová. Nevíme, kolik se podařilo vybrat na losech, ale na konci roku 1861 odevzdaly Marii Riegrové-Palacké společně třiačtyřicet darů.¹⁹⁹ Do sbírky se zapojilo několik desítek osob, převážně se jednalo o zástupce místní honorace. Předměty byly různě hodnotné. Zahrnovaly jak porcelán, tak bezcenné přebytečné předměty, kterých se daná osoba chtěla zbavit. O vánocích roku 1861 obdržela Kristýna Ehrlichová od pořadatelky benefiční akce Marie Riegrové děkovný dopis.²⁰⁰

Česká vlastenka ve svých aktivitách pokračovala. V roce 1866 vypukla prusko-rakouská válka a lounské ženy se rozhodly pomoci materiálně českým vojákům. Dokument, vydaný pouhé tři dny po vpádu pruské armády do Čech a nedlouho před rozhodující bitvou u Hradce Králové, se nesl v duchu vlastenectví a bylo pod ním podepsáno šest žen, mezi kterými nechyběla ani Kristýna Ehrlichová.²⁰¹ Smyslem sbírky bylo získat peníze a látky pro raněné. Přestože neznáme výsledky, dá se předpokládat, že ve vypjaté chvíli se sbírka podařila.

¹⁹⁶ *Haincova kronika*, s. 116.

¹⁹⁷ M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 103.

¹⁹⁸ Tématem se zabýval především Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998, s. 129–147.

¹⁹⁹ PNP, Pozůstalost Riegrové-Palacké, seznam příspěvků a přispěvatelů na národní loterii pro Zdeňku Havlíčkovou. Dary od Leontýny Schüllerové jsou pod čísly 2579–2593, dary získané Kristýnou Ehrlichovou jsou pod čísly 2594–2621. Jednalo se o nejrůznější předměty, z nichž řada neměla příliš vysokou hodnotu. Hojně byl zastoupen porcelán, nechyběly drátěné košíčky, obrazy, objevila se i schránka na doutníky či lahev na rum.

²⁰⁰ Dopis je uložen v OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84.

²⁰¹ Provolání pěti žen z místní honorace ze dne 26. června 1866, OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84. Jsou zastoupeny choť okresního hejtmána, soudce, starosty, lékaře a městského sekretáře.

Poté se Kristýna Ehrlichová zapojila s velkou chutí i do dalších projektů. Důležité bylo, že ji jako schopnou organizátorku přijaly významné pražské osobnosti a obracely se přímo na ni se žádostí, aby projekty pomohla realizovat na Lounsku.²⁰² V roce 1862 ji oslovila kněžna Jenny Thurn-Taxisová, která organizovala pomoc pro Jihoslovany, bojující o nezávislost proti Osmanské říši. Objevuje se zde apel na slovanskou vzájemnost a vlastenectví. Podařilo se vybrat přes 25 zl.

Za tyto zásluhy byla Kristýna Ehrlichová jmenována opatrovnici Zlaté knihy dívek českých,²⁰³ což byla organizace založená v Písku počátkem šedesátých let 19. století. Jejím cílem bylo vzdělávat dívky pomocí četby nových českých knih. Edice byla věkově rozdělena do dvou oddělení Zlaté lístky pro dívky do 12 let a Zlaté klasy pro dívky od 12 do 20 let.²⁰⁴ Ehrlichová tuto poctu, oceňující její snahu o podporu českého národa, obratem přijala.

Kristýna Ehrlichová byla bezesporu zajímavou osobností, byla plna vlasteneckých idejí a pomáhala rozvíjet charitativní činnost pro děti, národ a slovanskou sounáležitost. Na lounské poměry byla velice aktivní, ale přesto se jednalo o tradiční středostavovskou ženu, která se realizovala převážně v charitativní činnosti a nepomohla ve městě založit vzdělávací spolek pro ženy či jinak rozšířit jejich obzory. Ani ona, ani město na to zatím nebyly připraveny.

²⁰² Svědčí o tom například dopis od Jenny kněžny Taxisové či skutečnost, že byla přijata za opatrovnici Zlaté knihy v Písku.

²⁰³ Dokládá to nedatovaný koncept kladné odpovědi Kristýny Ehrlichové. OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84.

²⁰⁴ *Poutník od Otavy* 5, 5. 10. 1862, s. 107–108.

4. Spolky a spolková činnost v Lounech

4.1. Stručná charakteristika nejdůležitějších spolků

Ve sledovaném období působilo ve městě velké množství spolků, některé zanechaly pouze slabé stopy, zatímco jiné výrazně určovaly ráz spolkového života. Za kritéria pro výběr nejdůležitějších spolků jsem zvolil délku jeho existence, význam v rozvoji spolkového života, vliv na dění ve městě, šíři zájmů, počet členů a zapojení městské elity.

Nejstarším lounským spolkem byli ostrostřelci, kteří jako jediní vznikli před rokem 1860. Dále jsem rozlišoval první a druhou vlnu zakládání spolků. Do první skupiny jsem zařadil spolky, jež vznikly v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. Řada z nich působila po celé sledované období. Patřily mezi ně Sokol, Řemeslnicko-dělnická beseda, Sbor dobrovolných hasičů, Dobročinný spolek sv. Ludmily a Občanská beseda.

Podíváme-li se na druhé kritérium, kterým je význam v rozvoji spolkového života a vliv na dění ve městě, domnívám se, že se nejvlivnější spolky často překrývaly s nejstaršími, neboť těžily ze své dlouholeté tradice a postavení ve městě. Přesto se postupně začaly prosazovat i další spolky, které se sice zaměřily převážně na úzké spektrum činnosti, ale získaly v něm značný vliv. Jako příklad bychom mohli uvést Sbor dobrovolných hasičů, ze sportovních spolků Veslařsko-bruslařský klub nebo na poli nacionálním Místní mužský odbor Národní jednoty severočeské. Opakem byl Sokol, který si zajistil své výjimečné postavení především širokou nabídkou aktivit pro své členy. Dalším podstatným ukazatelem byla šíře členské základny. Největší podporu měl opětovně Sokol. Do svého výčtu jsem nezahrnul dělnický konzumní spolek Budoucnost, neboť se jednalo o konzumní spolek fungující na odlišných principech. Poslední hledisko, zastoupení elit ve spolku, odráželo jeho postavení ve společnosti a napomáhalo mu získávat finanční prostředky jak ze spořitelny, tak z městského rozpočtu. Významné osobnosti na oplátku získávaly ještě více na vážnosti a velmi často dokázaly výhody využít pro svoji práci, jak jsem se pokusil ukázat na příkladu právníka JUDr. Petra Pavla Hilberta.

Ostrostřelecký spolek sdružoval především městskou elitu a členství bylo otázkou prestiže. Členové získávali vojenské hodnosti. Nejvyšší pozici zastával setník, následovali nadporučíci, poručíci, praporečník, šikovatelé, rotníci, desátníci a nejnižší pozici měli běžní

členové, tzv. střelci. Spolek měl řadu čestných členů, mezi které náleželi okresní hejtman, soudce, děkan, či největší průmyslník.²⁰⁵ Spolek se účastnil každé důležité události ve městě.

Největší význam pro spolkový život ve městě měl Sokol. Jednota měla posilovat harmonický rozvoj těla i ducha. Sokol sehrál důležitou úlohu již v bouřlivých letech 1867–1870 a jeho zrušení načas ochromilo spolkovou činnost ve městě. Od roku 1876 zaujal vůdčí postavení, které si i přes zvyšující se rozmanitost a konkurenci zachoval po celé sledované období. Sokol byl důležitý pro rozvoj české národní myšlenky, a přestože bylo jeho hlavní náplní pravidelné cvičení, záhy zasáhl do vzdělávací činnosti, pořádal pravidelné zábavy nazývané šibřinky, stál u počátků turistiky stejně jako řady nových sportovních odvětví. Významnou roli sehrál také při podpoře českých menšin v pohraničí, což bylo vzhledem k pozici Loun na jazykové hranici velmi důležité.

O rozvoj charitativní činnosti se staral především Dobročinný spolek sv. Ludmily, založený v roce 1869.²⁰⁶ Jednalo se podle mého názoru o nejdůležitější ženský spolek, který se staral především o chudé děti. Nechyběl u založení první mateřské školky ve městě, každoročně dětem přispíval na ošacení, dárky a kupoval jim vánoční stromeček. Jeho aktivita se postupem času rozrůstala a zahrnovala jak péči o chudé děti z mateřských, obecných i měšťanských škol ve městě, tak o české děti z německojazyčného území.²⁰⁷

Zásadní význam měl pro město Sadařský spolek, založený v roce 1885. Jeho smyslem bylo okrášlení města i jeho blízkého okolí. Záměr se mu podařilo naplnit, ačkoli můžeme vznést četné námitky k jeho někdy až diletantskému přístupu k sázení stromů v okolí města.²⁰⁸ Přes tuto výtku převládla jednoznačně pozitivní role spolku, který se postaral o vznik parku kolem nemocnice, městského parku i promenády Pod Šancemi, kterou využívali lounští občané k nedělním procházkám.

Dalším spolkem, který byl pro město nepostradatelný, se stal Sbor dobrovolných hasičů, založený v roce 1872. Jeho smyslem bylo chránit město před požárem. Díky pečlivě vedené kronice máme zprávy o desítkách výjezdů po městě či okolí. Nejdůležitější však bylo hašení tří velkých požárů, které město postihly v krátkém sledu v první polovině devadesátých let 19. století. Sbor v nich obstál a uchránil město před mnohem vyššími škodami, takže členové sboru požívali ve společnosti značného uznání.

²⁰⁵ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 189, seznam členů z roku 1877.

²⁰⁶ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 172, Spolek sv. Ludmily. V archivu se dochovalo několik písemností z let 1869–1870.

²⁰⁷ Martin VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 103.

²⁰⁸ Spolek byl schopen zakoupit tisíce malých stromků a zasázet je v okolí Loun, ale za rok či dva se dočítáme o tom, že většina stromů uschla, neboť je nikdo nezaléval.

Významným spolkem byla Občanská beseda, jejímž hlavním úkolem bylo poskytnout obyvatelstvu možnost vzdělání pomocí čtení knih a časopisů, diskusemi a přednáškami. Kromě toho posloužila rozvoji společenské zábavy zpěvem, hudbou či pořádáním společenských večírků.²⁰⁹ V roce 1898 výrazně napomohla vzniku veřejné čítárny.

Vzdělávací činnost měl ve své náplni také spolek Budeč, který se zaměřil na vzdělání učitelů a tím se i nepřímou staral o zajištění vyššího vzdělání lounských žáků. Kromě toho měl pozvednout vážnost a vliv učitelů ve společnosti a pomoci jim v těžkých situacích.²¹⁰ Učitelův spolek fungoval od roku 1869 nepřetržitě až do konce sledovaného období.

Nejvýznamnějším spolkem pro řemeslníky a dělníky byla ve sledovaném období Řemeslnicko-dělnická beseda založená v roce 1877. Jednalo se o první spolek ve městě, který sdružoval řemeslníky i dělníky, staral se o jejich vzdělání, pořádal přednášky a vlastnil i velkou knihovnu, jejíž podstatná část se stala v roce 1898 základem veřejné čítárny. Do jisté míry nahrazoval zpočátku v monarchii i chybějící sociální systém. Pokud člen spolku nemohl pracovat či zemřel, dostala rodina finanční podporu. Proto se spolek velmi rychle rozrůstal.

Louny ležely na západní jazykové hranici českého a německého etnika. Jako nejzazší české město byly považovány, a rovněž se pokládaly za ochránce českého obyvatelstva žijícího v německé oblasti. Když se od osmdesátých let 19. století začaly spory mezi oběma národy vyhrocovat, byla v roce 1885 založena Národní jednota severočeská. Záhy byl založen její místní mužský odbor v Lounech. Smyslem spolku bylo kulturně, hospodářsky a politicky podporovat české menšiny v pohraničí. Za tímto účelem jednota zakupovala domy v převážně německých městech a poskytovala je české menšině, aby měla možnost rozvinout zde svoji spolkovou činnost. Do německých oblastí byli vysíláni schopní čeští učitelé, lékaři či právníci, kteří měli probudit národnostní uvědomění místní komunity. Lounští podporovali své krajany buď finančně nebo pořádáním přednášek a výletů či účastí na výročních oslavách v okolních městech.

Vybral jsem tyto spolky, neboť se domnívám, že sehrály zásadní roli při utváření pestré mozaiky spolkového života v Lounech ve sledovaném období. Přesto by bylo chybou opomenout i ostatní, které dodávaly spolkovému životu na pestrosti a obohacovaly tehdejší obyvatele Loun.

²⁰⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 172, Stanovy Občanské besedy z roku 1868.

²¹⁰ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 173, Učitelův spolek Budeč.

4.2. Pěvecké spolky

Po vydání Říjnového diplomu v roce 1860 se naskytla příležitost pro vznik pěveckých spolků. Za nejstarší pěvecký spolek v Lounech je považován Zpěvácký spolek Vlastislav, přestože je jeho prvenství sporné. Kronikář a současník tehdejších událostí Jan Hainc se totiž zmiňuje o starším pěveckém spolku, který byl sice po hudební stránce na poměrně vysoké úrovni, ale protože zpíval jak české, tak německé písně, utvořila se proti němu ve městě opozice. V jejím čele byli především radikálnější studenti Forst, Frotzel, Svoboda, Wunš a další, kteří propagovali pouze zpěv českých písní. Jan Hainc bohužel nevedl název staršího spolku a nepodařilo se mi jej dohledat ani ve spolkovém katastru. Zdá se, že brzy zanikl. Právě studenti založili v roce 1861²¹¹ český Zpěvácký spolek Vlastislav. Dá se předpokládat, že vzorem byl nedávno ustavený pražský Hlahol. Předsedou byl v počátcích učitel František Feygl, kterého na sklonku šedesátých let vystřídal starosta města Antonín Vidman.

Spolek se stal velmi důležitým pro zvýšení pocitu české sounáležitosti a často vystupoval na veřejnosti. Již v roce 1861 zpíval u příležitosti návštěvy zemského historiografa Františka Palackého v Lounech úpravy lidových písní, o rok později vystoupil na slavnosti na Řípu²¹² a v létě 1862 se na Žebráku účastnil oslav 90. výročí od narození vlastence a místního rodáka Vojtěcha Nejedlého.²¹³ Nechyběl ani při slavnostním otevření nové školní budovy v září 1868. Konec šedesátých let 19. století byl dobou napětí mezi postupně se etablující měšťanskou společností a státem, což mohlo vést k názorové diferenciaci uvnitř spolků a zřejmě to byl i jeden z důvodů rozpadu Pěveckého spolku Vlastislav. Při volbách představenstva v roce 1870 nepřijal c.k. soudce Bedřich Wágner post předsedy a muselo dojít k nové volbě. Na valné hromadě, konané 25. listopadu 1870 se spolek přeměnil na hudební odbor Měšťanské besedy.²¹⁴

Ještě kratší život měl ženský spolek Libuše, založený v roce 1872, jehož cílem bylo mimo jiné rozvíjet osobnost mladých lounských žen zpěvem.²¹⁵ Navštěvovalo jej několik žen, které vedl ředitel kůru a učitel hudby v Lounech Josef Prokop Vejšický. Během svého dvouletého trvání uspořádal několik koncertů, jejichž výtěžky byly věnovány buď na vytvoření ženské knihovny, nebo byly zaslány obětem katastrofální povodně v roce 1872. Spolek Libuše spolupracoval s Občanskou besedou a na jejím koncertě se představila i

²¹¹ SOkA Louny, Pamětní kniha Jana Haince (1850–1889), sign. CH 6, s. 52.

²¹² *Národní listy* 2/100, 29. 4. 1862, s. 1.

²¹³ *Národní listy* 2/206, 2. 9. 1862, s. 1.

²¹⁴ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 172, Pěvecký spolek Vlastislav.

²¹⁵ Detailněji popisují spolek Libuše v kapitole věnované ženám ve spolkovém životě.

absolventka pražské konzervatoře Županská. Na jaře 1874 se spolek dostal do finančních potíží a v létě byl nucen se rozpustit.²¹⁶

Po roce 1874 neexistoval v Lounech žádný čistě hudební spolek. Tuto tristní situaci alespoň částečně vynahrazovaly hudební odbory některých spolků. Nový pokus o zřízení hudebního spolku ve městě se odehrál v roce 1880. Jeho předsedou se stal vážený právník JUDr. Valentin Stopka, zatímco post ředitele vzal na sebe již zmiňovaný Josef Prokop Vejšický. První koncert se uskutečnil 7. listopadu 1880 v Drtinově hotelu a na programu byla mimo jiné i díla od Felixe Mendelssohna-Bartholdyho, Antonína Dvořáka či Charlese-Augusta de Bériota. Přes slibný začátek došlo brzy ke sporům uvnitř spolku. Důsledkem bylo odstoupení předsedy Stopky v roce 1881 a následujícího roku byl spolek rozpuštěn.²¹⁷

V pořadí již čtvrtým hudebním spolkem ve městě se stal Klub citeristů. Strunný drnkací hudební nástroj vznikl v polovině 19. století v Rakousku a sousedním Bavorsku z lidového trsacího nástroje a vrcholu své popularity dosáhl kolem roku 1900. Historici hudby přisuzují jeho používání především oblasti v okolí Vídně a později Moravy. V Čechách již tak silnou pozici nezískal a po krátkodobé módní vlně jej užívalo především německé obyvatelstvo českých zemí.²¹⁸ V Lounech se ustavující schůze spolku konala v hostinci U Hessů 26. června 1888. Prvním předsedou se stal Antonín Oplt a místopředsedou pedagog Josef Běhounek. Úvodní koncert se uskutečnil již 21. července 1888 v Praze-Holešovicích ve spolupráci s tamním Klubem citeristů. Sledovat další aktivity lounských citeristů nedovoluje torzovitost dochovaného materiálu. Z dosud neznámých příčin se spolek rozešel po jednání na valné hromadě 29. listopadu 1892.²¹⁹ V roce 1906 došlo k opětovnému ustavení spolku. V čele spolku byl až do vypuknutí války Emil Beneš.²²⁰ O aktivitě a repertoáru Klubu citeristů se bohužel nedochovaly žádné zprávy.

Dalším hudebním spolkem byl Klub tamburašů. Tambura byla jihoslovanským nástrojem a na počátku devadesátých let 19. století se její obliba stala výrazem všeslovanské vzájemnosti. První tamburašský spolek v Čechách vznikl v Praze roku 1891 a v následujících letech se tamburaši stali neodmyslitelnou součástí koloritu spolkového života českých měst. Módní vlna však trvala jen několik desetiletí a ve třicátých letech 20. století byly kluby tamburašů spíše kuriozitou.²²¹ V Lounech vznikl Klub tamburašů na sklonku roku 1901 a jeho smyslem bylo podle stanov šířit hudbu a národní myšlenku. Pod tímto výrazem se skrývala

²¹⁶ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 173, Ženský zpěvácký spolek Libuše.

²¹⁷ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 192, Spolek pro hudbu orchestrální.

²¹⁸ Pavel KURFÜRST, *Hudební nástroje*, Praha 2002, s. 445–446.

²¹⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 173, Klub citeristů.

²²⁰ SOKA Louny, OÚ Louny I, inv. č. 308, Spolkový katastr, s. 635. Spolek vznikl na sklonku srpna 1906.

všeslovanská idea, čemuž odpovídalo i heslo „Co Slovan, to muzikant“, včleněné do spolkových stanov.²²² V roce 1904 byl předsedou již několikrát zmiňovaný Jan Kacerovský, místopředsedou Ervín Wohánka a sbormistrem Václav Mansfeld, kterého záhy vystřídal zkušený hudebník Václav Kolařík. Sbor se rozrostl až na padesát osob a často vystupoval na mnoha lidových slavnostech v Lounech a blízkém okolí. Například na jaře roku 1903 uspořádal v novém lounském hotelu U města Prahy přátelský večírek a o rok později akademii. V roce 1903 hrál též v Cítolibečích a Lenešicích. V repertoáru převládaly lidové písně, zejména slovanské a tehdy módní kavárenské šlágry.

Nový pěvecký spolek Hlahol obdržel v prosinci 1901 od místodržitelství potvrzené stanovy a 12. ledna 1902 se v hotelu Občanské záložny konala ustavující valná hromada. Prvním předsedou spolku se stal vnuk slavného přírodovědce MUDr. Otokar rytíř z Purkyňů a sbormistrem ředitel lounských chlapeckých škol Julius Heller. Spolek měl od počátku dva sbory – mužský i ženský, proto se také dvě ženy staly členkami výboru, což se stávalo naprosto výjimečně.²²³ Spolek vystupoval velmi často jak ve městě, tak i ve prospěch české menšiny na převážně německém jazykovém území. V letech 1902 a 1904 se účastnil koncertu pořádaného Ústřední maticí školskou v Mostě a o rok později vystoupil na oslavě české menšinové školy v Duchcově.²²⁴ Spolek si ve městě získal značný respekt, který se ještě zvýšil poté, co začal spolupracovat s Lounskou filharmonií. Jejich společné koncerty byly častější zvláště po roce 1908, kdy do města přišel lounský rodák, vynikající varhaník a skladatel Eduard Tregler,²²⁵ který vedl současně jak Hlahol, tak Lounskou filharmonii.

Přesné důvody návratu Eduarda Treglera dnes již nezjistíme, ale zdá se, že hledal klid a finanční zajištění pro svoji rodinu. Pro lounský hudební život byl jeho příchod vzruhou. V následujících letech se stal největší osobností hudebního života města, zval do Loun řadu svých přátel a významných hudebníků. Kromě Hlaholu a filharmonie vedl také Hudební školu

²²¹ P. KURFÜRST, *Hudební nástroje*, s. 454–456.

²²² Stanovy spolku jsou uloženy v SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 195, Klub tamburašů,

²²³ Jednalo se o Josefu Borovou a Zdeňku Merzovou. SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 195, Zpěvácký spolek Hlahol.

²²⁴ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 195 a 409, Zpěvácký spolek Hlahol. O oslavě výročí školy v Duchcově nás informují *Národní listy* 45/171, 24. 6. 1905, s. 2.

²²⁵ Eduard Tregler se narodil se v Lounech v roce 1868 a na jeho umělecký rozvoj měli vliv učitel hudby Vojtěch Švácha a ředitel kůru Josef Prokop Vejšický. Tregler vystudoval varhanickou školu v Praze a jeho prvním zaměstnáním byla pozice varhaníka a posléze ředitele kůru v kostele sv. Jiljí. V té době byl již v Praze známou hudební osobností a přátelské vztahy pěstoval mimo jiné i s Antonínem Dvořákem. Jeho talent dokládá vítězství v konkurzu na post dvorního varhaníka v Drážďanech v roce 1897, kterého se účastnilo dvacet uchazečů. Po třech letech se vrátil do Prahy, kde byl ředitelem kůru sv. Václava na Smíchově. Po smrti svého přítele se stal spoluzakladatelem hudební školy Dvořákeum. Rovněž úzce spolupracoval s Heroldovým kvartetem, se kterým procestoval značnou část Evropy. V roce 1908 se vrátil do rodných Loun, kde s krátkou přestávkou působil do roku 1916. Poté se přestěhoval do Brna, kde vyučoval

Smetana. Během jeho působení došlo k rychlému nárůstu kvality hudebních představení a především Lounská filharmonie získala v rámci regionu dobré jméno.²²⁶

Lounská filharmonie vznikla v roce 1906, kdy se odštěpila z orchestru Občanské besedy.²²⁷ Členové spolku představovali široké spektrum sociální skladby města. Byli zde zastoupeni převážně hudební amatéři, především dělníci, řemeslníci, ale i úředníci a profesori lounské reálky. Prvním předsedou se stal příslušník místní honorace, městský lékař MUDr. Ladislav Brunclík a místopředsedou advokát JUDr. Jindřich Lamka.

Není zřejmé, zda Eduard Tregler vedl filharmonii již od počátků, a přijížděl na zkoušky z Prahy, nebo se jí ujal teprve po svém příchodu do Loun v roce 1908, ale druhá varianta se zdá reálnější. Velkou trpělivostí, cílevědomostí i dirigentovým uměním, ale také značnou obětavostí členů spolku²²⁸ se podařilo během krátké doby pozvednout hru na nadregionální úroveň. Bylo zapotřebí také „vychovat“ obecenstvo, aby si zvyklo na vážnou hudbu a dokázalo ji náležitě ocenit, neboť bylo dosud zvyklé především na valčíky a polky.²²⁹ S odstupem času můžeme hodnotit, že se tento záměr podařil.

Předválečné období Lounské filharmonie můžeme rozdělit na období do roku 1908, kdy byly položeny základy spolku, a dobu po roce 1908, kdy v čele spolku stanul vynikající hudebník Eduard Tregler. Prvním veřejným vystoupením byl Mozartův večer, který se uskutečnil již 24. března 1906.²³⁰ Od jednodušších skladeb přecházela filharmonie ke stále složitějším. Mezi léty 1906–1912 uskutečnila třicet koncertů. Její repertoár obsahoval skladby jak od českých, tak zahraničních skladatelů. Můžeme si také udělat představu o šíři hudební produkce. Z českých skladatelů hrála filharmonie díla například Bedřicha Smetany, Zdeňka Fibicha, Antonína Dvořáka, Josefa Suka či Oskara Nedbala. Ještě větší výběr máme při sledování skladeb od cizích skladatelů.²³¹ Jsou zastoupeni Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven, Richard Wagner, Franz Schubert, Carl Maria von Weber, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Hector Berlioz, Marco Enrico Bossi, Edvard Grieg, Georges Bizet a

hru na varhany, klavír a harmonii. Zemřel v Brně v roce 1932. Detailně viz Stanislava SYRKOVÁ, *Eduard Tregler – osobnost ve vývoji varhanní hudby a pedagogiky*, disertační práce MU Brno 2009.

²²⁶ Viz zejm. S. SYRKOVÁ, *Eduard Tregler*, s. 12–44. V této velmi podnětné práci se autorka jako první pokusila o zhodnocení díla významného varhaníka, který závěr svého života prožil v Brně.

²²⁷ Ludmila VRKOČOVÁ, heslo *Louny*, in: Petr Macek (ed.), *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 525–526.

²²⁸ Extrémní příklad oddanosti hudbě uvádí Alois Tregler v článku *Trochu vzpomínání*, VSOL 12, 1947/1948, s. 91. Podle otcových vzpomínek se účastnil zkoušek a koncertů rolník Kopta, který prý chodil tři hodiny pěšky z Evaně u Libochovic do Loun s fagotem v ruce.

²²⁹ S. SYRKOVÁ, *Eduard Tregler*, s. 45.

²³⁰ Jiří HADRBOLEC, *O Lounské filharmonii*, VSOL 10, 1939/1940, s. 130.

²³¹ Zde chápu výraz cizí ve smyslu národnostním.

další.²³² Zajímavé je i složení orchestru, který měl v roce 1912 čtyřiapadesát členů a skládal se z deseti prvních houslí, osmi druhých houslí, šesti viol, čtyř violoncell, čtyř kontrabasů, úplné sekce dřevěných dechových nástrojů, žesťových a bicích nástrojů, takže se jednalo o poměrně velké hudební těleso v regionálním městě.²³³

V roce 1909 provedla Lounská filharmonie pod vedením Eduarda Treglera Smetanův koncert k uctění 25. výročí skladatelova úmrtí a následujícího roku se v Lounech odehrál Dvořákův festival, který se skládal z přednášky, večeru komorní hudby a ze symfonického koncertu. V květnu 1910 se uskutečnilo provedení oratoria *Stabat Mater* od Antonína Dvořáka. Lounská filharmonie si přizvala Hlahol, žákovský sbor reálky a hudebníky pěšího pluku č. 92 z Chomutova. Sólistou byl tenorista Schindler z drážďanské opery. V roce 1912 předvedla Lounská filharmonie na jednom z koncertů náročný Smetanův cyklus *Má vlast*, při kterém byly souborně interpretovány všechny symfonické básně dotyčného cyklu.²³⁴

Z výše uvedeného nástinu je zřejmý velký pokrok filharmonie pod Treglerovým vedením. Křehká vazba spolku na jednu osobu měla však i neblahé následky. V roce 1913 získal Eduard Tregler místo profesora hry na varhany na brněnské varhanické škole. Následujícího roku se sice ještě vrátil do Loun, ale v roce 1916 je definitivně opustil a přesídlil do Brna. Na rozloučenou s rodným městem a vděčným auditoriem dirigoval 16. května 1916 *Stabat Mater* svého učitele a přítele Antonína Dvořáka.²³⁵ Odchod Eduarda Treglera a probíhající válka měly negativní dopad na fungování filharmonie. Část jejich členů narukovala, snížila se kvalita představení a po válce Lounská filharmonie dokonce načas i zanikla.

Cílem spolku však nebylo pouze pořádání koncertů, ale důležitá byla i výchova mladých hudebníků, proto bylo na valné hromadě Lounské filharmonie rozhodnuto o založení Hudební školy Smetana. Z toho důvodu byly pozměněny stanovy spolku. V čele školy stanul opět varhaník Eduard Tregler. Dalšími vyučujícími byli členové Lounské filharmonie Václav Kolařík a Viktor Koch.²³⁶ Ve škole, která sídlila v hotelu Občanské záložny, se vyučovalo sborovému i sólovému zpěvu, hře na klavír, na harmonium a varhany, hře na housle a ostatní smyčcové nástroje, na dechové nástroje a nechyběla ani výuka hudební teorie.²³⁷ Školu podporovalo vedení města, spořitelna i řada lounských měšťanů. Během několika desetiletí

²³² Úplný seznam hudebních skladatelů, jejichž díla sehrála Lounská filharmonie v prvních letech své existence je uveřejněn v *Národních listech* 52, 31. 5. 1912, s. 4.

²³³ *Tamtéž*.

²³⁴ S. SYRKOVÁ, *Eduard Tregler*, s. 47 a 50.

²³⁵ Plakát koncertu se dochoval ve sbírkách Oblastního muzea v Lounech, sbírka Historie, přír. č. 234/84-3. Výtězek byl věnován raněným, vdovám a sirotkům po padlých vojácích lounského okresu.

²³⁶ S. SYRKOVÁ, *Eduard Tregler*, s. 55 a 56.

své existence přispěla k vytříbenějšímu hudebnímu vkusu lounských občanů a přivedla k hudbě i nadané děti z chudých poměrů, které byly osvobozeny od placení školného. Lounská filharmonie i jiné poválečné hudební a pěvecké spolky v Lounech získaly nové kvalitní nástupce. Ve správě Lounské filharmonie zůstala hudební škola až do roku 1923, kdy ji převzalo pod svůj patronát město.

Posledním lounským pěveckým spolkem vzniklým před vypuknutím války byla Lyra. Tento dělnický hudební spolek byl úzce propojený se sociální demokracií, která jej v počátcích i symbolicky finančně podpořila. Vznik spolku Lyra svědčí o pokračující sociální diferenciaci ve městě. Ustavující schůze se v polovině roku 1912 zúčastnilo 40 členů a prvním předsedou spolku se stal Václav Podskalský.²³⁸ Podstatná část členů se rekrutovala z řad sociální demokracie, především z dělníků pracujících na dráze nebo v cukrovarech.

Do roku 1914 se spolek úspěšně rozrůstal a vyvíjel značnou činnost. Lyra se nejčastěji věnovala sborovému zpěvu pod vedením Václava Podskalského. Ve svém repertoáru měla převážně revoluční písně, jako například Internacionálu, Marseillaisu, ale pro širší publikum zpívali i měšťánské písně.²³⁹

Samostatnou kapitolu tvoří návštěvy významných hudebníků v Lounech, které zvaly do města buď některé spolky, nebo díky svým bohatým kontaktům Eduard Tregler. Zlatým obdobím byla poslední dvě desetiletí před 1. světovou válkou. Ve městě na počátku své kariéry vystupovala lounská rodačka a budoucí sopranistka světového formátu Božena Kacerovská.²⁴⁰ Koncem roku 1894 účinkovalo v Lounech proslulé České kvarteto, které vystoupilo ve složení Karel Hoffmann, Josef Suk, Oskar Nedbal a Hanuš Wihan. Koncert se uskutečnil v sobotu 8. prosince 1894 v sále Drtinova hotelu a na programu zazněla díla od Antonína Dvořáka, Bedřicha Smetany, Oskara Nedbala, Petra Iljiče Čajkovského a Alexandra Konstantinoviče Glazunova. O sedm let později se České kvarteto do Loun vrátilo a mimo jiné interpretovalo skladby Franze Josepha Haydna, Johanna Sebastiana Bacha či Josefa Suka.²⁴¹

V neděli 2. dubna 1899 vystoupil v Občanské besedě tehdy devatenáctiletý houslový virtuóz Jan Kubelík. Za velkého zájmu posluchačů zazněla díla Paganiniho, Ernsta, Ševčíka a

²³⁷ *Tamtéž*, s. 57.

²³⁸ Jiří MATYÁŠ, *Emancipační hnutí českého dělnictva na Lounsku v letech 1868 až 1938. Příspěvek k problematice výzkumu kulturního života dolních vrstev společnosti*, rigorózní práce FFUK Praha 2003, s. 121.

²³⁹ *Tamtéž*, s. 125.

²⁴⁰ Božena Kacerovská se narodila v Lounech v roce 1880 a už v jedenadvaceti letech debutovala v Národním divadle v titulní roli Verdiho Aidy. Hrála v předních evropských divadlech a byla často obsazována do titulních rolí Wagnerových oper. Za první republiky vedla v Paříži pěveckou školu. Od roku 1947 žila v Lounech, kde ve svých devadesáti letech dne 7. února 1970 zemřela. Viz Zdena PATROVSKÁ – Bohumír ROEDL, *Biografický slovník okresu Louny, Ústí nad Labem* 2000, s. 51.

dalších. Na začátku června uspořádala Občanská beseda koncert Emanuela Ondříčka, mladšího bratra světově proslulého houslisty Františka Ondříčka.²⁴²

Na konci roku 1901 se v sále lounské sokolovny uskutečnil velký symfonický koncert České filharmonie. V programu zazněla díla Ludwiga van Beethovena, Antonína Dvořáka, Zdeňka Fibicha, Bedřicha Smetany a George Bizeta. Českou filharmonii řídil její ředitel Ludvík Vítězslav Čelanský. Jako host vystoupil i lounský rodák Eduard Tregler, z jehož iniciativy účinkovalo o dva roky později v Občanské záložně Heroldovo kvarteto. Pražský smyčcový kvartet zde zahrál díla Antonína Dvořáka, Niccola Paganiniho a Wolfganga Amadea Mozarta.²⁴³ V době Treglerova působení přijížděla do Loun řada významných osobností, které buď vystupovaly samostatně, nebo byly doprovázeny Lounskou filharmonií.

Hudební život města byl mnohem zajímavější, než se na počátku bádání zdálo. Existovala celá řada hudebních spolků. Některé z nich brzy zanikly, jiné obohacovaly hudební život města delší dobu. Pěvecké spolky až do vypuknutí první světové války nevybočovaly z regionálního průměru. Přispívaly však k upevnění českého vlastenectví a podílely se na rozvoji kulturního života ve městě, neboť účinkovaly na besedách, koncertech i akademiích. Výjimku tvoří Lounská filharmonie, jejíž rychlý vzestup je spojen s významným varhaníkem Eduardem Treglerem. Detailní zmapování tohoto spolku by si zasloužilo další studium.²⁴⁴

4.3. Divadelní spolky

O počátcích českého divadla v Lounech zatím mnoho nevíme, neboť se dochovaly jen útržkovité zprávy. Přesto se na základě zápisů z kronik, regionálního i nadregionálního tisku pokusím rekonstruovat počátky místního divadelnictví.²⁴⁵ Nejstarší zpráva o divadle v Lounech pochází z roku 1828, kdy byl podle kronikáře Jana Havránka založen divadelní soubor.²⁴⁶ Jedním z herců byl i zmiňovaný kronikář. O repertoáru divadla se nedochovala ve

²⁴¹ *Lučan* 12, 22. 12. 1894, s. 4; *Lučan* 19, 25. 5. 1901, s. 4.

²⁴² *Lučan* 17, 8. 4. 1899, s. 3; *Lučan* 19, 8. 6. 1901, s. 2–3.

²⁴³ *Lučan* 19, 28. 12. 1901, s. 3; 19, 7. 2. 1901, s. 4; 21, 14. 2. 1903, s. 5.

²⁴⁴ Dosud jedinou prací, která se souborně věnuje historii hudby a zpěvu v tomto regionu je absolventská práce Jaroslavy Sejalové, *Hudba a zpěv na Lounsku*, konzervatoř v Teplících 1977. Podnětná je disertační práce Stanislavy Syrkové. Bylo by zajímavé zpracovat historii Lounské filharmonie od založení až do jejího definitivního zániku.

²⁴⁵ V meziválečném období se o shrnutí historie lounského divadelnictví pokusil historik Kamil LINHART, *Počátky českého divadla v Lounech*, VSOL 4, 1933/34, s. 71–75 a 82–86. V šedesátých letech na něj navázal Jaroslav KRÁTKÝ, *Kapitoly z dějin lounského divadelnictví*, KML 4, 1963, série článků v č. 2–10. Za cenné informace vděčím rovněž Jaromíru Tlustému.

²⁴⁶ Jaroslav KRÁTKÝ, *Kapitolky z dějin lounského divadelnictví*, KML 4/2, 1963, s. 14.

fondy Jana Havránka žádná zmínka, ale předpokládám, že se hrálo česky i německy. Není ani známo, kdy ochotnický soubor zanikl, ale zřejmě neměl dlouhého trvání. Další zmínka pochází až z roku 1842 a odkazuje na divadelní hru, kterou odehrály školní děti již před jedenácti lety, tedy v roce 1831.²⁴⁷ Zároveň popisuje divadelní hru, kterou v roce 1842 sehrály děti pod vedením rektora lounské školy Jana Jedličky a katechety Františka Linharta.²⁴⁸ Tehdy byla provedena zpěvohra Josef a jeho bratři a výtěžek byl věnován chudým spolužákům.²⁴⁹

Ve čtyřicátých letech zesílily snahy o rozvoj českého divadelnictví v Lounech. V roce 1846 existoval ve městě ochotnický spolek hrající i česky. Dokladem je oběžník z konce tohoto roku, podepsaný devíti ochotníky pod vedením Hynka Rösslera.²⁵⁰ Jaroslav Krátký se domníval, že uváděli hry pouze v češtině, zdá se mi však pravděpodobnější, že hráli i německy, jak bylo v té době obvyklé. Nesmíme zapomínat, že by se tak připravovali o část publika. Výraznou osobností se tehdy stal purkmistr Matyáš Rudolf Křížek, který zastával úřad v letech 1845 až 1849.²⁵¹ Byl vlastenecky smýšlející, prosazoval češtinu i na magistrátu a v roce 1847 dokonce u příležitosti narozenin císaře Ferdinanda V. uspořádal na jeho počest společenský večer, na kterém byla hrána Křížkova vlastní divadelní hra Vlastenci, doprovázená deklamacemi.²⁵² Jednalo se tak zřejmě o první hru, jejímž autorem byl lounský měšťan. Slibný nástup češtiny a divadelních ochotníků byl zpomalen odchodem purkmistra Křížka z Loun a nástupem neoabsolutismu.

Do města nejpozději od poloviny 19. století zajížděly i četné divadelní společnosti, ale účinkovaly převážně německy. Nejstarší dosud zjištěnou českou divadelní společností vystupující v Lounech bylo divadlo J. A. Prokopa, které přijelo 21. června 1857. Hráló nejprve se svými divadelními dekoracemi v hostinci U Tří lip, a poté v Havránkově hostinci V Lázních, kde využívali kulisy místních ochotníků.²⁵³ Tato zpráva, otištěná v *Lumíru* naznačuje, že i v padesátých letech 19. století zřejmě v omezené míře v Lounech působili místní ochotníci. Podíváme-li se na repertoár Prokopovy herecké společnosti, jednalo se

²⁴⁷ *Květy* 9/73, 14. 9. 1842, s. 290. Pod článkem jsou iniciály J. D. L., což by mohl být vlastenecký kněz Josef Dobicer lounský.

²⁴⁸ Je zajímavé, že tehdejší katecheta a budoucí děkan František Linhart se v průběhu tří desetiletí ve vnímání většiny lounské společnosti proměnil z podporovatele českých vlasteneckých snah na přísného monarchistu a propagátora němčiny. Koncem šedesátých let mu část veřejnosti vymlátila okna pro jeho aroganci a prorakouské postoje.

²⁴⁹ *Květy* 9/73, 14. 9. 1842, s. 290. Zisk byl poměrně značný, neboť se vybraly peníze na ošacení deseti žáků.

²⁵⁰ J. KRÁTKÝ, *Kapitolky z dějin*, s. 14.

²⁵¹ František ŠTĚDRÝ, *Dějiny města Loun*, Louny 1930, s. 127–128.

²⁵² *Květy* 14/54, 6. 5. 1847, s. 215. Důležitý byl i finanční aspekt, neboť se podařilo vybrat 440 zl., za které se napekl chléb, a 250 zl. se rozdalo mezi lounskou chudinu.

²⁵³ *Lumír* 7/26, 25. 6. 1857, s. 623.

výlučně o hry českých autorů Josefa Kajetána Tyla, Jana Nepomuka Štěpánka, Václava Klimenta Klicpery a Josefa Mikuláše Boleslavského.²⁵⁴ V roce 1863 poprvé navštívila Louny společnost Elišky Zöllnerové, která si ve městě získala značnou oblibu, a poté přijížděla pravidelně i v následujících desetiletích. Postupně se přidávaly další herecké společnosti, s vynikajícími českými herci, kteří účinkovali i v Prozatímním či později Národním divadle. Namátkou jmenujme Eduarda Vojana, Františka Šípka či Marii Pospíšilovou, kteří zavítali do Loun v roce 1878 s hereckou společností Františka Pokorného, dále Jindřicha Mošnu či Otýlii Sklenářovou-Malou, kteří v Lounech vystupovali v sedmdesátých letech a patřili mezi nejvýznamnější české herce té doby.²⁵⁵ Návštěva divadla se známými herci vedla ke zvýšenému zájmu místních obyvatel o české ochotnické divadlo, a také k větší náročnosti publika na herecké výkony ochotníků.

Zpěvácký spolek Vlastislav si záhy po svém založení v roce 1861 zřídil i divadelní odbor. Pro časté rozepře došlo v roce 1864 k jeho odštěpení a vzniku Ochotnického divadla. Cenným materiálem, který nám dovoluje poodhalit činnost lounských ochotníků, je pokladní deník, uložený v pozůstalosti Jana Havránka, ve kterém jsou zaznamenány všechny tehdy uvedené divadelní hry. Během třinácti měsíců, od konce roku 1864 do ledna 1866, se hráli šestnáct her, přičemž se jednalo především o lehčí veselohry, které měly pobavit obecnost.²⁵⁶

Významným počinem bylo napsání divadelních her lounským rodákem a osobností s neobyčejně širokým záběrem aktivit Janem Havránkem. Na počátku šedesátých let vytvořil tři divadelní hry. Dnes známe názvy pouze dvou z nich, o třetí nemáme bohužel žádnou zprávu. První nese název *Vlasták a Soběš aneb Počátek města Louny*. Romantická činohra o pěti dějstvích čerpá z pověsti o založení města Loun. Hra byla uvedena v roce 1862 a zaujala tehdy jednak tím, že byla hrána v češtině, a také regionálním tématem, který byl lounským blízký. Kronikář Jan Hainc sice uvedl, že byla hra přijata natolik kladně, že se hrála dva dny za sebou, ale jak se zdá, byla poté odehrána pravděpodobně již pouze dvakrát.²⁵⁷ Její rukopis je uložen v Havránkově pozůstalosti v lounském archivu. Dnes oceňujeme především její

²⁵⁴ J. KRÁTKÝ, *Kapitolky z dějin*, s. 12. Jednalo se o hry *Paní Marjánka, matka pluku, Bankrotář a Paličova dcera* od Josefa Kajetána Tyla, *Katovo poslední dílo* od Josefa Mikuláše Boleslavského, *Čech a Němec* od Jana Nepomuka Štěpánka a *Jan za chrta dán* od Václava Klimenta Klicpery.

²⁵⁵ SOKA Louny, fond Spolek divadelních ochotníků Tyl, inv. č. 2, k. 1, pamětní kniha ochotnického spolku Tyl v Lounech, nepag.

²⁵⁶ SOKA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928), inv. č. 42, pokladní deník ochotnického divadla královského města Loun.

²⁵⁷ *Tamtéž*, k. 2, inv. č. 28, rukopis hry *Bratři Vlasták a Soběš aneb Počátek města Louny*.

dobový kulturní význam. Hra *Slavnosti Markytek* čerpala rovněž z lounské historie,²⁵⁸ ale zároveň byla satirou na současné poměry ve městě. Pro svoji skrytou političnost a velké vlastenectví byly obě hry značně cenzurovány.²⁵⁹

Počáteční slibný rozvoj zbrzdily nejen válečné události roku 1866, ale také časté neshody mezi členstvem spolku Ochotnického divadla. V jeho čele byl schopný ředitel Jindřich Šmádl a ve tříčlenném výboru zasedli Jan Havránek, JUDr. Tomáš van Tongel a Dr. Jan Vaníček.²⁶⁰ V roce 1868 měl spolek 35 členů, mezi nimiž bylo i 13 žen.²⁶¹ Většinou se jednalo o aktivní mladší a dobře etablovanou skupinu obyvatelstva. Do vývoje spolku negativně zasáhly politické rozbroje po rakousko-uherském vyrovnání, kdy část měšťanstva aktivně vystupovala proti okresnímu hejtmanovi a ten naopak omezoval činnost spolků. Zdá se, že byl tehdy nucen z ochotnického spolku vystoupit ředitel Jindřich Šmádl, neboť by tím byla ohrožena jeho úřednická kariéra. Některé materiály naznačují, že se spolek mohl dočasně přeměnit na divadelní odbor Měšťanské besedy. Napovídalo by tomu porovnání členské základny spolku ochotníků z roku 1868 a divadelního odboru Měšťanské besedy z konce roku 1869.²⁶² Převážná část členů se shodovala, chyběla však jména nejaktivnějších osob, například zmiňovaného ředitele Jindřicha Šmádl, Gustava Flössla, Antonína Merze nebo budoucího dlouholetého starosty Sokola Josefa Forsta.

Odchodem nejschopnějších členů byl spolek na několik let oslaben a jeho úroveň i aktivity poklesly, což potvrzují i dobové materiály. V pramenech se objevují zmínky o ochotnickém spolku v Lounech opět až na počátku sedmdesátých let 19. století, zdá se tedy, že tehdy vstoupil znovu v činnost. V roce 1873 pozval do Loun herečku Otýlii Sklenářovou-Malou, která zde účinkovala ve hře *Debora*. Nemalej výtěžek 156 zl. byl věnován na vybudování Národního divadla.²⁶³ Následujícího roku hrál v Lounech člen Prozatímního divadla a jeden z nejpopulárnějších herců tehdejší doby Jindřich Mošna. Sedmdesátá léta jsou pro lounské divadelnictví typická svoji roztržitostí. Divadlo se hrálo příležitostně na různých místech – v Měšťanské besedě, Občanské besedě, Řemeslnicko-dělnické besedě nebo v Sokole. Výraznou pomocí pro rozvoj divadelnictví se stalo v roce 1875 otevření nového prostorného Drtinova hotelu, ve kterém si nechali ochotníci v roce 1879 zřídit nákladné

²⁵⁸ V Lounech v předbělohorské době každoročně okázale oslavoval svátek sv. Markéty před Žateckou bránou. Viz Bohumír ROEDL, *Předbělohorské století (1517–1618)*, in: týž (ed.), Louny, Praha 2005, s. 131–132.

²⁵⁹ B. ROEDL, *Pozůstalosti archivu Louny I: Jan Havránek*, archivní pomůcka, 1988, s. 3.

²⁶⁰ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 3, Sokolští loutkáři a herci, rukopis, s. 8.

²⁶¹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 175, seznam členů divadelního odboru Měšťanské besedy.

²⁶² *Tamtéž*. Z prosince 1869 je k tomuto odboru několik archivních zpráv, ale pro další roky se mi nepodařilo nic dohledat. Datum se kryje s dobou vrcholící persekuce proti rozvoji spolkového života a likvidací několika spolků. Louny tehdy byly politicky rozděleny na dva nesmiřitelné tábory.

jeviště za vysokou částku 2200 zl. Skládalo se z osmi dekorací, šesti kulis a tři sufit, které namaloval malíř Prozatímního divadla Hugo Ullik.²⁶⁴

Na konci sedmdesátých let 19. století začínali lounští ochotníci pronikat do blízkého okolí a vystupovali i ve městech s německou většinou obyvatelstva. Důležitým impulzem se stalo otevření Národního divadla, respektive jeho znovuotevření. Na počátku roku 1883 přijel do Loun Josef Barák a přednášel o dějinách českého divadelnictví, což se setkalo s velkou odezvou. V dubnu roku 1883 byl učiněn pokus spojit roztržštěné síly v novém divadelním spolku Tyl, který se ustavil nedlouho předtím. Cílem spolku bylo vzdělávat své členy a pořádat zábavy. Toho se mělo dosáhnout hraním divadelních her, deklamacemi, pěveckými a hudebními produkcemi, tanečními zábavami, společnými výlety a přednáškami.²⁶⁵ V čele spolku stál ředitel, který měl velké pravomoci, a doplňoval jej osmičlenný výbor. Zvolený vážený právník JUDr. Valentin Stopka se brzy svého úřadu vzdal a při nové volbě v roce 1885 jej nahradil Václav Šalamoun. Vedl spolek v osmdesátých letech i na počátku devadesátých let 19. století. Jednatelem spolku byl první vydavatel lounských novin Josef Mařík.²⁶⁶

Nový spolek se poprvé představil na veřejnosti 30. září 1883 hrou Josefa Kajetána Tyla *Matka a dcera*. Nedlouho poté se aktivně podílel na vypravení divadelního vlaku z Loun do nedávno otevřeného Národního divadla. Jednalo se o jednu z prvních hromadných návštěv Národního divadla z regionu. Vlak, ozdobený znakem města a prapory v českých a slovanských barvách přivezl 18. prosince 1883 710 návštěvníků.²⁶⁷ V roce 1884 spolek ještě sehrál jednu divadelní hru, ale v následujících měsících jeho aktivita zcela pomasla. Místní *Lučan* sarkasticky komentoval aktuální stav těmito slovy: „*Ochotnický spolek Tyl v Lounech odpočívá spánkem spravedlivých ... jinde by se hrálo, u nás se nehraje.*“²⁶⁸ Po dvouleté pauze se sešla valná hromada, jež rozhodla, že by se spolek měl opět aktivně projevit. Krátce poté, na sklonku roku 1886, sehráli Stroupežnického hru *Paní mincmistrová* a v roce 1888 uvedli několik her, jejichž výtěžek byl darován lounskému Sokolu na stavbu sokolovny. Od roku 1889 hrál spolek již jen sporadicky a po roce 1891 nemáme o jeho aktivitě žádné svědectví.²⁶⁹

²⁶³ SOKA Louny, fond Spolek divadelních ochotníků Tyl, inv. č. 2, k. 1, pamětní kniha ochotnického spolku Tyl v Lounech, nepag.

²⁶⁴ Viz například J. KRÁTKÝ, *Kapitolky z dějin*, s. 14 a František ČERNÝ – Ljuba KLASOVÁ, *Dějiny českého divadla III*, Praha 1977, s. 185.

²⁶⁵ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 190, Ochotnický spolek Tyl 1883–1892, stanovy spolku z roku 1883.

²⁶⁶ *Tamtéž*, Ochotnický spolek Tyl 1883–1892.

²⁶⁷ *Národní listy* 23/301, 19. 12. 1883, s. 3. Vtipně o příjezdu lounského vlaku informovaly také *Humoristické listy* 25/50, 15. 12. 1883, s. 4.

²⁶⁸ SOKA Louny, fond Spolek divadelních ochotníků Tyl, inv. č. 2, k. 1, pamětní kniha ochotnického spolku Tyl v Lounech, nepag.

²⁶⁹ *Tamtéž*.

Důvodem byly jednak spory uvnitř spolku, ale svoji roli sehrála také cenzura, které se nelíbily politické narážky nebo nacionální obsah, a proto zasahovala do textu divadelních her a mohla dokonce zakázat jejich provedení.

V roce 1907 došlo k opětovnému založení Ochotnického spolku Tyl. Ve spolkové kronice poznamenal, že se před rokem 1907 hrálo divadlo na různých místech v Lounech, ale ve městě byla velká roztržičnost talentů, chybělo pevné vedení a především neexistoval v této době jediný spolek, který by se zabýval výlučně divadlem. Předsedou nově vzniklého ochotnického spolku se stal Josef Pavlata. Důležitou roli měli čtyři režiséři, kterým připadl výběr a secvičování divadelních her. Byli jimi Antonín Maněna, Josef Pavlata, ing. Arthur Klein a Josef Hustoles. Prvním představením byla na jaře 1908 *Paličova dcera* od Josefa Kajetána Tyla. V následujícím roce nastudoval spolek šest her, mimo jiné i náročné drama *Mistr Jan Hus*, ve kterém účinkovalo šedesát herců. Ani novému spolku se nevyhnuly komplikace. V roce 1909 zemřel předseda a schopný režisér Josef Pavlata, kterého nahradil ve vedení spolku tiskař Antonín Štrombach. Krátkodobý útlum nastal v roce 1911, kdy se ochotníci potýkali s nedostatkem prostoru, neboť v sokolovně se často cvičilo. Následujícího roku se již hrálo deset her a došlo k obměně ve vedení spolku, do kterého se dostaly i ženy, jež zaujaly pozice jednatelky a pokladnice. Spolek byl tehdy poměrně početný. Měl 64 činných členů, z nichž téměř polovinu tvořily ženy, 9 členů přispívajících a 4 členy zakládající. Spolek se i nadále zajímal o české menšiny v pohraničí. Hrál v nedalekých Postoloprtech a ještě v den sarajevského atentátu se uskutečnil zájezd českých spolků z německého území do Loun, přičemž výtěžek byl odevzdán v jejich prospěch.²⁷⁰

Vedle Ochotnického spolku Tyl se hrálo divadlo příležitostně v celé řadě spolků. Sloužilo pro zábavu, ale bylo i příležitostí jak vylepšit spolkovou pokladnu. Tento druh divadelní činnosti ponechám stranou a zaměřím se na spolky, které si vytvořily svůj divadelní odbor. Řemeslnicko-dělnická beseda si již rok po svém založení v roce 1877 zřídila zábavní odbor, který hrával rovněž divadlo. V roce 1884 se změnil v odbor divadelní. Po dvou letech svého působení odprodal staré jeviště do Dobroměřic a koupil si nové větší jeviště.²⁷¹ Z Památníku besedy, vydaného u příležitosti 25. výročí založení spolku, se dozvídáme, že například v letech 1896–1897 uvedli opakovaně divadelní hru *Vina* od lounského rodáka a

²⁷⁰ *Tamtéž.*

²⁷¹ Za cenné rady a připomínky děkuji kolegovi Jaromíru Tlustému, který se historií divadelnictví v regionu dlouhodobě zabývá.

vyčníkajícího dramatika Jaroslava Hilberta. Stalo se tak ve stejném roce, kdy měla Hilbertova zdařilá prvotina premiéru v Praze.²⁷²

Dalšími spolky provozujícími divadlo byly Dělnický vzdělávací spolek Svornost, který pořádal divadelní představení v letech 1902 a 1904, Řemeslnicko-dělnický zábavní spolek Radost, který hrál v roce 1896 divadelní představení v hotelu Koruna na náměstí,²⁷³ a nechyběl samozřejmě ani Sokol, který účinkoval často při spolkových zábavách.

Krátce před válkou došlo k pokusům o sdružení divadelních spolků v zastřešující organizaci. Jejím cílem bylo předávání zkušeností či sjednocení postupu ve vztahu ke státním orgánům. V březnu 1912 proto vznikl Vrchlického okrsek „Ústřední matice divadelního ochotnictva československého“ pro soudní okres Lounský a okolí. Centrem byly pochopitelně Louny, které před válkou obsadily post předsedy nejprve Antonínem Štrombachem a posléze Antonínem Maněnou. Pozice jednatele a pokladníka zastávali ochotníci z okolních obcí Lenešic a Cítolib.²⁷⁴

Na přelomu 19. a 20. století se v Lounech vytvořily podmínky pro vznik loutkového divadla. Do Loun občas přijížděly kočovné loutkářské soubory, které hrály například v hostincích U Bílého lva, na Nové hospodě nebo v hostinci U Černého koně na náměstí.²⁷⁵ Jejich představení se stala inspirací pro vznik malých „rodinných loutkových divadel“, o kterých se zmiňuje překladatelka Božena Dapčiová. S odstupem času vzpomíná, jak se na sklonku 19. století hrálo loutkové divadlo u Haunerů ve Sladovnické ulici nebo u Kulhánků v České ulici, kam jako dítě často chodila.²⁷⁶ Každé takové malé loutkářské centrum přilákalo diváky z blízkého okolí.²⁷⁷ Díky vzpomínce Boženy Dapčiové máme i představu, jaké divadelní hry se tehdy hrály: Doktor Faust, Pan Franc ze zámku, Krásná Dišperanda, Don Šajn, Loupežníci na Chlumu, Vrah Boleri z Cecílie, Posvícení v Hudlicích a v Praze či Dům u silnice.²⁷⁸ Právě z takových malých divadel se zrodila bohatá loutkářská tradice, která v Lounech přetrvává dodnes.

V roce 1903 pořádali Sokolové šibřinky s tématem *Z pohádky do pohádky*, při kterých se prvně veřejně provozovalo loutkové divadlo. V Sokole byl zřízen loutkářský odbor, jehož první hrou bylo představení *Posvícení v Hudlicích*. U zrodu odboru stáli Jan Tregler, bratr

²⁷² Seznam divadelních her provozovaných spolkem Řemeslnicko-dělnická beseda je uveden v publikaci *Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech*, Louny 1902. Též SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 189.

²⁷³ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 180.

²⁷⁴ SOKA Louny, OÚ Louny I, inv. č. 308, Spolkový katastr LN 1888–1937, s. 1026.

²⁷⁵ Dá se předpokládat, že se lounští s loutkovým divadlem seznámili již ve druhé polovině 19. století díky představením kočovných společností, ale nepodařilo se mi dohledat pramenný materiál, který by tuto hypotézu potvrdil.

²⁷⁶ Božena Dapčiová se narodila v roce 1884.

²⁷⁷ Loutkové divadlo se tehdy nehrálo pouze pro děti, ale často i pro dospělé.

známého hudebníka, Josef Jakubka, Josef Struppl a Alois Taibl. Víme také, že Josef Jakubka namaloval první kulisy a krátce poté byl inventář rozšířen nákupem 25 loutek. Kolem roku 1908 disponoval spolek dvěma jevišti, šesti dekoračními proměnami, dvaadvaceti loutkami a nezbytnou garderobou a rekvizitami, takže byl již poměrně dobře vybaven.²⁷⁹ V roce 1907 sehrál pětadvacet dětských představení jak v Lounech, tak na Rané.

Odbor se od počátku potýkal s nedostatkem prostoru, neboť mu chyběla vlastní budova. O využití sokolovny byl velký zájem a hojně ji používali především cvičenci, proto byl odbor nucen často hledat náhradní prostory. Vystupoval tedy v hotelu Občanská záložna, v hostinci V Lázních nebo ve starých jatkách. Časté stěhování kulis mělo za následek jejich větší poškození a loutkářům neprospívalo. To byl jedna z hlavních příčin, proč se v roce 1909 odbor osamostatnil a založil Spolek loutkářů v Lounech.

Důležitým úkolem bylo zajištění budovy pro stálé loutkové divadlo. Na žádost Jana Treglera povolila městská rada, aby se pro účely loutkového divadla upravila již nevyhovující budova starých jatek pod cukrovarem. Přitom se ale nepočítalo s vysokou částkou na adaptaci interiéru, a když se zjistilo, že by kvůli hygienickým předpisům náklady ještě výrazně vzrostly, bylo od úprav upuštěno. To mělo za následek, že se čekání na budovu loutkového divadla protáhlo. Navíc kvůli válce se realizace oddálila o celé desetiletí. Nakonec byl na stavbu využit z budovy jatek alespoň materiál. Malebné loutkové divadlo projektované ing. Otakarem Polákem bylo otevřeno na podzim roku 1920. Spolek vyšlo na 93 000 korun, které splácel další dvě desetiletí.²⁸⁰ V Lounech vyrostlo jedno z nejstarších kamenných loutkových divadel v Čechách, kterým prošlo mnoho generací vděčných dětských diváků a slouží svému účelu dodnes.

4.4. Vzdělávací činnost

Součástí stanov většiny spolků byla vzdělávací činnost. Jejím smyslem bylo pozvednout vzdělání svých členů a rozšířit jejich rozhledy. K tomuto cíli sloužily jak přednášky, tak spolkové knihovny, které hrály důležitou roli. Přednášeli jak členové spolku, tak někdy i významné osobnosti české kultury. Nebylo mým cílem popisovat zde všechny spolky, ale rozhodl jsem se udělat sondu do několika nejvýznamnějších.

²⁷⁸ Božena DAPECIOVÁ, *Divadélko u Kulhánků*, VSOL 13, 1947/1948, s. 116.

²⁷⁹ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 3, Sokolští loutkáři a herci, rukopis, s. 2.

²⁸⁰ *Almanach spolku loutkářů v Lounech 1903–2003*, Louny [2003], nepag.

Ke vzdělání učitelů přispělo založení spolku Budeč.²⁸¹ Pražský vzor rychle přebírala jiná města a Louny nebyly výjimkou. Lounská Budeč vznikla již v listopadu 1869²⁸² a o jedenáct let později byla mezi zakládajícími členy zastřešujícího Ústředního spolku jednot učitelů v Čechách.²⁸³

Spolek měl ve svých stanovách uvedeno na prvním místě vzájemné vzdělávání členů. Je zajímavé sledovat přednáškovou činnost. Téměř na každé schůzi se uskutečnila odborná přednáška a vzhledem k tomu, že se dochovala značná část korespondence s okresním hejtmanstvím, je možné sledovat charakter přednášek. Přednášejícími byli zpravidla členové spolku, ačkoli příležitostně přednášela i významnější pozvaná osobnost. Mohu shrnout, že témata byla poměrně různorodá, převažovala historie, pedagogika a problémy učitelského zaměstnání, ale nechyběl ani přírodopis nebo cestopisná témata.

Členové se měli možnost seznámit jak s regionální historií, tak s významnými osobnostmi českých dějin. Přednášeli učitelé a regionální historici vysoké úrovně jak o Lounech, tak především o okolních obcích: Ročově, Solopyskách, Třeboci, Cítolibeč, Panenském Týnci, Žerotíně či Dřevíči. Posluchači vyslechli přednášky o významných osobnostech českého společenského a kulturního života. V letech 1891–1893 se uskutečnily tři přednášky o Janu Amosu Komenském, neboť se slavilo 300. výročí jeho narození.²⁸⁴ Přednášející jim představili také spisovatele Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera, Františka Ladislava Čelakovského a Pavla Josefa Šafaříka.

Učitelův spolek se pochopitelně intenzivně zabýval tématy spojenými s vyučováním a seznamoval i s metodikou. Pro představu můžeme do této skupiny zařadit přednášky *O výchově mládeže v nejuťlejším věku, Kterak buditi a bystřiti ve škole obecné smysl mládeže pro literaturu, O pěstování slušnosti u mládeže, O hrách tělocvičných* nebo *Jak lze ve škole buditi patriotismus*.

Dalším okruhem byly přírodovědné přednášky, které se konaly především v sedmdesátých letech 19. století, tedy v počátcích existence spolku. Mezi přednášejícími nalezneme i učitele lounských škol a významného českého geologa a paleontologa Jana

²⁸¹ Radka VAICOVÁ, *Činnost spolku Budeč na Lounsku do první světové války*, dipl. práce UJEP Ústí nad Labem 1995, s. 28.

²⁸² SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 173, Učitelův spolek Budeč 1869–1904, leták Zahájení jednoty učitelů Budeč v Lounech, vyzývající k ustavující schůzce plánované na 11. listopad 1869.

²⁸³ R. VAICOVÁ, *Činnost spolku*, s. 28.

²⁸⁴ Učitelův spolek Budeč 1869–1904, korespondence spolku s okresním hejtmanstvím. O Janu Amosu Komenském se uskutečnily tyto přednášky: O výchově šlechty za doby Komenského, 31. 12. 1891; Komenský a jeho význam světový, 1. 3. 1892 a Rozbor Komenského díla Brána jazyků, 1. 3. 1893.

Kuštu, který na Lounsku v sedmdesátých letech působil.²⁸⁵ Setkáváme se i s cestopisnými přednáškami o Černé Hoře, Dalmácii, Paříži nebo severských zemích. Dvě přednášky měla učitelka Eleonora Spiváková.²⁸⁶ Přitom v Lounech nebylo příliš časté, aby přednášela žena. Příležitostně přednášeli i externisté. V roce 1902 vystoupil univerzitní profesor František Drtina s přednáškou O povaze lidského poznání.²⁸⁷ Středem zájmu bylo i lékařství, které prezentovali lounští lékaři Otokar rytíř z Purkyně a Alois Poštulka. Mezi přednášejícími nalezneme však i převora ročovského kláštera M. Mühlsteina, který prezentoval památky Ročova a okolí. Je zřejmé, že učitelský spolek, který si vytkl zlepšení vzdělání pedagogů, odvedl v průběhu sledovaného období značný kus práce a dostal svému poslání.

Budeč také spolupracovala s dalšími spolky a stála jak u zrodu městské knihovny, tak přednáškových cyklů pro veřejnost. Například v roce 1902 uspořádala se Sokolem a Národní jednotou severočeskou soubor čtyř přednášek – univerzitních extenzí pedagogů z Karlo-Ferdinandovy univerzity. Veřejnost se mohla seznámit s názory historika Josefa Pekaře, profesora politické ekonomie Cyrila Horáčka, znalce trestního práva Josefa Prušáka či významného psychiatra Antonína Heverocha.²⁸⁸

Další možností vzdělání učitelstva bylo pořádání kurzů. V roce 1905 proběhl kreslířský kurz a měl následovat i tělocvičný, který se však zřejmě nekonal. V letech 1909–1910 se uskutečnil kurz pro učitele měšťanských škol, na kterém přednášeli profesori lounské reálky a dr. Alois Poštulka. Posluchači se dozvěděli zajímavosti z matematiky, přírodopisu, fyziky, chemie a hygieny.²⁸⁹

Druhou možností pro další vzdělávání členů Budče představovala spolková knihovna. Pro lepší představu nám poslouží seznam knih, otištěný v roce 1881. Knihovna byla rozdělena do deseti oddělení. Kromě členění uvádím i počet svazků. Obsahovala 104 mluvnických, 66 dějepisných, 49 zeměpisných, 74 přírodopisných, 49 měřičských a matematických, 24 hospodářských, 82 pedagogických a metodických, 22 filozofických a náboženských a 126 zábavných svazků včetně čtyř encyklopedií. Podíváme-li se na autory, kteří byli v knihovně zastoupeni, nalezneme například Jungmanna, Čelakovského, Gebauera, Palackého, Riegra, Nerudu, Erbena, Tomka, Lepaře, Němcovou, Světlou, Sabinu, Darwina, Springera, Cornovu

²⁸⁵ *Tamtéž*. Přednáška Jana Kušty se uskutečnila 15. 10. 1873. Jan Kušta vyučoval v Lounech v letech 1871 až 1876, kdy odešel do Rakovníka. Národní muzeum v Praze výrazně obohatil o rostlinné a živočišné zkameněliny.

²⁸⁶ *Tamtéž*. Dne 31. 1. 1900 měla přednášku *Ku břehům Dalmácie a na Černou Horu* a 5. 6. 1901 hovořila o dojmech z Paříže.

²⁸⁷ *Tamtéž*. František Drtina byl významným českým filozofem a pozdějším rektorem Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Lounská přednáška se uskutečnila 17. 3. 1902.

²⁸⁸ R. VAICOVÁ, *Činnost spolku*, s. 85.

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 86.

nebo Hegela. Knihy byly převážně v češtině, ale poměrně hojně byla zastoupena i němčina. Z 600 knih bylo 130 publikací německých a zájemci o historii si paradoxně nemohli přečíst Palackého životní dílo v češtině, ale pouze v němčině.²⁹⁰

Knihy byly neustále doplňovány, takže v roce 1896 vlastnila knihovna 1052 svazků, o šest let později dosáhl jejich počet 1600 a těsně před válkou čítala knihovna učitelské Budče již úctyhodných 2379 svazků. V posledních šesti letech si členové spolku vypůjčili v průměru 228 publikací ročně.²⁹¹

V popředí vzdělávací činnosti ve městě stál Sokol. Jeho aktivita byla mnohostranná. V roce 1895 vznikl v Praze vzdělávací odbor České obce sokolské a venkovské jednoty začaly pražský vzor napodobovat. K první schůzi vzdělávacího odboru došlo 20. dubna 1896 v hostinci V Lázních. Předsedou se stal Hynek Wondřich. Do války se vystříдалo pět předsedů, z nichž nejvýznamnějším byl učitel Václav Holub. Během svého třicetiletého působení v jednotě prošel několika funkcemi. Deset let byl jednatelem spolku, poté místostarostou, pokladníkem a vzdělavatelem. Funkci předsedy vzdělávacího odboru vykonával v letech 1905–1913.²⁹²

Podle stanov z roku 1896 podporoval odbor tuto aktivitu především „*pořádáním přednášek, rozprav a spisů*“. V čele stál předseda, kterého v případě potřeby zastupoval náměstek, členové se scházeli jednou měsíčně a měli povinnost pořádat přednášky alespoň jednou za měsíc. V zimě se konaly v sokolovně, v letních měsících se mohly odehrávat i během výletů. Přednášková činnost se neomezovala pouze na jednotu, ale zahrnovala též přednášky pro české menšiny v jazykově převážně německém pohraničí. Témata byla vymezena následujícími okruhy: čeština, dějepis, zeměpis, fyzika, chemie, dějiny tělocviku, tělo a zdravotví, psychologie, vychovatelství a sokolství.²⁹³ Kromě výše zmíněných okruhů se konaly také cestovatelské přednášky, které se setkávaly se značným ohlasem.

Aktivitu vzdělávacího odboru můžeme podrobně sledovat od začátku 20. století. V letech 1900–1901 byl v Lounech zahájen cyklus sokolských přednášek, jejichž témata bývala velmi různorodá, například o Žatci, chmelu, Palackém či bitvě u Lipan. Nehovořili jen členové lounského Sokola, ale i odborníci. Velkou pozornost vzbudila přednáška Enriquee Stanko Vráze věnovaná Číně. O přednášku byl takový zájem, že vstupenky byly vyprodány již několik dní před vystoupením.²⁹⁴

²⁹⁰ *Seznam knih učitelské knihovny okresu lounského*, Louny 1881, s. 1n.

²⁹¹ R. VAICOVÁ, *Činnost spolku*, s. 91.

²⁹² SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 4, Vzdělávací činnost, rukopis, nepag.

²⁹³ *Tamtéž*, řád vzdělávacího odboru tělocvičné jednoty Sokol v Lounech z roku 1902.

²⁹⁴ Ladislav BÁBA, *Jeden z nejslavnějších cestovatelů v Lounech*, Hlas 11, 11. 4. 2002, s. 5.

Sokol přednášky nejen pořádal, ale také často propůjčoval své prostory pro konání velkých přednášek jiných organizací. V roce 1905 uskutečnili v sokolovně profesori lounské reálky cyklus šesti přednášek. Každá z nich byla hojně navštívena a často bylo na přednášce přítomno až 500 posluchačů. O Janu Husovi poutavě promluvil univerzitní profesor PhDr. František Drtina. O dva roky později přednášel v Lounech rodák ze Slaného, novinář a dramatik Karel Scheinpflug o Janu Nerudovi a historik dr. Zdeněk Tobolka o dějinách českého revolučního hnutí v letech 1848–1849.²⁹⁵

V prostorách sokolovny se v následujících letech vystřídali takové osobnosti, jako byli například cestovatel Enrique Stanko Vráz, literární kritik František Xaver Šalda, právník JUDr. Bohumil Baxa, od roku 1909 docent na právnické fakultě pražské univerzity, filozof a psycholog František Krejčí a profesor Zdeněk Nejedlý. V následujících předválečných letech slavných jmen ubývá. Až v roce 1914 jsme se v Lounech mohli setkat s literárním historikem PhDr. Albertem Pražákem.²⁹⁶

Nejstarším dělnickým spolkem, zaměřeným na vzdělávání členstva, byla Řemeslnicko-dělnická beseda. Vznikla v roce 1877 a u jejího zrodu stáli obuvník Antonín Paulety a zahradník Josef Krýzl, rodák ze Slaného a pozdější dlouholetý předseda spolku.²⁹⁷ Podle stanov měl spolek pečovat o vzdělání svých členů následovně: „*Účelem spolku jest podporovati duševní i hmotné zájmy členů svých, vzbuzovati v nich snahy po vzdělání vůbec, vědeckém a průmyslovém zvláště, pěstovati život společenský mezi nimi, starati se o možné vzdělávání a zdokonalování ve vědách literárních a průmyslových a o mravní chování učedníků řemeslnických.*“²⁹⁸

A jak se dařilo spolku naplňovat vysoké cíle, které si při svém vzniku vytyčil? Beseda sice pořádala vzdělávací přednášky, ale bylo jich překvapivě málo. Některé roky se nekonaly vůbec, jindy uspořádali maximálně dvě přednášky ročně.²⁹⁹ Témata se týkala jak historie, tak průmyslu. Abychom si udělali bližší představu, o tématech, jmenujme přednášky *O průmyslu a obchodu venkovských měst českých*, *O maličkostech z chemie*, *O životě a významu českých bratří*, *O významu Svatopluka Čecha pro národ český* a *O původu a následcích Bělohorské*

²⁹⁵ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 4, Vzdělávací činnost, rukopis, nepag. – Heslo *Karel Scheinpflug*, in: Masarykův slovník naučný (dále MSN) VI, Praha 1932, s. 562.

²⁹⁶ K. 4, Vzdělávací činnost, rukopis, nepag. – Heslo *Albert Pražák*, in: MSN V, Praha 1931, s. 960 a *Bohumil Baxa*, in: MSN I, Praha 1925, s. 423.

²⁹⁷ Tématu se věnoval podrobně Jiří MATYÁŠ, *Emancipační hnutí českého dělnictva na Lounsku v letech 1868 až 1938. Příspěvek k problematice výzkumu kulturního života dolních vrstev společnosti*, rigorózní práce FF UK Praha 2007, s. 97–109.

²⁹⁸ *Stanovy spolku Řemeslnicko-dělnické besedy*, nedat.

²⁹⁹ *Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech*, Louny 1902, s. 9–36.

bitvy.³⁰⁰ Z charakteru přednášek vyplývá jeden z hlavních cílů – formování národního uvědomění.

Mnohem důležitější roli sehrála v případě Řemeslnicko-dělnické besedy spolková knihovna. Byla založena již v samých počátcích a rychle se rozrůstala, takže v roce 1902 obsahovala 1180 knih. Podívejme se nyní, jak členové tuto možnost sebevzdělání využívali. V prvních pěti letech nejevili o výpůjčky zájem a půjčovali si kolem 100 knih ročně, teprve od osmdesátých let je zajímavý vysoký nárůst poptávky po knihách, takže v roce 1883 překročil počet vypůjčených publikací 1000 titulů, během následujících čtyř let se počet zdvojnásobil a v roce 1890 překročil již hranici 3400 výpůjček za rok. Na druhou stranu si nemůžeme stav idealizovat. Jak je poznamenáno v Památníku, vydaném u příležitosti 25. výročí založení spolku: „*Ve směru vzdělávacím hleděla Beseda nejvíce ušlechtilou četbou k účelu tomu přiblížiti. Krvavé romány, kteréž horlivě z cizí literatury překládány... nalézaly v širokých vrstvách našeho lidu velké obliby. Poněvadž čtení těchto románů, v nichž v různých taškářích spatřování a obdivování neuvědomělým čtenářstvem velcí hrdinové a líčení nejšpatnějších skutků těchto velmi rozrušovalo klidnou mysl zvláště mladých čtenářů a mělo i nepopíratelný vliv na jejich mravy, snažili se činovníci spolkoví odvrátiti čtenáře od těchto pochybných plodů literatury a opatřovány za příčinou tou pro spolkovou knihovnu spisy domácích spisovatelů.*“³⁰¹ Obohatili knihovnu například o Holubových Sedm let v Africe, Zappovu Česko-moravskou kroniku, Ottovu lacinou knihovnu nebo Brehmův Život zvířat. Mimo to nabízela spolková knihovna svým členům poměrně pestrou paletu novin a časopisů. Řemeslnicko-dělnická beseda sehrála významnou úlohu v roce 1898, kdy společně s dalšími korporacemi otevřela v Lounech veřejnou čítárnu.³⁰² Dá se předpokládat, že široká nabídka knih a časopisů během několika desetiletí vedla ke zvýšení vzdělání, ale i k pobavení podstatné části členstva a splnila tak své poslání.

Na sklonku 19. století sílily snahy o zřízení městské čítárny, jež by byla dostupná široké veřejnosti. Dělnický spolek Barák, založený v lednu 1897³⁰³ již na své první schůzi plánoval zřízení lounské knihovny. Z jeho popudu vzešla 21. listopadu 1897 výzva, adresovaná okresnímu výboru. Cituji: „*Poněvadž veřejná čítárna státi se má v královském městě našem novým ústavem, sloužícím ku všestrannému vzdělání veškerých našich tříd, zejména však vrstvy nejširší, a vyžaduje velkého nákladu, nemohl by samotný spolek „Barák“*

³⁰⁰ Tamtéž, s. 18, 25, 26, 31.

³⁰¹ Tamtéž, s. 14.

³⁰² J. MATYÁŠ, *Emancipační hnutí*, s. 101.

³⁰³ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 191, Barák: podpůrný a vzdělávací spolek národního dělnictva 1897–1904, přípis c.k. místopředsedství ze 14. ledna 1897, kterým vstoupil spolek v platnost.

*pro nedostatek prostředků lidový tento podnik založiti a proto dovolává se pomoci všech našich vlasteneckých korporací, peněžních ústavů, živnostenských společenstev, a spolků, by majíce na mysli pokrok a duševní vývoj obyvatelstva královského města našeho, podali nám pomocné ruky k založení nepopíratelně důležité veřejné čítárny.*³⁰⁴

Schůzka předsedů zainteresovaných spolků a korporací se uskutečnila o necelý měsíc později v hotelu Občanské záložny. Podařilo se získat širokou podporu ze strany desítek spolků, které přispěly jak finančně, tak dárcovstvím částí spolkových knihoven. Akci podpořily další organizace a vedení města. Občanská beseda poskytla prostory pro vybudování čítárny Na Valích v domě čp. 511, celou akci kofinancovalo vedení města i řada jednotlivců. Po získání prostor však byly nezbytné další investice. Nemalé částky tehdy poskytlo několik desítek spolků a jednotlivců, z nichž nejvýznamnějšími byly Řemeslnicko-dělnická beseda, Spolek vojenských vysloužilců, Typografická beseda, Česká družina, Okresní výbor, pobočka Spolku strojířů v Čechách a Společenstvo truhlářů. Lounské lidové listy se zavázaly věnovat knihovně každý týden svůj výtisk a pracovníci Rolnického cukrovaru odevzdali výtěžek z plesu určený na nákup knih.³⁰⁵

Čítárna byla otevřena 28. května 1898.³⁰⁶ Významný podíl lounských spolků při zřizování knihovny se odrazil i v postoji knihovny ke čtenářům. Každý, kdo předložil průkazku libovolného lounského spolku, neplatil kauci ve výši 1 zlatý.³⁰⁷ Již v prvním roce své existence nabízela knihovna čtenářům 790 svazků, které byly pro přehlednost rozčleněny do deseti oddělení.³⁰⁸ Dochovaly se i dvě předválečné výroční zprávy z let 1908 a 1914, které nám dovolují nahlédnout do chodu organizace. Máme přehled o počtu knih, množství výpůjček i rozčlenění fondu podle oborů. V roce 1907 byla knihovna rozdělena do šesti částí: A/ česká krásná literatura, B/ cizí krásná literatura, C/ historie a zeměpis, D/ přírodní vědy, E/ filozofie a F/ jazyk a literatura.³⁰⁹ Po necelých deseti letech od svého založení nabízela čítárna 2759 svazků, z nichž největší část, 46,9 % tvořila česká próza a poezie a 31,1 % cizí próza a poezie. Ještě bezprostředně před začátkem první světové války představovala tato témata stále dvě největší položky, ale jejich převaha již nebyla tak jednoznačná. V roce 1914 disponovala městská knihovna již bezmála 8500 svazky, a nabízela čtenářům široký výběr

³⁰⁴ *Tamtéž*, dopis spolku Barák okresnímu výboru v Lounech z 21. listopadu 1897.

³⁰⁵ J. MATYÁŠ, *Emancipační hnutí*, s. 158.

³⁰⁶ *Lučan* 16, 4. 6. 1898, s. 1

³⁰⁷ Bohumír ROEDL, *Od Valtíře k Jedličkově aneb lounská knihovna a její čtenáři*, in: týž – Věra Pokorná – Dagmar Bahnerová (edd.), *Lounští Lounským. Historie lounského knihovnictví*, Louny 2010, s. 14.

³⁰⁸ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 191, Barák: podpůrný a vzdělávací spolek národního dělnictva 1897–1904, *Činnost a výsledky veřejné čítárny a knihovny pro lid v Lounech v roce 1899*, s. 4.

³⁰⁹ *Tamtéž*, Zpráva o působení a výsledcích veřejné knihovny a čítárny královského města Loun 1907–1908, s. 10.

literatury. V roce 1914 měla knihovna 635 vypůjčovatelů, z nichž převážná většina pocházela z Loun, ale čtenáři z okolních obcí tvořili nezanedbatelných 12 %. Porovnáme-li poměr vypůjčitelů z hlediska pohlaví, převažovali výrazně muži.³¹⁰

V této době již knihovna ve městě pevně zakotvila a zájem o půjčování knih neustále stoupal. V roce 1913/1914 bylo zapůjčeno 31 015 knih. V průměru připadlo na jednoho čtenáře téměř padesát publikací.³¹¹ Podle nedatovaného seznamu časopisů veřejné knihovny se mohli zájemci seznámit se 120 časopisy nejrůznějších témat i směrů. Nalezneme mezi nimi nejen regionální časopisy, ale nejhojněji jsou zastoupena periodika z Prahy, a knihovna pravidelně odebírala i periodika z Moravy, Slezska, Vídně či Slovenska.³¹² Knihovna, jež vznikla z popudu spolku Barák a u jejíhož zrodu sehrály klíčovou úlohu i další významné lounské spolky, si velmi rychle našla své místo jako kulturní instituce, která dovozovala doplnění vzdělání všem vrstvám obyvatelstva.

Problémem vzdělávací činnosti jak v Čechách, tak v Lounech na sklonku 19. století byla její roztržičnost. V Lounech byly sice příležitostně pořádány přednášky, na kterých spolupracovalo několik spolků zároveň, ale k výraznější změně dochází teprve v polovině prvního desetiletí 20. století. V roce 1905 se v Praze ustavil Osvětový svaz, jehož cílem byla podpora rozvoje kultury a vzdělání. Tyto myšlenky se snažil rozšířit na celé území Čech a obracel se na městské rady s žádostí, aby se ve městech vytvořily místní odbory této organizace.³¹³ Ty vznikaly v českých městech poměrně rychle a Louny nebyly výjimkou. V červnu 1906 navštívil město jednatel pražského Osvětového svazu a již v říjnu se v Lounech ustavil Vzdělávací sbor pro okres lounský a okolí. Cílem bylo zapojit do organizace co nejvíce spolků, což se podařilo, neboť se přidalo téměř třicet spolků, mezi nimiž nechyběl ani Sokol, Budeč, Občanská beseda či Národní jednota severočeská.³¹⁴ Prvním předsedou se stal učitel Václav Holub a jednatelem se stal profesor reálky PhDr. Rudolf Urbánek.

Smyslem Vzdělávacího sboru bylo vzdělávat široké vrstvy obyvatelstva, k čemuž sloužily nejen přednášky, ale také výstavy. První akci spolek uspořádal v prosinci 1906, kdy se v Lounech uskutečnila putovní výstava významného českého malíře Františka Kupky. O rok později zorganizoval spolek v zasedací síni lounské radnice výstavu lounského rodáka

³¹⁰ *Tamtéž*, Výroční zpráva za rok 1913–1914, s. 11.

³¹¹ *Tamtéž*, Výroční zpráva za rok 1913–1914, s. 7.

³¹² *Tamtéž*, Seznam časopisů vyložených v čítárně veřejné, nedat.

³¹³ PNP, Pozůstalost Rudolfa Urbánka, dopis obecního úřadu v Lounech z 12. 6. 1906.

³¹⁴ *Tamtéž*, nedatovaný seznam spolků, které utvořily Vzdělávací sbor pro okres lounský a okolí.

Emila Holárka.³¹⁵ Zaměříme-li se na přednášky, zjistíme, že témat bylo poměrně hodně a Osvětový svaz, s podporou Prahy, a možná i Rudolfa Urbánka, pozval do Loun řadu známých osobností.

Z dokumentů, jež se dochovaly v lounském archivu, vyplývá, že se sboru dařilo získávat pro lounské přednášky velmi zajímavé osobnosti. Například v roce 1908 zde přednášel o Husovi JUDr. et PhDr. Bohumil Baxa a o realismu a impresionismu v umění promluvil český impresionistický malíř Alois Kalvoda. Na počátku roku 1910 známý filozof a psycholog profesor František Krejčí přednášel o Otakaru Hostinském. Z dalších témat zaujme astronomická přednáška *O postavení komet*, která se objevila v době, kdy se k Zemi blížila Halleyova kometa,³¹⁶ a toto téma bylo velmi živé. Na sklonku roku 1910 uspořádal sbor další cyklus přednášek, který se tentokrát zaměřil na evropské národy a pojednával o Bulharech, Srbech, Slovincích a Slovácích.³¹⁷ Poslední přednáškový cyklus, o němž se dozvídáme, proběhl v roce 1911 a témata byla opět poměrně různorodá. Setkáváme se s náměty z historie, astronomie, biologie, umění, tělesné výchovy a národohospodářství.³¹⁸

O vzdělání širších vrstev se v Čechách zasazovaly také vysoké školy. Pravděpodobně v roce 1907 vznikl Výbor pro pořádání lidových přednášek českých vysokých škol pražských, který vedla Karlo-Ferdinandova univerzita a Česká vysoká škola technická v Praze. Smyslem bylo šířit osvětu a vzdělání do nejširších tříd společnosti, „*aby se dle možnosti povzneslo vědecké vzdělání těch širších vrstev lidových, kterým dosud akademické studie přístupny nejsou.*“ Tématika přednášek byla velmi široká a vyhýbala se pouze ožehavým tématům současnosti – politice, sociálním a náboženským otázkám, které by mohly zavdat podnět k agitacím.³¹⁹ V Lounech se takové přednášky konaly v roce 1912. Nejprve se v únoru a březnu uskutečnil cyklus věnovaný dětem. Profesor filozofie a psychologie František Čáda přednášel *O duši dítěte*, lékař a dlouholetý primář českého oddělení zemského nalezince prof. František Scherer promluvil *O významu péče o dítě zdravé a nemocné*. Třetím přednášejícím byl sociolog doc. Břetislav Foustka, jenž promluvil *O dětské otázce*.³²⁰ O půl roku později zavítal do Loun profesor Zdeněk Nejedlý a hovořil o Smetanově Mé vlasti.

Na vybraných spolicích jsem chtěl ukázat hlavní směry vzdělávání městské společnosti přelomu 19. a 20. století. Je zřejmé, že zpočátku dominovaly snahy vzdělat pouze své

³¹⁵ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 418, Vzdělávací sbor pro okres lounský 1906–1920, plakát na výstavu Emila Holárka v Lounech pořádanou ve dnech 8. až 28. 12. 1907.

³¹⁶ *Tamtéž*, dopis Vzdělávacího sboru okresnímu hejtmánství z 12. 2. 1910.

³¹⁷ *Tamtéž*, dopis Vzdělávacího sboru okresnímu hejtmánství z 19. 11. 1910.

³¹⁸ *Tamtéž*, dopis Vzdělávacího sboru okresnímu hejtmánství z 23. 2. 1911.

³¹⁹ *Tamtéž*, Stanovy Výboru pro pořádání lidových přednášek českých vysokých škol pražských, Praha 1908, s. 1.

spolkové členy. Od konce 19. století byla stále více patrná roztržičnost ve vzdělávací činnosti a sílil tlak na spojení spolků pod zastřešující organizaci, což se podařilo zřízením Vzdělávacího sboru pro okres lounský. Podobné snahy vedly o několik let dříve k založení veřejné čítárny a knihovny. Důležité je, že knihovna nevznikla z popudu města, ale spolku Barák. Po vydání prohlášení se přidaly další spolky, jejichž části spolkových knihoven se staly základem veřejné knihovny, přístupné všem obyvatelům města i nejbližšího okolí.

4.5. Výlety a turistika

Smysl turistiky vystihl dle mého názoru nejlépe dlouholetý turista a tehdejší předseda Českého olympijského výboru dr. Jiří Guth v knize *Turistika – turistický katechismus*.³²¹ Ten chápal turistiku následovně: „*Cestovati pro zábavu, která záleží najmě v rozkoši z pobytu v přírodě vůbec a pak ve vyhledávání méně známých a krajinářsky i jinak vynikajících končin, neméně také pro osvěžení tělesné i duševní, – toť turistika.*“ Myslím, že se tato charakteristika v hrubých rysech ani po sto letech nezměnila a odpovídá i dnešnímu pojetí turistiky.

Na počátku 20. století byli turisté rozdělováni jednak podle období, ve kterém aktivity prováděli, a pak také podle způsobu pohybu na turisty pěší, které Jarkovský považoval za nejpůvodnější a novodobé turisty, kteří především využívali dráhu a další dopravní prostředky. Jarkovský se k novodobým turistům stavěl poměrně kriticky, ačkoli uznal, že je to asi nejpočetnější skupina. Další skupinu tvořili kombinovaní turisté, kteří sice využívali dopravních prostředků, ale když se dostali na místo určení, pohybovali se pouze pěšky. Dále je členil na cyklisty, vodní turisty, horské turisty, zimní turisty, a bral v úvahu také krátce předtím se objevivší junáky. Nevyhýbal se ani tehdy moderní automobilové turistice a budoucnost viděl i u turistiky aviatické.³²² V následující kapitole se zaměřím na turisty pěší, novodobé a kombinované, neboť všechny tři skupiny se do určité míry překrývaly a byly zastoupeny v klubu KČT, který je jako jediný čistě turistický spolek v Lounech hlavním tématem této kapitoly. Nechtěl bych ovšem opomenout ani jiné spolky, které měly ve stanovách pořádání turistických výletů.

Lidská touha po cestování a poznávání má hluboké kořeny, avšak turistika, jak ji chápeme v současnosti, se začala pozvolna nesměle objevovat teprve na počátku 19. století. S rozvojem vědeckého zájmu stoupala záliba bližšího poznání krajiny. Romantici, kteří

³²⁰ *Tamtéž*, dopis Výboru adresovaný okresnímu hejtmanství ze 17. 1. 1912.

³²¹ Jiří GUTH, *Turistika – Turistický katechismus*, Praha, nedat., s. 9n. Kniha, ačkoli tak nebyla původně zamýšlena, je jakousi encyklopedií tehdejší turistiky.

³²² *Tamtéž*, s. 9–50.

objevovali dosud málo dotčené části přírody, se snažili o její hlubší porozumění a čerpali z přírodních krás inspiraci pro svá díla, která oslovovala stále širší okruh čtenářů a podněcovala v nich touhu začít objevovat blízké i vzdálenější okolí.³²³

Mezi turisty se objevila řada významných osobností z vyšších vrstev s často hlubokými přírodovědeckými či historickými znalostmi. Například v roce 1819 vystoupil na nejvyšší vrchol Českého středohoří pruský král Friedrich Wilhelm III. v doprovodu vynikajícího přírodovědce Alexandra Humboldta. Milešovku navštěvovali každoročně až do roku 1839. Výstup pruského krále předznamenal i budoucí úzké propojení turistiky a podnikání, neboť již v roce 1820 vznikla na vrcholu kopce restaurace.³²⁴

Stále silnější vlastenecké cítění se mimo jiné projevovalo také častými návštěvami památných míst, spojených s českou historií či jejími legendárními počátky. Vlastenectví tak nepřímou napomohlo k tomu, že společnost přijala turistiku jako smysluplnou možnost využití volného času. Nejvýznamnější osobností českého romantismu se stal velký milovník turistiky Karel Hynek Mácha. Mezi léty 1832 až 1836 podnikl cestu z Prahy na Bezděz, tzv. Krkonošskou pouť, při níž vystoupil až na Sněžku a uskutečnil i svoji největší cestu pěšky z Prahy přes Alpy do Benátek, na níž ho doprovázel přítel a pozdější pražský purkmistr Antonín Štrombach. Ze svých cest zanechal deníky a především nakreslil řadu památek, které jsou pro nás dodnes jedinečným historickým pramenem. Nebyl však jediný. Jmenujme například vydavatele časopisu Poutník Karla Vladislava Zapa. K individuální turistice patřily i dlouhodobější pobyty v zahraničí, které si už mohla dovolit nejen šlechta, ale i bohatší střední vrstvy. Oblíbeným letoviskem české smetánky bývalo v první polovině 19. století přímořské letovisko sardinského království Nice, které navštěvovaly pravidelně i Terezie Riegrová a Marie Palacká.³²⁵ Po polovině 19. století se díky bouřlivému rozvoji železniční dopravy podstatně zjednodušilo cestování a pouhý obdiv k přírodě byl ve stále větší míře nahrazován touhou po jejím poznání. Kromě individuálních turistů se objevil nový fenomén – spolková turistika. Turisté, sdružení v prvních turistických spolcích, si nejen naplnili svoji touhu po spolčování, ale obdrželi za své členství i řadu výhod, především levnější jízdné, ubytování a také v případě KČT velmi kvalitní Časopis turistů. Snaha po získání těchto lukrativních benefitů vedla řadu tzv. „individuálních“ turistů ke vstupu do spolků, čímž si

³²³ V poslední době zasadil počátky turistiky do širšího kontextu například Ladislav KAŠPAR, *Vznik a vývoj turistiky v českých zemích do roku 1914*, disertační práce Pedagogická fakulta UK 2006. Chtěl bych autorovi poděkovat za cenné rady i poskytnutí své podnětné práce.

³²⁴ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 29–30.

³²⁵ Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 350.

ušetřili zbytečné výdaje. Kromě placení pravidelných ročních poplatků jim zůstala volnost a někteří se podělili o své zážitky z cest při spolkových přednáškách.

Největším lákadlem byly Alpy. Nejstarším turistickým alpským spolkem se stal London Alpine Club, založený již roku 1857.³²⁶ Brzy následovaly další. V roce 1862 vznikl Deutscher und Österreichischer Alpenverein, o rok později ve Švýcarsku Schweitzer Alpen Club a zakrátko vznikaly obdobné spolky všude, kde se nacházejí vysoká pohoří – v Itálii, Španělsku, Francii či Polsku.³²⁷

V českých zemích se první turistické spolky konstitovaly nejprve v hornatém pohraničí, které bylo převážně obydleno německým etnikem. Roli v přijetí turistiky zde sehrál i další aspekt – rozvinutí romantismu v oblasti dnešního Německa již od přelomu 18. a 19. století. Nejstarším turistickým spolkem na českém území byl Wanderer Club, založený v březnu 1862 v Karlových Varech. Mnohem významnějším spolkem však byl Österreichische Alpenverein, který se konstitoval ve Vídni jen o několik měsíců později. Již v jeho počátcích se do něj přihlašovali turisté z českých zemí. Ještě většího významu nabyl, když byla v roce 1870 založena jeho sekce v Praze. Do vypuknutí 1. světové války bylo založeno dalších třináct sekcí na území Čech, Moravy a Slezska.³²⁸ Ve spolku měli velkou převahu čeští Němci, i když Češi zde byli také zastoupeni. Později vzniklo na našem území velké množství německých turistických spolků. České turistické spolky v sedmdesátých letech 19. století ještě neexistovaly, a tak zájemci o turistiku podnikali výlety ve spolcích, v jejichž stanovách byla zahrnuta i turistika. Nejdůležitější místo mezi nimi zaujal Sokol.

První českou turistickou organizací byla Podhorská jednota Radhošť, založená v roce 1884. Jejím cílem bylo „*usnadňovat návštěvu hor a zajímavých krajin moravsko-valašských a k ní povzbuzovat a přispívat k vědeckému prozkoumání, k duševnímu a hmotnému zvelebení moravského Valašska*“.³²⁹

4.5.1. Klub českých turistů

Přelomem v české turistice se stal rok 1888, kdy byl zřízen za spolupráce Sokola a Národní jednoty severočeské Klub českých turistů, zkráceně KČT. Klub měl vytvořit protiváhu

³²⁶ Původní název zněl *The Englishmen's Playground*. Ke změně názvu došlo v roce 1861. Viz *Ottův slovník naučný* XXV, Praha 1906, s. 933.

³²⁷ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 37.

³²⁸ Byly to pobočky v Aši, Brně, Teplicích, Opavě, Varnsdorfu, Novém Boru, Liberci, Chebu, Karlových Varech, Jablonci nad Nisou, Ústí nad Labem, Olomouci a Žatci.

³²⁹ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 45. K tématu viz též Eduard PARMA, *Tricet let práce Pohorské jednoty „Radhošť“ ve Frenštátě pod Radhoštěm (1849–1932)*, Kroměříž 1915.

rozvinutým turistickým spolkům v pohraničí. Jeho cílem bylo všeobecně pečovat o rozvoj turistiky, úpravu cest a zpřístupnění jak přírodních, tak kulturních krás českých zemí. V létě roku 1888 se v Praze konala ustavující schůze KČT, které se zúčastnilo 48 zakládajících členů. Byly mezi nimi i významné osobnosti jako například první předseda KČT Vojtěch Náprstek, redaktor Časopisu turistů dr. Vilém Kurz nebo architekt Vratislav Pasovský, který byl předsedou klubu v letech 1890–1915.³³⁰ Kvalitní členská základna byla zapotřebí, neboť se KČT začal velmi rychle rozrůstat o další odbory, které vznikaly na českém území.

Klub stál u několika významných akcí. Na Petříně vystavěl zmenšeninu Eiffelovy věže, která nadchla členy klubu při návštěvě světové výstavy v Paříži v roce 1889. Od počátku se staral o značení turistických cest, stavěl rozhledny, chaty a studentské noclehárny v turisticky zajímavých lokalitách. Důležitým prostředkem k šíření myšlenek turistiky se stal Časopis turistů, který začal vycházet již od roku 1889 a dosahoval vynikající úrovně. Informoval o památkách a přírodě jak u nás, tak v zahraničí. Představoval nové publikace domácí i cizí provenience, prezentovaly se v něm i jednotlivé turistické odbory a podával též informace o dopravě. Časopis byl velmi kvalitní a přispívala do něj řada významných osobností. Jmenujme například speleologa Dr. Karla Absolona, průkopníka lyžování Jana Buchara, člena mezinárodního olympijského výboru Dr. Jiřího Gutha-Jarkovského, cestovatele Josefa Kořenského, předsedu KČT arch. Vratislava Pasovského, zakladatele české kasteologie Augusta Sedláčka nebo zakladatele českého skautingu Antonína Benjamina Svojsíka. Nejdůležitější činností spolku bylo pořádání výletů a přednášek. Po čtvrtstoletí svého trvání se mohl pochlubit 57 odbory s členskou základnou čítající 5390 členů.³³¹

Jednou z nejdůležitějších aktivit ústředí KČT bylo zakládání nových odborů v dalších městech. Často se stávalo, že některý ze členů pražského KČT pomáhal při vzniku nového odboru. Ve Slaném a Lounech byl klíčovou osobností rodák z Královic u Slaného, spisovatel a jednatel KČT Josef Leopold Hrdina. Ten se rozhodl, že se pokusí v roce 1894 založit odbory ve Slaném a v Lounech. Poté, co s Františkem Durasem založili odbor ve Slaném, upřel svoji pozornost na Louny. Prvně je navštívil ve středu 2. května 1894 v doprovodu tří členů slánského klubu. Tím bych chtěl upravit starší nepřesnost, která datovala Hrdinovu návštěvu Loun již do roku 1893.³³² Celá akce byla dopředu oznámena, takže se na náměstí v hotelu Koruna sešlo 30 osob. Nábor se povedl, a tak se na dr. Hrdinu obrátilo 29 lounských

³³⁰ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 51.

³³¹ Viz *XXVI. výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1913*, Praha 1914, nepag.

³³² *Časopis turistů* 6, 1894, s. 197–199. Ve starší literatuře se traduje chybné tvrzení, že návštěva jednatele KČT Hrdiny v Lounech proběhla již v roce 1893. Poprvé se tato informace objevila ve sborníku *Třicet let*

měšťanů s žádostí, aby vyřídil v Praze záležitosti spojené se založením spolku. Lounští si zatím zvolili šestičlenný prozatímní odbor, který měl připravit uspořádání zakládající valné hromady, konané 9. června 1894.

KČT si plně uvědomoval důležitost Loun jako významného města na česko-německé hranici, což se také projevilo hojnou návštěvou pražské centrály KČT. V Lounech byli vzniku klubu přítomni předseda KČT arch. Vratislav Pasovský, nechyběl ani aktivní jednatel klubu dr. Josef Leopold Hrdina, člen výboru Jan Paďour a řada dalších. Hostům byla věnována velká pozornost. Nejprve navštívili lounské památky a zastavili se před rodným domem básníka Jaroslava Vrchlického. Poté si prošli radnici a vychutnávali si pohled na České středohoří. Následně se odebrali do kostela sv. Mikuláše a na závěr ještě prošli část Žateckého předměstí s kostelem sv. Petra. Večer na zakládající valné hromadě promluvil jako první předseda KČT arch. Vratislav Pasovský, který kladl důraz na otevření a zpřístupnění okolí Loun, především Českého středohoří nejen místním, ale i turistům odjinud. Vzhledem k poloze města byl kladen velký důraz na postavení Loun jako pevné hráze proti německví. Na závěr byl zvolen prvním předsedou klubu ing. Karel Dvořák.

Druhý den se uskutečnil první výlet. Vzhledem k tomu, že se jej účastnili i všichni pražští hosté, byla jeho přípravě věnována velká pozornost. Byla vybrána trasa z Loun přes Černčice, Oborský háj, Kysterskou stráž, Slavětín, Radonice, Pátek do Stradonic a na Peruc. Cesta měla zvýraznit český ráz kraje a zaujmout vzpomínkami na počátky české státnosti a české vlastence. O tom, jak prestižní to byla záležitost, nás utvrzuje fakt, že na každém významnějším místě čekal přední regionální historik, který měl návštěvníky seznámit s historií místa.³³³ Turistům však nepřálo počasí, po většinu výletu pršelo, a tak si nemohli užít pohled na České středohoří. Dnes musíme ocenit především jejich vytrvalost, zvláště když uvážíme, že se výletu čítajícího zhruba 50 osob zúčastnilo i nezanedbatelné procento žen. Za zmínku stojí především zastávka v Radonicích, kde pobýval vlastenecký kaplan a básník Boleslav Jablonský. Nedlouho poté si prohlédli zámek v Pátku nad Ohří a čekal na ně oběd. Zde se přidali k výpravě i členové nedávno utvořeného odboru KČT ve Slaném. Všichni společně zakončili výlet na Peruci, významném místě legendami opředených počátků českých dějin.³³⁴

turistické práce na Lounsku, Louny 1925, s. 7. Sborník byl psán s odstupem tří desetiletí, což vysvětluje tuto nepřesnost.

³³³ Podrobněji viz *Časopis turistů* 6, 1894, s. 260–262, 290–293. Kromě znalce lounské historie Antonína Merze, který předchozího dne provázel pražské turisty po kostele sv. Mikuláše, se na výlet dostavili i historik František Brod, a rovněž farář a výborný regionální badatel František Štědrý a páter František Straka.

³³⁴ *Časopis turistů* 6, 1894, s. 292–293.

Podívejme se na sociální strukturu odboru. Jednalo se především o členy místních elit, kteří byli často velmi aktivní i v jiných spolcích či v komunální politice. Není překvapivé, že v přípravném odboru zasedli vedle sebe bývalý starosta města, novinář, správce okresního hejtmanství a přední zaměstnanci největších podniků ve městě – dráhy a cukrovaru. I v následujících letech byla v popředí významná osobnost, velice často starosta města či jeho zástupce.³³⁵ Část turistů se rekrutovala ze sportovně zaměřených osob, které již navštěvovaly jeden či více sportovních klubů ve městě.

Je zajímavé sledovat vývoj členské základny. Po prvních třech letech rychlého nárůstu se počet členů stabilizoval na 100 členech, což bylo poměrně hodně. Pro srovnání – v roce 1902 disponovaly Louny osmým největším odborem ze všech dvaadvaceti a byly předstiženy pouze Prahou, Plzní, Brnem, Domažlicemi, Turnovem, Táborem a Jilemnicí.³³⁶ Mezi léty 1897 až 1907 došlo k jisté stagnaci, způsobené problémy uvnitř klubu i rozpory s ústředím KČT. Teprve po vyřešení vleklého sporu, vedoucího téměř k vytvoření samostatného turistického klubu a výměně předsedy klubu, začala cílená agitace na získání nových členů. K nárůstu členské základny přispělo zřízení turistické rubriky v místním tisku, opětovné oživení Klubu fotografů amatérů, kteří prezentovali veřejnosti fotografie z blízkého okolí, začal vycházet oznamovatel výletů, se kterým se mohla seznámit i veřejnost, a tiskem vyšly i jízdní řády vlaků, které byly nejdůležitějším dopravním prostředkem. Změny vedly k rychlému nárůstu členské základny, takže v roce 1911 měl odbor přes 200 osob a o dva roky později sídlil v Lounech čtvrtý největší odbor KČT, který byl předstižen pouze Prahou, Domažlicemi a Plzní. Louny za sebou zanechaly řadu velkých měst i turisticky zajímavějších lokalit jako byly Vídeň, Brno, Turnov či Jilemnice.³³⁷

Hlavní náplň klubu byla odvozena od stanov pražské centrály. Jednalo se především o pořádání výletů, značení turistických cest, které měly sloužit veřejnosti, zakládání studentských nocleháren, pořádání cestopisných přednášek a snahy o zlepšení dopravy v regionu. Vrcholem činnosti klubu bylo vystavění rozhledny v Českém středohoří, což bylo prestižní záležitostí pro každou jednotu v Čechách.

Idylické vztahy mezi lounským odborem a ústředím byly hned na počátku zkaleny spory ohledně odesílání poplatků. Každý spolek měl podle stanov z vybraných poplatků zaslat dvě třetiny do Prahy a pouze jednu třetinu si ponechat. Vzhledem k tomu, že to byl pro ústředí

³³⁵ Vycházel jsem se seznamu členů prvního výboru, SOkA Louny, fond Klub českých turistů, k. 3, inv. č. 14. Situace se však neměnila ani v následujících dvou desetiletích.

³³⁶ Počet členů jednotlivých odborů je uveden v tabulce Seznam členů KČT v roce 1902, otištěné v *Časopise turistů* 15, 1903, s. 65.

³³⁷ Srov. *XXVI. výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1913*, Praha 1914, nepag.

nejvydatnější zdroj financí, nesl velmi nelibě jakékoli prodlení. Spory byly poměrně časté, a také dosti vleklé. K prvnímu došlo již v roce založení lounského odboru. KČT požadovalo poplatky za rok 1894, avšak odbor odmítal platit za měsíce, v nichž ještě neexistoval. Celý spor se táhl řadu let, v nichž lounští často zasílali poplatky až po upomínání a ústředí někdy používalo sankce. Když lounští neodeslali poplatky, odmítlo jim pražské KČT zaslat legitimace. To byla velká zbraň – legitimace totiž opravňovala členy KČT využívat řadu výhod a nemohli bez ní být přijímáni ani noví členové. Lounským se takové jednání nelíbilo a uvažovali dokonce o odtržení od mateřské organizace a založení samostatného spolku. Domnívám se, že to tehdy byla spíše planá výhrůžka, avšak o několik let později došlo k obdobné situaci a eskalace vedla skutečně téměř k osamostatnění klubu. O tom se však zmíním až v souvislosti se stavbou Ejemovy chaty. Celý spor, který započal v roce 1894, byl vyřešen teprve po pěti letech, kdy ústředí od svých požadavků ustoupilo a odpustilo odboru jeho dluh.³³⁸ Takové okolnosti měly neblahý vliv nepřímo i na chod lounského odboru.

Nejpřirozenější aktivitou bylo pořádání výletů. Vybral jsem jen nejzajímavější a pokusil se popsat změny, kterými odbor při této aktivitě ve sledovaném období prošel. Zcela klíčový význam pro turistiku měla železnice. Louny byly sice od roku 1871 napojeny pražsko-*duchcovskou* drahou na Prahu a Krušnohoří, ale teprve na přelomu století se přeměnily v důležitý železniční uzel, z čehož turistika profitovala. V roce 1894 vznikla dráha z Loun do Postoloprta, o osm let později se otevřela dráha z Loun do Rakovníka a v roce 1904 byl celý složitý proces zakončen zahájením provozu na trati z Loun do Libochovic.³³⁹ Tato krátká exkurze do rozvoje infrastruktury byla důležitá k tomu, abychom pochopili, jak se s chybějící železnici klub ve svých počátcích vypořádával.

V prvním desetiletí se příliš velký počet výletů neuskutečnil. V průměru vykonali turisté kolem pěti až sedmi výletů ročně, což nebylo příliš, pokud uvážíme, že se jednalo o stěžejní aktivitu. Ročně bylo sice v plánu více výletů, ale podstatná část jich byla zrušena buď pro špatné počasí, nebo nedostatek zájemců. Výlety byly plánovány na půl roku dopředu, nejprve od ledna do června. Krátce před válkou se „turistický rok“ přizpůsobil změně jízdního řádu, takže byl rozdělen na letní sezónu od 1. května do 30. září a zimní od 1. října do 30. března následujícího roku, což bylo praktičtější.³⁴⁰ Akce začínaly vždy na náměstí před hotelem

³³⁸ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 1, Výborové schůze 1896–1904. O událostech se jednalo v letech 1896 až 1899.

³³⁹ M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 131–149.

³⁴⁰ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 3, Výborové schůze z let 1911–1916, zápis z valné hromady dne 11.1.1912.

Koruna. Pokud na hotelu visel praporek, výlet se pořádá, v případě jeho stažení bylo již dopředu rozhodnuto o jeho zrušení.

Ještě v roce 1894 vyjeli lounští turisté na Karlštejsko a Křivoklátsko. Protože ještě neexistovala dráha Louny–Rakovník, trval výlet dva dny. Před sedmou hodinou ranní vyjeli účastníci z lounského nádraží, po půl desáté dorazili do Prahy, hodinu čekali na vlak a po další hodině jízdy se dostali na Karlštejn. Po prohlídce hradu a po obědě pokračovali odpoledne přes Sv. Jana pod Skalou do Berouna, kde měli zajištěn nocleh. Druhý den vystoupili na nedávno dokončenou rozhlednu Děd, a poté odjeli vlakem na Křivoklát. Po prohlídce hradu došli do Lán, kde na ně čekal oběd. Povozy se z Lán přesunuli do Šternberských lázní, večer do Slaného a vlakem se dostali zpět do Loun. V tomto případě výjimečně známe i cenu. Za jízdu vlakem, prohlídky obou hradů, nocleh v Berouně a stravu výletníci zaplatili 5 zl. a 50 krejcarů.³⁴¹

Výlety se však konaly převážně do nejbližšího okolí. Například v roce 1896 navštívili členové klubu Libochovice a hrad Házmburk. Dlouhý a především náročný výšlap však členy klubu nelákal. Příkladem může být pokus o zdolání nejvyššího vrcholu Českého středohoří Milešovky. Na cestu se vydali jen čtyři skalní turisté, tehdy nazývaní šlapáci. Toto označení se vztahovalo k osobám velmi zdatným, které se nebály zdolávat náročné překážky. Takových v klubu příliš nebylo. Některé výlety, přestože byly pečlivě naplánované a skýtaly zajímavé zážitky, nebyly pro nízkou účast vypraveny vůbec. Jako příklad nám poslouží plánovaný dvoudenní výlet na Karlštejn a Křivoklát, připravovaný na rok 1896. Nocleh byl zajištěn v Berouně. Ačkoli se jednalo o velmi atraktivní lokalitu, nenašel se dostatek zájemců a výlet musel být zrušen.³⁴² Nejhojněji navštíveným výletem celého sledovaného období byl výlet do Selmické hájovny, který proběhl v létě 1897. Zúčastnilo se jej 110 osob, z toho 35 dam. Přestože lokalita leží jen několik kilometrů za městem, najal si klub pro členy žebříňáky, omnibusy a movitější osoby dokonce vyjely ve vlastních kočárech, takže skutečných turistů, kteří by šli pěšky, bylo velice málo. Z dnešního pohledu bychom výlet označili spíše vhodnějším termínem piknik.³⁴³

Na to, že chyběla u mnoha členů chuť k turistice, si několikrát stěžovali členové odboru a tyto informace se dokonce objevily i v Časopise turistů, ačkoli to odboru na prestiži jistě nepřidalo. V časopise si jednatel a aktivní turista Karel Gozler stěžuje: *„Výlety dělali jsme tři. Uznáváme, že je to velmi málo, ale vzhledem k velkým překážkám, jež se nám stavěly v cestu,*

³⁴¹ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, k. 4, inv. č. 35, pozvánka na výlet na Karlův Týn a Křivoklát konaný 28. a 29. června 1894.

³⁴² SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 1, Výborové schůze 1896–1904, zápis z 20. července 1896.

³⁴³ M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 89.

dlužno uznati, že učinili jsme, co jsme mohli. Svolávali jsme častokráte výlety, a víte, mnoho-li se nás před „Korunou“ sešlo? Dva, tři, nejvýše 8–10, nic více! A seděl-li někde na nebi mráček, tu ještě z toho polovice se vrátila zpět. A z těch, co zůstali jsme na místě, zase polovice si vyjela na kole, a my 2–3 ubozí měli jsme výlet vytrhnouti? Raději zůstali jsme doma.“ Aktivita většiny členů spolku na přelomu století byla velmi nízká, zvláště když si uvědomíme, že již tenkrát patřil lounský odbor mezi největší a čítal přes sto členů! Jednatel okomentoval sarkasticky také představu ideálního výletu většiny členstva: *„Jiným byly výlety opět příliš dlouhé, stojí prý to mnoho peněz, takhle prý výlet na břeh někam k Oharce, „Na Rybárnu“, to prý by byl užitečný a laciný výlet. To ovšem říkali ti, jimž je hora jako hora, les jako les, louka jako louka, voda jako voda, ale ne pivo jako pivo!“*³⁴⁴ Jistou představu o řadovém členovi KČT, jakési mrtvé „duši“ nám podává ve své povídce již několikrát zmiňovaný spisovatel a aktivní turista Josef Leopold Hrdina, který popisuje činnost takového člena následovně: *„Turistou byl zatím jen na papíře. Když přišel čas, poslal svůj příspěvek, schoval do notesu členský svůj lístek, podíval se do seznamu ve výroční zprávě, zdali ho nevynechali, podškrtnul své jméno modrou tužkou a měl zas na rok pokoj. Chodit do schůzí, na přednášky, súčastniti se vycházek a výletů – k tomu nebylo opravdu času.“*³⁴⁵ Jednoduše shrnuto, v klubu bylo pouze několik aktivních a obětavých turistů, zatímco ostatní se zapojovali jen příležitostně. Čerpali výhody, spojené s členstvím v klubu a jejich ideální výlet byl krátkou procházkou nedílně spojenou s příjemným posezením u sklenice dobře oroseného piva.

Situace se začala rapidně zlepšovat teprve od roku 1907. Kladný vliv mělo zřejmě uklidnění rozjitřené situace, kdy se chtěl klub odtrhnout od KČT a založit vlastní odbor, ale nakonec ještě ve svazku s KČT zůstal. Proběhla též volba nového předsedy, jímž se stal energický Václav Bláha, který vedl odbor až do války. Členové výboru si byli vědomi malé aktivity skomírající lounské turistiky a pokusili se jí oživit. Prvním krokem bylo opětovné založení kroužku fotografů amatérů, který působil při KČT a ze svých vycházek pořizoval fotografie. Ty posléze používal k promítání při spolkových večerech, jichž se účastnila i veřejnost. Výsledkem byla dlouhodobá a kvalitní agitace, která přivedla do klubu řadu nových členů, a co bylo podstatné, i obětavých turistů.³⁴⁶ To však nebyla jediná změna. Od roku 1908 měl každý výlet svého vůdce, kterého museli všichni poslouchat. Turisté se nemohli trhat do

³⁴⁴ *Časopis turistů* 11, 1899, s. 103. – Podobně zoufalý hlas zaznívá poměrně často, v roce 1901 si například jednatel povzdechl, že *„výletů zúčastnili se vždy jedni a titíž a těch byla hrstka. Voláme-li k výletům, tu hlas náš je hlasem volajícího v poušti.“* Viz *Časopis turistů* 14, 1902, s. 80.

³⁴⁵ Josef Leopold HRDINA, *Turistické humoresky*, Praha 1894, s. 55–56.

³⁴⁶ *Třicet let turistické práce na Lounsku*, Louny 1925, s. 18–19.

skupinek a za neuposlechnutí následovaly sankce. Tento způsob se velmi blížil sokolskému pojetí výletu.³⁴⁷ Začaly se tisknout oznamovatele výletů, informace o nich byly vyvěšeny po městě, aby oslovily širší publikum. Významnou inovací bylo založení turistické rubriky v místním periodiku Sladkovský. Svou rubriku si ve stejných novinách založil roku 1909 i Klub fotografů amatérů a tím se výrazně rozšířila informovanost o činnosti spolku mezi veřejností.³⁴⁸ Odbor vydával i v předchozích letech na své náklady vlakové jízdní řády, ale tentokrát se postaral, aby se dostaly do všech hostinců, kanceláří, obchodů a byly vystaveny na nejfrekventovanějších místech Loun.³⁴⁹ Výsledky změn se brzy dostavily.

V roce 1907 uskutečnil odbor dvacet a o rok později dokonce šestadvacet výletů, což bylo s předchozími lety nesrovnatelné. Právě rok 1908 se stal jedním z vrcholů lounské předválečné turistiky. Na výlety se vydalo bezmála 600 turistů a délka výletů přesáhla 300 kilometrů. V tomto roce uskutečnili jeden třídní, jeden jedenapůldenní, dva celodenní, dvacet polodenních a dva večerní výlety.³⁵⁰ Jak je vidět z uvedeného přehledu, dominovaly kratší polodenní výlety, začínající v poledne před hotelem Koruna. Příkladem může být polodenní výlet z Loun do Panenského Týnce, kde čekal regionální historik František Brod a detailně popsal historii tohoto zajímavého místa.³⁵¹ Největší akcí odboru v roce 1908 byl třídní výlet na Šumavu, při kterém členové navštívili i Bavorsko.³⁵²

Také rok 1909 se nesl na vlně nadšení a dobré organizační práce. Počet výletníků překročil hranici 1000 osob a dosáhl svého vrcholu. Pod vedením Hugo Beha se uskutečnil v srpnu 1909 dvoudenní výlet do Drážďan. Delší výlet často zasahoval do více dní – nepočítal se noční přejezd a dojíždělo se dosti často teprve po půlnoci následujícího dne.³⁵³ Také v roce 1910, kdy už vrcholila stavba turistické chaty na Červeném vrchu, se turisté činili. Uskutečnili ještě devatenáct výletů, kterých se zúčastnilo 700 turistů. V dalších letech však aktivita poměrně prudce opadla a vrátila se téměř na úroveň prvního desetiletí klubu. Jen pro srovnání – v roce 1913 už se uskutečnilo pouze deset výletů, kterých se zúčastnilo jen 174 turistů, takže se v tisku opět objevilo zehrání na nedostatečnou aktivitu členů. Pořadatel výletů shrnul v prosinci 1913, že členstvo nechce chodit ve větru a dešti.³⁵⁴ Domnívám se, že prvotní

³⁴⁷ Martin VOSTŘEL, *Počátky lounského Sokola v kontextu bouřlivých let 1867–1871*, in: Jana Šílová (ed.), *Poohří III: Ohře. Spojnice lidí a osudů*, Kadaň 2013, s. 53–68.

³⁴⁸ *Časopis turistů* 22, 1910, s. 209–210.

³⁴⁹ *Časopis turistů* 22, 1910, s. 260.

³⁵⁰ *Časopis turistů* 21, 1909, s. 128.

³⁵¹ *Národní politika* 24/213, 4. 8. 1906, s. 7.

³⁵² SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 2, Výborové schůze 1904–1910, zápis ze schůze dne 27. dubna 1908.

³⁵³ Marie MACKOVÁ, *Turista ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech*, *Dějiny a současnost* 34/3, 2012, s. 28–31.

³⁵⁴ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 3, Výborové schůze 1911–1916.

nadšení po několika letech vyprchalo a ačkoli se členská základna stále zvyšovala a klub patřil mezi největší odbory, byla při pořádání výletů hodně aktivní jen poměrně úzká skupina „šlapáků“, která nedokázala nadchnout drtivou část členů k tomu nejzákladnějšímu – turistice.

Pokud se podíváme na celé sledované období, můžeme shrnout, že četnost pořádání turistických výletů byla proměnlivá. Po většinu období konal klub méně výletů, než bych očekával. V letech neshod a problémů uvnitř klubu byla jeho aktivita dokonce srovnatelná se Sokolem, který měl turistiku ve svých stanovách pouze okrajově. Vrcholu dosáhl odbor KČT v letech 1907 až 1912, kdy zaujal pozici, o níž usiloval od samého počátku.

Důležitou aktivitou Klubu českých turistů byla podpora mladých turistů pomocí zřizování studentských nocleháren. Tento cíl si klub vytyčil již od počátku. Německé spolky však měly v tomto směru výrazně navrch. Podobnou myšlenku rozvíjeli již dlouho předtím a navíc měli podporu ze strany rakouských úřadů.³⁵⁵ Zatímco KČT budovalo v roce 1889 své první čtyři noclehárny, kde přespalo sedmáct osob, německých nocleháren využilo na našem území předchozího roku 2067 osob. Tak propastný byl v tomto ohledu rozdíl mezi českou a německou turistikou.³⁵⁶ Přestože KČT odvedl hodně práce a založil stovky nocleháren, které navštěvovalo stále více zájemců, nedohnal do války německé spolky. V roce 1910 noclehárny využilo 12678 návštěvníků s bezmála 15 000 noclehy³⁵⁷ a do vypuknutí války přespalo v noclehárnách ve správě KČT 150 000 osob. Počet nocleháren se zvýšil na 348, takže pokrývaly značnou část našeho území.³⁵⁸

Lounský odbor nechtěl zůstat pozadu a již krátce po svém vzniku řešil otázku vzniku noclehárny jak ve městě, tak na Peruci. Již v roce 1897 se podařilo zřídit ve městě dvě noclehárny. Jedna byla umístěna v hotelu Koruna na náměstí, druhá na cestě z vlakového nádraží do centra v tehdy nově vystavěném hotelu Amerika.³⁵⁹ Noclehárna fungovala pouze v létě po dobu školních prázdnin. Po krátkém čase zůstala v Lounech jediná noclehárna, a to na náměstí v hotelu Koruna. Souběžně probíhaly pokusy o zřízení noclehárny na Peruci, ale tu se podařilo otevřít až po tříletém vyjednávání v roce 1900. Klub zaplatil její skromné vybavení – nechal zhotovit čtyři postele, dvě umyvadla a dodal dvě mapy generálního štábu s okolím Peruce a Loun.³⁶⁰

³⁵⁵ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 58.

³⁵⁶ *Časopis turistů* 2, 1890, s. 29.

³⁵⁷ *Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910*, Praha 1910, s. 20.

³⁵⁸ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 58.

³⁵⁹ *Časopis turistů* 10, 1898, s. 55.

³⁶⁰ *Časopis turistů* 13, 1901, s. 102. Jen cena za pořízení postelí činila 200 zl. Proto odbor požádal o spolufinancování noclehárny, což se také stalo. Odbor zaplatil polovinu nákladů.

Podívejme se trochu detailněji na vybavení lounské noclehárny. V roce 1900 nabízela přenocování na čtyřech lůžkách po 80 haléřích, pro méně vybíravé studenty tu byly připraveny ještě čtyři slamníky na zemi za poloviční cenu. Samozřejmostí byla také strava. Za kávu s houskou či chlebem k snídani se účtovalo 20 haléřů, za oběd s moučником 60 haléřů, studená večeře vyšla na 30 a teplá pak na 50 haléřů.³⁶¹ Noclehárny používali výhradně studenti, ale postupně se začaly zvolna zařizovat i noclehárny pro studentky. V březnu 1912 ústředí oznámilo svůj záměr vybudovat z vlastních prostředků v Lounech dívčí ubytovnu. Byla otevřena ještě téhož roku a využila jí první zájemkyně.³⁶² Návštěvnost lounské i perucké noclehárny se pohybovala kolem osmi studentů ročně. Nezdá se to mnoho, ale přesto poskytl noclehárny do vypuknutí války přístřeší více než 250 studentům a splnily svůj účel – ulehčily mladým poznávání Lounska i Českého středohoří.

Další činností Klubu českých turistů bylo pořádání přednášek. Tématem bývala téměř výhradně turistika, výjimečně historie. Přednášky pojednávaly jak o českých zemích, tak o cizině. Smyslem bylo nejen předání zajímavých informací, ale především nalákání nových členů do KČT či inspirace pro již stávající členy. Lounský odbor pořádal většinou jednu přednášku ročně, a to zpravidla u příležitosti spolkového večera. Vystoupila zde řada zajímavých osobností a cestovatelů. Ti si touto činností přivydělávali na své další výpravy. Za všechny jmenujme cestovatele po Jižní Americe Enrique Stanko Vráze, který vystoupil v roce 1895 s přednáškou *O cestách jižní Amerikou*. V roce 1902 přednášel další významný cestovatel Josef Kořenský. O čtyři roky později jeden z průkopníků lyžování Josef Buchar přiblížil posluchačům Krkonoše a v roce 1911 přednášel o Nilu cestovatel Vilém Němec. Snahou klubu bylo přimět své členy k přednáškové činnosti, což se dařilo se střídavými úspěchy. Nakonec přednášeli první předseda odboru, gymnaziální profesor Karel Dvořák, profesor lounské reálky Jaroslav Krátký a neúnavný propagátor turistiky v tomto regionu Karel Gotzler. Krátký, jenž byl velmi zajímavou osobností s mnoha kontakty na české učence, přiblížil svoji cestu do Tunisu a Alžíru. Gotzlerovo téma bylo posluchačům o poznání bližší – věnoval se výletům do okolí Loun.³⁶³

Každá přednáška byla velkou společenskou událostí. Pro přednášející přijížděla deputace, ve které v případě významných osobností nechyběl zastupitel města, poté následovala prohlídka města a slavnostní banket. Celkové náklady na přednášku se skládaly z několika částí. Tou ústřední byl honorář pro přednášejícího, který činil kolem 50 korun,

³⁶¹ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, k. 3, inv. č. 24, písemnosti týkající se studentských nocleháren 1900–1946.

³⁶² *Časopis turistů* 25, 1913, s. 285.

³⁶³ SOKA Louny, fond Klubu českých turistů, k. 4, inv. č. 35, zápisy z výborových schůzí a plakáty.

další položkou bylo proplacení cesty, levnou záležitostí nebylo ani zapůjčení promítacího přístroje a pronájem sálu, tisk plakátů, pozvánek, a také hudba, která projekci doprovázela. Celková částka se mohla vyšplhat až ke 120 korunám. Přednášky byly hodně navštěvované, takže se náklady nejen pokryly, ale často z nich byl i poměrně vysoký zisk, který mohl odbor použít například na značení turistických cest. Vstupné pro členy klubu bylo výrazně nižší.

Další aktivitou, kterou odbor podporoval, bylo studentské cestování. K jeho rozvoji sloužily dva fondy – Ejemův a Frotzlův studentský fond. Oba dva výše jmenovaní pánové byli nejen aktivními turisty, ale také předsedy spolku. Bývalý starosta města Loun a první primář lounské nemocnice MUDr. Josef Frotzl zemřel předčasně v roce 1900 ve věku pětapadesáti let. Josef Ejem, přednosta c.k. topíren v Lounech podal v roce 1902 návrh na vystavění turistické chaty na Červeném vrchu, který se později realizoval. Jeho stavby se však nedožil, neboť zemřel již v roce 1903. O tom, jak velké vážnosti mezi členstvem požívali, svědčí fakt, že když byla v roce 1911 slavnostně turistická chata otevřena, nesla dvě jména – Ejemova chata s Frotzlovou rozhlednou. Ztráta obou mužů měla silně negativní vliv na rozvoj turistiky v našem regionu.

Jako první vznikl Studijní Ejemův cestovní fond, který byl ustaven spontánně ihned po smrti předsedy na jaře 1904. Měl podpořit jednoho studenta lounské reálky v prázdninovém cestování. Škola doporučovala tři žáky a spolek rozhodoval, kterému částka 30 K připadne. Za tento nemalý obnos musel student napsat po svém příjezdu zprávu o cestě a dát ji odboru KČT. Částka v Ejemově fondu nebyla dostatečně vysoká, aby úroky dosáhly 30 K, a proto se spolek zavázal doplácet ze svých prostředků chybějící částku. Prvním obdarovaným se stal Bohuslav Nič, který za týden procestoval Krkonoše.³⁶⁴

Jednání o Frotzlově fondu bylo poměrně zdlouhavé a teprve na počátku roku 1908 bylo rozhodnuto o stejném využití jako u Ejemova fondu. Nakonec byl fond pojmenován Studentský cestovní fond MUDr. Josefa Frotzela v Lounech. Výše fondu nebyla dostatečná k tomu, aby úrok pokryl stipendium ve výši 30 K, a tak se odbor rozhodl chybějící částku, stejně jako u předchozího fondu, doplácet z vlastních zdrojů. Do války tak díky lounskému odboru vycestovalo 18 studentů, jejichž jediným úkolem bylo sepsat zprávu o cestě. V archivu jsem našel podstatnou část těchto deníků, které nám dávají představu, kam se studenti vydávali. Nejčastěji jezdili po Čechách, ale překvapivě je zastoupena i cizina. Podle dochovaných zpráv navštívili Krkonoše, Šumavu, Prahu, Jičín, Prachovské skály, Mělník, Roudnici, ale též Drážďany a Istrii.³⁶⁵

³⁶⁴ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, k. 4, inv. č. 29, zpráva o cestě Bohuslava Niče.

³⁶⁵ *Tamtéž*, zprávy o cestách vykonaných z příspěvků cestovní nadace KČT Louny.

Podívejme se nyní trochu podrobněji na některé dochované cestovní deníky. Například student septimy lounské reálky Josef Malinovský popsal svůj měsíční výlet do Puly. Využil výhody, že jeho bratranec sloužící jako vrchní inženýr na lodi *Viribus Unitis* na několik týdnů odjel a poskytl mu zdarma svůj byt v Pule. Popsal cestu přes Alpy, prohlídku Terstu, plavbu lodí do Puly, při níž zažil bouři, ale hlavní část věnoval popisu starobylé Puly, která byla tehdy největším námořním přístavem monarchie. Zajímavý je i jeho popis výletu na souostroví Brioni a návštěvy místní zoologické zahrady. Jen pro srovnání – lístek stál tehdy 30 haléřů, takže oněch darovaných 30 K bylo poměrně velkou částkou. Podařilo se mu dostat na *Dreadnought Tegetthoff*, jednu z největších válečných lodí monarchie, na které sloužilo 1100 mužů, což musel být pro dospívajícího chlapce nezapomenutelný zážitek.³⁶⁶

Oproti tomu Jaroslav Nosek v roce 1911 využil získané odměny k procestování Čech. Není bez zajímavosti, že mu klub zapůjčil i turistickou výbavu. Jeho cílem bylo poznat krásy vlasti. Navštívil celou řadu atraktivních míst a hodně chodil pěšky. Jeho cestu považují za tehdejší turistický ideál, který se musel odboru lounských turistů zamlouvat. Očekával bych, že se z takového studenta o několik let později rekrutoval aktivní mladý turista. Své putování začal v Praze, kde během svého třídenního pobytu prošel velké množství památek. Poté se přesunul vlakem do Jičína a odsud šel pěšky Prachovskými skalami na Hrubou Skálu, z Turnova zamířil do Semil a Železného Brodu. Vrátil se do Turnova a pokračoval přes Mnichovo Hradiště do Mladé Boleslavi. Odsud přešel do Mšena, prohlédl si Kokořínsko a svoji pouť zakončil v Mělníku.

Další obdarovaný, sextán František Dvořák, se v roce 1910 rozhodl projít Šumavu. Prohlédl si Plzeň, Domažlice a odtud šel pěšky napříč Šumavou mimo jiné přes Trhanov, Tannaberg, Nýrsko, Černé a Čertovo jezero do Železné Rudy. Vystoupil na nejvyšší vrchol Šumavy Grosser Arber a přes Kvildu došel až do Volar. Na zpáteční cestě ještě stihl během svého dvoutýdenního výletu navštívit Český Krumlov, Zlatou Korunu, Budějovice, Hlubokou a poslední dva dny vyplnit prohlídkou Prahy. Na jeho příkladu je vidět, jak se snažil využívat výhod rozvinuté české turistiky, neboť pokud to bylo možné, přespával a stravoval se za nepatrný obnos ve studentských noclehárnách.³⁶⁷

Získání podpory studijního cestovního fondu místního odboru KČT bylo prestižní záležitostí, na kterou se snažilo dosáhnout více studentů. Tento stimul v podobě zajímavých a dobrodružstvím prodchnutých prázdnin vychovával místnímu odboru i potenciální nové

³⁶⁶ *Tamtéž*, Cestovní deník Josefa Malinovského uložený ve složce Zprávy o cestách vykonaných z příspěvků cestovní nadace KČT Louny.

³⁶⁷ *Tamtéž*, Cestovní deník Františka Dvořáka.

mladé členy, kteří se učili hospodařit se svými financemi a často využívali studentské noclehárny, kde využili levného přenocování i stravy. Nutno podotknout, že řada těchto žáků byla ochotna pro poznání a nové zážitky ujít mnohem více kilometrů, než většina aktivních členů místního KČT.

Jedním z cílů lounského odboru bylo vytvoření průvodce po Lounsku. S touto myšlenkou se začali zaobírat poprvé na výborové schůzi konané 17. listopadu 1902. Výsledkem byl vznik několikačlenného komitě, které mělo na úkolu pracovat.³⁶⁸ Aktivita však byla velmi nízká, a tak bylo o dva roky později založeno druhé komitě, složené z význačných regionálních osobností jak v oboru turistiky, tak historie. V roce 1905 měla skupina patnáct členů. Vybráni byli učitel Karel Kučera, toužetínský učitel a regionální historik František Brod, slavětínský farář a historik František Štědrý, radonický kaplan Cyril Straka, konětopský učitel František Štýdl, učitelé na lounské reálce Jan Bor a Josef Rybka, jeden ze zakladatelů lounského muzea Antonín Merz, stavitel Jindřich Günter, třebocký učitel František Schneider, městský důchodní Josef Šroubek, průkopník lounské turistiky Karel Gozler, pozdější předseda lounského odboru KČT Karel Bláha, učitel z menšinové školy v Hrobech Karel Lím a výborný malíř a učitel Bohumil Lůžek, který měl nakreslit panorama Českého středohoří.³⁶⁹ Krátce na to byla práce rozdělena a měly vzniknout jednotlivé kapitoly průvodce. Již na počátku roku 1906 odevzdal první člen zpracovanou část okolí města³⁷⁰ a zdálo se, že splnění úkolu nic nebrání. Do konce roku 1907 bylo hotovo Podlesí a Bitinsko, zatímco oblast Poohří byla rozpracovaná. Ostatní členové však již tak aktivní nebyli a aktivita se po slibném začátku začala rychle vytrácet. Když byl na spolkové schůzi vznesen dotaz, jak pokračovala práce na průvodci, odmítl tehdejší výbor situaci komentovat a dohled nad dalším pokračováním přenechal budoucímu výboru. Myslím si, že tato práce byla odsunuta také proto, že prioritou odboru bylo dokončení již několik let připravované stavby chaty na Červeném vrchu a domníval se, že se na průvodci bude pracovat po jejím otevření. Jedině tak lze chápat odmítnutí Körberova nakladatelství, které plánovalo vydání průvodce po Lounsku. Nakolik byl již průvodce zpracovaný, není možné zjistit, ale do vypuknutí války nevyšel. Lounští si tak museli počkat na vydání prvního průvodce až do roku 1925, kdy odbor s ročním zpožděním vydal sborník *Třicet let turistické práce na Lounsku*. Zdá se, že na

³⁶⁸ SOkA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 1, Výborové schůze 1896–1904, zápis ze schůze dne 17. 11. 1902.

³⁶⁹ Toto složení bylo dojednáno na schůzi dne 12. ledna 1905. Někteří členové byli kooptováni krátce poté. *Tamtéž*, inv. č. 2, zápisy z výborových schůzí 1904–1910.

³⁷⁰ *Třicet let turistické práce na Lounsku*, Louny 1925, s. 17.

druhou část, popis města a okolí, byl zčásti použit materiál, který začal vznikat o více než dvacet let dříve.

Jedním ze základních cílů odboru bylo značení turistických tras. Spolek se zaměřil především na nejbližší vrcholy Českého středohoří, Perucko a Podlesí. Značení cest nebylo nikdy jednoduché a muselo být pravidelně opravováno. Cesty začínaly na nádraží, protože nejdůležitějším dopravním prostředkem tehdejší doby byla dráha.³⁷¹ Nejstarší turistická trasa na Lounsku vedla od Boženiny studánky na Peruci přes Oldřichův Dub a Krásnou vyhlídku do Stradonic.³⁷² Brzy začaly vznikat i další cesty na vrcholy Českého středohoří Oblík, Ranou a Červeňák. S několikaletým zpožděním turisté vyznačili část Podlesí v okolí hradu Pravda. Pro lepší koordinaci vznikl v roce 1902 značkovací odbor.

Při značení cest museli jednat s majiteli panství a žádat je o svolení. Na Perucku vlastnili pozemky Thunové, jižně od Loun Schwarzenbergové. Celkově můžeme konstatovat, že se aktivitě KČT nebránili, avšak několikrát došlo k zákazu vstupu do jejich lesů. Abychom situaci lépe pochopili, podívejme se na problém, který vyvstal v peruckých lesích v roce 1909. Tehdy si majitel panství stěžoval na ničení mladých stromků i množství odpadků a pohrozil, že pokud se situace nezlepší, budou lesy návštěvníkům uzavřeny a vstup bude možný pouze na průkazku KČT. Za zlepšení situace se tehdy přimlouval i místní odbor KČT.³⁷³

Dalším problémem bylo ničení a zamazávání značek, což komplikovalo orientaci nejen turistům, ale také přidělávalo práci značkovacímu odboru a finančně odbor zatěžovalo. V roce 1897 si členové výboru postěžovali, že značky vedoucí na Oblík byly poničeny nejen vlivem špatného počasí, ale také vandaly. Klub rozhodl, že se cesta na Oblík nebude ihned opětovně značit, protože by tabulka byla brzy zničena.³⁷⁴ Je možné, že značky mohli ničit Němci, neboť tudy probíhala hranice mezi českým a německým etnikem. V dobových pramenech však není o původu vandalů zanechána žádná zmínka.³⁷⁵

Z podnětu státní správy došlo v roce 1910 k odstranění turistických značek na silnicích vedoucích z Loun na Postoloprty, Ranou a Chlumčany, což vzbudilo velkou bouři nevole a celý problém se diskutoval v tisku. Přes protesty nedosáhl odbor KČT žádné nápravy a nové značení musel financovat ze svých zdrojů.³⁷⁶ Klub se o značení cest také pravidelně staral, poměrně často je opravoval a překonával předsudky mnoha lidí. Ne všichni přijali myšlenku

³⁷¹ M. MACKOVÁ, *Turista ve vlaku*, s. 28–31.

³⁷² SOKA Louny, fond Klub českých turistů, k. 3, výroční zpráva z roku 1895. – Srov. též *Časopis turistů* 8, 1896, s. 103.

³⁷³ *Časopis turistů* 21, 1909, s. 390–391.

³⁷⁴ Srov. *Časopis turistů* 9, 1897, s. 48 a 1898, s. 54.

³⁷⁵ V téměř čistě českém okrese byla německo-česká pouze obec Ranná a situace zde bývala dosti často vyhraněná. Blíže M. VOSTŘEL, *Město Louny*, s. 82.

turistických cest za svoji. Jeden z označovatelů turistických tras na nedalekém Žatecku poznamenal: „*Vzpomínal jsem, co už jsme za léta vyslechli různých teorií zdejších lidiček, nemohoucích pochopit význam turistických značek, dosud v našem kraji nevidaných. Jeden v nich viděl židovskou propagandu, jiný označení, kudy půjdou koňské dostihy, třetí se domníval, že poznamenáváme vadné telegrafní tyče, jedna babka (Češka) si to dala sáhodlouze vyložit a pak jen řekla: Však já vám stejně nevěřím! – a jeden občan dokonce vykládal dělníkům na chmelnici, že to už asi budou ty nové hranice sudetendajčlantu.*“³⁷⁷

Ačkoli se jednalo o Žatecko, kde dominovali občané německé národnosti, kteří neměli ke KČT příliš kladný vztah, domnívám se, že v menší míře popisovaná vzpomínka odráží i myšlení obyvatel lounského okresu. Důležitou roli hrál především vztah měšťana a venkovana. Obě kultury byly odlišné a dosti často docházelo k vytváření předsudků.

Přes všechny problémy se klub do vypuknutí války postaral o poměrně hustou síť turistických tras, které sloužily nejen návštěvníkům města, ale také místním k pravidelným nedělním procházkám a výletům.

Nejvýznamnějším počinem lounského odboru byla stavba turistické chaty s rozhlednou na Červeném vrchu. Její realizace byla velice složitá a téměř zapříčinila odtržení odboru od Klubu českých turistů. S nápadem vystavět na nejbližším vrcholu Českého středohoří turistickou chatu přišel v září 1902 tehdejší předseda klubu ing. Gustav Ejem. Jeho návrh přijal klub s nadšením, vyčíslil potřebnou částku poměrně naivně na pouhých 800 zl., a začal s upisováním podílů po 10 zl.³⁷⁸ Do konce roku 1902 se podařilo sehnat třetinu požadovaných podílů, a poté se již pomalejším tempem dařilo získávat další. Odbor vypracoval situační plán a obrátil se s žádostí o vypracování plánů chaty na ústředí KČT, od kterého si sliboval pomoc. Ústředí však očekávání nenaplnilo a na žádost nereagovalo, takže bylo po třech měsících požádáno, aby vrátilo plány chaty. Ty si však ponechalo u sebe až do září a napsalo, že neměly být zaslány výboru, ale přímo předsedovi arch. Vratislavu Pasovskému. To vyvolalo mezi členstvem velké zklamání, které se v následujících letech ještě prohloubilo.³⁷⁹ Odbor požádal následně o subvenci, kterou mu však ústředí neposkytlo. V těžké situaci se rozhodl k neobvyklému kroku a ponechal si veškeré poplatky jako náhradu za požadovanou subvenci. Spor se táhl více než rok a ještě více vyhrotil napjatou situaci. Lounští se sice pokoušeli nezasílat i nadále poplatky, ale nakonec k tomu byli donuceni. Za této situace požadovali

³⁷⁶ *Třicet let turistické práce na Lounsku*, Louny 1925, s. 25.

³⁷⁷ A. Lohmer, *Jak jsme doznačovali orientaci na cestě Adolfa Tschorna*, Turistický obzor (Louny) 10/6, 1935, s. 87.

³⁷⁸ Je zajímavé, že klub stále ještě počítal z tradice se zlatými, ačkoli od 1. 1. 1900 se již platilo výhradně v korunách při poměru 1:2.

alespoň snížení výše odesílaných poplatků ze dvou třetin na polovinu. Na sklonku roku 1906 se situace vyostřila natolik, že odbor jednal na schůzi o odtržení od KČT. Jasným důkazem, že se nejednalo o planou výhrůžku, byl okamžitý odjezd účetního odboru Gustava Rybáře do Jičína, kde jednal s již samostatným turistickým oddílem a přivezl i jičínské stanovy. K odtržení však nakonec po vášnivé debatě nedošlo. Odbor však svůj jednoletý odklad vystoupení z řad KČT podmínil ponecháním si poloviny členských příspěvků. Ústředí KČT bylo nuceno jednat a slíbilo, že na příští schůzi projedná tento závažný bod. Lounským se nakonec podařilo prosadit svůj záměr a odbor se neosamostatnil.³⁸⁰

Vraťme se však zpět ke stavbě chaty. Problémy s ústředím a finanční tíseň nebyly jedinými komplikacemi, s nimiž se musel odbor vyrovnat. V prosinci 1903 zemřel obětavý předseda klubu ing. Gustav Ejem a bylo jednohlasně rozhodnuto, aby chata nesla jeho jméno a vyhlídka byla pojmenována po dalším bývalém předsedovi MUDr. Josefu Frotzelovi.

Koncem roku 1904 byl schválen plán chaty od stavitele Jindřicha Grünera. Chata měla být kamenná, ale jak ukázaly o několik měsíců později průzkumy, bylo podloží příliš nestabilní na to, aby mohla být kamenná stavba realizovatelná. Klub ztratil další rok, než bylo definitivně dojednáno, že budoucí chata bude postavená ze dřeva. Vzhledem k rozjitřené situaci a nedostatku peněz ustoupila stavba chaty do pozadí a teprve na podzim 1908 se o ní začalo opětovně jednat. Protože byly vztahy s ústředím napjaté a další jednání o subvenci by se nesetkalo s úspěchem, obrátil se odbor se žádostí o podporu na ministerstvo práce a požádal o pomoc také poslance za tento volební obvod. Ani tyto snahy však nebyly úspěšné.³⁸¹

Na jaře 1909 neschválilo ústředí plány na stavbu chaty a navrhlo, aby se členové odboru obrátili na lounského rodáka a významného architekta Kamila Hilberta. Odbor jej požádal dopisem o pomoc, ale žádná odpověď do Loun nepřišla. V září 1909 se odbor rozhodl, po dalším promarněném roce, vzít vše do svých rukou a příští rok vystavět na Červeném vrchu turistickou chatu. Na počátku roku 1910 probíhaly horečnaté přípravy ke stavbě. Byl schválen plán architekta Jindřicha Grünera a tesařského mistra Václava Průši, na jaře byl upraven povrch na vrcholu kopce a v květnu byla vypůjčena podstatná část potřebných chybějících peněz od spořitelny. V polovině roku 1910 se započalo konečně se stavbou a na počátku října 1910 byla chata s rozhlednou zkolaudována. Vedle vznikl ještě chlév a byl vybrán také první správce chaty. Výstavbu chaty podpořilo mnoho lidí jak finančními, tak věcnými dary.

³⁷⁹ SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 1, Výborové schůze 1896–1904, zápis z 23. 9. 1903.

³⁸⁰ Srov. SOKA Louny, fond Klub českých turistů, inv. č. 2, zápisy z výborových schůzí z let 1904–1910. – *Tamtéž*, k. 3, inv. č. 26, dopis Klubu českých turistů v Praze z 9. 1. 1907.

³⁸¹ *Tamtéž*, inv. č. 2, Výborové schůze 1904–1910, zápis z 4. 1. 1909.

Dlouho dopředu se pečlivě připravoval scénář slavnostního otevření, které proběhlo 4. června 1911 za účasti velkého množství osob. Nechyběli ani zástupci mnoha odborů KČT včetně pražského, který reprezentovali členové ústředního výboru KČT JUDr. Valenta a prof. Sallač. Přišla i řada telegramů od významných osobností, namátkou bych vybral předsedu KČT arch. Vratislava Pasovského a redaktora Časopisu turistů Dr. Jiřího Gutha.³⁸² Je otázkou, jak byly přijímány pozdravy od osob, které stavbu chaty ztěžovaly a stavěly se k ní krajně nepříznivě. Dokončení projektu mělo pro tento region velký význam, znásobený především tím, že chata stojí na česko-německém jazykovém pomezí. Přes řadu peripetií a velké zadlužení se klubu podařilo vystavět první českou turistickou chatu na území dnešního Ústeckého kraje.³⁸³ Význam chaty s rozhlednou je o to větší, jak uvádí dr. Ladislav Kašpar ve své práci, že KČT vlastnil v roce 1914 pouze osm chat a šest zděných rozhleden.³⁸⁴

4.5.2. Ostatní spolky provozující turistiku

Vedle odboru KČT, který měl turistiku za hlavní náplň své činnosti, působila ve městě celá řada spolků, které pořádaly občasně výlety pro pobavení, poznání a utužení kolektivu. Pořádání výletů představovalo příležitost k příjemnému strávení volného času. Cílem se stávala okolní příroda nebo ještě častěji památná místa české historie. Nejnavštěvovanější byly památky v blízkém okolí města, Peruc s Oldřichovým dubem a Boženinou studánkou nebo zřícenina hradu Pravda na Podlesí. Pochodů se často účastnilo několik desítek osob, pro něž se vždy zajišťovalo nezbytné občerstvení. Přípravu výletů měly na starosti zábavní odbory jednotlivých spolků a nezřídka se na cestu vydávalo i několik spolků najednou. Delší výlety směřovaly hlavně na staré hrady, připomínající slavnou minulost českého národa. Nejčastěji navštěvovali blízkou zříceninu hradu Pravda, Karlštejn a Křivoklát. Pořádání výletů bylo u většiny spolků jen okrajovou záležitostí, častěji výlety pořádali jen Sokol, Řemeslnicko-dělnická beseda, kluby velocipedistů a Veslařsko-bruslařský klub Ohře.

Rozdílné principy pojetí výletů si můžeme přiblížit na ukázkách Sokola, který měl přísnější, téměř polovojenský režim, a Řemeslnicko-dělnické besedy. Sokol byl prvním spolkem ve městě, který pořádal pravidelné turistické výlety již mezi léty 1867–1869. Citelnou ztrátou pro rozvoj výletů a turistiky bylo pozastavení činnosti spolku na sklonku

³⁸² *Časopis turistů* 1911, s. 392.

³⁸³ Václav NOVOTNÝ – Karel PUNČOCHÁŘ, *Historie organizované turistiky v Ústeckém kraji aneb od Eichlera k Eichlerovi*, Ústí nad Labem 2011, s. 18.

³⁸⁴ L. KAŠPAR, *Vznik a vývoj*, s. 60.

roku 1869. K opětovnému povolení došlo teprve v roce 1876.³⁸⁵ Snahou Sokola bylo hlavně „zocelení těla“, a tudíž byly výlety často fyzicky velmi náročné, zaměřené především na podání kvalitního sportovního výkonu. Více než dvacetikilometrové pochody měly být zvládnuty v několika hodinách. Jak napsal v roce 1908 starosta lounského Sokola JUDr. Jindřich Lamka, byla prohlídka krajiny druhořadou záležitostí, „někdy až nadbytečným komfortem“.³⁸⁶ Podobně zareagoval i v roce 1913, kdy spatřoval v sokolském výletu výhradně tělocvičný výkon, jehož součástí, kromě rychlosti pochodu byla dle jeho názoru i vytrvalost a odříkání se „běžných požitků hospodských“.³⁸⁷

Sokol pořádal v průměru dva až tři detailně propracované výlety ročně. Sokolové navštěvovali rovněž bratrské jednoty v lounském okrese. Pro výletníky byla připravována večeře, nocleh a někdy byl pořádán i společenský večer.

V roce 1884 podnikla jednota dva výlety do Lužehrad a půldenní pochod do Lenešic, jehož se zúčastnili i členové Občanské besedy v Lounech a Postoloprtech a hasiči z Lenešic. Sokol návštěvy často i přijímal. Mezi nejslavnější patřila návštěva pražského Sokola. Na její počest se v Drtinově hotelu konal banket. Druhý den ráno se po prohlídce města vydali všichni společně přes Cítoliby a Ročov ke zřícenině hradu Pravda.³⁸⁸ V následujícím roce uspořádali tři výlety – do Chožova, Žerotína a na Pravdu. O tři roky později si lounští sokolové se svými pražskými kolegy setkání zopakovali a vypravili na nejvyšší vrch Českého středohoří Milešovku. Z dalších pochodů stojí za zmínku výlet na Házmburk, pořádaný společně se Sokolem házmburským.³⁸⁹ V roce 1897 se na pochod do Hřivic vydalo 120 účastníků a téhož roku navštívili sokolové ještě nedalekou Oboru.

První výlet, jehož se zúčastnil i cyklistický odbor, se uskutečnil 24. června 1899. Cílem byla Třebíz, rodiště kněze a spisovatele Václava Beneše Třebízského. Cyklisté byli rozděleni do dvou skupin, první vyjela v devět hodin ráno, druhá hodinu po poledni. V čele každé skupiny jel její vedoucí. Všichni sokolové se odpoledne v sokolském kroji zúčastnili společně přehlídky a večer vyjeli cyklisté společně z Třebíže zpět do Loun.³⁹⁰

V roce 1900 navštívili Karlštejn a v následujícím roce přijeli do Loun členové Podbělohorské župy. Obě jednoty navštívily Ročov, městys na Podlesí známý krásným barokním kostelem a klášterem, i zříceninu hradu Pravda. V následujících letech se konaly tři až čtyři výlety ročně. Další velké akce proběhly roku 1906. Sokolové absolvovali čtyři dlouhé

³⁸⁵ M. VOSTŘEL, *Počátky lounského Sokola*, s. 53–68.

³⁸⁶ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 3.

³⁸⁷ *Tamtéž*.

³⁸⁸ SOKA Louny, AM Louny, sign. I CH 6, Haincova kronika (1850–1899), s. 171.

³⁸⁹ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 3, *Výlety Sokola Louny*, rukopis, s. 10.

pochody. Navštívili královské hrady Křivoklát a Týřov, keltské oppidum Dřevíč a nedaleký Slavětín.³⁹¹ V dalších letech pořádali výlety do okolních obcí a v roce 1910 zorganizovala jednota pět výletů s průměrnou účastí kolem 25 členů. Poslední léta před válkou však zastihla spolek v útlumu. Snížil se počet výletů a ochabla i účast.

Řemeslnicko-dělnická beseda se zaměřila na vzdělávání nižších městských společenských vrstev. I když pořádala především zábavy, připravovala občas pro své členy i výlety do okolí. Na konci 19. století byly oblíbeny pochody do nedalekých Lužehrad, které byly častým cílem vycházek lounských občanů. Vypravovali se též do městské čtvrti Lázně nebo do lenešické bažantnice. Výlety do nejbližšího okolí města uskutečňoval spolek nejčastěji samostatně, pouze v létě 1901 zorganizoval výlet do Lužehrad společně s dalšími dělnickými spolky, Barákem a Radostí.³⁹² Po oslavách 25. výročí založení spolku aktivita postupně upadala a snižovala se i četnost výletů.

Závěrem se dá říci, že se turistika na Lounsku rychle ujala. Výlety jednotlivých spolků byly důležité pro přijetí turistky jako nového fenoménu využití volného času především vyšších a středních vrstev společnosti. Zásadním zlomem bylo vytvoření lounského odboru KČT v roce 1894. Jeho aktivity byly poměrně široké a měly význam nejen pro členy odboru, který patřil mezi největší odbory KČT vůbec, ale také pro obyvatele z okolí a návštěvníky, kteří se mohli vydat po turistických značkách a navštívit nejstarší českou turistickou chatu v Ústeckém kraji. Význam turistů ocenili i studenti, pro které vznikly turistické noclehárny v Lounech a na Peruci a navíc byli odměňováni ziskem příspěvků z Ejemova a Frotzelova studijního fondu. Výše uvedené aktivity klubu KČT vedly k rozšíření turistiky mezi širší vrstvy obyvatelstva a do vypuknutí války se staly nedílnou součástí využití volného času.

4.6. Sportovní činnost

V této kapitole bych se chtěl zaměřit na dosud málo zmapované počátky sportu v Lounech. K tématu vyšla celá řada regionálních článků, avšak systematicky se touto problematikou zabýval pouze na konci sedmdesátých let Vladimír Šaloun. Kopie jeho diplomové práce je uložena v SOKA Louny, ale postrádá citace a práce není zcela spolehlivá. Mým cílem je představit počátky tělovýchovy a sportu v Lounech a nastínit historii sportovních klubů. V první části se pokusím analyzovat dvě tělocvičné jednoty – Sokol a Dělnickou tělovýchovnou jednotu. Další široké aktivity především Sokola ponechávám nyní až na

³⁹⁰ *Tamtéž*, s. 13.

³⁹¹ *Tamtéž*, s. 16.

výjimky bez povšimnutí. Ve druhé části je pozornost zaměřena na jednotlivá nově se rodící sportovní odvětví. Každé kapitole předchází nástin situace v Čechách, aby bylo možné regionální vývoj zasadit do širšího kontextu.

V první polovině 19. století byl sport záležitostí šlechty či úzké vrstvy majetného měšťanstva. Mezi širší vrstvy se dostával poměrně pomalu a setkával se se značnou nedůvěrou a předsudky. Snahy o zapojení cvičení do výchovy vycházely z osvícenských myšlenek. Na důležitost rozvoje tělesné zdatnosti v českých zemích poukazovali například filozof Bernard Bolzano³⁹³ či vynikající biolog Jan Evangelista Purkyně. Pro české země bylo důležité německé turnerské hnutí. První soukromou tělocvičnu v Čechách si otevřel v roce 1839 Johann Hirsch, avšak brzy ji předal Rudolfovi Stephanymu, který se zavázal cvičit bezplatně též deset stipendistů, mezi nimiž byl i Miroslav Tyrš.³⁹⁴ Soukromé tělocvičny měly poměrně malý vliv na rozvoj sportování.³⁹⁵ Důvodem byly dva základní nedostatky: byly placené a počet cvičenců byl výrazně omezený.

Od padesátých let 19. století sílily snahy o prosazení tělocviku jako povinného předmětu na školách. V roce 1855 však došlo k vydání konkordátu, jenž upravoval vztah mezi státem a církví. Té opětovně svěřil dohled nad školami, čímž se stalo prosazení tělocviku ještě složitějším a vhodnější podmínky nastaly teprve po zrušení dohledu církve nad školami v roce 1868. Poté se teprve myšlenka postupného zavádění tělocviku do škol mohla pozvolna realizovat.³⁹⁶

Velký význam pro rozvoj sportu měl vznik Sokola. Přípravy k jeho založení probíhaly poměrně hladce. U zrodu jednoty nebyli jen Tyrš s Fügnerem, ale vydatně pomohli také bratři Grégrové, kteří krátce předtím prosadili vydávání pro emancipaci české společnosti důležitých *Národních listů*. Na sklonku roku 1861 byly vypracovány stanovy, které místodržitelství překvapivě rychle schválilo, a v únoru 1862 se již konala ustavující schůze. Sokolské hnutí vycházelo z Tyršem vyzdvihované antické kalokagathie, tedy harmonie duševní i tělesné stránky osobnosti. Ačkoli se Sokol profiloval jako nepolitický spolek, ve skutečnosti tomu tak nikdy nebylo. To se projevilo výrazně již o několik let později při tzv. táborech lidu, kdy četní členové Sokola hráli důležitou roli při pořádání národních

³⁹² *Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech*, Louny 1902, s. 52.

³⁹³ Viz Bernard BOLZANO, *O nejlepším státě*, překlad Martin Jašek, Praha 1934, s. 190.

³⁹⁴ Zdeněk MÍKA, *Sporty a sportoviště: počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha–Litomyšl 2011, s. 14.

³⁹⁵ V Praze fungovalo několik soukromých tělocvičen, které navštěvovaly i významné osobnosti českého spolkového a kulturního života, např. Jan Evangelista Purkyně, historik František Palacký a spisovatel Josef Wenzig. Srov. Jiří KÄSSL – František KRÁTKÝ – Jaroslav MAREK, *Dějiny tělesné výchovy II*, Praha 1986, s. 21. – Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 14. – TÝŽ, *Zábava a slavnosti staré Prahy. Od konce 18. do počátku 20. století*, Praha 2008, s. 271.

manifestací. Sokol se rychle šířil do menších měst a přinášel sebou i posílení národního uvědomění a sounáležitosti.

V tomto ovzduší se započalo se sportem v Lounech. Nové nadšení pro sport mohlo v jistém smyslu volně navázat na střelecká klání původně středověkých městských střeleckých sborů. Historii soutěží ve střelbě „ku ptáku“ můžeme v Lounech vysledovat až do 16. století. Výsadní ostrostřelecký sbor byl založen v roce 1800 odměnou za vyslání a vystrojení deseti dobrovolníků do boje proti Francii. Na západním okraji města si postavili v roce 1846 empírovou budovu střelnice, kde se též zdokonalovali ve střelbě. Jednací řečí byla zprvu němčina, ale v roce 1862 ji vystřídala čeština.³⁹⁷ Nejstarší spolek ve městě měl velkou tradici a členskou základnu tvořila místní honorace. Členové spolku se ve společnosti těšili velké vážnosti. Cvičení ve střelbě bylo pouze jednou z aktivit spolku, důležitější byla prezentace při veřejných oslavách, které se bez ostrostřelců neobešly, a proto by bylo chybou přeceňovat význam ostrostřeleckého sboru pro rozvoj sportu ve městě.

4.6.1. Tělovýchovná jednota Sokol

Pro rozvoj sportovního dění v Lounech bylo podstatné založení Sokola. Sokolové se cvičili v nejrůznějších sportech, jež se později staly základem jednotlivých sportovních disciplín. Ke vzniku Sokola mohlo dojít již v roce 1865, kdy se do Loun chystali členové Pražského Sokola. Díky zachovanému opisu korespondence můžeme nahlédnout do tehdejších příprav: *„(...) pražský Sokol hodlal Louny navštívit při cestě z Rynholce do Roudnice (...) očekávalo se 200 sokolů a v Lounech probíhaly velké přípravy, které vedl dvanáctičlenný komitét. Vystavěla se triumfální brána, všechny domy byly okrášleny lipovými věnci a po městě byly rozvěšeny nápisy Na zdar! Tužme se! Ať žije Sokol! Sláva sokolům! a podobně. Mělo být střeleno z morděře, v bílých šatech čekalo 30 družiček ozdobených pentlemi a sedláci z okolí měli přijet na koních. Hlavní merenda se měla odehrát Na Valích, kam mělo přijít osm hostinských s jídlem a sudy piva. (...) leč krátce předtím přišla omluvná zpráva, že sokolové Louny nenavštíví, protože na stejný den byl dojednán výlet do Plzně a do Loun se přihlásilo pouhých sedmdesát sokolů. Rozhněvaný Fügner tak malý počet sokolů do Loun nepustil, a tak*

³⁹⁶ Šlo o poměrně složitý a zdaleka ne přímočarý vývoj. Podrobněji viz J. KÄSSL – F. KRÁTKÝ – J. MAREK, *Dějiny*, s. 30–32.

³⁹⁷ Bohumír ROEDL, *Lounští ostrostřelci*, Kulturní měsíčník Loun 23/9, 1982, s. 5.

*raději nepřišel nikdo. To vzbourilo celé město. Tlupy měšťanů, paniček, děvčat stály po ulicích a na náměstí a zlobily se, já se vztekal!*³⁹⁸

Tento emotivní dopis napsal pravděpodobně Jan Hainc svému příteli Antonínu Merzovi do Vídně.³⁹⁹ Jak je vidět, město se dlouho a důkladně chystalo na vzácnou návštěvu. Obyvatelé ani organizátoři národní slavnosti nechtěli uvěřit, že by sokolové do města nepřišli. První zpráva o tom, že do Loun nezavítají, přišla telegraficky ze Žatce. Definitivní jistotu získali lounští měšťané odpoledne, kdy pošta přivezla noviny *Hlas a Národ*. Vlastenci to pocítovali jako křivdu a velké zklamání, neboť na přípravě celé slavnosti si dali tolik záležit. Původně se domnívali, že výlet zakázaly úřady, ale brzy vyšlo najevo, že chybu udělali sami sokolové, když na stejný termín dojednali dva výlety. Názor na sokoly nebyl jednotný, vzbuzovali sympatie, ale i nelibost. Dokladem je zmiňovaný dopis, ve kterém autor informuje, že je někteří považují za tajtrlíky, darmožrouty, lumpy a vagabundy.⁴⁰⁰ Toto nedorozumění mělo negativní dopad na smýšlení o sokolech. Je pravděpodobné, že pokud by se chystaná návštěva uskutečnila, došlo by k založení Sokola v Lounech dříve. Po nezdaru trvalo ještě dva roky, než vznikla sokolská jednota v Lounech.

Samotnému založení Sokola předcházela žádost mladého právníka Tomáše van Tongela, aby městská rada zapůjčila ke cvičení parčík na školním náměstí. Rada souhlasila, navíc ještě darovala pro tyto účely 50 zl. a dary přidali i další měšťané. Za vznik Sokola bylo považováno první cvičení, které proběhlo dne 1. května 1867 a zúčastnilo se jej 50 mužů a 80 žáků. Tělocvičná jednota však získala název Sokol teprve 11. června 1867. Tím se stal lounský Sokol podle Haincovy kroniky sedmnáctou nejstarší jednotou v Čechách a dvaadvacátou na světě.⁴⁰¹ U zrodu jednoty stáli především studenti, kteří již Sokol znali ze svých studií v Praze či Vídni a nyní se jej snažili aplikovat ve svém městě. Po dvou letech od plánované návštěvy již jistá frustrace ze „zrady“ Sokola vyprchala a navíc se město v té době

³⁹⁸ Dopis se mi nepodařilo v archivu dohledat. Otištěn byl v časopise Sokola Louny *Naše cesta*, z něž čerpal i Vladimír Trávníček, který detailně zpracoval historii lounské jednoty od počátků až po rok 1970. SOkA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 1, Kniha I: První založení Sokola lounského 1867–1870, rukopis, s. 2–4.

³⁹⁹ V textu jsou uvedené iniciály J. H. a A. M. Nezdá se mi pravděpodobné, že by byl pisatelem první pokladník budoucího lounského Sokola Jan Hering, vzhledem k věkovému rozdílu i blízkému vztahu Antonína Merze a Jana Haince.

⁴⁰⁰ Pod iniciálou K. se skrývá pravděpodobně starosta města Jan Kostka. Zkratka L. by ukazovala na městského radního Antonína Liesta. O dopise informuje V. TRÁVNÍČEK, *První založení Sokola*, s. 2–4.

⁴⁰¹ Mimo to existovaly v té době ještě dvě jednoty na Moravě v Hradišti a Kroměříži, dále ve Vídni a dvě v Americe v Chicagu a St. Louis. SOkA Louny, AM Louny, sign. I CH 6, Haincova kronika, s. 83. – Tato informace se velmi těžko potvrzuje, ale také vyvrací. Fakt, že lounská jednota skutečně mohla být mezi prvními dvaceti jednotami v Čechách, potvrdila i vedoucí vzdělávatelského odboru České obce sokolské doc. Květoslava Volková z Pražského Sokola.

počešťovalo a snažilo se rychle zbavit své maloměstskosti. K tomu mohlo přispět i založení Sokola, který byl v té době módní záležitostí a pro mladou generaci jakousi výzvou.

Na zakládací schůzi bylo zvoleno i první vedení Sokola. Starostou se stal Rudolf Wunš, náčelníkem Karel Svoboda a jednatelem Josef Hering. Bylo ustanoveno sedm cvičitelů. Není třeba dodávat, že jednací řečí byla čeština a Sokol se stal významnou vzpruhou rozvíjejícího se národního smýšlení v pohraniční oblasti.⁴⁰²

Do konce roku 1867 vyšla tiskem u Eduarda Grégra *Pravidla tělocvičné jednoty Lounského Sokola*, jež vycházela ze stanov Sokola Pražského. Ve stanovách byly rozlišeny tři druhy členů. Členové zakládající darovali jednorázově alespoň 10 zl. nebo 5 zl. a k tomu platili běžný měsíční příspěvek. Základ tvořili činní členové přispívající do pokladny 20 krejcarů týdně a poslední složkou byli žáci platící stejnou částku. Celkové jmění jednoty obnášelo po prvním roce existence 600 zl.

Sokol zaznamenal nebyvalý rozkvět a na počátku roku 1868 vykazoval 100 členů. V průběhu roku stoupl jejich počet až na 135 osob, z nichž byli 2 zakládající, 68 přispívajících a 65 činných. Vladimír Trávníček uvádí podle citovaného, dnes však nenalezeného pramene, i jejich profesní složení. Převládali řemeslníci, rolníci a obchodníci, ale nechyběli ani učitelé, duchovní či úředníci.⁴⁰³ Při vysokém počtu necvičících musíme vzít v potaz, že cvičení bylo sice nejdůležitější součástí spolkové činnosti, ale zdaleka ne jedinou, proto nás toto vysoké číslo tolik nepřekvapuje. Výhodou bylo úzké propojení na komunální politiku, neboť řada členů Sokola byla ve vedení města a spolek měl díky tomu zpočátku blíže k finančním prostředkům z města.⁴⁰⁴

Novou jednotu zasáhlo v prvních měsících existence několik nepříjemných událostí. Necelé dva měsíce po svém založení opustil jednotu jeden z nejaktivnějších členů JUDr. Tomáš van Tongel, který se stal c.k. notářem v Libochovicích. Druhá ztráta byla ještě bolestnější. Na počátku září 1867 se pro vlastní dluhy zastřelil první spolkový pokladník, hodinář Jan Hering. Domnívám se, že především odchod ambiciózního a schopného právníka byl pro jednotu citelnou ztrátou.⁴⁰⁵

Víme také, jak probíhala ve svých počátcích sokolská cvičení. V létě se konala na Pražském předměstí na zahradě o rozloze 160 m², zatímco v zimě se cvičilo ve dvou

⁴⁰² Za cvičitele byli vybráni Karel Svoboda, Julius Heller, Jindřich Šmádl, Josef Hering, JUDr. Tomáš van Tongel, Jan Hainc a Antonín Watky.

⁴⁰³ Trávníček odkazuje na Sokolský sborník z roku 1868, který uvádí 3 statkáře, 29 rolníků, 17 obchodníků, 46 řemeslníků, 4 úředníky, 6 písařů, 2 duchovní, 9 učitelů, 1 technika, 1 kandidáta filozofie, 1 lékárníka, 1 revizora, 1 kavárníka, 9 hostinských, 2 sladovníky a 3 sklepníky. V. TRÁVNÍČEK, *První založení Sokola*, s. 16.

⁴⁰⁴ Úzké propojení jednoty s vedením města bylo, jak se později ukázalo, dvojsečnou zbraní.

sklepních místnostech nové školní budovy o rozměrech 5 x 4 metry. Cvičilo se třikrát týdně po dobu jedné hodiny. Z důvodu stísněného prostoru, především v zimě, však necvičili zdaleka všichni. Ze členů byla vytvořena dvě družstva po patnácti mužích, což znamenalo, že necvičila ani polovina činných členů. Zdokonalovali se v prostných, pořadových cvičeních, skocích, kolmém žebříku, šikmém a váhorovném, cvičení na hrazdě, bradlech, kruzích, koze, s činkami, šplhání a pěstovaly se šerm i střelba.⁴⁰⁶ První veřejné cvičení se uskutečnilo již v roce 1868.

Kromě cvičení členové Sokola aktivně vystupovali při nejrůznějších kulturních a společenských akcích nejen v regionu. Účastnili se například převozu korunovačních klenotů z Vídně do Prahy, položení základního kamene Národního divadla a vyslali též svého člena na slavnost uctění památky Mistra Jana Husa do Kostnice v roce 1868. Sokol napomáhal vzrůstajícímu se českému nacionalismu, národnímu uvědomění a podporoval snahy o české státní právo. Jeho členové se aktivně podíleli na pořádání táborů lidu a dostávali se stále více do konfliktu s oficiální mocí. Vůdčí osobnosti Sokola byly nejprve pokutovány a později skončily i ve vězení.⁴⁰⁷ Politická aktivita členů Sokola vedla až k pozastavení činnosti jednoty okresním hejtmánem baronem Malovcem na sklonku roku 1869.⁴⁰⁸

V kritických letech můžeme vysledovat i neshody mezi samotnými spolky. Nejmarkantnější byl střet mezi váženým a elitářským ostrostřeleckým sborem a radikálnější Sokolem. Lounská společnost byla rozdělena na dva tábory, a ani přední členové spolkového života nebyli vždy jednotní. Sokolové ostře kritizovali ostrostřelce za návštěvy ostrostřeleckých spolků v německých městech, za přijetí daru od hejtmána barona Malovce, za zpátečnictví a šosáctví. Vyčítali jim též zakoupení německých pušek ve Vídni. Ostrostřelci obratem vypočítali všechny chyby předních členů Sokola a na závěr dodali: „*Sokolové nemají nic jiného na práci, než při sklenici piva na Střelnici nezapně narážeti k vědomosti [kritizovat] (...). Když o věc národní my jsme se zasazovali, tu slintal ještě takový všetečný pisálek a když jsme oslavovali památné dni národní, tu mu ještě teklo mléko po bradě.*“ Pod článkem, otištěným v Národních listech, bylo podepsáno 105 členů spolku ostrostřelců, mimo jiné i Jan Hainc, sok vůdčích představitelů Sokola Svobody a Drtiny.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Haincova kronika, s. 84.

⁴⁰⁶ V. TRÁVNÍČEK, *První založení Sokola*, s. 16.

⁴⁰⁷ Bližší informace viz M. VOSTŘEL, *Počátky lounského Sokola*, s. 53–68.

⁴⁰⁸ Dlouho nebylo zřejmé, kdy přesně došlo k pozastavení činnosti Sokola, zda to bylo již na sklonku roku 1869 nebo v lednu následujícího roku. Definitivní odpověď nám dává *Pražský denník* 5/1, 1. 1. 1870, s. 1–2, ve kterém se objevil hanopis na členy bývalého Sokola. K ukončení činnosti tedy došlo ve druhé polovině prosince 1869.

⁴⁰⁹ *Národní listy* 9/216, 7. 8. 1869, s. 2–3.

Přesto ani po pozastavení činnosti Sokola neutichaly snahy o jeho opětovné oživení. Aktivitu se ujal městský radní Jan Havránek. Upozornil okresního hejtmana, že by bylo vhodné založit v Lounech hasičský sbor, přičemž zdůraznil, že členové musí být pravidelně cvičeni a dostatečně silní, a požádal proto o opětovné obnovení Sokola. Okresní hejtman s odpovědí nijak nespěchal. Teprve o tři týdny později odepsal, že nemá nic proti tomu, aby byl spolek obnoven, ale požadoval, aby jej přední členové zrušených spolků odprosili osobně, přičemž by museli slíbit, že se budou svědomitě držet svých stanov. Neodpustil si ani štíplavou poznámku, že soudní procesy ještě ani nejsou ukončeny, čímž narážel na stále probíhající líčení s náčelníkem Sokola Karlem Svobodou. Spolek přijal tuto zprávu jako urážku. Ani jedna strana nechtěla ustoupit.⁴¹⁰ Členové Sokola jednali sice s vlasteneckým zápalem, ale přinejmenším na hraně zákona a okresní hejtman uplatňoval proti Sokolu své pravomoci. Důležitou roli sehrály vzájemné antipatie, které se stále více prohlubovaly. Členové jednoty odmítli hejtmana odprositi a vzkázali, že se spolek obnoví ve své plné slávě, až bude Malovec na odpočinku. Brzy se jim jejich přání vyplnilo. Již 12. června 1870 informoval *Pražský denník* o přeřazení barona Ludvíka Malovce do Hradce Králové. O dva dny později přestal v Lounech definitivně úřadovat a město si mohlo oddechnout.⁴¹¹

Hasičský sbor byl sice založen v roce 1872 a jeho nedílnou součástí se stali členové suspendovaného Sokola, avšak obnovení spolku se nepodařilo ani po odchodu neoblíbeného okresního hejtmana. Sportovní aktivita v Lounech, která se předtím tak rychle rozvíjela, načas utichla. Ke zrušení zákazu činnosti spolku došlo teprve v roce 1876 a spolu s obnovením se již naplno začala rozšiřovat nabídka sportovních aktivit pro lounské občany.

Sokol poskytoval svým členům především vynikající komplexní fyzickou přípravu, ze které se dalo těžit i při jednotlivých sportech. Bohužel na počátku osmdesátých let došlo k rozkolu mezi sokolskou myšlenkou a nově vznikajícími sportovními odvětvími. Ve svém článku otištěném v časopise Sokol v roce 1882 uvedl cvičitel Sokola pražského František Kožíšek důvody, proč se vzdalují nová sportovní odvětví od sokolské myšlenky. V Sokole je kladen důraz na vyváženost a celkový rozvoj osobnosti, zatímco závodní sport podle Kožíškova názoru vede k jednostrannosti a nerovnoměrnému tělesnému vývoji. V neposlední řadě uvedl proti sportu ve své době pádný argument: nezájem o národ. Výše zmíněné výtky se později mnohokrát opakovaly, případně se pozměňovaly podle momentální situace.⁴¹²

⁴¹⁰ Malovcova odpověď se dochovala v SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 172, TJ Sokol 1869–1870, přepis Okresnímu hejtmanství z 26. 5. 1870.

⁴¹¹ O výborné náladě lounských měšťanů svědčí vtíp, otištěný v *Humoristických listech* 12/25, 18. 6. 1870, s. 3: „Mrkvička: Baron Malowetz přesazen tedy z Loun do Králové Hradce. Řepka: No, tam se asi také neužme.“

⁴¹² Michal NINGER – Jiří KOLIŠ, *Český sport 1862–1914*, Kladno 2003, s. 71.

Neznamenalo to však, že by Sokolové nesportovali, pouze se bránili závodnímu sportu. Vystupování Sokola, mohutné organizace s řadou vynikajících sportovců, proti rozvoji specializovaných odvětví sportu mělo nešťastné následky. O síle sokolského hnutí svědčí fakt, že byl již v prvním mezinárodním olympijském výboru zastoupen Čech, Jiří Guth-Jarkovský. Za jeho jmenováním byla snaha získat sokolskou obec pro olympijskou myšlenku. Sokolové však byli ve svém postoji nekompromisní a do jisté míry i příliš konzervativní, než aby přijali ideu olympijských her za svoji, ačkoli vycházela také z myšlenek antického Řecka. Her se až do vypuknutí války neúčastnili.⁴¹³

Jednota nabízela svým členům velice rozmanitou škálu aktivit, které vedly ke všeobecnému tělesnému i mravnímu rozvoji nejen jednotlivce, ale celé české společnosti, přesto by bylo chybou nabýt dojmu, že byli všichni takto všestranní.⁴¹⁴ Velkým nedostatkem byla především chybějící sokolovna. Zapůjčené prostory byly malé, nevyhovující a dovolovaly cvičení maximálně poloviny členů.

Sokolové pořádali veřejná cvičení, kterými propagovali rozvoj tělesné výchovy. První cvičení proběhlo již v roce 1868 a poté se neustále zdokonalovalo. Souběžně se pořádala i župní cvičení. Představu o tom, jak vypadal takový slet v Lounech, si můžeme udělat podle popisu župního sletu, konaného 28. srpna 1892. Slavnost zahájil velký průvod městem, kterého se zúčastnili zástupci jednot pražské, malostranské, karlínské, rakovnické, dále jednoty Podřipské župy z Duchcova, Kolče, Kralup nad Vltavou, Libochovic, Loun, Lužce, Mělníka, Mostu, Oseka, Nových Verneřic, Podmokel, Roudnice nad Labem, Slaného, Třebenic, Velvar, Otovic a Záluží u Mostu. Průvod se ubíral k radnici, kde starosta župy Josef Forst poděkoval za podporu lounskému starostovi JUDr. Petru Hilbertovi a městské radě. Poté se sokolové odebrali do restaurace V Lázních, kde se konalo veřejné cvičení, kterého se zúčastnilo 140 cvičenců. Sokolové cvičili na hudbu z nedávného II. všesokolského sletu.⁴¹⁵ Aktivita vzrůstala vždy, když se připravovala nejvýznamnější sokolská akce – všesokolský slet. Do vypuknutí války jich proběhlo šest.⁴¹⁶

Lounský Sokol se účastnil již I. všesokolského sletu v roce 1882, kdy v přihlášce oznámil, že přijede dvacet členů v sokolských krojích. Přihláška byla odeslána na sklonku ledna 1882 a skutečný počet se mi již nepodařilo zjistit.⁴¹⁷ Více informací se zachovalo o

⁴¹³ *Tamtéž*. O vysoké úrovni Sokola svědčí fakt, že když se rozhodli poměřit své síly v gymnastických disciplínách, získali medaile na mistrovství světa i Evropy a představovali tehdy nejsilnější mužstvo na světě.

⁴¹⁴ V. TRÁVNÍČEK, *První založení Sokola*, s. 16.

⁴¹⁵ *Lučan* 10, 3. 9. 1892, s. 2.

⁴¹⁶ Slety se konaly v letech 1882, 1891, 1895, 1901, 1907 a 1912. V roce 1887 měl proběhnout druhý všesokolský slet, ale úřady tak velkou akci nepovolily.

⁴¹⁷ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 7, kniha XVII: Slety, sešit 1, rukopis, s. 5.

účasti na II. všesokolském sletu v roce 1891, pořádaném v rámci Jubilejní výstavy. Nejprve sokolové uspořádali v Lounech veřejné cvičení, jehož výtěžek 40 zl. byl odeslán ve prospěch všesokolského sletu. Místní jednota vyslala 35 krojovaných sokolů s praporem, osm cvičenců na prostná a jedno družstvo na nářadí.⁴¹⁸ Další slet se konal již o čtyři roky později v souvislosti s Národopisnou výstavou československou. Také tentokrát zaslali Lounští Sokolové dobrovolný příspěvek na podporu sletu ve výši 55,40 zl. Účast byla vyšší. Slavnostního průvodu se zúčastnilo 41 krojovaných sokolů, 18 jich cvičilo prostná a dvě družstva vystoupila na nářadí.⁴¹⁹ V roce 1901 se IV. všesokolského sletu zúčastnilo 76 členů lounské jednoty a byli tak nejpočetnější venkovskou výpravou. Více cvičenců vyslaly pouze pražské jednoty, Plzeň a Brno. Cvičilo 33 sportovců a poprvé vystoupily také ženy a dorostenci. Při závodech se neztratila ani lounská jednota a mezi jednotlivci dosáhli někteří členové vynikajících výsledků.⁴²⁰ Na předposledním předválečném sletu, konaném v roce 1907, byla účast ještě vyšší. Kromě 78 mužů přijelo i 14 žen a nechybělo ani dvaadvacet členů hudebního odboru. Nešlo však jen o kvantitu, ale také o kvalitu cvičení. Lounské družstvo se umístilo v konkurenci 169 družstev na 9. místě a tomu odpovídaly i vynikající výsledky jednotlivců, kde obsadil Jan Kacerovský 3. místo v konkurenci 1097 závodníků.⁴²¹ Na VI. všesokolském sletu byla již lounská účast nižší. Zúčastnilo se pouze 41 mužů a 31 žen.⁴²² Pokud shrneme účinkování lounských sokolů na všech všesokolských sletech, musíme konstatovat, že ani jednou nechyběli a patřili k nejpočetnějším a také kvalitnějším sokolským jednotám.

Největším problémem jednoty byla absence tělocvičny. Dlouhá léta se jednalo o zřízení sokolovny, avšak na reprezentativní budovu chyběly peníze. V roce 1888 nabídl člen Sokola a majitel hostince V Lázních Josef Krýzl bezplatně svůj sál k dispozici po dobu deseti let. Výrazně tak přispěl k oživení spolkové činnosti a dočasně pomohl zažehnat problémy se stavbou sokolovny. Jak se blížil rok 1898, kdy měla vypršet desetiletá lhůta, začala vzrůstat aktivita vedení spolku k postavení vlastní budovy.

V srpnu 1896 propůjčilo vedení města Sokolu ve vznikající Poděbradově ulici pozemek a výbor se usnesl rychle jednat. Již v následujícím roce vyhotovil člen Sokola Kamil Hilbert plány nové sokolovny. Nedodržel přitom limit 40 000 zl., se kterým vedení spolku počítalo, a překročil je téměř o 20 %. Vypomohla ovšem naštěstí i lounská spořitelna, která poskytla

⁴¹⁸ *Tamtéž*, s. 9.

⁴¹⁹ *Tamtéž*, s. 4.

⁴²⁰ *Tamtéž*, s. 5.

⁴²¹ V. TRÁVNÍČEK, *Slety*, Kniha 5, s. 8. Do první stovky závodníků pronikli i další dva lounští zástupci: Josef Němec obsadil padesáté osmé a Otto Jiran devadesáté místo.

půjčku 25 000 zl. Vedení města se rozhodlo v červnu 1897 zapůjčený pozemek na stavbu spolku darovat a přidalo k tomu i parcely směrem do Poděbradovy ulice, které mohl Sokol prodat a zisk z prodeje použít na stavbu sokolovny. Pozemek byl vzápětí prodán synovi lounského starosty a pozdějšímu starostovi lounského Sokola Kamilu Hilbertovi, který zde postavil čtyři domy a tři z nich prodal místní honoraci. Vidíme zde úzkou provázanost mezi vedením radnice a spolkem. Starosta Hilbert sice neměl již tak silnou pozici jako v předešlých letech, přesto nadále hojně využíval svých bohatých kontaktů a vlivu. Stavba sokolovny probíhala velmi rychle a již ke konci roku 1897 se na fasádě skvěl nápis *Vlastní síla povznáší*, který však brzy překryla měděná socha sokola.

Dne 10. července 1898 byl v Lounech uspořádán župní slet a při této příležitosti byla s velkou slávou otevřena i nová sokolovna. Slavnosti otevření sokolovny se zúčastnilo 600 sokolů v krojích z více než dvaceti jednot a nechyběl ani člen výboru České obce sokolské a pozdější starosta Sokola dr. Josef Scheiner. Po zahájení se velký průvod odebral od nové sokolovny na cvičiště, kde proběhl za hojně účasti publika z širokého okolí župní slet. Po cvičení mužů nastoupili dorostenci a po nich proběhla prostrná cvičení. Po skončení cvičení hrála kolínská kapela vedená osobně legendárním kapelníkem Františkem Kmochem. Ta vystoupila i na slavnostním večeru v sokolovně. O národním duchu celé akce svědčí jednotlivá čísla koncertu. Oslavu zahájila pozdější československá hymna *Kde domov můj* a píseň *Moravo, Moravo*. Následovaly *Slovanský tanec* od Antonína Dvořáka, fantazie ze zpěvohry *Prodané nevěsty* od Bedřicha Smetany nebo fantazie z opery *Evžen Oněgin* od Petra Iljiče Čajkovského. Koncert zakončil Slavnostní pochod sokolů, složený osobně kapelníkem Františkem Kmochem. Když se konečně po více než dvou desetiletích podařilo vybudovat sokolovnu, vzdal se dlouholetý starosta jednoty své funkce a předal ji mladším.⁴²³

Lounské ženy cvičily již při slavnostním otevření sokolovny v roce 1898, ale k oficiálnímu ustavení ženského odboru došlo teprve v roce 1901.⁴²⁴ Po dlouhých průtazích, způsobených úřady, bylo 3. května zahájeno cvičení žákyň, vedené sestrou Petrusovou. Prvního cvičení se zúčastnilo 89 cvičenek. I v následujících předválečných letech byly velice aktivní. V Sokole se pěstovala řada sportovních odvětví. Do vypuknutí války se členové zdokonalovali v zápase, atletice, cyklistice, střelbě, šermu, veslování, plavání a také lyžování.

⁴²² V. TRÁVNÍČEK, *Slety*, sešit 6, s. 10.

⁴²³ Viz výstava *150 let sportu a pohybu*, Oblastní muzeum v Lounech, 12. 8. – 28. 10. 2012. Kurátorem výstavy byl Martin Vostřel. Výstavní panely jsou uloženy v Oblastním muzeu v Lounech. Odstupujícím dlouholetým náčelníkem Sokola byl Josef Forst, který vedl jednotu od roku 1877. Jeho místo zaujal nakrátko stavitel Kamil Hilbert, avšak o několik měsíců později se stal novým náčelníkem advokát JUDr. Jindřich Lamka, který vedl jednotu přes dvacet let a vzdal se své funkce teprve poté, co Sokol přečkal válku, a byla vyhlášena nová republika.

4.6.2. Dělnická tělovýchovná jednota

Konec 19. století s sebou nesl mimo jiné stále se stupňující diferenciaci společnosti a růst dělnických vrstev, která se projevila i v tělovýchově. V polovině devadesátých let 19. století vznikly na Moravě první dělnické tělocvičné jednoty. O několik let později se s nimi setkáváme i v Čechách. V roce 1897 byla založena DTJ v Praze a v průmyslových centrech povstávaly rychle další. Také Louny nezůstaly pozadu, dělnická jednota zde vznikla již v roce 1902. Musíme si položit otázku, co tomuto vývoji napomohlo. Kromě silící pozice dělníků v agrárně průmyslovém městě i jejich většímu občanskému uvědomění, to byla především otázka státního práva, která rozdělovala sociální demokracii a převážnou část české společnosti. Zatímco většina společnosti silně lpěla na českém státním právu, zaujala nadnárodně orientovaná sociální demokracie k této stěžejní otázce české politiky zamítavé stanovisko. Rozkol se projevil poměrně rychle. Sociální demokraté, kteří dosud cvičili v Sokole, byli hromadně vylučováni pod heslem: „*Co Sokol, to Čech – soc. demokrat není Čech, tedy nesmí býti Sokol.*“⁴²⁵ Tento postup urychlil formování Dělnických tělovýchovných jednot.

Na lounském okrese byly vzhledem k rostoucímu průmyslovému rozvoji příhodné podmínky pro vznik DTJ. Nejprve se ustavila jednota v Lounech a do vypuknutí války vznikly další v Černčicích, Jimlíně a Chlumčanech.⁴²⁶ Lounská jednota se ustavila již v roce 1902 a povolení od místodržitelství obdržela téměř vzápětí.⁴²⁷ Oproti tomu bývá v dosavadní literatuře poukazováno na útlak ze strany státu a uváděno, že povolení DTJ obdržela teprve po dvou letech v dubnu 1904. Tato informace byla otištěna i v reprezentativní prvorepublikové publikaci o Lounech *Monografii města Loun*, kde se uvádí, že přestože DTJ ještě neměla oficiální povolení, již pokoutně cvičila. Naposledy se toto tvrzení objevilo v jinak výborně zpracované rigorózní práci Jiřího Matyáše, obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2007. Jak je však z pramenů zřejmé, nejsou podobná tvrzení oprávněná. DTJ byla zaměřena na odlišnou skupinu obyvatel než Sokol. Důležitou roli představovala úzká provázanost jednoty se sociální demokracií, a tím i přesah od sportovní činnosti k politické agitaci.

⁴²⁴ Vladimír TRÁVNÍČEK, *100. výročí založení ženského tělocviku*, KML 10/11, 1969, s. 11.

⁴²⁵ Srov. například J. MATYÁŠ, *Emancipační hnutí. – Těž Dělnická olympiáda v Praze 1915. Několik epistol*, Praha 1915, s. 8.

⁴²⁶ J. MATYÁŠ, *Emancipační hnutí*, s. 128.

⁴²⁷ Povolení je uloženo v SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 195, DTJ.

Zaměření na nižší společenské vrstvy se projevilo již ve výběru spolkové místnosti, kterou se stal hostinec Na Střelnici, umístěný na severozápadní periférii města. Hostinec nebyl sídlem pouze DTJ, ale též dalších dělnických organizací – Politického spolku Ruch a Všeobecného odborového spolku pro právní ochranu v Rakousku. Jako sídlo dělnických spolků měl hostinec u veřejnosti velmi špatnou pověst, jak dokazuje například výňatek z publikace o Lounech, vydané krátce před vypuknutím 2. světové války. „*Hostinec Na Střelnici, kam se jednota se svou činností uchýlila, byl prohlašován za nejhorší, bráněno mládeži v návštěvě jeho, vojáci tam nesměli ani vkročit, školní mládeži hrozeno špatnou známkou z mravů, budou-li do dělnické jednoty chodit cvičit.*“⁴²⁸ Podnik sice opravdu nebyl na vysoké úrovni, avšak zdá se, že pisatel promítl do textu i negativní postoj k dělníkům jako nežádoucímu elementu a spojil toto místo s centrem dělnického hnutí.

Přes řadu problémů, se kterými se musela jednota vypořádat, uskutečnila v roce 1907 své první veřejné vystoupení. Do války následovala další jak v Lounech, tak v přilehlých obcích. Dělnické tělovýchovné jednoty byly organizovány podobně jako jednoty sokolské. Lounská jednota patřila až do vzniku republiky do 6. okresu se sídlem v Mostě. Do války sice organizace nedosáhla takového významu jako Sokol, avšak stala se zdatnou konkurentkou, kterou nebylo možné přehlížet.

4.6.3. Atletika

Poté, co jsem se zaměřil na činnost tělovýchovných jednot, přejdu k jednotlivým nově se rodícím sportovním disciplínám. Počátky atletiky bychom mohli sledovat hluboko do minulosti, ale v Čechách se začala vytvářet její dnešní podoba na konci 19. století. V polovině osmdesátých let proběhly první oficiální závody a na počátku devadesátých let vznikly naše nejstarší atletické sportovní kluby: Athletic Club Praha, A.C. Vinohrady, přejmenovaný v roce 1894 na A.C. Sparta, či S.K. Slavia.⁴²⁹ Důležitým krokem ke stabilizaci a rozvoji nového sportu bylo v roce 1897 založení České amatérské atletické unie.⁴³⁰ Do vypuknutí války se atletika rozšířila a zakořenila v celých Čechách.

Sledovat počátky lounské atletiky není jednoduché, neboť kromě známých odvětví se pěstovala i řada dnes zcela zapomenutých disciplín. Atletiku provozoval jako doplněk cvičení lounský Sokol od samého počátku. Příležitostně se cvičil skok daleký, vysoký či běh. Právě

⁴²⁸ *Monografie města Loun a okresu lounského*, Louny 1937, s. 74.

⁴²⁹ Srov. Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 40. – M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 87–88.

⁴³⁰ Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 40.

v Sokole se setkáváme v úplných počátcích s řadou zajímavých disciplín, které se později neujaly: hodem míčem s ouškem, hodem pukem, kamenem či vrhem 15 kg krychlí z místa nebo s rozběhem. V samých počátcích se v pražském Sokole cvičil i skok hluboký, skok dalekovysoký, skok o tyči do dálky nebo skok útokem do výšky. Některé z těchto aktivit probíhaly též v lounském Sokole.⁴³¹

V roce 1898 vznikl při lounském Sokole atletický kroužek SSD Olympia. Nově založený klub uspořádal 21. června 1898 první lehkootletické závody, konané pod záštitou České atletické amatérské unie v Praze. Odehrály se na atletické dráze studentského družstva Olympia ve východní čtvrti města, nazývané Amerika. Zúčastnili se jich atleti z Prahy a dalších měst. Největší ozdobou závodů byl mnohonásobný vítěz Rudl z A.C. Sparta, dále se účastnili členové „Athletic“ klubu Praha, „Athletic“ klubu Slavia Praha, „Athletic“ klubu Plzeň, Českého národního sportovního klubu na Smíchově a jiní.

Závodilo se v jedenácti disciplínách – běhu na ¼ míle, běhu na 100 yardů překážek, 1000 metrů juniorů, běhu na 100 yardů o přebornictví Loun, skoku do dálky, trojskoku, v běhu na 1000 m, vyrovnávacím běhu na 100 yardů, vyrovnávacím běhu na ½ míle, štafetě na 4 x 100 yardů a jedné dosti nevšední disciplíně, kopu míčem do dálky.

Závodníci dosáhli na svou dobu dobrých výsledků, například ve skoku dalekém skočili 565 centimetrů a 100 yardů zaběhli za 10,3 s. V neobvyklé disciplíně kopu míčem do dálky stačil na vítězství výkon 36,70 m.⁴³²

Lehkootletická cvičení pořádal také fotbalový klub A.F.K. Olympia, který organizoval cvičení ve vrhu oštěpem, běhu a skoku.⁴³³ Klub však trval pouhé tři měsíce a poté se sloučil s S.K. Louny. Na aktivitu Olympie sice nový klub navázal, avšak nejdůležitější složkou byl fotbal a atletika přestala být po krátké době provozována. V polovině roku 1910 informovaly místní noviny, že S.K. Čechie vybuduje běžeckou dráhu a také doskočiště.⁴³⁴

4.6.4. Fotbal

Fotbal se dostal do Čech z Anglie a první zmínky o něm pocházejí již z poloviny osmdesátých let 19. století. Na počátku dalšího desetiletí vznikly nejslavnější české kluby – Slavia a Sparta. V roce 1896 proběhlo první mistrovství Čech a na přelomu století českému fotbalu

⁴³¹ SOkA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 11, Kniha XX: Sport, sešit Atletika, rukopis, s. 4, 14 a 16.

⁴³² *Tamtéž*, s. 11–12.

⁴³³ *Deset roků sportovního klubu Čechie v Lounech*, Louny 1916, nepag.

⁴³⁴ *Památník Sportovního klubu Čechie v Lounech*, Louny 1926, s. 41. – *Sladkovský* 4, 13. 6. 1910.

dominovala S.K. Slavia, která u nás v následujících letech neměla rovnocenného soupeře a porážela i zahraniční týmy. Patřila mezi nejlepší fotbalové celky kontinentu a občas se jí podařilo porazit i tým z kolébky kopané – Anglie. Před válkou vystřídala Slavii na postu nejlepšího českého klubu Sparta. V roce 1901 byl ustaven Český svaz fotbalový a v roce 1907 se jej podařilo začlenit do světové organizace FIFA. O rok později byl na nátlak Německa a Rakouska vyřazen a vytvořil spolu s anglickými amatéry a Francií konkurenční organizaci UIAFA.⁴³⁵ Ta uspořádala v roce 1911 ve francouzském Roubaix Amatérské mistrovství Evropy. Češi zvítězili a dosáhli prvního velkého mezinárodního úspěchu. Fotbal získával na popularitě a na počátku století se stal nejatraktivnějším sportem v zemi.⁴³⁶

Nový sport pronikl na počátku století i do Loun. Spolek vznikl poměrně spontánně. V červenci 1906 se v hostinci Sklípek sešlo pět mladých mužů. Rozhovor se točil kolem sportu a padl návrh zakoupit fotbalový míč. Složili se na něj a již 1. srpna 1906 proběhla první schůze nového spolku s názvem Sportovní kroužek Louny. Místodržitelství schválilo stanovy na počátku října a o měsíc později proběhla ustavující valná hromada, které se zúčastnilo 31 osob. Tehdy byl odhlasován nový název klubu S.K. Louny. Prvním předsedou klubu se stal typograf Antonín Kovařík. Spolek se scházel v neděli, ráno besedoval a odpoledne měl trénink. Rychle rozrůstající členskou základnu tvořili mladí lidé, často studenti místní reálky.

Od počátku se mladý klub potýkal s problémy. Jednak to byly neshody v klubu a častá výměna předsedů a jednatelů, nebo se nedařilo nalézt vhodné fotbalového hřiště. V neposlední řadě tu byly vleklé problémy s nedostatkem financí, jež znesnadnily rychlejší rozvoj klubu.⁴³⁷

Tyto potíže měly svůj podíl na tom, že v roce 1907 sehrál fotbalový klub pouze dva zápasy s S.K. Rakovník. Nejprve se představil na konci března v Rakovníku, ale odešel poražen 1:8. Odveta se konala teprve 19. října 1907 a výsledek byl ještě tristnější. Lounští prohráli 2:12 a v klubu se rozhořela debata o prospěšnosti fotbalu. Uvnitř klubu se vytvořily dvě frakce: jedna, vedená především funkcionáři, která chtěla dočasně zakázat pořádání dalších fotbalových zápasů, dokud se členové nezlepší na odpovídající úroveň, a druhá

⁴³⁵ Nová organizace se jmenovala Union Internacional de Asociation de Football Amateure.

⁴³⁶ Podrobněji viz M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 116–117 a 264–265. – Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 43–47. – TÝŽ, *Zábava a slavnosti*, s. 275–276.

⁴³⁷ Cenné informace o počátcích klubu nám poskytuje klubová kronika, založená na počátku roku 1908 dlouholetým jednatelem klubu Adolfem Roubalem. V roce 1907 došlo ke třem schůzím a pokaždé byl zvolen nový jednatel či předseda klubu. V roce 1908 vedly neshody v klubu dokonce k odchodu části aktivních členů a založení nového spolku A.F.K. Olympia. *Památník S.K. Čechie v Lounech*, Louny 1916, s. 5.

složená převážně z hráčů, kteří chtěli i nadále hrát. Za této situace odešli hráči z klubu a v roce 1908 si založili druhý, konkurenční oddíl A.F.K. Olympia.

V čele tohoto klubu stanul Vilibald Pilecký a jednatelem se stal agilní Adolf Roubal. Spolek získával rychle na popularitě a měl přes osmdesát členů. Olympia se od počátku snažila hrát přátelské zápasy a během tří měsíců jich sehrála sedm, z nichž tři vyhrála a jednou remizovala.⁴³⁸ Naopak původní tým S.K. Louny nevyvíjel téměř žádnou činnost a stagnoval. Za této situace se objevil v tisku apel na opětovné sloučení obou klubů, ke kterému došlo na počátku listopadu.⁴³⁹ Předsedou klubu se stal vlivný lounský advokát a člen městské rady JUDr. Jindřich Lamka. Zkušený právník s množstvím kontaktů pomohl klubu k získání odpovídajícího fotbalového hřiště. V červnu 1909 podal klub žádost o pozemek, kterou podpořila i reálka, měšťanské školy a Sokol.⁴⁴⁰ Žádosti bylo vyhověno a S.K. Čechie získala pozemek na louce za městským parkem za roční poplatek 200 korun. Na vlastní hřiště si mohl klub dovolit pozvat i prestižnější kluby. Rychle se vytvářela skupina fanoušků, která fotbalové zápasy pravidelně navštěvovala a klub podporovala. Protože však byly jejich znalosti pravidel omezené, vytvořil pro ně jednatel klubu Adolf Roubal v roce 1909 fotbalová pravidla, která se rozdávala při zápasech a napomohla rychlému šíření povědomí o novém sportu.⁴⁴¹

Největší předválečnou sportovní událostí byl zápas s nejlepším českým klubem S.K. Slavia Praha, který do Loun přijel v červenci 1910. Zápas se stal významnou společenskou událostí.⁴⁴² Před zraky diváků se ukázal propastný rozdíl mezi oběma mužstvy a lounský klub podlehl 11:1. Podstatná byla i finanční stránka, neboť klub získal na vstupném 77,80 K. O dva měsíce později připravil klub pro fanoušky velmi kuriózní podívanou, když sehrál zápas v tzv. pusballu.⁴⁴³ Utkání se těšilo velkému diváckému zájmu, avšak skončilo výsledkem 0:0 a vyviklanými brankami. Tržby ze vstupného dokonce předčily nedávný zápas se Slávií.

⁴³⁸ Celkové skóre bylo 32:25 ve prospěch domácích. Tím došlo k nápravě pošramocené reputace z minulého roku a zvýšila se i divácká návštěvnost.

⁴³⁹ O sloučení obou klubů pod novým názvem informovalo mimo jiné v polovině listopadu 1908 i *Podřipské slovo*, jehož výstřižek je v kronice klubu na straně 19. SOKA Louny, fond Sportovní klub Čechie, inv. č. 1, s. 19, Památník S.K. Čechie v Lounech.

⁴⁴⁰ Viz *Památník S.K. Čechie v Lounech*, s. 26, kde se odkazuje na článek z periodika *Sladkovský* z 12. června 1909. Počítalo se, že by na novém pozemku mohla cvičit nejen školní mládež, ale i Sokol.

⁴⁴¹ Jednostránková pravidla hry jsou vložena v klubové kronice na straně 25.

⁴⁴² Před zápasem se konal v hotelu Koruna na náměstí malý banket. Po odehrání utkání začaly hojněji přicházet další nabídky zápasů od pražských i mimopražských klubů.

⁴⁴³ Pushball vznikl v roce 1891 ve Spojených státech amerických. Do Evropy se dostal o jedenáct let později, kdy byl sehrán zápas hráči klubu Crystal Palace. V Čechách se objevoval poměrně málo a byl předváděn především jako zábava, nikoli sport. Nikde se příliš neujal. Hrál se s míčem vysokým 6 stop /183 cm/ a

V roce 1911 oslavil klub své pětileté trvání. O velikosti akce svědčí tisk 2000 vstupenek, rozvezení 200 plakátů po okrese a 500 pozvánek na slavnostní večer do sálu Občanské záložny. Součástí oslav bylo i představení aeroplánu, zapůjčeného od pana Říhy z Klapého pod Házmburkem. Letadlo sice nevzlétlo,⁴⁴⁴ ale přece jen šlo o velkou společenskou událost, neboť letadlo bylo v Lounech teprve podruhé v historii. Zájem o akci potvrdil, že si fotbal našel v lounské společnosti pevné místo.

Popularita fotbalu sebou přinášela i řadu negativních jevů. Sport byl zatahován i do politiky a promítaly se v něm česko-německé spory i odpor proti katolické církvi. Přestože Čechie pronajímala své hřiště za poplatek například lounské reálce, vzbudila značnou nevoli zpráva, že je pronajme za poplatek 2 K na měsíc katolické mládeži sdružené kolem jezuitského pátera Voňavky, který se v Lounech pokoušel založit katolickou tělocvičnou jednotu Orel. V tisku vyšlo několik štvavých článků proti fotbalovému klubu. Rozbroje zasáhly i samotné vedení Čechie, a dlouholetý předseda klubu JUDr. Jindřich Lamka i jednatel V. K. Wondřich podali rezignace.⁴⁴⁵ Pod tlakem veřejnosti vnesla Čechie dotaz na Český fotbalový svaz, který jí doporučil: „(...) *vzhledem k místním poměrům a veřejnosti lounské nepropůjčovati hřiště P. Voňavkovi pro cvičení kopané katolické mládeže v Lounech, ač týž zvýšil svoji nabídku na 50 K ročně*“. Nakonec sice Čechie hřiště nepronajala, ale odchodu předsedy z klubu již nezabránila. Jednalo se o první prolnutí fotbalu a politiky ve městě.⁴⁴⁶ Tato drobná epizoda poodhaluje napjatou situaci ve městě krátce před válkou. Stačilo jen málo, aby došlo k veřejné aféře. Fotbal se stával prostředkem k projevům nacionalismu či zášti ke katolické církvi a jezuitům.

Český svaz fotbalový hrál důležitou roli v boji českého národa o uznání na mezinárodním poli. V roce 1907 byl přijat do fotbalové organizace FIFA. Tento úspěch nelibě nesl Rakouský a Německý svaz, a o rok později se jim na kongresu ve Vídni podařilo prosadit vyloučení Českého svazu fotbalového z mezinárodní organizace. To byla pro český fotbal

těžkým 50 liber /22,7 kg/. Je zapotřebí 11 hráčů. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pushball> (vyhledáno 18. 2. 2014). Nikdy více se již v Lounech tento sport neobjevil.

⁴⁴⁴ Při převozu letadla byla poškozena vrtule, takže nemohlo vzlétnout. Poškozený majitel požadoval po klubu finanční náhradu ve výši 200 K, avšak klub zaplatil pouze 60 K ve třech měsíčních splátkách. I přesto pro něj znamenala oslava finanční zisk.

⁴⁴⁵ Klub přijal pouze rezignaci předsedy, zatímco jednatelovu rezignaci zamítl. V. K. Wondřich ze své funkce odešel o několik měsíců později.

⁴⁴⁶ Viz kronika klubu, v níž jsou novinové ústřížky z časopisů *Podřipan*, *Lounský obzor* a *Lounský kraj*. Původní nabídka P. Voňavky byla 2 K měsíčně a nakonec nepomohlo ani její zvýšení na 50 K ročně. Článek v *Lounském kraji* například vyhrožoval: „*Budeme mít na paměti toto jednání, až Čechie přijde žebrat veřejnost lounskou o podporu.*“ O tom, že se nejednalo o planou výhrůžku, se klub přesvědčil například v utkání proti týmu Meteor Praha XV, kdy si pořadatelé posteskl: „*Zápas tento bohužel zklamal naděje klubu, který očekával, že bude mu při zápasech značnější návštěvou nahrazen obnos nabízený P. Voňavkou za*

velká rána. Dostal se do naprosté izolace, neboť byly zakázány mezinárodní zápasy. To, co jej mělo poškodit, mu však paradoxně napomohlo k lepším výkonům.⁴⁴⁷

V tomto napjatém ovzduší musíme chápat například protest lounské Čechie proti jednání S.K. Roudnice, která zrušila na podzim 1910 dojednaný zápas s lounskou Čechií a místo toho odehrála zápas s německým F.C. Leitmeritz. Tisk upozorňoval na oboustranný bojkot českých a německých klubů, ačkoli připustil, že jsou kluby, které zákaz ignorují a vystavují se tak hrozbě, že budou sankcionovány či dokonce vyškrtuty z Českého svazu fotbalového.⁴⁴⁸ Lounští velice nelibě nesli jakýkoli projev němečtví. Jako příklad můžeme uvést příchod fotbalisty Papouška z D.F.C. Teplitz do Loun. Pocházel se smíšeného manželství a do Loun odešel za prací. Ihned se přihlásil do fotbalového klubu, který v něm viděl značnou posilu. Fotbalista si však současně dojednal ještě hostování v německém klubu v Žatci, který mu vyplácel za zápas 20 korun. Čechii se toto chování nelíbilo a chystala se hráče propustit, ale ten jí předešel a vystoupil z klubu po dvou měsících dobrovolně. Ještě rychlejší však byla dobová žurnalistika, která opětovně zaútočila na lounský klub, obvinila jej z odrodilství a označila jednání klubu za skandální.⁴⁴⁹

Lounský klub hrál výhradně s českými mužstvy, ale v roce 1913 se začala konečně rýsovat dlouho očekávaná česko-německá dohoda v kopané, prosazená i přes odpor Rakouského fotbalového svazu ve Vídni. Na jaře 1914 došlo k rozšíření o dolnorakouské a vídeňské kluby. V těchto podmínkách odehrála Čechie pět utkání proti týmům S.K. Sparta Teplitz, dvě utkání proti D.F.C. Mariaschein, s D.F.C. Bilin a Herthou Eichwald. Zápasy proběhly v duchu fair play a nedošlo k žádným incidentům. Přesto bylo lounské obyvatelstvo pobouřeno, když po zápase pozdě večer doprovázeli hráči Čechie německý klub na vlakové nádraží a hosté začali bujaře prozpěvovat německé písně. Pisatel místního tisku si kladl otázku, jak by to asi vypadalo, kdyby si zkusili lounští zpívat česky například v Liberci. Jak je vidět, byla situace napjatá a stačilo jen málo, aby se uměle vytvořil nový skandál. V té době však již chyběl pouhý měsíc do vypuknutí 1. světové války a tyto malichernosti ustoupily do pozadí.

propůjčení hřiště, který jsme vzhledem k veřejnosti a útokům místních listů odmítli.“ Srov. *Památník S.K. Čechie v Lounech*, s. 80–81.

⁴⁴⁷ Podrobněji o velice problematickém postavení českého fotbalu v mezinárodním kontextu viz Miloslav JENŠÍK – Jiří MACKŮ, *Kronika českého fotbalu I*, Praha 1997, s. 127–206.

⁴⁴⁸ Takových případů, kdy české a německé kluby sehrály v období bojkotu vzájemný zápas, bylo více. Tento, který se přímo dotýkal lounské Čechie, otiskl list *Sladkovský* dne 19. 10. 1910 a je též citován v *Památníku S.K. Čechie v Lounech*, s. 48.

⁴⁴⁹ Obširněji o celé kauze viz článek *Germán Papouschek*, *Lounský kraj*, 16. 8. 1913. Výstřižek je uložen v klubové kronice, s. 83.

4.6.5. Veslařsko-bruslařský klub Ohře

Počátky moderního veslování jsou spojeny s Anglií konce 18. století. Již od roku 1829 se dodnes každoročně jezdí závody osmiveslic Oxford-Cambridge. V Čechách se první veslařské závody uskutečnily již v roce 1845 při slavnosti příjezdu prvního vlaku do Prahy. Nejstarší klub vznikl v roce 1860 z podnětu Angličanů usazených v Praze, nazýval se English Crew a později byl přejmenován na English Rowing Club. Německé kluby vznikaly dříve než české,⁴⁵⁰ které byly zakládány teprve na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století. Konstituovaly se nejprve v Praze, ale rychle přibývaly i v dalších městech – Roudnici, Mělníku, Lounech či Jindřichově Hradci.

V roce 1884 vznikla zastřešující organizace: Ústřední jednota veslařů z Čech, která byla v roce 1893 přijata do Mezinárodní veslařské federace. Již o tři roky později sice byla intervencí rakouského svazu z této organizace vyloučena, ale ani tento krok nezabránil rozšíření veslařského sportu do celých Čech.⁴⁵¹

Veslařsko-bruslařský klub Ohře byl nejen prvním klubem v Lounech, jehož náplní byla především sportovní činnost, ale byl i nejstarším veslařským klubem na Ohři. Založilo jej na sklonku roku 1883 čtyřiatdvacet sportovních nadšenců v čele s Františkem Sedlmayerem a Arnoštem Sekerou. Díky Haincově kronice známe i složení prvního výboru. Předsedou se stal František Sedlmayer, místopředsedou Jan Hainc, jednatelem Karel Novotný a cvičitelem Antonín Bělohlávek. Spořitelna věnovala finance na nákup nejnútnejšího vybavení. Cílem spolku bylo „zocelení těla“. V zimě, když zamrzla řeka, bruslili na lounské tůni.⁴⁵²

Předválečnou historii klubu můžeme rozdělit na tři období. Léta 1883–1887 byla dobou hledání smyslu činnosti spolku, období do roku 1900 je charakteristické růstem a prosperitou klubu a doba do vypuknutí války byla časem stagnace.

V počátečních letech se činnost zaměřovala spíše na výlety a společenské akce, zlom nastal až s uspořádáním prvních závodů roku 1888. Od té doby začal klub jezdit na soutěže v Čechách i v zahraničí. Prvním vítězem z lounského oddílu se stal Jan Vodička, který vyhrál v roce 1889 v Roudnici nad Labem.⁴⁵³

S rozvojem sportovního veslařství souvisel i soustavný trénink, stavba klubovny, loděnice a přístavu. Od jiných klubů, především z Prahy, byly zakoupeny další lodě. V roce

⁴⁵⁰ Dokladem je mimo jiné vznik klubů Rudenverein Moravia v Uherském Hradišti 1863 nebo Ruder-klub Regata v Ústí nad Labem 1874.

⁴⁵¹ Podrobněji k této tématice viz Z. MÍKA, *Zábava a slavnosti*, s. 27–30.

⁴⁵² SOKA Louny, fond Veslařsko-bruslařský klub Ohře, inv. č. 5, Památní kniha Veslařsko-bruslařského klubu v Lounech (1883–1933), nepag.

1892 trénoval klub profesionální trenér z Drážďan Lederhaus. Spolek se rychle rozrůstal a po prvním desetiletí měl již 70 členů. Klub, ověčený prvními úspěchy, přistoupil k Ústřednímu spolku veslařů v Rakousku a jeho aktivita se ještě znásobila. Ve spolku však dlouho nevydržel. O několik měsíců později zrušil členství a přestoupil k opětovně založené Ústřední jednotě veslařů Čech.⁴⁵⁴ Důvodem bylo dění na mezinárodním poli. Josefu Rösslerovi-Ořovskému se podařilo chytrou diplomacií dosáhnout uznání Ústřední jednoty veslařů Čech za člena Mezinárodní veslařské federace. Protesty a bojkoty rakouských a německých klubů vedly lounský oddíl ke zrušení členství z řad Ústředního spolku veslařů v Rakousku a jeho návratu k Ústřední jednotě veslařů Čech.⁴⁵⁵

V polovině srpna 1891 proběhly v Praze při příležitosti konání Jubilejní výstavy veslařské závody a lounští veslaři se na nich dokázali prosadit. První desetiletí své existence završil klub vítězstvím na závodech v Praze, pořádaných v roce 1893 Ústřední jednotou veslařů Čech. Na mezinárodních závodech v Praze zvítězila dvojka s kormidelníkem a o rok později v Praze vyhráli lounští veslaři ve všech kategoriích. Do konce století se zařadili mezi nejlepší české kluby.⁴⁵⁶

Počátek 20. století znamenal pro klub ústup ze slávy. Důležitou roli sehrál nedostatek financí, který vedl k malým a později až sporadickým návštěvám veslařských závodů. Dalším důvodem byla generační obměna a neshody v oddíle. Větší sportovní aktivitu začali veslaři vyvíjet až od roku 1912, ale vypuknutí války znamenalo definitivní konec slibné éry veslařského klubu.

4.6.6. Cyklistika

Počátky české cyklistiky jsou spojeny s pražskou návštěvou Angličana Williama Crowla, který si v roce 1879 sebou přivezl vysoké kolo a předváděl je mimo jiné i synům svého hostitele Jana Kohouta. Novinka nadchla publikum a v Kohoutově továrně na Smíchově začaly vznikat známé „kohoutovky“. Mezi prvními závodníky byli bratři Kohoutové, kteří patřili k nejlepším ve střední Evropě. Vysoká kola však byla velmi náročná na ovládání, a proto se od druhé poloviny osmdesátých let rychle šířil nový typ bicyklu se stejně vysokými koly, který byl výrazně bezpečnější a postupně se stával i cenově dostupnější. Pořízení

⁴⁵³ Bořivoj LŮŽEK, *90 let veslařského sportu v Lounech*, KML 14/10, 1973, s. 10.

⁴⁵⁴ V. ŠALOUN, *Historie tělesné výchovy*, s. 26.

⁴⁵⁵ Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 29.

⁴⁵⁶ Památní kniha Veslařsko-bruslařského klubu Ohře v Lounech, nepag. – Některé úspěchy lounských veslařů byli otištěny i v deníku *Národní listy* 29/250, 10. 9. 1889, s. 2 a 33/197, 18. 7. 1893, s. 3–4.

bicyklu bylo finančně náročné, a tak se v počátcích cyklistice mohla věnovat pouze majetnější vyšší vrstva. Cyklistika narážela na nepochopení a často i nenávist konzervativních obyvatel venkova, kteří považovali cyklisty za bohaté hejsky, věnující se rozmařilé zábavě. Stávalo se, že jim jízdu znepříjemňovali, házeli na ně kameny nebo pouštěli psy. O tom, že se tyto problémy týkaly na počátku století i lounských cyklistů, nás informuje stížnost Klubu velocipedistů Louny z roku 1905.⁴⁵⁷ Cyklisté podali na hejtmanství stížnost, že ačkoli je cyklistika uznána nejen jako sport, ale i jako dopravní prostředek, jsou jim neustále kladeny všelijaké překážky. Protestovali proti volnému pobíhání psů a žádali, aby okresní hejtmanství vydalo vyhlášku na jejich ochranu, což také učinilo.⁴⁵⁸

Postupně se bicykl stal cenově dostupnějším a cyklistika se i přes uvedené problémy rychle šířila. V celých Čechách vznikaly cyklistické kluby a počet příznivců cyklistiky vzrůstal. Zatímco na konci osmdesátých let 19. století se jejich počet odhadoval na 3000, v polovině následujícího desetiletí se již jednalo zhruba o 20 000 a v roce 1900 přesáhl počet registrovaných cyklistů v Praze hranici 10 000.⁴⁵⁹

Cyklistika se v Lounech objevila v posledním desetiletí 19. století a prvním majitelem kola v Lounech měla být žena – baronka Božena Audrická.⁴⁶⁰ Byla dcerou bohatého poštmistra a majitele několika domů Františka Beha. V devatenácti letech se provdala za nadporučíka prvního lounského dragounského pluku barona Rudolfa Audrického. Přispěla k založení klubu velocipedistů v Lounech a ve své době vzbuzovala jízdu na kole po městě velkou pozornost a působila dosti výstředně.⁴⁶¹ Její chování však společnost víceméně tolerovala, neboť se jednalo o členku místní honorace.

Počátky organizované cyklistiky v Lounech jsou poměrně špatně podchytitelné, protože se zachovaly pouze kusé zprávy. První spolek vznikl v roce 1891 a nesl název Klub velocipedistů Louny. Členem se mohla stát osoba starší 18 let, která se zajímala o cyklistický sport a zaplatila zápisné ve výši jeden zlatý.⁴⁶² Prvním předsedou se stal bratr Boženy Audrické Hugo Beh, ale brzy byl pro vnitřní rozkol v klubu odvolán. Ke stabilizaci klubu

⁴⁵⁷ M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 27. Podobné zprávy na regionální úrovni potvrdili v roce 1905 členové Klubu velocipedistů Louny, kteří si stěžovali na stejné problémy a žádali po okresním hejtmanství zjednaní nápravy.

⁴⁵⁸ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 410, Klub velocipedistů Louny.

⁴⁵⁹ Podrobněji viz M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 26–29, 133–134 a Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 33–37.

⁴⁶⁰ Tuto informaci uvádí Jiří Levínský, který se snažil zpracovat historii lounské cyklistiky. Jeho práce bohužel zůstala pouze v rukopise, který se mi nepodařilo dohledat, a tak jediným oficiálním výstupem je několik článků, otištěných v týdeníku *Hlas* 41, 11. 1. 1991, s. 4 a 25. 1. 1991, s. 4. Tehdy cyklisté slavili 100 let od vzniku prvního spolku ve městě. Z tohoto důvodu se informace nedá ani potvrdit, ani vyvrátit.

⁴⁶¹ *Hlas*, 41, 11. 1. 1991, s. 4.

⁴⁶² SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 180, Klub velocipedistů, stanovy spolku z roku 1891.

došlo teprve o několik měsíců později, když byl předsedou zvolen učitel Karel Siebek, který vedl klub následujících patnáct let.

Již v roce 1892 se klub pokusil uspořádat první cyklistické závody na Lounsku na trase Louny-Raná a zpět. Narazil však na nepochopení a nesouhlas ze strany okresního hejtmanství, které celou akci považovalo za riskantní, neboť: „*Jízdu povozů na teplické silnici v té době zakázat nelze.*“ Nepomohlo ani odvolání k vyšší instanci. Nakonec se podařilo nalézt jakýsi modus vivendi. Závody se konaly na cvičišti a po silnici byla dovolena projížďka k lenešickému cukrovaru a přes Dobroměřice zpět.⁴⁶³ Závodů se účastnili též cyklisté ze Smíchova, Roudnice, Kladna, Slaného, Libochovic a dokonce i z Olomouce. Závodilo se v devíti disciplínách: jízdě starších jezdců na 3000 metrů, mladších na 2000 metrů, jízdě na improvizovaných dřevěných kolech na 500 metrů, jízdě sousedské, jízdě s překážkami, jízdě cyklistů roudnických, hendikepu, jízdě na tricyklech a jízdě na útěchu, které se zúčastnili ti, kteří nevyhráli v předešlých závodech.⁴⁶⁴ Další zprávy se bohužel nedochovaly, avšak víme, že spolek vyvíjel činnost i nadále a existoval až do války.

Na přelomu století se objevily další spolky. V roce 1898 vznikl Klub velocipedistů Lípa. Ve stanovách měl pořádání společných cvičení, veřejných cvičení, závodů, zábav, ale také vyučování jízdy, výlety, přednášky, zřizování kroužků pro pěstění zvláštních druhů jízdy a vypisování cen za zvláštní velocipedistické výkony. Spolek však dlouho nevydržel a na sklonku roku 1903 oznámil své rozpuštění, neboť počet členů klesl pod počet členů výboru.⁴⁶⁵

Také Sokol měl od roku 1899 cyklistický odbor, který pořádal výlety do okolí. Týdeník *Lučan* informoval o sokolské pouti do Třebíze, konané dne 24. června 1899. O tři roky později, 15. dubna 1902, se zúčastnilo šest cyklistů výletu na Markvarec. V roce 1901 byl založen Cyklistický klub Čechie, ale ani o tomto klubu se téměř žádné zprávy nedochovaly. O tři roky později předseda oznámil, že spolek nevyvíjí žádnou činnost a skomírá.⁴⁶⁶ Nejmladším cyklistickým spolkem, svědčícím o postupující emancipaci dělníků, se stal Dělnický cyklistický spolek pro Louny a okolí, který vznikl dne 17. září 1913.

Jednou ročně se konaly slavnosti spojené s další sportovní činností, o jejichž náplni se dozvídáme z dochovaných programů z let 1896 a 1902. Soutěžilo se například v krasojízdě

⁴⁶³ K. 180, Klub velocipedistů. – Závod se měl konat 10. července 1892, ale hejtmanství jej zakázalo. Spolek se odvolal k místodržitelství s poukazem, že se koná mnoho cyklistických závodů, a že jsou zkušeni a nebudou porušovat žádné předpisy. Na závěr podotkl, že by zákazem velmi utrpěl „ušlechtilý a zdravý“ sport velocipedistický. Přesto byla žádost na místodržitelství opět zamítnuta.

⁴⁶⁴ *Lučan* 10, 16. 7. 1892, s. 2.

⁴⁶⁵ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 194, Klub velocipedistů Lípa.

⁴⁶⁶ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 195, Cyklistický klub Čechie.

nebo silničním závodě na 3 kilometry z Lenešic do Loun.⁴⁶⁷ Závody se konaly i na počest otevření sokolovny dne 26. června 1898. Akci pořádal Klub velocipedistů Lípa a účastnilo se jí 48 závodníků z domácího klubu, ČKV Praha, KC Roudnice nad Labem, KV Nové Strašecí a KC Ruchu Praha. V roce 1898 vypsali Klub velocipedistů Louny zajímavou soutěž, ve které se stal vítězem cyklista s největším počtem ujetých kilometrů. První cenu obdržel V. Urbánek⁴⁶⁸ za 4500 ujetých kilometrů, druhou ing. Nechleba za 4057 km a třetí místo obsadil R. Šrámek s 3365 km.⁴⁶⁹

Mezi nejvýznamnější lounské předválečné závodníky patřili nejlepší lounský cyklista z přelomu století Josef Gregora a první cvičitel klubu velocipedistů Jan Kacerovský, jenž začal v roce 1900 ve svém galantním obchodě s prodejem jízdnicích kol.

Přestože lounská cyklistika nepřekračuje svůj provinční ráz, přece se objevila jedna osobnost, která obohatila historii předválečné středoevropské cyklistiky. Pozdější významný architekt Eduard Sochor se narodil se v roce 1862 ve Vlčím nedaleko Loun, kam chodil do školy. Později se přestěhoval do Prahy, kde se stal členem cyklistického klubu na Vinohradech. Brzy se zařadil mezi nejlepší cyklisty v monarchii. V roce 1885 zvítězil v rakouském Michldorfu při přeboru Horních Rakous v závodě na 5 kilometrů⁴⁷⁰ a o rok později také při závodech konaných ve vídeňském Prátru.⁴⁷¹

V roce 1887 se Eduard Sochor zúčastnil I. Mezinárodních závodů velocipedistů, pořádaných v Plzni. Závod na pět mil byl velmi vyrovnaný a těsně před cílem došlo ke kolizi, po níž dojel na druhém místě. Podal protest, který byl po dlouhém jednání přijat. Eduard Sochor byl prohlášen Amatérským šampionem zemí koruny České.⁴⁷² V téže době se však rozhodl naplno věnovat povolání architekta a tak předčasně ukončil svoji zajímavou cyklistickou kariéru. V roce 1889 odcestoval na studijní cestu do Francie, poté navštívil ještě Anglii a Španělsko.⁴⁷³ O jeho kladném vztahu ke sportu po celý život vypovídá článek otištěný v Národních listech v roce 1932, kde vzpomíná na své cyklistické začátky.⁴⁷⁴

Nejvýraznějším lounským předválečným cyklistickým spolkem byl Klub velocipedistů Louny, který působil nepřetržitě již od roku 1891. Později vznikaly další cyklistické spolky,

⁴⁶⁷ *Tamtéž.*

⁴⁶⁸ Učitel zimní hospodářské školy V. Urbánek projel na kole v roce 1898 Německem až k Baltu. Ve stejné době podniklo dvanáct členů výlet z Loun do Drážďan a do Lipska. *Lučan* 17, 18. 2. 1899, s. 6.

⁴⁶⁹ *Tamtéž.*

⁴⁷⁰ *Plzeňské listy* 11/100, 20. 8. 1885, s. 2.

⁴⁷¹ *Pražský denník* 21/102, 5. 5. 1886, s. 3.

⁴⁷² *Plzeňské listy* 13/99, 18. 8. 1887, s. 3.

⁴⁷³ Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 606.

⁴⁷⁴ *Krásný večer cyklistů devadesátníků*, Národní listy 72/323, 22. 11. 1932, s. 4.

ale k jejich užší koordinaci nedocházelo. Zcela výjimečná je osobnost Eduarda Sochora, který se stal jednou z výrazných osobností nového sportu v rakousko-uherské monarchii.

4.6.7. Tenis

Tenis vznikl ve své moderní podobě v Anglii a přes Francii a Německo pronikl v polovině 19. století do střední Evropy. Hrála jej šlechta a byl především zpočátku považován spíše za společenskou událost než za sportovní klání. Teprve na konci sledovaného období postupně převládla jeho sportovní stránka.⁴⁷⁵ S časovým odstupem vznikaly tenisové kurty ve větších městech a v posledním desetiletí 19. století se rozšířily i do menších center. Na počátku devadesátých let se začaly objevovat první tenisové kroužky. Zásadním zlomem byl vznik prvního tenisového klubu – Českého Lawn-Tennis Clubu v Praze v roce 1893, který je známý pod pozdějším názvem I. ČLTK.⁴⁷⁶ K završení snah o institucionalizaci tenisu jako samostatného sportu došlo v roce 1906, kdy vznikla z podnětu J. Rösslera-Ořovského Česká Lawn-Tennisová Asociace.

O počátcích tenisu v Lounech bohužel nejsou téměř žádné zprávy. Při slavnostech sportovních klubů se občas pořádaly tenisové turnaje, jako tomu bylo v roce 1896 při oslavě klubu velocipedistů, ale jejich organizování bylo nepravidelné. Další turnaj se odehrál ve dnech 1. až 3. září 1899 pod záštitou studentského sportovního spolku SSD Olympia. Na programu byly čtyři soutěže včetně přeboru města Loun.⁴⁷⁷

Větší množství informací lze nalézt o velkém turnaji, konaném ve dnech 22. až 24. srpna 1902 studentským kroužkem Olympia v lounské čtvrti Lázně. Turnaje se zúčastnilo 39 hráčů nejen z Loun, ale z celých Čech. Byl velmi dobře obsazen a představila se na něm řada vynikajících českých tenistů. Zjistil jsem tuto skutečnost, neboť se hráči–studenti skrývali pod pseudonymy, aby unikli sankcím ze strany c.k. školní rady. Jmenujme alespoň Ladislava Žemlu, držitele sedmadvaceti titulů přeborníka zemí Koruny české i pozdějšího Československa a majitele bronzové olympijské medaile z Antverp 1920, který hrál pod pseudonymem Rázný. Turnaje se zúčastnil také jeho bratr Zdeněk, hrající pod pseudonymem Jánský. O jeho kvalitách svědčí fakt, že na olympijských mezihrách v Aténách v roce 1906⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 116.

⁴⁷⁶ K přejmenování klubu došlo již v roce 1895. Viz Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 49.

⁴⁷⁷ Tenisový turnaj SSD Olympia, *Národní listy* 39/230, 20. 8. 1899, s. 15.

⁴⁷⁸ Po vzkříšení novodobých olympijských her v Aténách následovaly další v Paříži a Saint Loius. Obě se staly pouhou součástí oslav – v Paříži probíhala světová výstava a v Americe se slavilo sté výročí připojení Louisiany k USA. Hrozilo reálné riziko, že se olympijské hry stanou pouhou atrakcí velkých akcí. V této situaci nabídly Atény pořádání vložených her, nebo také mezihér v roce 1906 a olympijský výbor po

získal se svým bratrem bronzovou medaili.⁴⁷⁹ Mezi tehdejší českou špičku patřili i Stanislav Čistecký a plzeňský Zdeněk Hammer, hrající pod pseudonymem Marteau.⁴⁸⁰ Hojná účast lounských tenistů dokládá oblíbenost a popularitu tenisu mezi městskou smetánkou.

Obecenstvo pozorovalo jednotlivá utkání s velkým zájmem, k čemuž přispělo i nízké vstupné. Lístek na jeden den stál 40 haléřů, vstupné na celý turnaj korunu. Turnaj byl rozdělen do šesti kategorií: na Mistrovství studentstva zemí Koruny české, Mistrovství královského města Loun, Dvouhra pánů vyrovnávací, Čtyřhru pánů „open“, Čtyřhru pánů vyrovnávací a Čtyřhru pánů a dam vyrovnávací.⁴⁸¹

Přeborníkem v mistrovství studentstva, v němž se utkalo šestnáct tenistů, se stal Marteau, který porazil po napínavém boji Čisteckého. V turnaji o titul mistra Loun se střetlo osm lounských rodáků, nedochovala se však jejich jména ani výsledky. Dvouhra mužů byla velmi silně obsazena. Startovali v ní mimo jiné i Jánský a Trefný. Ve finále nestačil Rázný na Šidloffa a prohrál 6:4 a 6:4. Čtyřhru párů hrálo osm dvojic a největší respekt vzbuzoval pár Jánský-Marteau, který s přehledem zvítězil. Do smíšené čtyřhry se přihlásilo osm párů. Zastoupeny byly i rodiny dvou lounských starostů, Frotzlů a Veltrubských. Z prvního místa se radovali E. Budilová a Z. Jánský.⁴⁸²

Tenis se stal oblíbeným sportem lounské smetánky a bohatších studentů. Okrajově se pěstoval v Sokole, před válkou jej hráli i studenti gymnázia. Tenisový oddíl však ve městě před válkou nevznikl. Turnaje, pořádané studentským spolkem SSD Olympia měly však vynikající úroveň.

4.6.8. Lyžování

Poprvé se lyže v Čechách objevily již v roce 1887, kdy je ze Skandinávie zakoupil průkopník českého sportu Josef Rössler-Ořovský. O šest let později založil při Bruslařském závodním

dlouhém váhání nabídku přijal. Akce oživila upadající olympijskou myšlenku. Na hrách soutěžilo 884 sportovců ze třinácti zemí a účastnili se jí též naši sportovci. Václav BENDL – Václav CIBULA et al., *Kniha olympijských her*, Praha 1994, s. 12–15.

⁴⁷⁹ Ladislav Žemla, hrající pod pseudonymem Rázný, patřil mezi nejlepší české předválečné tenisty. Ve dvouhře a čtyřhře získal dohromady 27 titulů přeborníka zemí Koruny české i pozdějšího Československa. V roce 1906 získal na letních olympijských hrách /mezihrách/ v Aténách 1906 bronzovou medaili. Další bronzovou medaili vybojoval na olympijských hrách v Antverpách v roce 1920 ve smíšené čtyřhře. Také jeho bratr Zdeněk Žemla, hrající pod pseudonymem Jánský patří k předválečné špičce. Na letních olympijských hrách /mezihrách/ v Aténách 1906 získal dvě bronzové medaile – ve dvouhře, i spolu se svým bratrem ve čtyřhře.

⁴⁸⁰ Čistecký byl hráčem I. Českého lawn-tenisového klubu (známého pod označením I. ČLTK) a vyhrál i přebor zemí Koruny české.

⁴⁸¹ *Lučan* 20, 16. 8. 1902, s. 3.

⁴⁸² *Lučan* 20, 30. 8. 1902, s. 4.

klubu lyžařský odbor, a tím i jeden z nejstarších lyžařských klubů ve střední Evropě.⁴⁸³ Kromě tohoto všestranného sportovce mají velkou zásluhu na rozšíření lyžování v Čechách hrabě Jan Harrach, který nechal v roce 1892 zakoupit lyže pro své lesníky, a zakladatel Českého krkonošského klubu Ski v Jilemnici Jan Buchar. V devadesátých letech se uskutečnily první lyžařské závody a v roce 1903 vznikl Svaz lyžařů v Království českém. Češi patřili mezi průkopníky lyžování ve střední Evropě.⁴⁸⁴

Lyžování bylo opět záležitostí především movitější klientely a na počátku 20. století se rychle rozšířilo do všech pohraničních hor. Tato oblast však byla osídlena převážně německým etnikem, které mělo s lyžováním zpočátku větší zkušenosti a pohraničí považovalo za svoji oblast. Pocity, které měli čeští návštěvníci Moldavy krátce před válkou, výstižně shrnul lounský list Sladkovský: „*Jak velice mile překvapí příchozího Čecha vždy dosti četná česká společnost ve výčepu nádražní restaurace, tak mrazivě zarazí nás houfy lyžařů a sánkařů německých (Čechoněmců) s odznaky velkoněmeckými, jež hlavně z Mostu, Dubé aj. míst se sem sjíždějí, aby se vesele pobavili se svými „Heiláky z Reichu“, kteří podnikají sem hromadné výpravy.*“ Rozšíření řad českých lyžařů a stavby českých chat se stávaly předmětem mnoha národnostních sporů, které opouštěly půdu sportu a přesouvaly se na pole politiky.⁴⁸⁵ Přes rychlý rozvoj českého lyžování byli před válkou aktivnějšími lyžaři místní Němci.

Jak vypadaly počátky lyžování v Lounech? Byly ovlivněny nevhodnou geografickou polohou a nízkou nadmořskou výškou, která novému sportu nepřála. První, kdo si v Lounech zakoupili lyže, byli kolem roku 1908 ing. Josef Nechleba, Adolf Roubal a bratři Svatoslav a Josef Dvořákové.⁴⁸⁶ Brzy se přidalo několik dalších nadšenců, ale jednalo se zatím pouze o jednotlivce. Lyžařský odbor zřídila na sklonku roku 1911 fotbalová Čechie a u jeho zrodu stáli jednatel klubu Adolf Roubal a inspektor státních drah inž. Josef Nechleba. Vydatnou pomoc získal nový odbor od Českého spolku pro zimní sporty, který daroval tři páry starších

⁴⁸³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 355. – O prvenství se ucházel též Český krkonošský klub Ski v Jilemnici, který zahájil svoji činnost na jaře 1894. Je však nezodpovězenou otázkou, zda to nebyli čeští Němci, kterým by měl patřit tento primát, neboť měli v počátcích lyžování v Čechách nad českým etnikem náskok, vyplývající především z faktu, že obývali horské regiony s výhodnějšími geografickými podmínkami pro tento sport.

⁴⁸⁴ *Tamtéž*, s. 356. V roce 1906 byl v Harrachově vystavěn skokanský můstek a o tři roky později vznikla i jedna z nejstarších lanových drah v Evropě. Samostatnou kapitolou je osobnost třebíčského rodáka Matěje Žďárského, jednoho ze zakladatelů alpského lyžování.

⁴⁸⁵ Srov. například M. NINGER – J. KOLIŠ, *Český sport*, s. 206–208 či Z. MÍKA, *Sporty a sportoviště*, s. 50–51.

⁴⁸⁶ Velice pečlivý Vladimír Trávníček uvádí ve svých dějinách Sokola pouze Adolfa Roubala a bratry Dvořáky, avšak z novin víme o aktivitách ing. Nechleby, který se účastnil i mnoha závodů.

lyží. Postupem času kupoval odbor další vybavení, které bezplatně zapůjčoval zájemcům o zimní sporty a tím napomáhal rychlejšímu šíření lyžování mezi obyvatelstvem.

Nejčastějším cílem lounských lyžařů se staly relativně blízké i dobře dostupné Krušné hory a především okolí Moldavy. Odbor začal po založení vyvíjet značnou aktivitu. Během první sezóny 1911–1912 vykonal klub do konce února 18 výprav, při nichž členové navštívili kromě Moldavy a saského Rehefeldu také Mikulov, Nové Město, Dubí, Hrob, Teplice a v okolí Loun Ročov a Domoušice.⁴⁸⁷ Velkou událostí se stala první výprava pražských lyžařů do Krušných hor. K akci se přidali členové lounského lyžařského oddílu, kteří návštěvu vedli po již dobře známých trasách v okolí Moldavy a přilehlého saského pohraničí. Mezi lyžaři bylo i několik členů fotbalové Slavie Praha a nechybělo ani osm dam. Výprava byla rozdělena podle výkonnosti do dvou skupin. Do války navštívili lounští lyžaři kromě Krušných hor také Ještěd, Zvičinu, Krkonoše, Šumavu i štýrský Mariazell.⁴⁸⁸

Těsně před válkou se objevila na lyžích i první lounská žena – paní Doušová, která se v březnu 1913 zúčastnila výletu na Moldavu.⁴⁸⁹ Před válkou probíhalo jednání o zajištění sníženého jízdného pro lounské lyžaře na dráze Praha-Moldava. V lednu 1914 bylo jízdné sníženo o 30 %, čímž se otevřely možnosti využití lyžování na Moldavě širším vrstvám.⁴⁹⁰

Zajímavou osobností počátků lounského lyžování byl ing. Josef Nechleba. Tento všestranný sportovec byl nejen členem S.K. Čechie, ale též místopředsedou Spolku velocipedistů Lípa a členem Veslařsko-bruslařského klubu Ohře. V Lounech byl zaměstnán u státních drah a jeho kariéra vedla rychle do nejvyšších sfér. Začínal jako vrchní inženýr, v roce 1910 mu byl udělen titul inspektora státních drah⁴⁹¹ a v roce 1919 působil jako rada státních drah v Plzni.⁴⁹² O čtvrt století později byl titulován jako vrchní technický rada CMD.⁴⁹³ Josef Nechleba byl velice aktivní. V únoru 1909 se účastnil závodů na Pláni pod Ještědem, pořádaných Českým spolkem pro zimní sporty, na konci roku nechyběl na valné hromadě Českého spolku pro zimní sporty a v prosinci se dokonce účastnil lyžařského kurzu jednoho ze zakladatelů alpského lyžování Matěje Žďárského ve Štýrském Mariazelli, na

⁴⁸⁷ *Památník S.K. Čechie v Lounech*, s. 61.

⁴⁸⁸ *Tamtéž*, s. 20.

⁴⁸⁹ *Tamtéž*, s. 76. Pisatelka vzpomíná, jak se svým manželem co by nováčkové docilují rekordu v padání.

⁴⁹⁰ *Tamtéž*, s. 89.

⁴⁹¹ *Viz Národní politika* 28/357, 28. 12. 1910, s. 4.

⁴⁹² *Český denník* 8/186, 8. 7. 1919, s. 4.

⁴⁹³ *Národní politika* 62/228, 19. 8. 1944, ranní vydání, s. 4. Zkratka CMD znamená pravděpodobně Česko-moravské dráhy.

kterém bylo přítomno 80 osob z různých koutů Evropy.⁴⁹⁴ Do Mariazellu se na lyžařský výcvik vrátil ještě v roce 1911 a 1912.⁴⁹⁵

Pro počátky sportovní činnosti v Lounech mělo stěžejní význam založení Sokola, který poskytl členům ideální podmínky pro rozvoj všeobecné tělesné zdatnosti. Politická situace kolem vzniku dualistické monarchie vedla k zapojení předních členů Sokola do politického dění a zapříčinila i dočasný zánik spolku, což znamenalo přerušování slibného rozvoje tělovýchovy na Lounsku. Od opětovného ustavení hrál Sokol velmi důležitou roli až do konce sledovaného období. V osmdesátých letech však došlo k prohloubení rozporů mezi sokolským pojetím cvičení a nově vznikajícími sportovními odvětvími a začaly se objevovat první sportovní kluby. V této době byly položeny základy řady sportovních disciplín – veslování, bruslení a o několik let později i atletiky, cyklistiky a tenisu. Krátce před vypuknutím války se v Lounech i přes nepříznivé geografické poměry prosadilo lyžování. Sport se nevyvíjel přímočaře. Vznikla řada disciplín, které později zanikly a z dnešního hlediska vzbuzují v lepším případě úsměv, v horším jsou považovány za nebezpečné. Politika zasáhla do vývoje sportu, když rozdílný pohled na státní právo vedl k vyčleňování příznivců sociální demokracie z řad Sokolů a urychlil tak rozvoj sociálně demokratické Dělnické tělovýchovné jednoty.

Sport neměl v maloměstském prostředí lehké počátky. Při sportovních aktivitách byli studenti lounské reálky vystavováni postihům ze strany profesorů, cyklistům byla kladena řada překážek, všechny spolky se musely vypořádat s nedostatkem financí. Problémy nahrazovali velkou obětavostí a chutí udržet sport v centru pozornosti. Často se jeho průkopníci stávali dobře situovaní vážení občané, které s časovým odstupem následovali další sportovci.

Sport se promítl do mnoha oblastí veřejného života a narušoval zažitou konvenci. Zpočátku byl považován především za společenskou událost, ale postupně se přeměnil v pravou sportovní klání, jež přitahovala stále více nejen sportovce, ale též obecnost. Přes tyto změny zůstaly sportovní akce až do vypuknutí války do jisté míry i společenskou událostí. Sport se v neposlední řadě politizoval jak na regionální úrovni, tak především na té mezinárodní, kdy se české sportovní svazy snažily získat nezávislost na mezinárodním poli. Tyto pokusy narušovaly rakouské a německé svazy, které často dosáhly opětovně vyloučení Čechů z mezinárodních organizací. Pozorování vývoje sportu v malém městě nám oproti

⁴⁹⁴ Mezinárodního lyžařského kurzu v Mariazell zahájeného dne 5. 12. se zúčastnilo 80 osob. Sportovci přijeli z Prahy, Loun, Pulje, Bruselu, Wormsu, Hamburku, Berlína, Lipska a Mnichova. *Památník S.K. Čechie v Lounech*, s. 38.

velkoměstům dává možnost sledovat antipatie jednotlivců, promítají se tu otázky politické, nacionální či náboženské a sportovní dění nám do jisté míry slouží jako jakýsi seismograf, zaznamenávající výkyvy v náladě obyvatelstva, jak jsem se to pokusil nastínit v případě fotbalového klubu. V posledních desetiletích monarchie sport na Lounsku pevně zakořenil a jeho úroveň byla vyšší, než se podle dosavadního stavu bádání soudilo.

4.7. Ženy ve spolkovém životě

Lounské ženy byly, jak se dalo očekávat, v malém městě ve sledovaném období poměrně málo společensky aktivní a převážně se zaměřovaly na charitativní činnost. Za celé sledované období se objevilo několik zajímavých ženských spolků. Byly to Spolek sv. Ludmily, Ženský zpěvácký spolek Libuše, který však poměrně rychle zanikl, a v devadesátých letech se přidružily ještě další tři spolky – Podpůrný spolek izraelských dam, Místní odbor dámský Národní jednoty severočeské a Tělocvičná jednota sokolek paní a dívek. Ženy se angažovaly jednotlivě v dalších spolcích, ale jejich účast byla spíše symbolická a nikdy nezískaly funkce ve vedení spolku. Objevují se v Měšťanské besedě, Spolku Štěstěna, Řemeslnicko-dělnické besedě, Svornosti nebo Odborném spolku vlasteneckého výpomocného spolku pro Království české.⁴⁹⁶

Ženy na sebe poprvé výrazněji upozornily na počátku šedesátých let 19. století. Největšími lounskými ženskými osobnostmi byly Leontýna Schüllerová a Kristýna Ehrlichová. Choť okresního hejtmana Ferdinanda Schüllera byla velmi aktivní dámou, která reprezentovala svého muže a pomáhala rozvíjet charitativní činnost v Lounech. Manželka lékárníka Kristýna Ehrlichová jí byla rovnocennou partnerkou. Poprvé obě spojily své síly v celonárodní sbírce ve prospěch Zdeňky Havlíčkové. Podařilo se vybrat přes čtyři desítky darů nejrůznější hodnoty. Dárkyně pocházely převážně z vyšších vrstev. Zapojily se všechny významnější dámy ve městě. Jmenujme například choť statkáře Drtiny, choť lékárníka Karlu Sekerovou, manželku starosty Kostky⁴⁹⁷ či manželku městského radního Lippeho.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ *Deset roků sportovního klubu Čechie v Lounech*, Louny 1916, nepag. Autor uvádí Nechlebovy návštěvy z let 1911 a 1912, nezmiňuje se však o výcviku z roku 1909, který je podchycen v dobovém tisku. Mathias Zdarsky, *Internationaler Skikurz in Mariazell*, *Der Schnee* 5/14, 31. 12. 1909, s. 4.

⁴⁹⁶ Vycházím především ze spolkových seznamů členů (SOkA Louny, OÚ Louny I., fondy jednotlivých spolků) a adresáře města Louny z let 1900, 1905 a 1909. Na základě zde uvedených dat jsem vytvořil seznam čítající přes sto žen, které byly většinou členkami pouze jediného spolku.

⁴⁹⁷ Ve své práci nechávám stranou dnešní pohled gender studies a pracuji se statutem manželek významných osobností, tak jak bylo ve druhé polovině 19. století běžné, ačkoliv jsem si vědom, že by se mohlo psát i o ženách samostatně.

Po sbírce se na Kristýnu Ehrlichovou obrátila kněžna Jenny Taxisová⁴⁹⁹ s prosbou o pomoc Jihoslovanům, kteří bojovali o nezávislost proti Osmanské říši. Lounští poprvé projeví svou sounáležitost s jižními Slovy. Dary byly spíše symbolické a pohybovaly se mezi 10 krejcarů a 1 zlatým. Výjimečný byl dar statkářky Anny Vidmanové ve výši 5 zl.⁵⁰⁰ Celková částka přesáhla 25 zl.

Dobročinné akce ve městě pevně zakořenily. Důležité bylo, že se v Lounech objevily ženy, které byly schopné sbírky uspořádat. Třetí velkou akcí, která reagovala na politickou situaci, bylo vytvoření pětičlenného komitě, vyzývajícího k materiální podpoře raněných českých vojáků za prusko-rakouské války v roce 1866. Pod dokumentem je podepsáno pět žen, které stály na přelomu šedesátých a sedmdesátých let u zrodu prvních ženských spolků. Byly to již zmiňované Leontina Schüllerová a Kristýna Ehrlichová, dále choť soudce Josefa Vágnerová, choť okresního starosty Marie Kostková a jediná zástupkyně mladé generace Johanna Wunšová, choť ambiciózního městského sekretáře.⁵⁰¹ V roce 1862 byly Leontina Schüllerová a Krystína Ehrlichová jmenovány opatrovicemi Zlaté knihy.⁵⁰² Když Leontina Schüllerová na sklonku šedesátých let 19. století náhle zemřela, utrpělo ženské spolkové hnutí v Lounech velkou ránu.

Prvním místním ženským spolkem se stal Spolek sv. Ludmily, založený v roce 1869. Inspiroval se stejnojmenným pražským spolkem, založeným v roce 1851. Jeho činnost však byla více omezená. Zatímco pražský spolek měl vyšší ambice, podporoval finančně chudé vdovy a učil mladé dívky plést a šít, aby je praktičtěji vybavil do života, zaměřil se lounský spolek na školní mládež. Jeho vznik byl úzce spojen s otevřením nové moderní školní budovy. Nárůst žactva, způsobený jak postupným zvyšováním počtu obyvatel, tak přílivem dětí z okolních obcí zapříčinil, že řada z nich pocházela z velmi chudých poměrů. Právě na ně se nový spolek zaměřil.

Podnět k založení spolku sv. Ludmily vzešel od ředitele lounských škol Antonína Wolfa a katechety Josefa Černovouse, kteří na sklonku roku 1868 vyzvali členky místní honorace, aby založily dobročinný spolek. K jejich prvnímu setkání došlo v prostorách školy 13. prosince 1868. Ve stanovách bylo zaneseno, že smyslem spolku je především podpora chudé školní mládeže. Nejvyšší aktivitu vyvíjel spolek na podzim. Na počátku školního roku

⁴⁹⁸ PNP, Pozůstalost Riegrové-Palacké, seznam příspěvků a přispěvatelů na národní loterii pro Zdeňku Havlíčkovou. Dary od Leontýny Schüllerové jsou pod č. 2579–2593, dary získané Kristýnou Ehrlichovou jsou pod č. 2594–2621.

⁴⁹⁹ Dopis je uložen v OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84. Válka mezi Osmanskou říší a Černou Horou probíhala v letech 1861–1862.

⁵⁰⁰ Seznam čtyřiatřiceti dárců je uložen v OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84.

⁵⁰¹ Dokument z 26. června 1866 se nachází v OM Louny, sbírka Historie, přír. č. 243/84.

rozdávaly členky spolku chudým žákům školní pomůcky, knihy a papír. Na Mikuláše obdržely děti obuv a oděv na zimu a největším svátkem byly Vánoce. Tehdy byla nadílka nejbohatší. Ve škole byl vztyčen vánoční stromeček, což byla tehdy zcela nová tradice, v té době to ještě v rodinách nebylo běžné a rozdala se řada dárků. Důležité bylo obstarání teplých obědů pro přesporní děti a sirotky. Při školních výletech se spolek zavázal zajistit občerstvení a všemožně pomáhat škole.⁵⁰³ Je možné, že tato aktivita byla inspirována Americkým klubem dam, který tradičně pořádal výlety pro školní děti s programem a občerstvením.

První akcí spolku bylo zdobení vánočního stromku, které proběhlo již 23. prosince 1868 a poprvé se rozdávaly dárky. Přes výše deklarované vymezení své působnosti se spolek od začátku angažoval i v otázce zřízení mateřské školky, která ve městě citelně chyběla. Proto se obrátil na městskou radu s žádostí o její vybudování. Město, obávajíc se dalších nákladů, po delším jednání žádost zamítlo. Manželé dvou aktivních členek spolku – zámožný poštovník Hugo Beh a Heřman Bulova zorganizovali sbírku ve prospěch mateřské školky.⁵⁰⁴ Akce byla podpořená i dobročinným koncertem a vynesla dostatek peněz, aby mohla být školka v roce 1870 otevřena v ulici Na Valích. Příprav i slavnostního otevření se Spolek sv. Ludmily aktivně účastnil.

Spolek byl aktivní, a to se odrazilo i v široké členské základně, která v roce 1872 čítala 104 osob. Protektorkou spolku byla manželka bývalého okresního hejtmána Karolína Malovcová z Malovic, prezidentkou choť okresního soudce Josefa Vágnerová, její zástupkyní choť právníka a budoucího starosty města Karolína Hilbertová a ve výboru spolku bylo dalších třináct žen jak představitelk městské honorace, tak učitelek.⁵⁰⁵

Citelným oslabením bylo úmrtí zakladatelky a první prezidentky spolku obětavé Josefy Vágnerové v roce 1875, která byla vůdčí osobností spolku v jeho prvních letech. Naštěstí se podařilo nalézt důstojnou pokračovatelku v Karolíně Hilbertové, která se stala dlouholetou prezidentkou spolku a nejaktivnější členkou. Ve své funkci působila až téměř do své smrti a vedení spolku se vzdala ze zdravotních důvodů až v roce 1895.⁵⁰⁶ Tehdejší atmosféru nám přiblížil její syn spisovatel Jaroslav Hilbert ve vzpomínce na své dětství v knize *Dům na náměstí*: „*Jak se blížila zima (...) na školách se oznamovalo, že chudé děti, které chtějí být obdarovány, mají se dostavit k paní Karolíně Hilbertové na náměstí (...) a teď přicházela*

⁵⁰² O jejich jmenování nás informuje *Poutník od Otavy* 5/3, 19. 7. 1862, s. 23.

⁵⁰³ SOKA Louny, k. 172, Spolek sv. Ludmily 1689–1870, stanovy spolku z 11. února 1869. Je zajímavé, že vyšly jak česky, tak německy.

⁵⁰⁴ Ondřej KUNC, *Lounské školství ve druhé polovině 19. století*, diplomová práce FF Univerzity Pardubice, 2009, s. 62–63.

⁵⁰⁵ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 416, Sv. Ludmila: dobročinný spolek 1872–1926 (dále Sv. Ludmila), účetní zpráva dobročinného spolku sv. Ludmily v královském svobodném městě Lounech za rok 1872.

*procesí: ta žena se třemi dětmi, ta s pěti, ta snad jich ještě více přivlekla a s každou matka promluvila a pak poklekla a děti prozkoumala (...) a pak, když již bylo vše změřeno, přišly k nám hodné paní a celé dny a týdny, ba měsíce u nás se ve jménu sv. Ludmily stříhalo, šilo a připravovalo.*⁵⁰⁷

Udělejme si bližší představu o finanční pomoci spolku školní mládeži. Za rok 1877 daroval spolek lounským žákům přes 1000 zl. z čehož největší částky představovaly 715 zl. za oděv a obuv, 150 zl. na školní pomůcky a 66 zl. za jiné dárky.⁵⁰⁸ Situaci můžeme srovnat s rokem 1909, kdy dary představovaly 3500 korun.⁵⁰⁹ Největšími položkami zůstaly výdaje za obuv 1597 K a za oděv 986 K. Zbytek připadl na vánoční stromeček a školní pomůcky.⁵¹⁰

Důležitou otázkou zůstává, kde získával spolek své finance. Spolek měl do začátku nadaci ve výši 300 zl.,⁵¹¹ která byla uložena ve spořitelně, a každoročně se z ní vyplácely výnosy. Nejvíce přispívala štedrá lounská spořitelna, jejíž dary se pohybovaly kolem 400 zl. ročně, následovaly Občanská záložna a dary lounských měšťanů. I přes tuto nemalou pomoc šlo stále jen o řešení momentální nouzové situace. Spolek bohužel nepřešel k účinnějším formám pomoci jako je vzdělávání a kurzy, kde dívky a ženy mohly získat nějakou kvalifikaci, aby si vydělaly alespoň na základní potřeby, jak to fungovalo například v pražském Ženském výrobním spolku.

V roce 1880 došlo k úpravě stanov, což přispělo k částečnému rozšíření působnosti spolku. Ten se mohl zapojovat i do dalších dobročinných aktivit, které již nebyly spojeny se školní mládeží. Stal se členem Červeného kříže, čímž se členky zavázaly mimo jiné k pomoci v případě válečného konfliktu.⁵¹² K dalšímu rozšíření aktivit spolku nad rámec dobročinnosti však už nedošlo. Přesto považuji spolek Sv. Ludmily za nejvýznamnější ženský spolek ve městě. Jeho aktivity ovlivnily životy několika generací školních dětí. Spolek působil bezmála šedesát let a rozpustil se v roce 1926.⁵¹³

Důležitou roli v rozvoji ženského spolkového hnutí v Lounech sehrál i přes své poměrně krátké trvání spolek Libuše. Byl založen na počátku roku 1872⁵¹⁴ a jeho účelem bylo rozvíjet osobnost mladých lounských žen zpěvem, deklamacemi, přednáškami a vybudováním vlastní ženské knihovny. Muži nebyli v postoji ke spolku jednotní, ale zdá se, že v počátcích

⁵⁰⁶ *Tamtéž.* Karolína Hilbertová zemřela v roce 1897.

⁵⁰⁷ Jaroslav HILBERT, *Dům na náměstí. Vzpomínky z dětství*, Praha 1922, s. 85.

⁵⁰⁸ *Ženské listy* 6/10, 1. 10. 1878, s. 158. Výroční zpráva spolku sv. Ludmily za rok 1877.

⁵⁰⁹ Musíme vzít v úvahu, že poměr mezi zlatkou a korunou byl 1:2, a navíc v průběhu tří desetiletí působila inflace.

⁵¹⁰ Sv. Ludmila, výroční zpráva dobročinného spolku Sv. Ludmily v Lounech, 1909.

⁵¹¹ *Ženské listy* 6/10, 1. 10. 1878, s. 158.

⁵¹² Sv. Ludmila, pozměněné stanovy spolku z roku 1880.

⁵¹³ *Tamtéž.*, zpráva o rozpuštění spolku.

převládala z jejich strany pomoc a finanční podpora, i když se ozývaly také kritické hlasy. Spolek se scházel třikrát týdně ke zkouškám zpěvu, které vedl ředitel kůru a učitel hudby v Lounech Josef Prokop Vejšický. V prvních měsících si vedli výborně, takže spolek získal řadu příznivců, kteří jej finančně podporovali, a vybudoval si ve městě i poměrně značné renomé.

Nově založený spolek vykazoval velmi aktivní činnost. Již měsíc po svém vzniku uspořádal tři veřejné přednášky. První se konala na lounských školách 3. března 1872. Přednášeli jak učitelé,⁵¹⁵ tak i čerstvě promováný MUDr. Josef Frotzl,⁵¹⁶ který se o dva roky později stal starostou města. Spolek pořádal i charitativní akce. Na pomoc lidem postiženým velkou povodní uspořádal ve spolupráci s Občanskou besedou v červnu 1872 dobročinný koncert. O měsíc později uspořádal další koncert, na němž vystoupila i absolventka pražské konzervatoře Županská, tentokrát směřoval výtěžek ve prospěch ženské knihovny v Lounech. Tato aktivita ukazuje, že mladé ambiciózní dívky pociťovaly nedostatek možnosti přečíst si českou knihu, a proto se vybudování vlastní knihovny stalo jednou z nejdůležitějších priorit spolku. Za stejným účelem uspořádal spolek na počátku ledna 1873 ples s loterií. Zisk 50 zl. stačil na založení knihovny, o tři měsíce později již bylo k dispozici 80 svazků a nadále se rozrůstala.⁵¹⁷

Po ročním působení měl spolek velmi dobré vyhlídky, čítal 65 členů a členek, z toho 32 činných, které se scházely 3 x týdně na zkoušky zpěvu, a 33 přispívajících. Předpokládám, že činnými členy byly ženy, zatímco k přispívajícím patřili převážně muži. Činní členové platili 30 krejcarů měsíčně, přispívající 1 zlatý ročně. Na sklonku roku 1873 uspořádaly členky v hostinci U Tří lip další koncert. Pozice spolku ve městě byla poměrně dobrá a svoji aktivitou se dostával stále hlouběji do povědomí společnosti.

V následujícím roce rozšířil spolek svoji působnost a zaměřil se také na otázku ženské emancipace. V polovině června 1874 přijal pozvání do Loun předseda spolku Říp Václav Sochor a přednášel o ženské otázce. Domnívám se, že tato přednáška mohla přispět k zániku spolku. Od jara se totiž spolek potýkal s vysokým dluhem bezmála 60 zl., který měl vůči svému učiteli Josefu Prokopu Vejšickému. Přednáška na citlivé téma mohla mít v maloměstě vliv na neochotu přispěvatelů pomoci spolku v kritické chvíli. Sice byla, dle mého názoru, část mužské populace ženskému spolku nakloněna a podporovala jej na poli dobročinnosti,

⁵¹⁴ Zprávu o založení nového spolku otiskly *Národní listy* 12/50, 20. 2. 1872, s. 2.

⁵¹⁵ Přednášel prof. Alois Studnička, druhou přednášku měl mít prof. tamní školy Stadlman. *Národní listy* 12/60, 1. 3. 1872, s. 3.

⁵¹⁶ O přednášce MUDr. Josefa Frotzla se dozvídáme v přehledu činnosti spolku. *Svobodný občan* 2/15, 12. 4. 1873, s. 3.

v organizování plesů, výletů i při vytvoření samostatné ženské knihovny, ale téma ženské otázky bylo v polovině sedmdesátých let 19. století na malém městě neakceptovatelné. Vzhledem k tomu, že spolek nemohl dostát finančním požadavkům a nikdo jej nepodpořil, bylo na valné schůzi 28. června 1874 rozhodnuto, že se spolek nemůže déle udržet a rozejde se. Vejšickému byla dána spolková pokladna se 3 zl. v hotovosti, šicí stroj za 20 zl., hudebniny za 15 zl., ženská knihovna a dvě lampy.⁵¹⁸ Tak zanikl spolek, který překročil v očích maloměstské společnosti své hranice. Není překvapivé, že v této době jak u zrodu, tak i u zániku zajímavého ženského spolku stáli muži.

Třetí významný ženský spolek, Tělocvičná jednota Sokolek, se ustavil v osmdesátých letech 19. století. Doplnil tak lounský Sokol, který vznikl již v roce 1867. Ustavující schůze se konala 17. ledna 1886. Starostkou byla zvolena Růžena Kostková, místostarostkou Marie Rybářová a ve výboru zasedly Terezie Forstová, Anna Šalamounová, Marie Celnerová a Růžena Chloudová.⁵¹⁹ Jednalo se o ženy z aktivních sokolských rodin. Václav Šalamoun byl prvním náčelníkem Sokola, Josef Forst vedl lounský Sokol po více než dvě desetiletí a Adolf Stanislav Kostka byl praporečnickem lounského Sokola. Bohužel se nám nedochovaly téměř žádné materiály z prvních desetiletí činnosti spolku. Zřejmě proto si nemohl být největší znalec lounského Sokola Vladimír Trávníček jistý, kdy začaly ženy cvičit, a v článku *100. výročí založení ženského tělocviku* kladl jeho založení teprve do roku 1901, i když nevyločil i starší datum.⁵²⁰

Členky ženské jednoty cvičily při slavnostním otevření lounské sokolovny v roce 1898 a v roce 1904 se po několikaleté snaze podařilo zahájit cvičení žákyň, čímž byl zajištěn příliv nových členek. V roce 1912 se v Lounech konala Župní cvičitelská škola, které se pod vedením nejvšestrannějšího člena lounského Sokola Jana Kacerovského a jednatele spolku lékaře MUDr. Ladislava Brunclíka zúčastnilo také asi deset žen. Lounské sokolky cvičily na posledních třech předválečných všesokolských sletech. Na sletu v roce 1901 vystoupila dvě ženská družstva lounského Sokola, na sletu v roce 1907 dvanáct žen s kužely a na posledním předválečném sletu konaném v roce 1912 dokonce 31 lounských sokolek.⁵²¹ V roce 1911 se čtyři ženy zúčastnily sletu Chorvatského Sokolstva v Záhřebu.⁵²²

Ženy byly zřejmě i v konkurenční Dělnické tělovýchovné jednotě, která vznikla v Lounech v roce 1902. V jejích stanovách se uvádí, že jedním ze základů smyslu jednoty je

⁵¹⁷ *Tamtéž.*

⁵¹⁸ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 173, Ženský zpěvácký spolek Libuše.

⁵¹⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 188, Tělocvičná jednota Sokolek 1886–1892, zápis z ustavující schůze.

⁵²⁰ V. TRÁVNÍČEK, *100. výročí založení*, s. 11–12.

⁵²¹ SOKA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970), k. 7, Slety, sešit č. 6, s. 10.

utvoření ženského odboru, ale žádné přímé zprávy o jeho utvoření se mi nalézt nepodařilo. Určitým náznakem může být pouze informace z listopadu 1902, že byly zahájeny taneční kurzy pro členy DTJ.⁵²³

Posledním významným ženským spolkem v Lounech byl Místní dámský odbor Národní jednoty severočeské, jež se ustavil v roce 1896, a byl velice aktivní. Často vystupoval ve spolupráci s mužským odborem ve prospěch české komunity v německojazyčném prostředí. Představu o šíři aktivit spolku lze získat z Jubilejní výroční zprávy Národní jednoty severočeské za dvacátý rok trvání, vydané roku 1904. Mohl se opřít o širokou členskou základnu, čítající 300 členů. Cílem byla podpora českého menšinového školství, na něž vydal bezmála 600 korun. Sponzoroval také pět českých dětí na studiích a pořádal vánoční nadílku na Rané, v Hořanech a Postoloprtech.⁵²⁴ Spolek fungoval až do konce sledovaného období.

Zcela výjimečně zasáhla žena i do počátků lounského sportu. O Boženě Audrické tvrdí znalec lounské cyklistiky Jiří Levínský, že byla první, která v Lounech vlastnila velocipéd, a dala podnět k založení Klubu velocipedistů Louny. Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo nalézt kroniku klubu, se musíme spokojit s tím, že byla mezi prvními cyklisty a zřejmě měla i vliv na založení spolku. Z doby před rokem 1900 se dochovala fotografie, na které je zachycena s dalšími členy klubu.⁵²⁵

V dalších spolcích již nehrály ženy významnou roli. Nalezneme je například v Loterijním spolku Štěstěna, kde figuruje z 65 členů i pět žen. Jednalo se však o manželky mužů, žádná žena se v tomto spolku neocitla samostatně.⁵²⁶ Předpokládám, že tomu bylo podobně i v dalších spolcích. Ženy působily též v ochotnickém odboru Měšťanské besedy, Řemeslnicko-dělnické besedě, Svornosti nebo Odborném spolku vlasteneckého výpomocného spolku pro Království české a pěveckých spolcích. Vliv žen na činnost „mužských“ spolků byl však poměrně malý. Je otázkou, jak by se ženský spolkový život změnil, kdyby nezanikl předčasně spolek Libuše, který si vybudoval ženskou knihovnu a zajímal se také o ženskou otázku.

⁵²² *Šedesát let Tělocvičné jednoty Sokol v Lounech*, Louny 1927, s. 22.

⁵²³ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 408, Dělnická tělocvičná jednota 1902–1904. První taneční se uskutečnily 2. listopadu 1902.

⁵²⁴ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 412, Jubilejní výroční zpráva Národní jednoty severočeské za dvacátý rok trvání, 1904, s. 252.

⁵²⁵ Fotografie vlastní paní Dana Klobásová.

⁵²⁶ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 189, Loterní spolek Štěstěna. Vycházím ze seznamu členů spolku z roku 1874. Spolek se rozpadl v roce 1880.

4.8. Spolkový život Židů

Židé žili v Lounech již ve 14. století a v následujících dvou stoletích dosáhli značného rozvoje. Usadili se v ulici zvané nejprve Česká a později Židovská. Vlastnili kolem 12 domů a odhaduje se, že ve městě bydlelo asi sto Židů.⁵²⁷ Ve druhé polovině 17. století a především po vydání familiantského zákona⁵²⁸ se situace Židů výrazně zhoršila. V Lounech zůstal pouze jediný tzv. chráněný Žid.⁵²⁹ Žil v Židovské ulici v čp. 3, kde byla i židovská modlitebna.

Protižidovské restriktce byly zrušeny teprve v roce 1849. Po zrovnoprávnění byl Židům umožněn mimo jiné i svobodný pohyb, který nebyl vždy veřejností přijat s nadšením. Podobně tomu bylo i v Lounech, kde první přistěhovalý Žid, Joachim Weil z Postoloprta, byl rozrušenými měšťany opětovně vystěhován z města. Weil se obrátil na soud, který uznal jeho právo, a osm osob bylo potrestáno vězením.⁵³⁰ V padesátých letech došlo k řadě protestů proti stěhování Židů do Loun, motivovaných především strachem obchodníků z nové konkurence. Přes výše zmíněné problémy se Židé ve městě zabydlovali a postupně vznikl základ budoucí židovské komunity.

Řada Židů se ve městě prosadila jako zdatní obchodníci nebo členové místní inteligence. Ve městě působili jak židovští právníci, tak lékaři. Někteří se stali podnikateli a zasahovali do místní politiky. Mnozí z nich vlastnili velký majetek a podařilo se jim skoupit značné množství domů. V letech 1871–1874 byla vybudována synagoga a v roce 1874 vznikla oficiálně lounská židovská obec.⁵³¹ Komunita se neustále rozrůstala a svého vrcholu dosáhla kolem roku 1890, kdy čítala přes 420 členů. Židé prožívali v Lounech poměrně klidné časy. Soužití Čechů a Židů v předválečných Lounech je výstižně charakterizováno v knize vzpomínek *Hovory s Aničkou*: „*Ta symbióza totiž byla zpravidla skutečně dobrá. Židi hráli mariáš s Nežidy a na plovárně jsme se my, dámy z rodu Abelesů a Fantů, opalovaly s dámami z honorace (...) Tak tomu bylo, když se nedělo nic zvláštního. Věci se měnily radikálně, kdykoli se na hladině z nějakého důvodu utvořily kruhy. V takových chvílích se Lounští měnili přes noc k nepoznání. Najednou byli třeba s to věřit, že Židi, se kterými se ještě včera smáli, koupali na plovárně a tančili na plese, pijí křesťanskou krev a potřebují ji k pečení*

⁵²⁷ Viz Kamil LINHART, *Dějiny Židů v Lounech*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brün–Prag 1934, s. 351.

⁵²⁸ Jednalo se o soubor restriktivních protižidovských zákonů, vydaných ve 20. letech 18. století za vlády Karla VI. Nejdůležitější byl tzv. numerus clausus, neboli stanovení maximálního počtu židů v Čechách.

⁵²⁹ Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 88–97. Podle Kamila Linharta byl však v Lounech první tzv. chráněný Žid již na sklonku 17. století. Lébl Mirotic zemřel v roce 1694.

⁵³⁰ K. LINHART, *Dějiny Židů*, s. 353.

⁵³¹ *Tamtéž*.

*macesů.*⁵³² Výjimkou bylo pouze období antisemitských nálad na sklonku 19. století. K nim Anna Langrová přidává zajímavý poznatek, který dokládá, že byl poznamenán i spolkový život. Dříve tolerantní spolky se začaly projevovat antisemitsky. Jejího otce velice silně zasáhlo, že byl vyhozen ze Sokola. Také matka si nemohla již půjčovat knihy v Besedě. Tyto křivdy nesli Židé velmi těžce a domnívám se, že na ně nikdy nezapomněli, ačkoli se jim spolky za dva roky omluvily a přijaly je zpět. O vzájemných vztazích názorně vypovídá další Annina vzpomínka: „*Jeden z tehdejších nejznámějších protizidovských štváčů byl hostinský Holý. Měl hospodu ve čtvrti, jíž se říkalo Amerika. Když bylo po procesu, vypravili se tam jednoho dne tři bratři Abelesové. Táta, předseda spolku Herkules. Starý Arnošt, největší rváč v rodině. A strýc Siebel, který přijel – snad jen pro tohle – z Rakouska, kde tehdy ještě žil. V hospodě Arnošt vyprovokoval hádku. Skončila tím, že herkulové Holého zbili a vyhodili ho z jeho vlastní hospody. Pak zaplatili za to, co vypili, a vrátili se spokojeně domů.*“⁵³³ Historka by mohla mít reálný základ, neboť Antonín Holý byl předsedou antisemitského spolku Česká družina a redaktorem Lounských lidových listů,⁵³⁴ které byly na sklonku 19. století laděny silně protizidovsky.

Pozoruhodné je, že se lounští Židé vážně zabývali myšlenkou stavby vlastního spolkového domu, který by místní židovskou obec nejen reprezentoval, ale také by sloužil jako společenské centrum i jako školní budova pro výuku náboženství. Nápad se poprvé objevil v roce 1885, kdy výuka náboženství probíhala v pronajatých nevyhovujících prostorách v Pražské ulici. V roce 1892 vzniklo pětičlenné stavební komitě, složené z vážených členů místní židovské obce Ignáce Bulovy, Simona Glasera, Davida Neumanna, Zikmunda Taussiga a dr. Adolfa Nettla. Problémem byl způsob, jakým by se měl získat obnos na novou budovu. Nakonec bylo dojednáno, že se v následujících třech letech zdvojnásobí repatriace a výnosy z kostelních sedadel⁵³⁵ a soukromé dary půjdou na vybudování budovy. Zbytek peněz se měl uhradit půjčkou. Byl připraven a zaplacen i projekt, ale přesto se stavba nikdy neuskutečnila. Hlavním důvodem byla zřejmě nechuť obětovat poměrně značný finanční náklad na stavbu, o níž bylo později na představenstvu prohlášeno, že se nemůže rentovat. Zvítězilo obchodní uvažování nad touhou zřídit si vlastní budovu, která by reprezentovala náboženskou obec.⁵³⁶

⁵³² Viktor FISCHL, *Hovory s Aničkou*, Praha 2009, s. 40–41.

⁵³³ *Tamtéž.*

⁵³⁴ *Adresář města Loun*, Louny 1900, s. 96.

⁵³⁵ Sedadla v synagoze se platila a dědila z generace na generaci.

⁵³⁶ K. LINHART, *Dějiny Židů*, s. 356.

Pokusme se alespoň trochu poodhalit spolkovou činnost této sice poměrně malé, ale významné komunity. Velkým problémem je zcela nedostatečná pramenná základna, neboť se v lounském archivu k tomuto tématu zachovalo jen velmi málo materiálu. Nepočítáme-li Izraelskou náboženskou obec a výše zmíněný oficiálně nepodložený spolek Herkules, existovaly v Lounech ve sledovaném období čtyři spolky – Židovské pohřební bratrstvo pro chudé a nemocné, Židovský ženský dobročinný spolek, Ženský židovský spolek Noe a Místní odbor národní jednoty česko-židovské.

Židovské pohřební bratrstvo pro chudé a nemocné vzniklo 12. ledna 1870 a patřilo mezi nejstarší spolky ve městě. Pohřební bratrstvo sloužilo celé židovské komunitě. Být členem spolku byla prestižní záležitost, proto mezi členy nacházíme převážně místní židovskou honoraci. Spolek se staral o poslední cestu členů židovské obce a měl pečovat také o hřbitov a nemocné či chudé členy. Bylo důležité, že uchovával a dalším generacím předával staré židovské tradice.⁵³⁷ Spolkovou řečí byla až do roku 1897 němčina. Teprve na valné hromadě konané 12. července 1897 byl podán návrh na změnu jednací řeči na češtinu. Dokazuje tak bilingvnost převážně většiny lounských Židů. Není náhodou, že se tak stalo v době vydání Badeniho jazykových nařízení. Židé v témže roce zrušili i svoji německou školu, která se nacházela na Pražské ulici. Židovské náboženství se nadále vyučovalo v českém jazyce na nově založené lounské reálce.⁵³⁸

Židovský ženský dobročinný spolek vznikl v roce 1879 a v jeho čele se střídaly ženy z významných židovských rodin Kahnů a Glaserů. První předsedkyní byla Emilie Kahnová, kterou již po roce vystřídala Babetta Glaserová, jež zastávala svoji funkci až do poloviny devadesátých let 19. století, kdy ji opět nahradila Emilie Kahnová.⁵³⁹ Smyslem spolku bylo pečovat o chudé a nemocné židovské obyvatelstvo. Dalším ženským spolkem byl Židovský ženský spolek Noe v Lounech. Doklady o jeho existenci jsem našel pouze v soupisu spolků určeném pro okresní hejtmanství v roce 1893, dříve ani později již není zmiňován a nenacházíme jej ani v žádném z oficiálních Adresářů města Loun. Není vyloučeno, že byl Židovský ženský dobročinný spolek totožný s Židovským ženským spolkem Noe. Národní jednota česko-židovská vznikla v roce 1893. Jejím cílem bylo prolomení bariér mezi českým a židovským etnikem, sblížení a asimilace Židů s českou společností jak na poli kulturním,

⁵³⁷ Vzhledem k nedostatku materiálu v lounském archivu jsem použil komparativní metodu a vycházel z diplomové práce Davida Grossmanna, *Obraz brněnské židovské komunity v její spolkové činnosti*, Masarykova univerzita Brno 2002, neboť se spolky v základních rysech nelišily.

⁵³⁸ Škola zanikla ze dvou důvodů. V roce 1896 byla v Lounech zřízena reálka, na kterou docházel vyučovat rabín, navíc židům škodilo v očích veřejnosti, že převážná část používala především němčinu a byli vnímáni po nacionální stránce jako cizí element.

⁵³⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 181, Izraelský ženský spolek. K roku 1908 jsem našel Spolek izraelských

tak sociálním. Lounští Židé zareagovali rychle a ještě téhož roku založili místní odbor, který se scházel v hotelu Union. Jeho starostou byl v roce 1896 MUDr. Adolf Taussig. O čtyři roky později jej vystřídal advokát JUDr. Emilian Fišer a jednatelem byl zástupce společnosti Assecurazioini Generali Bedřich Fanta.⁵⁴⁰ Bylo by velmi zajímavé sledovat činnost spolku v období antisemitismu koncem 19. století i po uklidnění situace na počátku 20. století. K tomu nám však chybí pramenná základna. Víme pouze, že spolek existoval ještě v roce 1905, ale zanikl nejpozději v roce 1908, neboť v novém adresáři již není zmíněn. Domnívám se, že k tomu došlo v důsledku nárůstu antisemitismu v české společnosti, nástupu sionistického hnutí a ideového rozkolu v samotném českožidovském hnutí.

V knize *Hovory s Aničkou* se zachovala zpráva o dalším lounském spolku, který není nikde v literatuře uveden. Jmenoval se Herkules a jeho členy byli siláci. Sdružoval zejména rodinu Abelesů a několik jejich kočích. Bohužel se mi o tomto spolku nepodařilo nalézt žádnou další zprávu.

Židé však nebyli členy pouze židovských spolků, ale byli činní i v občanských sportovních, národních, výherních spolcích. Příkladem byl JUDr. Emilian Fischer, který se jako předseda místního odboru Národní jednoty česko-židovské zapojil do činnosti lounského Sokola. Členy Sokola byli i Jaroslav Bulova, Bedřich Novák a František David. Posledně jmenovaný se aktivně zapojil i do činnosti v místním odboru Klubu českých turistů, kam jej doprovázel továrník Bernard Bermann. Sportovní duch Bernarda Bermanna se projevil i ve Veslařsko-bruslařském klubu Ohře, kam chodili také J. Fanta a Jindřich Katz.⁵⁴¹ Moric Katz byl pro změnu jedním ze zakladatelů tolik potřebného Sboru dobrovolných hasičů. Stal se náčelníkem oddělení, byl velmi váženým členem a v roce 1912 byl při příležitosti čtyřicátého výročí spolku jmenován čestným členem.⁵⁴² Heřman Bulova a Zikmund Glaser stáli v roce 1873 u vzniku výherního spolku Štěstěna, který měl však velmi krátký život a zřejmě již následujícího roku zanikl.⁵⁴³ Velmi zámožný Josef Glaser, který vlastnil ve městě v roce 1882 pět domů a byl i městským radním, se stal členem váženého c.k. Výsadního sboru ostrostřelců.⁵⁴⁴ Ženy tak výrazně do spolkového života nezasahovaly, zmínky jsem našel

dam. Domnívám se, že se jednalo o pokračovatelku výše zmíněného spolku.

⁵⁴⁰ *Adresář města Loun*, Louny 1900, s. 96.

⁵⁴¹ SOkA Louny, fond Veslařsko-bruslařský klub Ohře, inv. č. 5, Památní kniha Veslařsko-bruslařského klubu v Lounech (1883–1933), nepag., seznam zakládajících členů spolku z roku 1883.

⁵⁴² *Památník sboru dobrovolných hasičů v Lounech*, Louny 1912, s. 25.

⁵⁴³ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 189, Spolek Štěstěna.

⁵⁴⁴ Jeho jméno figuruje na seznamu členů spolku z roku 1874. SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 189, C.k. výsadní ostrostřelecký sbor.

pouze o Jaroslavě Bulovové a Anně Fantové, které se krátce před válkou staly členkami Sokola.⁵⁴⁵

Pro židovskou komunitu bylo období od poloviny 19. století do vypuknutí války dobou velkého rozkvětu na poli ekonomickém i kulturním. Přes počáteční překážky se v sedmdesátých letech ve městě vytvořila židovská náboženská obec a symbolem její emancipace se stala nově postavená synagoga nedaleko náměstí. Židé si vytvořili své spolky, o kterých se sice z pramenů mnoho nedozvídáme, ale víme přinejmenším o existenci čtyř spolků. Potenciálním pátým by byl nově objevený spolek Herkules, není však zcela zřejmé, zda se nejednalo pouze o neformální sdružení. Za nejvýznamnější spolky považují Židovské pohřební bratrstvo pro chudé a nemocné, které pěstovalo a předávalo židovskou kulturní tradici a místní odbor Národní jednoty česko-židovské, jejíž činnost však byla narušena antisemitskými náladami. Důležité je poměrně četné zapojení Židů do spolkového života města. Je zřejmé, že jej v posledních desetiletích monarchie významně obohatili.

4.9. Stolní a zábavní společnosti

Trochu svéráznou a dlouho opomíjenou část spolkového života představují stolní společnosti. Bez nich by nebyl obraz spolkového života ucelený. Stolní společnosti byly původně společnosti přátel, kteří se scházeli v daný čas pravidelně v předem určené hospodě. Právě pravidelnost setkání byla jedním z rysů stolních společností. Společnosti často nebývaly hlášeny okresnímu hejtmanství a jejich členové se zbavovali oficiálního dohledu. Tato volnost mohla být jednou z hlavních příčin založení stolní společnosti. Později docházelo v určitých případech k přeměnění na oficiální spolek, který můžeme dohledat i v adresářích města Loun.⁵⁴⁶

Klasickými stolními společnostmi byly převážně německé Schlaraffie,⁵⁴⁷ česká Hnízda kosů či baráčníci. Zdá se, že německé recesistické spolky měly větší tradici, neboť nejstarší spolek Schlaraffie byl založený již v roce 1859, zatímco nejznámější české spolky podobného

⁵⁴⁵ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 188, Tělocvičné jednoty Sokolek, seznam členek spolku.

⁵⁴⁶ V Lounech se dochovaly pro sledované období tři adresáře z let 1900, 1905 a 1909.

⁵⁴⁷ K této tématice podrobněji například Martin KRSEK, *Schlaraffia Saazia – žatecká říše chmele a humoru*, in: Jaroslav Havrlant – Jan Mareš – Jiří Matyáš – Martin Vostřel (edd.), *Poohří II: Památky a společnost, Žatec 2012*, s. 201–207. – Martin PELC, *Recesistické spolky Šlarafie. Herní prvek v kultuře 19. století*, in: Martin Hrdina – Kareřina Piorecká (edd.), *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*, Praha 2014, s. 248–257.

zaměření jako bylo Hnízdo kosů nebo Obec baráčnická vznikaly až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století.⁵⁴⁸

Vzhledem k tomu, že většinou nebyvaly stolní společnosti alespoň ve svých počátcích podchyceny ve spolkovém katastru, je poměrně těžké jejich aktivitu sledovat. Podle Adresářů města Loun, vydaných v letech 1900, 1905 a 1909 byly dosud známé pouze Obec Chroustovice, Obec Kudláčkovice a Hnízdo kosů.⁵⁴⁹ K tomuto výčtu můžeme připočítat také lounské baráčníky, ale přehled znesnadňuje torzovitost či chybějící pramenný materiál. Výjimku tvoří pouze Obec Chroustovice, jejíž spolková kronika i další písemnosti se zachovaly v lounském archivu. Zaměřil jsem se na fond Okresního hejtmanství a dobový tisk a podařilo se mi nalézt několik dalších stolních společností. Přestože je zřejmé, že mnou popisované společnosti nemohou být kompletní, i tak nám dovolují udělat si ucelenější náhled na tento segment spolkové činnosti v Lounech.

V současnosti víme o osmi stolních společnostech, které zde působily od počátku 90. let 19. století, ačkoli nemůžeme vyloučit, že se v Lounech nějaká stolní společnost nalézala již v předchozím desetiletí. Jedná se o Obec Kudláčkovice, Obec Chroustovice, Baráčnickou obec lounsko-březenskou, Hnízdo kosů, stolní společnost Houba, stolní společnost Blesk, stolní společnost Veselá bída a stolní společnost Baterie lounských kanonýrů.

Podívejme se nejprve na spolky, které buď nebyly dosud vůbec známé a podařilo se mi nalézt jejich stopu v dobovém tisku, nebo chyběla pramenná základna. V červenci 1898 otiskl *Lučan* zprávu, že stolní společnost Veselá bída pořádala v hostinci Na Krásné vyhlídce velkou zahradní zábavu s bohatým pořadem. Bohužel jde o jedinou zprávu o této stolní společnosti, přesto již podle názvu můžeme předpokládat, že se jednalo o recesistický spolek, jehož cílem bylo příjemně posedět, pobavit se a zřejmě i přidat nějakou korunu na charitu.⁵⁵⁰

Stolní společnost Blesk byla uvedena v roce 1900 v seznamu lounských spolků. Její členové se scházeli na západním okraji města Na Střelnici. Předsedou byl Jindřich Matějka a jednatelem Jindřich Hájek. V následujících adresářích ani v tisku již není uvedena, takže můžeme předpokládat, že došlo k jejímu zániku před rokem 1905.⁵⁵¹

O mnoho více nevíme ani o stolní společnosti Baterie lounských kanonýrů. V lounském archivu se o této společnosti zachovalo několik zmínek z let 1910 a 1911. Zřejmě vznikla již

⁵⁴⁸ Pro srovnání Prahnízdo kosů, které se utvořilo v Chrudimi, bylo založeno v roce 1867 a první Obec baráčnická vznikla v Kolíně v roce 1874. Srov. Tereza ŠOTTOVÁ, *Kulturní život v Chrudimi v 19. století: divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských*, bakalářská práce FF MU Brno 2012, s. 40; Antonín SOUKUP, *Vznik a působnost čl. Baráčnictva. Staročeské zvyky a obyčeje*, Praha 1936, s. 10.

⁵⁴⁹ Josef ANFT, *Adresář královského města Loun a okresu lounského*, Louny 1909, s. 90–99.

⁵⁵⁰ *Lučan* 16, 1898, 23. 7. 1898, s. 3.

dříve, neboť v květnu 1910 uspořádala „*první a před pádem komety poslední výlet do Lužehrad*“, čímž reagovali na průlet Halleyovy komety kolem země. V Lužehradech uspořádali zábavu s tombolou a vystoupili i s vlastní kapelou.⁵⁵² Společnost se scházela na náměstí v hotelu U Černého koně a pod dokumenty jsou podepsáni hostinský Václav Jaroš a krejčí Antonín Křivánek, což nám dává alespoň představu o sociálním složení vedení spolku. Společnost pořádala na sklonku roku mikulášskou zábavu. Podle programu převažovaly především kuplety a nenáročná zábavná čísla.⁵⁵³ O tři měsíce později uspořádali v hotelu Občanské záložny maškarní merendu, jejíž výtěžek byl věnován na národní účely.⁵⁵⁴

Třetí doposud neznámou stolní společností byla Stolní společnost Houba. Doklady o společnosti jsem našel, když jsem procházel kroniku fotbalového klubu SK Čechie Louny. Dochovala se jediná fotografie, která zobrazuje členy recesistického spolku. Nechybí ani holba ve tvaru muchomůrky a prapor s houbou. Na fotografii jsou někteří sportovci převlečení za ženy. Více se o stolní společnosti dozvídáme v *Památniku Sportovního klubu Čechie*, vydaného u příležitosti 20. výročí založení klubu. Stolní společnost byla neodmyslitelnou součástí klubu, fungovala jako jakýsi „filtr zábavy“ a pomáhala řešit i spory mezi členy. Sídlo spolku se nazývalo „mechovna“ a kromě zpěvu a pití piva se zde odehrávaly i nejrůznější rituály, členové si předávali různé řády a pořádali recesistické akce. Spolek reagoval i na stále napjatější situaci v Evropě. Při vypuknutí balkánské války prý odeslali členové stolní společnosti srbskému ministrovi následující depeši: „*Ministr Pašič, Bělehrad. Zdar Vašim zbraním a všemu Slovanstvu přeje Houba, Louny.*“⁵⁵⁵ Pořádali nejrůznější zábavy, které mimo jiné označovali i jako „houbářské mše“ a také na sokolské šibřinky se nechali převézt nábytkovým vozem převlečení za houby. Dokladem toho, že jim zábava byla vlastní je i fakt, že jezdili na vozech tažených kravami a před sebou měli vlastní bigotfonovou⁵⁵⁶ kapelu. Přes veškeré bujaré veselí mívali občas i zajímavé návštěvy. V jejich klubovně se někdy zastavovali i herecké společnosti a zavítal mezi ně těž známý český herec a člen Národního divadla Eduard Vojan.⁵⁵⁷

Vznik stolní společnosti Hnízdo kosů byl inspirován německou Schlaraffií, která se ustavila v Praze v roce 1859. Poté, co v Praze vznikla „praříše“, která zakládala své další říše

⁵⁵¹ Srov. Eduard S. POKORNÝ, *Adresář královského města Loun*, Louny 1900, s. 99. – Jan TREGLER, *Adresář královského města Loun a okresu lounského*, Louny 1905, s. 90–97.

⁵⁵² SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 406, Stolní společnost Baterie lounských kanonýrů. Dochoval se plakát s datem 8. května 1910.

⁵⁵³ *Tamtéž*, přípis okresnímu hejtmanství z 22. listopadu 1910.

⁵⁵⁴ *Tamtéž*. Slavnost se konala 26. února 1911.

⁵⁵⁵ *Památník sportovního klubu Čechie v Lounech*, Louny 1926, s. 8.

⁵⁵⁶ Bigotfon byl napodobeninou žesťových dechových nástrojů.

⁵⁵⁷ *Památník sportovního klubu Čechie v Lounech*, Louny 1926, s. 8.

nejen v Čechách, ale v celé střední Evropě a později i v zámoří, ustavila se v roce 1861 v Chrudimi jako součást Měšťanské besedy zábavní společnost Sůva.⁵⁵⁸ Odkazovala na sovu, jíž měli ve znaku členové Schlaraffie. O šest let později vzniklo v Chrudimi Prahnízdo kosů, které se taktéž inspirovalo Schlaraffii a to nejen v symbolice, ale též v mnohých rituálech. Kromě inspirace se stalo také jakousi jejich českou obdobou.

V následujících desetiletích vznikala další Hnízda kosů v českých městech. V Lounech se Hnízdo kosů ustavilo na sklonku roku 1898. Účelem spolku bylo pěstování zábavy, pořádání zábavných večerů, deklamací, tanečních zábav, zpěvů a výletů. Členem spolku se mohla stát osoba starší 18 let a vstup byl povolen i ženám. Nový člen musel projít iniciačním rituálem, zaplatit 30 krejcarů zápisného a platit pravidelně měsíční poplatek 10 krejcarů. Členové měli povinnost pravidelně navštěvovat schůzky, kterým se říkalo slety. Dvakrát ročně se konaly valné hromady, neboli „houfné slétnutí kosů“. Členové se zdravili pozdravem „klap“.

V čele spolku byl předseda – Obrkos, který reprezentoval spolek navenek, komunikoval s úřady a podepisoval dokumenty. Jeho zástupcem býval místopředseda, nazývaný Rokos. V představenstvu dále byli starší kos, který obstarával inventář a měl dohled nad spolkovou místností, mladší kos, jenž vedl knihu protokolů, pokladník se staral o pokladní knihu, archivář měl na starosti spolkové písemnosti a posledním členem byl pořadatel, který se staral o přípravu zábav a jejich program. Spolkovou řečí byla vždy čeština.⁵⁵⁹

Krátce po svém ustanovení si zažádali také o schválení spolkového úboru, který obsahoval bílou čapku v podobě ptačího zobanu dole ozdobenou červenou páskou, rytířským jménem svého člena, třemi modrými kokardami a zcela nezbytná byla také malá klapačka.⁵⁶⁰ Prvním předsedou spolku se stal kadeřník Alois Salač. Z roku 1902 se dochoval seznam členů představenstva spolku, jenž nám poodhalil profesní složení vedení Hnízda kosů. Převahu měli pracovníci lounských drah, kteří zaujali místa místopředsedy, zapisovatele, pokladníka a archiváře. Vzhledem k tomu, že se železniční dílny rozprostíraly na východě města ve čtvrti Amerika, nepřekvapí, že se scházeli v hotelu Amerika na Husově třídě.⁵⁶¹

Abychom si mohli udělat představu, jak se spolek na veřejnosti prezentoval, využil jsem kromě zpráv z okresního hejtmanství také dobový tisk. Každoročně pořádal mikulášskou

⁵⁵⁸ Martin BOŠTÍK, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903. K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století*, Litomyšl 2006, s. 21. <http://www.rml.cz/cs/regionalni-historie/knihy-ke-stazeni/Hnizdo-kosu-litomyslskych,Martin-Bostik.pdf>.

⁵⁵⁹ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 409, Hnízdo kosů – zábavní spolek 1898–1913, stanovy spolku z 24. listopadu 1898.

⁵⁶⁰ *Tamtéž*. Žádost okresnímu hejtmanství byla podána 18. května 1899.

⁵⁶¹ *Tamtéž*, seznam členů zvolených na valné hromadě v červnu 1902.

zábavu, také masopustní večírek nebo zahradní slavnost. Další aktivitou bývaly výlety spolku. Nejsou sice doložené, ale předpokládám je na základě srovnání s dalšími Hnízdy kosů v Chrudimi a Litomyšli.⁵⁶² Oproti Chrudimi a Litomyšli, kde se členy spolku staly významné osobnosti městských elit, se v Lounech situace vyvíjela odlišně. Mezi členy nenalezneme lékaře, právníky ani členy městské rady či učitele. Domnívám se, že tomu bylo proto, že v Lounech již tehdy existoval recesistický spolek Obec Chroustovice, který byl silně elitářský, a proto se členy Hnízda kosů stali především pracovníci státních drah. Tento fakt je podpořen také silnou pozicí dílenských zaměstnanců, neboť dráhy byly největším zaměstnavatelem v regionu.

V roce 1902 došlo ve spolku k roztržce. Bývalý pokladník Hradil odjel na vojenskou čtyřtýdenní službu a nevydal pokladnu předsedovi, ale místopředsedovi Millerovi. Když ji místopředseda odmítl vydat, obrátil se spolek na okresní hejtmanství s žádostí o zakročení. Celá záležitost se během několika týdnů vyřešila a pokladna byla v pořádku odevzdána, avšak fakt, že na urovnání spolkových záležitostí byla potřeba intervence okresního hejtmanství, svědčí o hlubokých rozporech uvnitř spolku.⁵⁶³

Nevíme, kdy přesně spolek zanikl, neboť o svém rozpadu neinformoval státní orgány, jak mělo být jeho povinností. Okresní hejtmanství se obrátilo v roce 1909 na bývalého místopředsedu Tillingera s dotazem, zda je spolek ještě aktivní. Tillinger odpověděl, že Louny v roce 1903 opustil a odkázal na další osoby. Hejtmanství se snažilo získat informace o datu rozpadu spolku dlouhé tři roky, ale bezvýsledně. Posledním dokladem jeho aktivity byl rok 1906. Po tomto datu se spolek zřejmě již nikdy nesešel.

Velký význam pro rozvoj stolních společností mělo baráčnické hnutí. Jeho cílem bylo sdružování osob s podobnými zájmy. Byli to především drobní řemeslníci, zemědělci či zaměstnanci státních podniků. Hlavní náplní mělo být připomenutí a rozvíjení „staročeských“ zvyků. Nesmíme zapomínat, že si lidovou kulturu idealizovali a hráli si na ni. Jedním z cílů bylo i drobnými částkami podporovat české obyvatelstvo v německojazyčném pohraničí.

Nejstarší baráčnická obec vznikla v roce 1874 v Kolíně.⁵⁶⁴ Členové se scházeli v hostinci U Šleitrů zvaném Baráček. V roce 1880 vznikla v Dejvicích Stará česká obec Řechtáčkovice a o dva roky později byla na Pohořelci založena první společnost, která již oficiálně nesla název Obec baráčníků. Další obce vznikaly v osmdesátých a především

⁵⁶² T. ŠOTTOVÁ, *Kulturní život*, s. 44. – M. BOŠTÍK, *Hnízdo kosů*, s. 36–37.

⁵⁶³ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 194, Zábavní spolek hnízdo kosů 1899–1902. Spolek se obrátil na okresní hejtmanství s žádostí o vyřešení situace 14. června 1902 a 3. července zaslal děkovný přepis za intervenci.

⁵⁶⁴ Josef ŠPITÁLSKÝ, *Československé baráčnictvo*, Praha 1926, s. 3.

devadesátých letech 19. století.⁵⁶⁵ Baráčníci se prezentovali veřejnosti na Jubilejní výstavě v Praze v roce 1891 a výrazně na Národopisné výstavě, konané v Praze o čtyři roky později, když si zde vystavěli baráčnickou rychtu, kterou navštívilo velké množství návštěvníků.⁵⁶⁶ Následujícího roku se utvořila zastřešující organizace rychle se rozrůstajícího baráčnictva, Veleobec českého baráčnictva v království Českém. Právě do devadesátých let 19. století spadá rychlý rozvoj baráčnických obcí, jak názorně ukáží na příkladu Loun.

Při současném stavu bádání se zdá, že v Lounech vznikly hned tři obce, inspirované baráčnictvím. Jejich vznik spadá do období nejrychlejšího nárůstu baráčnických obcí v Čechách, tedy do posledního desetiletí 19. století. Nejméně informací máme o Obci Pecinov, která je dnes známá jako Baráčnická obec lounsko-březenská. Bohužel se nedochovaly nejstarší kroniky a tak je možné čerpat pouze ze dvou útlých almanachů, vydaných u příležitosti 80. a 120. výročí založení obce. Baráčnická obec Pecinov vznikla v roce 1894 a její členové pocházeli především ze západní části města, nazývané Lázně. Svoji rychtu měli v hostinci V Lázních, který byl společenským centrem této části města. V roce 1894 došlo k první volbě výboru. Rychtářem se stal František Kounovský, berníkem Adolf Wilhelm, v konšelském sboru zasedali František Kořen, Antonín Hauptvogel, Václav Kořen, Josef Krýzl, Adolf Hauptvogel, Josef Sém, Gustav Cívka a Jan Handlíř. Důležitou roli hrál nepochybně majitel hostince Josef Krýzl, který patřil mezi nejaktivnější osoby zapojené do spolkového života města. V tomto složení fungovala rychta dlouhých deset let. V roce 1904 se stal novým rychtářem Jan Pšenička a za člena byl přijat obyvatel z nedalekého Března u Loun. Březno bylo převážně německou obcí a na památku přijetí jednoho člena z Března došlo také k přejmenování na Obec lounsko-březenskou. Za tímto krokem můžeme cítit silné nacionální zájmy. Spolek tak podpořil českou menšinu v nedaleké obci. Posledním rychtářem před vypuknutím války se stal v roce 1910 Karel Chládek, neboť bylo jeho předchůdci vyčítáno zanedbávání povinností. Pokud můžeme almanachu věřit, účastnily se poslední předválečné volby rychtáře i ženy, nazývané tetičky.

O aktivitách lounských baráčníků se mnoho nedozvídáme. Spolek sloužil jako místo relaxace, rozhovorů, příjemného posezení, ale také si zřejmě připomínali staré zvyky a specifikem bylo i pořádání pravidelných Josefských poutí, jejichž výtěžek byl darován na chudé děti z této části města.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Antonín SOUKUP, *Vznik a působnost čl. Baráčnictva. Staročeské zvyky a obyčeje*, Praha 1936, s. 10–12.

⁵⁶⁶ Emanuel BENEŠ-MALOSTRANSKÝ, *Pamětní kniha Baráčníků českých*, Praha 1895, s. 8.

⁵⁶⁷ *Sdružená baráčnická obec lounsko-březenská v Lounech 1894–1974*, Louny 1974, nepag. – *Slavíme 120 let od založení obce. 1894–2014*, Louny 2014, s. 4–5.

Další baráčnická obec se ustavila v Lounech na sklonku roku 1896. Účelem Baráčnické obce Kudláčkovické byla dobročinnost, podpora národních akcí, šlechtění ducha, mravů a pěstování starých zvyků svých předků. K tomuto cíli obec pořádala zábavy, divadla, hrála hry, provozovala zpěv a vytvořila si vlastní knihovnu. Členem spolku se mohl stát bezúhonný muž, který dovršil dvacátý rok svého věku, byl navržen členem obce a složil poplatek ve výši 1 koruny. Podívejme se nyní na skladbu obce. V jejím čele stáli rychtář, první konšel, syndik, škrabák, berní, archivář, šafář, dva revizoři účtů a dva místokonšelé. Členové výboru byli voleni volným sezením, které se scházelo jedenkrát ročně v srpnu. Obec měla několik odborů jako například zábavní, divadelní, pěvecký či hudební. Členové se měli účastnit schůzí a platit měsíční poplatek. Pokud tak neučinili po tři měsíce, přestávali být právoplatnými členy.⁵⁶⁸ Prvním rychtářem se stal Josef Gräf a jeho zástupcem byl obchodník Alois Kubaška. První schůzky se odbyvaly v hostinci U Továrny na Husově třídě, ale nevydrželi zde příliš dlouho, neboť na přelomu století užívali spolkové místnosti nejprve v hotelu Bellevue a poté v hostinci U Rybářů. Hlavní náplní spolku bylo pořádání zábavných akcí, jejichž výtěžek šel často ve prospěch českých menšin či chudých dětí. Například v létě 1898 uspořádali dvě zábavy a výnos byl odeslán českým dětem na Rané a na tehdy zřizovanou veřejnou knihovnu v Lounech.⁵⁶⁹ O pět let později uspořádali Humoristický večer, na kterém vystoupil i komik Waldemar z Prahy.⁵⁷⁰ V programu byly „národní“ písně, balady a popěvky. Pořádali také máje,⁵⁷¹ dožínky, mikulášské oslavy a také vystupovali v krojích. V roce 1902 navštívil Obec syndikus Veleobce českého baráčnictva v království Českém, který přednášel o hlavních úkolech baráčníků, především podporování obranných českých jednot, zachování starých zvyků, mravů, zpěvu a tanců, národohospodářství a dobročinnosti a na závěr oznámil, že se baráčníci rozhodli vystavět v převážně německo-jazyčné oblasti kaplicko-krumlovská v obci Věžatá Pláň českou školu.⁵⁷²

Spolku se nevyhnuly ani rozepře mezi členy. Na valné hromadě, pořádané na sklonku roku 1901 došlo k odtržení několika členů spolku, kteří požadovali přejmenování spolku na Klub tamburašů. Když se proti tomu vedení spolku postavilo, rozhodli se odejít a založit

⁵⁶⁸ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 193, Baráčnická obec Kudláčkovice, stanovy spolku z roku 1896.

⁵⁶⁹ *Lučan* 16, 25. 6. 1898, s. 3 a *Lučan* 16, 20. 8. 1898, s. 3.

⁵⁷⁰ *Tamtéž*.

⁵⁷¹ SOkA Louny, OÚ Louny I, k. 411, Kudláčkovice – Baráčnická obec Louny 1909–1929. O průvodu městem a májích pořádaných v Lázních nás informuje například přípis z 27. 5. 1911.

⁵⁷² *Lučan* 20, 11. 10. 1902, příloha s. 2.

samostatný spolek. Paradoxně tak rozpory uvnitř spolku mohly vést k rozšíření nabídky spolkového života v Lounech.⁵⁷³

Nejvíce informací máme o nejstarším baráčnickém spolku, který se nazýval Obec Chroustovice. Jako jediný po sobě zanechal spolkovou kroniku, která je velmi cenným materiálem, jenž nám umožňuje náhled do jejich běžného života. Kronika, na titulní stránce ozdobená velkým kovovým chroustem, je i bohatě ilustrovaná. Popisuje historii spolku od jeho založení roku 1892 až do roku 1914, kdy náhle končí symbolicky rozepsaná v půlce věty v době, kdy vypukla světová válka. Přesto spolek ještě nějakou dobu působil. Dokladem je dvojice ručně psaných sešitů, které se staly předlohou pro napsání kroniky. Sešity byly psány do roku 1915, i když zápisů za války již výrazně ubylo. Dochovala se také jediná fotografie členů z roku 1905, jež zachycuje městskou honoraci. Vzpomínkou na spolek, uloženou v lounském archivu je jedno číslo časopisu Chroust z roku 1902, který spolek nepravidelně vydával. Pokusil jsem se dohledat další čísla časopisu a v Národní knihovně jsem objevil výtisk z roku 1896. Oba časopisy jsou důkazem velkého smyslu pro humor, ale též inteligence a schopností členů spolku.⁵⁷⁴

Důvodem pro založení obce byly bujaré oslavy některých osob, které část konzervativnější veřejnosti neviděla ráda a kritizovala. Proto občan Klobásek pronesl: „Založte si obec svou, kde právo stejné všem vévodí a kde u veselí a rozmaru omezování nebudete.“⁵⁷⁵ Skupinka mužů se poprvé sešla 7. února 1892 po slunce západu v hostinci Sokolů z Mor. Den založení, 7. února, se stal počátkem chroustovického nového roku a byl vždy náležitě oslavován. Spolek se držel staročeského zřízení. V čele spolku stál rychtář a čtyři konšelé, měli i své právo a nechyběl ani dřevěný střevec na vybírání peněz. Obec se sama charakterizovala následovně: „*Obec Chroustovice? Co je to? Kdo pak to zná? Žádný a každý. 63. obec v katastru lounském. Počestná obec se staročeským zřízením, mravem i duchem..., Obec Chroustovice jest soukromá, uzavřená společnost, pěstující srdečnou zábavu i na podniky národní pamatujíc, jsouc skutečným členem Ústřední matice školské a*

⁵⁷³ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 193, Baráčnická obec Kudláčkovice. Nedatovaný přípis spolku odeslaný okresnímu hejtmánství pravděpodobně na sklonku roku 1901. Obě strany, jak vedení obce, tak nového spolku, se nerozešli v dobrém.

⁵⁷⁴ Výraznou pomocí mi byly práce Petry Paterové a Antonína Hluštíka, kteří se historií spolku zabývali. Petra PATEROVÁ, *Obec Chroustovická. Spolek pro pobavení těla i ducha*, in: Jaroslav Havrlant – Jan Mareš – Martin Vostřel (edd.), *Poohří I: Sídla, správa, společnost*, Louny 2011, s. 202–209. – Antonín HLUŠTÍK, *Chroustovice neboli obec v obci*, <http://www.vejir.cz/regiz/clanky/clanky2012.html#chroustovice>, vyhledáno 23. 2. 2015.

⁵⁷⁵ SOKA Louny, fond Spolek Chroustovice Louny, inv. č. 1, Paměti Obce Chroustovic, s. 5.

*podporujíc dle možnosti naše menšiny ve městech zněmčených v jich podnicích a potřebách.*⁵⁷⁶

Spolek se od počátku těšil značné oblibě, takže členů rychle přibývalo. Jednalo se o městskou elitu. Mezi členy spolku najdeme starosty města, členy městské rady, advokáty, lékaře, stavitele, gymnaziální profesory, církevní hodnostáře, obchodníky či pracovníky nejvýznamnějších lounských podniků jako byla spořitelna, cukrovar nebo dráha. Z uvedeného přehledu je vidět, že se zde soustředila elita města jak po stránce intelektuální, tak politické. Protože Obec Chroustovická byla elitářským spolkem, bylo tedy nutné vymezit podmínky pro přijímání nových členů. Bylo ustanoveno, že obec může mít maximálně 30 členů. Sice nebylo nikde oficiálně psáno, zda existují nějaká omezení při přijetí členů, ale členství ve spolku bylo zajisté prestižní, a také velmi finančně náročnou záležitostí. Členové se navzájem zvali a hostili. Takových případů je celá řada a setkáváme se s nimi po celé sledované období, i když největší hody byly přeci jen, jak se mi zdá z prostudovaného materiálu, v prvních letech existence spolku. Například v lednu roku 1894 pozval Wejrawa všechny členy spolku na hon k sobě do Odolic, přičemž ulovená zvěř se podávala při druhém výročí spolku.⁵⁷⁷ Podobně hostil další člen celou obec na Peruci.⁵⁷⁸ Jindy zas některý z členů daroval hektolitr plzeňského piva nebo dvě husy a 50 litrů piva,⁵⁷⁹ což byla velice nákladná záležitost. Na oplátku se očekávalo, že každý přispěje dle svých možností. Proto se muselo jednat o nepočetnou, poměrně majetnou a váženou skupinu obyvatel města.

Přestože byl stanoven maximální počet 30 členů, většinou v obci ani tolik členů nebylo. Dost často se setkáváme s tím, že je uvolněných několik usedlostí. Citelnější úbytek členské základny pozorujeme po prvních deseti letech. Například v roce 1903 bylo uprázdněných celých 12 míst a v následujících letech se situace příliš výrazně nezlepšovala.⁵⁸⁰ Je zajímavé, že byla poměrně značná fluktuace členstva a to jak odstěhováním, tak po čase nezájmem či změnou způsobu života. V roce 1897 došlo ke značným třenicím uvnitř spolku, kde vzniklo několik frakcí. Různice se negativně projevíly na pohodě při úterních sezeních a přecházely až ve výpady na některé členy. Rychtář i konšelé neplnili svědomitě své povinnosti a někdy dokonce nikdo z nich nepřišel na schůzi. Rychtář složil svoji funkci a vrátil se do ní teprve poté, co byl přemluven vyslanou deputací. Přestože se podařilo otupit nejostřejší rozbroje,

⁵⁷⁶ *Lučan* 12, 13. 1. 1894, s. 3.

⁵⁷⁷ *Paměti Obce Chroustovic*, s. 17.

⁵⁷⁸ *Tamtéž*, s. 26–27.

⁵⁷⁹ *Tamtéž*, s. 72 a 74.

⁵⁸⁰ *Tamtéž*, s. 119. Stesk nad nedostatečnou členskou základnou se objevuje i na dalších stránkách kroniky. V roce 1905 se schůzi účastnilo průměrně jen 16 osob a noví zájemci se začali přidávat opět až kolem roku 1907, kdy se přihlásili tři noví členové z řad vyšších drážních zaměstnanců.

odešlo několik členů spolku. Dokonce se nedá vyloučit, že si vytvořili vlastní stolní společnost nebo se přidali k nedávno založené Obci Kudláčkovice.⁵⁸¹ V následujících třech letech se situace trochu zlepšila, ale v roce 1900 postihla spolek citelná rána, když zemřel bývalý rychtář Lazar Brynda. Pod tímto pseudonymem se skrývala významná osobnost, lounský starosta a ředitel nemocnice MUDr. Josef Frotzel. Nejhlubší krizí procházel spolek v letech 1903 až 1905, kdy poklesl počet členů na předválečné minimum a omezily se i aktivity spolku. Svůj neutěšený stav přikládali, ač to z dnešního hlediska zní paradoxně, faktu, že „*společenský život všude po milé naší vlasti upadá a tudíž trpí tím i obec naše... Vina všeho toho spočívá v té okolnosti, že události denní vychovávají mládež jiným směrem, než-li bylo by si přátí.*“⁵⁸² Přesto poznamenali, že se snad již přes nejhorší časy přenesli, což odpovídá i pozdějším zápisům. Spolek byl do roku 1911 na vzestupu, ale i jeho se začaly stále silněji dotýkat problémy doby. Kromě stále nestabilnější mezinárodní situace to bylo především neustálé zdražování potravin, což vedlo k částečnému omezení četnosti a pompéznosti hodování. Jak trefně poznamenal kronikář, když se v roce 1912 předčítalo, že před deseti lety bylo možné za 1 zl. a 20 krejcarů sníst šest chodů, vyzval místorychtář obec užaslou nad takovou „*láci nevidanou*“, aby povstáním vzdala čest minulosti.⁵⁸³ Přestože došlo k jistému omezení v konzumaci drahých jídel, spolek si až do války žil oproti běžným lidem vysoce nad poměry. Nevíme, kdy přesně spolek zanikl, zda to bylo v roce 1915, kdy končí písemné zápisy nebo přetrval do vzniku republiky, s čímž by korespondovala zmínka ve spolkovém katastru z roku 1919, která uváděla i jméno rychtáře.⁵⁸⁴

Členové obce se nazývali sousedé, každý měl vlastní usedlost s popisnými čísly od 1 do 30. Pokud se nějaký člen odstěhoval nebo přestal být členem, stával se výminkářem a mohl podle zájmu navštěvovat obecní schůze. Identifikaci osob ztěžuje fakt, že se oslovovali fiktivními jmény. Jak poznamenal ve svém článku Antonín Hlušík,⁵⁸⁵ jednalo se zásadně o česká příjmení, která měla podobu jak seriózní (Bárta, Brázda, Chalupa či Kazda), tak ironizující a karikující (Břečka, Džber, Kecal, Komár, Nekňuba či Pařibok). Jednalo se v takových případech o narážky na vlastnosti, schopnosti či zaměstnání osob: Valerián Heřmánek byl lounský lékárník Rudolf Borovec, Matěj Kolečko byl stavitel František Kozel, Kazimír Mazal byl malíř a lakýrník Josef Jakubka, pod pseudonymem Augustýn Nebeský se

⁵⁸¹ *Paměti Obce Chroustovic*, s. 58–59.

⁵⁸² *Tamtéž*, s. 154.

⁵⁸³ *Tamtéž*, s. 254.

⁵⁸⁴ SOKA Louny, OÚ Louny I, inv. č. 308, Spolkový katastr 1888–1937, s. 419.

⁵⁸⁵ A. HLUŠTÍK, *Chroustovice*, nepag.

skrýval páter Gustav Adolf Procházka, známý lounský knihkupec Ervin Vohanka měl přezdítku Sylvestr Peroutka.

Spolek měl v průběhu dvou desetiletí spolkovou místnost v několika hostincích. Scházel se nejprve v domě Sokolů z Mor, a později vedle lounské radnice u blíže nespecifikovaného krčmáře Břečky. Dalšími hostinci byly postupně hotel Koruna na náměstí, Daliborka a posledním útočištěm se stal hotel U Města Prahy, který stál na rohu Komenského náměstí a Pražské ulice.⁵⁸⁶

Podíváme-li se na rychtáře obce, setkáváme se s předními osobnostmi města. V prvním desetiletí byla situace stabilnější a rychtáři byli ve svých funkcích v průměru čtyři roky, ale poté docházelo téměř každý rok k volbě nového rychtáře, což může signalizovat jistou míru nestability. Post rychtáře zastávaly vždy vážené osobnosti. Nalezneme zde právníky, lékaře, vyšší úředníky spořitelny či cukrovaru a gymnaziální profesory. Není náhodou, že v čele obce stáli i dva starostové města MUDr. Josef Frotzel a Adolf Šaroch. Členové spolku si byli své výlučnosti sami vědomi. Jak si zapsali v roce 1909 do své kroniky: „*Obec naše požívá největší vážnosti i u obcí sousedních. Bylo konstatováno, že v obci zasedá osm předsedů rozličných spolků, nečítaje jiných funkcionářů.*“⁵⁸⁷

Položme si otázku, co bylo hlavní náplní činnosti spolku. Domnívám se, že již samotný název naznačuje, že hlavní roli hrálo jídlo a dobrý humor. Při pročitání kroniky je lehké propadnout dojmu, že dobré jídlo bylo alfou a omegou spolku. Velmi často se setkáváme s detailními popisy pokrmů, jejich počtem a hodnocením ze strany zkušených gurmánů. Jen pro představu mohu uvést, že se na stole velmi často objevovala zvěřina, ale nechyběla ani kůzlata, husy, raci, mořské plody nebo obří metr dlouhá jitrnice a nejčastěji se pilo pivo, při větších oslavách dávali přednost plzeňskému a setkáváme se i s cizími víny nebo rakijí.

Přes nesporný apetit by bylo chybou nepoukázat na další spolkové aktivity. Nedílnou součástí byl kvalitní, často sebeironický humor. Musíme mít na paměti, že se zde scházel často intelektuální výkvět města přelomu 19. a 20. století. Obvyklý byl i zpěv. Hráli na nejrůznější hudební nástroje: kytaru, harmoniku, okarínu, bigotfon a citeru. V roce 1899 si dokonce zakoupili vlastní piáno, které však zřejmě dostatečně nevyužili, protože již po několika letech začali uvažovat o jeho prodeji. Nebyli uzavření novým vynálezům, jak dokládá občasný poslech fonografu. Někteří členové byli i velmi zruční. Například v roce 1897 vytvořil jeden z členů dřevěnou obec se třiceti usedlostmi, kapličkou, školou a rybníkem, což nás opět odkazuje na baráčnické počátky spolku.

⁵⁸⁶ P. PATEROVÁ, *Obec Chroustovická*, s. 208.

⁵⁸⁷ *Paměti Obce Chroustovic*, s. 223–224.

Nejlepším dokladem chroustovického humoru je časopis Chroust. Spolek jej vydával nepravidelně a dnes již nezjistíme, kolik existovalo čísel, ale předpokládám, že byla tři nebo čtyři. Podařilo se nalézt pouze dvě čísla. Výtisk z roku 1896 je uložen v Národní knihovně a v roce 1902 vyšlo třetí číslo, které je uloženo v lounském archivu. O vytvoření dalšího čísla se uvažovalo v roce 1906, kdy se blížily oslavy 15. výročí spolku, ale nevíme, zda ještě nějaký výtisk do války vyšel.

Časopis obsahuje rýmované verše, které humorně a v nadsázce charakterizují jednotlivé členy spolku. Objevuje se zde i recesistický návrh na vytvoření nového spolku Skluzavka, jehož účelem je šířit úctu a lásku k defektům lidské hlavy a jehož předsedou se měl stát bývalý lounský starosta Josef Frotzel, neboť měl největší objem defektu. Nalezneme zde i humorný popis klasického „sportsmena“ konce 19. století a nechybí ani vymyšlené reklamy či řada „moudrých rad“. Na ukázkou jsem vybral tuto: „*Pro zimnici a horskou nemoc. Jsi-li jednou z těchto nemocí stížen, tu najdi si někoho, kdo má nemoc druhou, vyměňte si nemoce navzájem a to dělejte tak dlouho, až budete oba uzdraveni.*“⁵⁸⁸

Spolek rád tropil veřejný rozruch a to jak v pozitivním, tak negativním slova smyslu. Dochovaly se nám zprávy o nevhodném chování členů spolku, které na chroustovickou obec nevrhaly dobré světlo. Například v roce 1893 dva členové v podroušeném stavu shazovali v noci v Lounech tabule⁵⁸⁹ a o dvě desetiletí později vyšlo najevo, za jakých okolností se jeden z členů dostal ze studené dlažby ulice s policejní asistencí do prachových peřin.⁵⁹⁰

Většinou však spolek budil spíše obecné veselí, jako tomu bylo například při výletu na Peruc v roce 1894. Členové pojali cestu velmi velkoryse a řada kočárů byla ozdobena kyticemi a fábory, takže již ve městě poutali velkou pozornost. O to větší pozdvižení vzbuzovali v okolních vesnicích. Ve Slavětíně vyběhla babka a volala: „*Pro Krista pána Boha co se to děje?*“ A udivení její bylo ještě větší, když Nitka hlásnou troubou jí zvěstoval, že „*arcibiskup jede.*“⁵⁹¹

Spolek sice občas uskutečnil nějaký krátký výlet, ale většinou končil na jatkách, ve schwarzenberském pivovaře nebo vyhlášených hospůdkách v okolí – v Lužehradech či Oboře. Vždy bylo na prvním místě dobré jídlo a pití a o sportovní výkony rozhodně nešlo. Nepřímo to dokládá i pohled spolku na nedávno založenou lounskou pobočku Klubu českých turistů, kteří se setkali s Obcí chroustovickou na sklonku roku 1894. Cítují: „*Šlapáci jsou lidé, kteří v dešti, v blátě, po vodě i po suchu, po skalách a všech starých hradech, roklích a slujích*

⁵⁸⁸ SOKA Louny, fond Spolek Chroustovice Louny, inv. č. 5, časopis Chroust, s. 10.

⁵⁸⁹ *Paměti Obce Chroustovic*, s. 19.

⁵⁹⁰ *Tamtéž*, s. 264.

⁵⁹¹ *Tamtéž*, s. 26–27.

*bloudí, ale nikde bez těch tabulek netrefí, ba i na hospodách musí mít označeno, kde jejich štace, sice by tam ani jinak netrefili.*⁵⁹²

Členové obce pořádali často představení, na kterých sami vystupovali a krátkými představeními bavili své okolí. Občas používali při nejrůznějších proslovech také latinu, což opět ukazuje na značnou erudici členstva. Dokázali se výtečně bavit a užívat si společných chvil.

Je nutné, abych se zmínil ještě o jedné, velmi důležité činnosti, kterou byla podpora chudých českých dětí jak v Lounech, tak v převážně německojazyčném území. V průběhu své existence založila obec dvě nadace. Starší byla Brázdova nadace, z jejíž úroků byla každoročně vyplácena podpora nejchudšímu žákovi obecní školy v Lounech. Obnos se pohyboval kolem 5 zl. Vznikla v roce 1898 u příležitosti 50. výročí vlády Františka Josefa I. a renta byla vždy proplácena ve výroční den korunovace, tedy 2. prosince.⁵⁹³ Bryndova nadace vznikla v roce 1900, kdy po smrti rychtáře Lazara Bryndy bylo vybráno 200 K. Z úroků byl podporován další žák na obecních školách.⁵⁹⁴ Drobnými částkami podporovali také děti v Horním Litvínově, Postoloprtech, Třebenicích nebo na Rané. Přestože výše příspěvku byla nízká, setkáváme se od roku 1899 s pravidelnou podporou. Nejvyšší částkou, kterou spolek vybral, bylo 101 korun ve prospěch Ústřední matice školské v roce 1904.⁵⁹⁵

Spolek se sice za baráčnický označoval a do jisté míry z baráčnictví vycházel, jak napovídá například struktura spolku a „staročeské“ názvosloví. Dokonce se občas setkáváme v oficiálních pramenech s označením „Baráčnická obec chroustovická“. Přesto nacházíme celou řadu odlišností. Hlavním smyslem bylo pobýt u dobrého jídla a kvalitního, často ironického humoru, který baráčníkům nebyl vlastní. Pořádání honů či proslovy v latině byly aristokratickou záležitostí a byly vzdáleny sedláckému životu. Zatímco v baráčnických obcích se scházely jak ženy, tak muži, v Chroustovicích nalezneme výhradně muže. Ženy nebyly členkami a účastnily se pouze plesů, některých výletů a především zajišťovaly občerstvení. Z výše uvedených poznatků vyplývá, že z idejí baráčnictví spolek sice vycházel, ale přetvořil si je podle svých představ.

Pokusil jsem se přiblížit dosud poměrně málo známou a často opomíjenou část spolkového života, jako jsou stolní společnosti a zábavní spolky. Můžeme předpokládat, že jich v Lounech bylo ještě více. Dostatek pramenů máme bohužel pouze k Obci Chroustovice.

⁵⁹² *Paměti Obce Chroustovic*, s. 29.

⁵⁹³ *Tamtéž*, s. 61.

⁵⁹⁴ *Tamtéž*, s. 83.

⁵⁹⁵ *Tamtéž*, s. 152.

Pro stolní společnosti a baráčnické spolky v Lounech bylo specifické, že podporovali české menšiny v německojazyčných oblastech.

Závěr

Období mezi lety 1861 až 1914 bylo pro rozvoj Loun klíčové. Louny se změnilo z provinčního města ve významné centrum regionu, jak po stránce průmyslové a ekonomické, tak správní. Tomuto vývoji odpovídal i bohatý spolkový a kulturní život. Počátkem šedesátých let byla spolková činnost zcela minimální a během téměř tří generací se vytvořila složitá a bohatá spolková struktura.

Na spolkový život měla značný vliv i politická situace v monarchii. Před rokem 1848 existoval v Lounech pouze Sbor ostrostřelců. Ani v revolučním roce žádné spolky nevznikly. Období padesátých let 19. století znamenalo návrat k neoabsolutismu a strach z revolucí. Muselo dojít k hlubší změně, jež by připravila půdu pro vznik spolkového života. Taková situace nastala po porážce rakouských vojsk na italských bojištích. Po vydání Říjnového diplomu v roce 1860 se konečně začaly i v Lounech konstituovat nejstarší spolky.

Bylo velmi zajímavé zabývat se především počátky spolkové činnosti v Lounech, které byly doposud velmi málo známé. Vznik i vývoj prvních spolků byl občas dosti chaotický. Mohu to ukázat na nejstarším pěveckém spolku, který byl utrakvistický, ale během několika málo měsíců zanikl, neboť sílil tlak, aby zpíval pouze česky, a nikoli v obou zemských jazycích. Tento příklad demonstruje, že nacionalismus zasahoval od samých počátků i do spolkového života, a to i za cenu jeho ochuzení. Příležitostně docházelo i k paradoxním situacím, při nichž spolek zanikl už na ustavujícím shromáždění, jako se to stalo v případě Podnikatelského spolku Beneš v roce 1869. Ten ukončil svoji činnost s odůvodněním, že: „*Podnikatelský spolek BENEŠ rozešel se dobrovolně, nemoha existovati, poněvadž členové spolku přestali podporovati jej v tom způsobu, že nemohl ani v život vstoupiti.*“⁵⁹⁶ Je zřejmé, že nadšení někdy bývalo veliké, ale mohlo rychle vyprchat. Založení spolku mohly zabránit rovněž antagonismy mezi členy či neklidná politická situace.

Nejdůležitějším spolkem vzniklým v šedesátých letech 19. století byl bezesporu Sokol. Dospěl jsem k závěru, že kdyby pražský Sokol navštívil Louny již v roce 1865, kdy byla později odvolaná návštěva plánována, mohlo dojít k založení lounského Sokola již o několik let dříve. Takto vznikl až v roce 1867 a od počátku se projevoval nejen jako tělovýchovná jednota, ale především se zapojoval do nacionálního hnutí, vrcholícího v letech 1867–1869. Tím se však stále více dostával do střetu se státní mocí. Narůstající konflikty mezi radikálnějšími členy Sokola a okresním hejtmanstvím, prohloubené osobními antipatiemi,

⁵⁹⁶ SOKA Louny, OÚ Louny I, k. 172, Podnikatelský spolek Beneš, listina se seznamem členů výboru spolku.

měly za následek nejprve uvěznění některých členů a následně pozastavení činnosti spolku. Kromě Sokola stihl stejný trest i Měšťanskou besedu. Jednalo se o citelný zásah do spolkového života, z něhož se Louny vzpamatovávaly několik let. Když už se zdálo, že se konečně výrazněji rozšíří nabídka spolků ve městě, způsobila krize na Vídeňské burze prodloužení nepříznivého období.

Pro konec sedmdesátých a první polovinu osmdesátých let 19. století byl typický pozvolný nárůst počtu spolků ve městě. Objevovaly se dělnické spolky, z nichž nejdůležitější byla Řemeslnicko-dělnická beseda, ve městě se etablovaly i spolky ženské, reprezentované dobročinným Spolkem sv. Ludmily, nechyběly spolky židovské, fungovala učitelská Budeč či Sbor dobrovolných hasičů. V osmdesátých letech se nabídka spolků ještě více rozšířila. V reakci na znovuvybudování Národního divadla vznikl Ochotnický divadelní spolek Tyl a zakládají se sportovní spolky: nejprve Veslařsko-bruslařský klub Ohře a později cyklistické, atletické nebo fotbalové spolky. Dospěl jsem k závěru, že sportovní činnost v Lounech byla leckdy na mnohem vyšší úrovni, než se dosud předpokládalo. Nevíce je to patrné u počátků lounského tenisu. V roce 1902 se v Lounech konal turnaj, na němž se objevila řada neznámých jmen. Nakonec se mi podařilo zjistit, že se pod pseudonymy skrývali vynikající čeští tenisté, kteří vyhrávali jak tituly přeborníků zemí Koruny české, tak se prosadili i na nejvyšší úrovni, když získali medaile na olympijských hrách.

Na sklonku osmdesátých let 19. století vznikly dva významné spolky, které vedl tehdejší starosta města JUDr. Petr Hilbert. Muzejní spolek se stal základem dnešního muzea a Sadařský spolek se postaral o zvelebení města i blízkého okolí. Největší rozkvět spolkové činnosti v Lounech začal na počátku devadesátých let 19. století a přetrval až do války. Právě tehdy se dotvořila bohatá síť spolků nejrůznějšího zaměření. Rozšířila se nabídka ženských spolků, z nichž nejdůležitějšími byly Tělocvičná jednota sokolek paní a dívek a Místní odbor dámský Národní jednoty severočeské v Lounech. Objevil se i spolek, který měl pomoci sblížení Čechů s židovskou komunitou – Místní odbor Národní jednoty Česko-židovské. Je však nutné podotknout, že měl svoji práci v době protizidovských nálad velmi těžkou. Rozšíření spolkové činnosti s sebou přineslo založení lounské pobočky Klubu českých turistů, jež se stala podle počtu členů jedním z největších v Čechách. Ovšem při podrobném studiu archivního materiálu jsem zjistil, že převážná většina členů vstoupila do KČT nikoli proto, aby se aktivně zapojila do klubovního dění, ale pouze pro prestiž, které se spolek těšil, a rovněž kvůli řadě nezanedbatelných výhod, jako bylo levnější jízdné či odebrání kvalitního Časopisu Klubu českých turistů. Poslední dekáda 19. století byla ve znamení zakládání řady

stolních společností, které měly své členy pobavit a dopřát jim možnost vrátit se do starých časů. Tyto společnosti rovněž podporovaly i české menšiny.

Počátek dvacátého století pokračoval v nastoleném trendu. Spolková nabídka se neustále rozrůstala. Značného rozmachu dosáhl například hudební život, neboť vznikly Klub tamburašů a Klub citeristů, které byly módní záležitostí. Tambura byla navíc vnímána jako slovanský hudební nástroj. Ještě významnější byl pro Louny návrat vynikajícího varhaníka Eduarda Treglera. Dokázal z tehdy nově založené Lounské filharmonie vytvořit hudební těleso, jež svým významem překračovalo lounský region. Bohužel, jak to již bývá v případě spolků, které jsou příliš vázány na jedinou vůdčí osobnost, po Treglerově odchodu došlo k postupnému úpadku hudebního tělesa.

Od devadesátých let 19. století sílily tendence ke sjednocení roztržštěných sil, jak jsem ukázal na příkladu vzdělávací činnosti, kdy tyto snahy vyústily ve vybudování veřejné čítárny a Vzdělávacího sboru pro okres lounský. Čítárna vznikla tím, že řada spolků darovala části svých knihoven. Na oplátku každý, kdo předložil průkazku libovolného lounského spolku, neplatil kauci za výpůjčku. Podobné tendence můžeme vysledovat i u vzdělávání obyvatelstva. Z podnětu pražského Osvětového svazu byl vytvořen Vzdělávací sbor pro okres lounský a okolí. Ke sboru se přidaly tři desítky spolků, jež obstarávaly osvětový program pro široké vrstvy nejen spolkové, ale celého města i okolí. Na přednáškách vystoupila řada předních docentů a profesorů Karlo-Ferdinandovy univerzity, takže se posluchači měli možnost seznámit se s nejnovějšími poznatky. V posledních letech před vypuknutím války bylo ve společnosti cítit napětí, jež zasáhlo i do spolkového života. Válka změnila způsob života, a tím i výrazně ovlivnila poválečný spolkový život.

Je zřejmé, že na spolkový život měly vliv i širší politické a ekonomické faktory. Například prusko-rakouská válka sice zřejmě přibrzdila rozvoj spolkového života, ale na druhé straně znamenala vzednutí nacionalismu a charitativní činnosti. Nejmarkantněji byl vliv ekonomické situace na spolkový život patrný při krachu na Vídeňské burze, který vedl k rušení některých spolků a oslabení činnosti těch, které zhoršenou situací přečkaly. Do spolkového života rovněž negativně zasáhla Hilsnerova aféra, po níž byli Židé vylučováni z některých spolků, jak je zaznamenáno v memoárové literatuře.

Jedním z dalších faktorů, který měl vliv na rozvoj spolkové činnosti, bylo vyostření česko-německých postojů počátkem osmdesátých let 19. století. Louny byly dlouho národnostně nevyhraněným městem, což se rychle měnilo od šedesátých let 19. století. Na radnici se začalo jednat česky teprve od roku 1864, ale nejpozději od konce šedesátých let se snažily Louny vystupovat jako „bašta češství“ na českoněmecké jazykové hranici a jako

ochránkyň českých menšin v blízkém okolí. Louny byly stylizovány a později se samy stylizovaly do pozice ochránce českých menšin. Projevilo se to několika způsoby. Od osmdesátých let 19. století se vyhraňovaly nacionální postoje a i v Lounech vznikly pobočky Národní jednoty severočeské a Ústřední matice školské. Spolky podporovaly české menšiny, především české menšinové školství. Menšinám pomáhala však i řada dalších spolků, které zasílaly sice symbolické, ale pravidelné finanční obnosy. Časté byly i návštěvy lounských spolků v německém území či přijímání českých návštěv v Lounech. Město demonstrovalo svůj český charakter dokonce i ve veřejném prostoru. Když byla v roce 1888 otevřena nová honosná radniční budova, skvěl se nad ní nápis: „*Otcův řeč i kraj, Čechu, stále haj!*“⁶ Takováto reprezentace, vytesaná do kamene nad vchod radniční budovy byla v Čechách ojedinělá. Oproti okolním okresům měly Louny jednu značnou výhodu – téměř všechny obce soudního okresu byly české a převahu německého obyvatelstva bychom našli pouze na Rané. I proto se na ni Louny zaměřily s větší razancí. Podařilo se zvrátit nepříznivý poměr Čechů a Němců v obci, v devadesátých letech 19. století zabránily Louny odtržení obce od soudního okresu a vybudovaly zde českou školu, která byla důležitá nejen pro děti v obci, ale i v okolí. Není tedy divu, že se Louny skutečně staly velmi ceněným partnerem českých menšin u okolních obcí a měst českého severozápadu. Svědčily o tom časté krajské sjezdy Národní jednoty severočeské konané v Lounech.

Soupeření obou etnik mělo podle mého názoru pozitivní dopad na rozvoj spolkové činnosti. Můžeme hovořit o jakémisi „soupeření“ mezi oběma národy, které stimulovalo rozvoj spolkového života. Vznikaly spolky, které se primárně zaměřovaly na podporu českého etnika v německojazyčném pohraničí. Z nich byly nejdůležitější Ústřední matice školská a Národní jednota severočeská. Také Němci měli podobné instituce, jejichž cílem bylo udržet stávající pozice.

Spolkový život byl úzce propojen s komunální politikou a financováním ze strany města, případně městské spořitelny. Vážené osobnosti jako například právníci či lékaři bývali velmi často významnými činiteli daných spolků. Zastávali funkce předsedů, místopředsedů či jednatelů a dodávali tak spolku na vážnosti. Sami získávali ještě více prestiže i kontaktů, které uplatňovali jak v profesním životě, tak v komunální politice. Nejmarkantněji je to vidět na příkladu JUDr. Petra Hilberta, který se jako mladý právník okamžitě po svém příchodu do Loun zapojil do spolkového života, seznámil se s místní honorací a získal kontakty, tolik nutné pro advokacii. Těžil z nich i při volbách do městské rady. Velmi rychle se etabloval jako protřelý komunální politik. V městské radě působil přes třicet let. Spolkům poskytoval své právní znalosti, a poté co se dostal do městské rady, pokoušel se jim zajistit finance jak od

města, tak z městské spořitelny. Jak je vidět, profitovaly z daného stavu obě strany a tento mechanismus fungoval i u jiných významných představitelů spolkového života či městských zastupitelů v době rakousko-uherské monarchie.

U ženských spolků se projevil negativně maloměstský ráz Loun. U zakládání nejstarších ženských spolků stáli často muži, například u Dobročinného spolku sv. Ludmily nebo u spolku Libuše, jehož hlavním smyslem bylo pěstování hudby. Spolek Libuše se snažil v Lounech vybudovat i ženskou knihovnu, což se podařilo, ale když se zapojil i do ženské otázky, převládlo konzervativní myšlení obyvatel města. Většina mužů jej přestala podporovat, spolek nebyl schopen uhradit své dluhy a krátce poté se rozpadl. Po celé sledované období byla hlavním smyslem ženského spolkového života dobročinnost, jež směřovala především k podpoře dětí jak na lounských školách, tak od konce 19. století především k českým menšinám v nedalekém pohraničí. Přesto se postupně zájmy žen rozšiřovaly a zasáhly též do hudby, divadelnictví, tělovýchovy a turistiky, a krátce před válkou se prosadily jako respektované členky některých stolních společností.

Spolkový život Loun byl velmi pestrý, čemuž napomohla poměrně stabilní situace let 1861 až 1914. Od úplných počátků se spolková činnost rozvinula do nejrůznějších forem, jež se ustálily na počátku 20. století. Měl jsem k dispozici mimořádně rozmanitý materiál, který mi umožnil revidovat některá zaběhlá kliše a zkoumat spolkový život i z jiných úhlů pohledu. Tato práce přispěje při komparaci s ostatními podobně velkými českými městy k hlubšímu poznání spolkového života v Čechách, neboť principy, na kterých spolkový život fungoval, byly podobné. Jistým specifikem byla zeměpisná poloha města, které leželo na jazykové hranici a stalo se do určité míry ochráncem českých menšin v německojazyčném severozápadu Čech.

Seznam zkratek v disertační práci

A.C.	Athletic club
A.F.K.	Atleticko fotbalový klub nebo Amatérský fotbalový klub
AM Louny	Archiv města Loun
CMD	Česko-moravské dráhy
ČKV	Český klub cyklistů
ČLTK	Český Lawn-Tennisový Club
D.F.C.	Deutscher Fussball Club
DTJ	Dělnická tělovýchovná jednota
f.	folio
F.C.	Fussball Club
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FIFA	Fédération Internationale de Football Association
Hf	sbírka Historická fotografie
inv. č.	inventární číslo
KC	Klub cyklistů
KČT	Klub českých turistů
KML	Kulturní měsíčník Loun
KV	Klub velocipedistů
MU	Masarykova univerzita
Nm	sbírka numismatiky
OÚ Louny	Okresní úřad Louny
PNP	Památník národního písemnictví
přír. č.	přírůstkové číslo
ř.z.	říšského zákoníku
S.K.	sportovní klub
SOkA	Státní okresní archiv
SSD	Studentské sportovní družstvo
TJ	Tělovýchovná jednota
UIAFA	Union Internacional de Asociation de Football Amateure
VSOL	Vlastivědný sborník okresu Lounského

Bibliografie

Archivní prameny

OM Louny, sbírka Historie

Památník národního písemnictví, fond Rudolf Urbánek

SOkA Louny, fond Archiv města Louny

SOkA Louny, fond Archiv města Louny, Pamětní kniha města Loun I, sign. CH 10

SOkA Louny, fond Archiv města Louny, Haincova kronika (1850–1899), sign. I CH 6

SOkA Louny, fond Havránek Jan (1779–1928)

SOkA Louny, fond Klub českých turistů

SOkA Louny, fond Okresní úřad Louny I

SOkA Louny, fond Spolek divadelních ochotníků Tyl

SOkA Louny, fond Spolek Chroustovice Louny

SOkA Louny, fond Trávníček Vladimír (1867–1970)

SOkA Louny, Památník spolku vojenských vysloužilců polního maršálka arcivévody

Albrechta v Lounech, kronika spolku 1875–1906, sign. F 38/1

SOkA Louny, sbírka fotografií

Periodika

Časopis Musea království Českého 30/1856

Časopis turistů 2/1890, 6/1894, 8/1896, 9/1897, 10/1898, 11/1899, 13/1901, 14/1902,

15/1903, 21/1909, 22/1910, 25/1913

Český denník 8/1919

Der Schnee 5/1909

Humoristické listy 12/1870, 25/1883

Květy 9/1942, 12/1845, 14/1847

Lounský kraj, 1913

Lounský obzor 3/1911, 4/1912, 5/1913

Lučan 10/1892, 12/1894, 15/1897, 16/1898, 17/1899, 19/1901, 20/1902, 21/1903

Lumír 7/1857

Národní noviny 1868

Národní politika 11/1893, 12/1894, 23/1905, 24/1906, 28/1910, 62/1944

Národních listech 1/1861, 2/1862, 6/1866, 7/1867, 9/1869, 12/1872, 13/1873, 16/1876,
17/1877, 23/1883, 24/1884, 29/1889, 33/1893, 34/1894, 35/1895, 39/1899, 43/1903,
45/1905, 52/1912, 72/1932

Plzeňské listy 11/1885, 13/1887

Plzeňské noviny 2/1865

Podřipan 32/1901

Poutník od Otavy 5/1862

Pražský denník 5/1870, 13/1878, 21/1886

Sladkovský 3/1909, 4/1910

Světobzor 7/1873

Svobodný občan 2/1873

Vesna 2/1852

Vlastivědný sborník okresu Lounského 12/1946–1947

Ženské listy 6/1878

Tištěné prameny

Almanach Spořitelny města Loun, Louny 1933

ANFT Josef, *Adresář královského města Loun a okresu lounského*, Louny 1909

BENEŠ-MALOSTRANSKÝ Emanuel, *Pamětní kniha Baráčníků českých*, Praha 1895

Dělnická olympiáda v Praze 1915. Několik epištol, Praha 1915

Deset roků Sportovního klubu Čechie v Lounech, Louny 1916

GUTH Jiří, *Turistika – Turistický katechismus*, Praha, nedat.

Jubilejní výroční zpráva Národní jednoty severočeské za dvacátý rok trvání (1904–1905),
Praha 1905

KRUPKA Vojtěch, *Lounsko. Kulturní obraz na základě zeměpisném, statistickém a
dějepisném*, Praha 1872

Nová radnice v Lounech, Světobzor 22/7, 13. 1. 1888

Památník Řemeslnicko-dělnické besedy v Lounech, Louny 1902

Památník Sboru dobrovolných hasičů v Lounech, Louny 1912

Památník Sportovního klubu Čechie v Lounech, Louny 1926

Seznam knih učitelské knihovny okresu lounského, Louny 1881

Šedesát let Tělocvičné jednoty Sokol v Lounech, Louny 1927

ŠUBERT František Adolf, *Národní divadlo v Praze: dějiny jeho i stavba dokončená*, Praha
1881– 1884

TREGLER Alois, *Trochu vzpomínání*, VSOL 12, 1947/1948, s. 91

Třicet let turistické práce na Lounsku, Louny 1925

XXVI. výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1913, Praha 1914

Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910, Praha 1910

Literatura

Almanach spolku loutkářů v Lounech 1903–2003, Louny [2003]

BÁBA Ladislav, *Jeden z nejslavnějších cestovatelů v Lounech*, Hlas 11, 11. 4. 2002, s. 5

BENDL Václav – Václav CIBULA et al., *Kniha olympijských her*, Praha 1994

BEROUN Zdeněk, *Moravské Budějovice v letech 1881–1918. Nástin politického a spolkového profilu maloměsta*, diplomová práce FF UK Praha 2007

BOLZANO Bernard, *O nejlepší státě*, překlad Martin Jašek, Praha 1934

BOR Jan, *Lounské srdce*, in: *Padesát let střední školy v Lounech*, Louny 1946, s. 96–97

BOŠTÍK Martin, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903. K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století*, Litomyšl 2006

ČERNÝ František – Ljuba KLASOVÁ, *Dějiny českého divadla III*, Praha 1977

DAPECIOVÁ Božena, *Divadélko u Kulhánků*, VSOL 13, 1947/1948, s. 116

DRAŠAROVÁ Eva, *Stát, spolek a spolčování*, in: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze 1*, 1993, s. 152–177

FASORA Lukáš – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ, *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2008

FISCHL Viktor, *Hovory s Aničkou*, Praha 2009

HADRBOLEC Jiří, *O Lounské filharmonii*, VSOL 10, 1939/1940, s. 130

HAVRLANT Jaroslav, *Historie lounského muzea a vývoj tvorby a uspořádání jeho sbírek*, závěrečná práce X. běhu Školy muzejní propedeutiky, základní kurz, Louny–Praha 2012

HILBERT Jaroslav, *Dům na náměstí. Vzpomínky z dětství*, Praha 1922

HLAVÁČEK Antonín, *Z historie české školy v Rané u Loun*, VSOL 3, 1932/1933, s. 103

HLUŠTÍK Antonín, *Chroustovice neboli obec v obci*,

<http://www.vejkr.cz/regiz/clanky/clanky2012.html#chroustovice>, vyhledáno 23. 2. 2015

HLUŠTÍK Antonín, *Období volené samosprávy*, in: Bohumír Roedl (ed.), *Louny. Historie, kultura, lidé*, Praha 2005, s. 205–240

HRDINA Josef Leopold, *Turistické humoresky*, Praha 1894

HURTOVÁ Jarmila, *Činnost spolků na Kralovicku jako součást modernity kraje (2. pol. 19. st. – 1. pol. 20. stol.)*, diplomová práce FF UK Praha 2011

- JANÁK Jan, *Spolky v českých zemích do roku 1951*, in: Emil Kordiovský (ed.), *Politické strany a spolky na jižní Moravě (Mikulovská symposia XXII)*, Mikulov–Brno 1993, s. 59–93
- JENŠÍK Miloslav – Jiří MACKŮ, *Kronika českého fotbalu I*, Praha 1997
- KAISEROVÁ Kristina – Jiří RAK (edd.), *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*, Ústí nad Labem 2008
- KÄSSL Jiří – František KRÁTKÝ – Jaroslav MAREK, *Dějiny tělesné výchovy II*, Praha 1986
- KAŠPAR Ladislav, *Vznik a vývoj turistiky v českých zemích do roku 1914*, disertační práce Pedagogická fakulta UK 2006
- KRÁTKÝ Jaroslav, *Kapitoly z dějin lounského divadelnictví*, KML 4, 1963, č. 2–10
- KRÁTKÝ Jaroslav, *Vzpomínky na Kupkovu výstavu v Lounech*, in: Lounsko. Ročenka za rok 1946 Spolku rodáků a přátel města Loun a okolí v Praze, Praha 1947, s. 79–81
- KRSEK Martin, *Schlaraffia Saazia – žatecká říše chmele a humoru*, in: Jaroslav Havrlant – Jan Mareš – Jiří Matyáš – Martin Vostřel (edd.), *Poohří II: Památky a společnost, Žatec 2012*, s. 201–206
- KUČERA Petr, *Sadařský spolek v Lounech v letech 1885–1948 jako příklad rozvoje občanské společnosti*, bakalářská práce FF UK Praha 2008
- KUNC Ondřej, *Lounské školství ve druhé polovině 19. století*, diplomová práce FF Univerzity Pardubice, 2009
- KURFÜRST Pavel, *Hudební nástroje*, Praha 2002
- LAŠŤOVKA Marek et al., *Pražské spolky*, Praha 1998
- LENDEROVÁ Milena – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009
- LINHART Kamil, *Dějiny Židů v Lounech*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brün–Prag 1934, s. 348–361
- LINHART Kamil, *Počátky českého divadla v Lounech*, VSOL 4, 1933/1934, s. 71–75 a 82–86
- LOHMER A., *Jak jsme doznačovali orientaci na cestě Adolfa Tschorna*, *Turistický obzor (Louny)* 10/6, 1935, s. 87
- LŮŽEK Bořivoj, *90 let veslařského sportu v Lounech*, KML 14/10, 1973, s. 10
- LŮŽEK Bořivoj, *Boje a vítězství dělnické třídy na Lounsku*, Louny 1989
- MACKOVÁ Marie, *Turista ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech*, *Dějiny a současnost* 34/3, 2012, s. 28–31
- MACURA Vladimír, *Český sen*, Praha 1998

- MATYÁŠ Jiří, *Emancipační hnutí českého dělnictva na Lounsku v letech 1868 až 1938. Příspěvek k problematice výzkumu kulturního života dolních vrstev společnosti*, rigorózní práce FF UK Praha 2007
- MÍKA Zdeněk, *Sporty a sportoviště: počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha–Litomyšl 2011
- MÍKA Zdeněk, *Zábava a slavnosti staré Prahy. Od konce 18. do počátku 20. století*, Praha 2008
- Monografie města Loun a okresu lounského*, Louny 1937
- MÜLLEROVÁ Radana, *Dráha Duchcov-Praha*, seminární práce UJEP Ústí nad Labem 1997
- NINGER Michal – Jiří KOLIŠ, *Český sport 1862–1914*, Kladno 2003
- NOVOTNÁ Hana, *Spolky, modernizační prvek regionu Vlašimska (1848–1918)*, rigorózní práce FF UK Praha 2007
- PARMA Eduard, *Třicet let práce Pohorské jednoty „Radhošť“ ve Frenštátě pod Radhoštěm (1849–1932)*, Kroměříž 1915
- PATEROVÁ Petra, *Obec Chroustovická. Spolek pro pobavení těla i ducha*, in: Jaroslav Havrlant – Jan Mareš – Martin Vostřel (edd.), *Poohří I: Sídla, správa, společnost*, Louny 2011, s. 202–209
- PATROVSKÁ Zdena – Bohumír ROEDL, *Biografický slovník okresu Louny*, Ústí nad Labem 2000
- PĚKNÝ Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001
- PELC Martin, *Recesistické spolky Šlarafie. Herní prvek v kultuře 19. století*, in: Martin Hrdina – Kareřina Piorecká (edd.), *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*, Praha 2014, s. 248–257
- PERKOVÁ Kateřina, *Rokycany v druhé polovině 19. století. Kulturně-osvětové spolky a jejich činnost*, diplomová práce FF UK Praha 2010
- PODLUCKÝ Martin, *Společenský život a lokální identita v Děčíně a v Podmoklech 1870–1920*, diplomová práce FF UK Praha 2013
- POKLUDOVÁ Andrea, *Advokát*, in: Milan Myška – Aleš Zářický, *Člověk v Ostravě v XIX. století*, Ostrava 2007, s. 225–233
- PROCHÁZKOVÁ Lenka, *Mnichovo Hradiště 1866–1895. Každodenní život malého města ve druhé polovině 19. století*, diplomová práce FF UK Praha 2011
- ROEDL Bohumír – Miroslav AIDLPEŠ, *Raná v Proměnách času*, Louny 1985
- ROEDL Bohumír, *František Kupka v Lounech*, Svobodný hlas 22/8, 20. 2. 2013, s. 3
- ROEDL Bohumír, *Jan Havránek*, Kulturní měsíčník Loun 29/4, 1988, s. 2

- ROEDL Bohumír, *Lounští ostrostřelci*, Kulturní měsíčník Loun 23/9, 1982, s. 5
- ROEDL Bohumír, *Louny a umění*, in: Týž (ed.), *Louny. Historie, kultura, lidé*, Praha 2005, s. 324–383
- ROEDL Bohumír, *Od Valtíře k Jedličkovi aneb lounská knihovna a její čtenáři*, in: Týž – Věra Pokorná – Dagmar Bahnerová (edd.), *Lounští Lounským. Historie lounského knihovnictví*, Louny 2010, s. 5–40
- ROEDL Bohumír, *Pozůstalosti archivu Louny I: Jan Havránek*, archivní pomůcka, 1988
- ROEDL Bohumír, *Předbělohorské století (1517–1618)*, in: Týž (ed.), *Louny*, Praha 2005, s. 105–132
- Sdružená baráčnická obec lounsko-březenská v Lounech 1894–1974*, Louny 1974
- Sedmdesát let Spořitelny města Loun 1863–1933*, Louny 1933
- SEJVALOVÁ Jaroslava, *Hudba a zpěv na Lounsku*, absolventská práce, konzervatoř Teplice 1977
- SLÁDEK Miloš, *Svatba pana profesora a co jí předcházelo aneb Rudolf Urbánek, Slaný a Louny*, in: Dana a Vladimír Příbylovi (edd.), *Slánské rozhovory*, Slaný 2007, s. 31–35
- Slavíme 120 let od založení obce. 1894–2014*, Louny 2014
- SOUKUP Antonín, *Vznik a působnost čsl. Baráčnictva. Staročeské zvyky a obyčeje*, Praha 1936
- SYRKOVÁ Stanislava, *Eduard Tregler – osobnost ve vývoji varhanní hudby a pedagogiky*, disertační práce MU Brno 2009
- ŠALOUN Vladimír, *Historie tělesné výchovy a sportu v Lounech*, diplomová práce PedF UK Praha 1980
- ŠOTTOVÁ Tereza, *Kulturní život v Chrudimi v 19. století: divadlo, hudba a Stolní společnost Kosů chrudimských*, bakalářská práce FF MU Brno 2012
- ŠPITÁLSKÝ Josef, *Československé baráčnictvo*, Praha 1926
- ŠTĚDRÝ František, *Dějiny města Loun*, Louny 1930
- ŠUBRT Jeroným – Ladislav VLTAVSKÝ, *Čechové na Žatecku*, Žatec 1902
- ŠUBRT Jeroným, *Statistika okresu lounského*, Louny 1930
- ŠUBRT Jeroným, *Vývoj a život českých menšin II*, Most 1909
- TICHÝ Stanislav – Jiří NOVÁK, *80 let Louny-Rakovník*, Mutějovice 1984
- TOMÁŠ Vojtěch, *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980
- TRÁVNÍČEK Vladimír, *100. výročí založení ženského tělocviku*, KML 10/11, 1969, s. 11
- URBAN Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982

- VAICOVÁ Radka, *Činnost spolku Budeč na Lounsku do první světové války*, dipl. práce UJEP Ústí nad Labem 1995
- VOSTŘEL Martin, *Kolonie v Lounech*, in: Alena Borovcová (ed.), *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2010*, Ostrava 2010, s. 293–307
- VOSTŘEL Martin, *Kotěrova kolonie v Lounech – fenomén moderní architektury*, *Porta Bohemica* 5, 2009, s. 90–113
- VOSTŘEL Martin, *Louny (Zmizelé Čechy)*, Praha–Litomyšl 2011
- VOSTŘEL Martin, *Matěj Valtera – příběh největšího českého cukrovarníka přelomu století*, in: Jaroslav Bartošek et al., *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 124–135
- VOSTŘEL Martin, *Město Louny v letech 1880–1914*, rigorózní práce FFUK Praha 2005
- VOSTŘEL Martin, *Počátky lounského Sokola v kontextu bouřlivých let 1867–1871*, in: Jana Šílová (ed.), *Poohří III: Ohře. Spojnice lidí a osudů*, Kadaň 2013, s. 53–68
- VOŠAHLÍKOVÁ Pavla, *Žatec v letech 1848–1918*, in: Petr Holodňák – Ivana Ebelová (edd.), *Žatec*, Praha 2004, s. 286–329
- VRKOČOVÁ Ludmila, heslo *Louny*, in: Petr Macek (ed.), *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 525–526
- VYBÍRAL Jindřich, *Národ, identita a styl. Konstituování národní identity na příkladu české architektury 19. století*, in: Vendula Hnídková, *Národní styl. Kultura a politika*, Praha 2013, s. 17–45
- ZAHRÁDKA Václav, *LOSTR. Dílny Louny*, rukopis (2003)
- ZEMMRICH Johannes, *Sprachgrenze und Deutschtum in Böhmen*, Braunschweig 1902